

№ 1 (107) 2025

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

ISSN 2077-1827

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

№ 1 (107) 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Державний вищий навчальний заклад

“Донбаський державний педагогічний університет”

Г У М А Н І З А Ц І Я

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

Виходить 2 рази на рік

Заснований у вересні 1996 р.

№ 1 (107) 2025

За загальною редакцією доктора педагогічних наук,
професора С.А. САЯПІНОЇ

Краматорськ
ЦТРІ «Друкарський дім»
2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

State Higher Educational Institution

“Donbas State Pedagogical University”

**HUMANISATION OF
EDUCATIONAL-UPBRINGING PROCESS**

Collection of Scientific Works

Publication frequency: 2 issues annually

Founded in september, 1996

№ 1 (107) 2025

Under the general editorship Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
S.A. SAIAPINA

Kramatorsk
CORD “Printing House”
2025

**УДК 378.6(06)
Г94**

Засновник, редакція –
Державний вищий навчальний заклад
“Донбаський державний педагогічний університет” (ДДПУ)

**Рішення про реєстрацію суб’єкта у сфері медіа
ідентифікатор медіа R30-02556, видано 25.01.2024 р.**
Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Збірник наукових праць «Гуманізація навчально-виховного процесу» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі «Педагогічні науки» в категорії «Б» Наказ МОН № 735 від 29.06.2021 р.

У збірнику опубліковані наукові статті з проблем розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки в теоретичному, історичному та практичному аспектах. Для наукових працівників, викладачів, здобувачів.

Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Друкується за рішенням Вченої ради
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”
(протокол № 6 від 30.01.2025 р.)

Адреса редакції:

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
вул. Генерала Батюка, 19,
м. Слов’янськ, Донецької області, Україна, 84116.
Тел.: + 380955218279 (в робочі дні та години).
E-mail: gnvpr.ddpu.1996@gmail.com.

ISBN 978-617-8042-11-0

© ДДПУ, 2025

UDC 371.13

ISBN 978-617-8042-11-0

Founder, editorship is
the State Higher Educational Institution
“Donbas State Pedagogical University” (DSPU)

Decision on registration of a media entity
media identifier R30-02556, issued 25.01.2024 by
the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting.

The collection of scientific works “Humanisation of educational-upbringing process” is included in the list of scientific professional publications of Ukraine in the field of “Pedagogical Sciences” in category “B” Order of the Ministry of Education and Science of 29.06.2021 № 735.

The collection is focused on publishing scientific articles on the problems of development of modern education and scientific-pedagogical thought in theoretical, historical and practical aspects. The collection is designed for researchers, scientists, teachers, lecturers, applicants.

The articles are published in the author’s/authors’ edition. The authors of publications are responsible for mistakes and inaccuracies.

Published in accordance with the decision of the Academic Council of
the SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(minutes № 6 dated 30.01.2025)

Address of the editorial board:

SHEI “Donbas State Pedagogical University”
19, Henerala Batiuka Str.,
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84116.
Ph.: + 380955218279 (on work days and hours).
E-mail: gnvp.ddpu.1996@gmail.com.

ISBN 978-617-8042-11-0

© DSPU, 2025

Редакційна колегія:

Саяпіна С.А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи, декан факультету гуманітарної та економічної освіти, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна (головний редактор)

Топольник Я.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи, завідувач кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна (заступник головного редактора)

Бескорса О.С. – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Борова Т.А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та іноземної філології, завідувач кафедри педагогіки та іноземної філології ХНЕУ ім. С. Кузнеця, Україна

Дичко В.В. – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології, завідувач кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Дмитрієва І.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технологій спеціальної та інклюзивної освіти, завідувач кафедри технологій спеціальної та інклюзивної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Ішутіна О.Є. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Курінна С.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, завідувач кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Лодатко Е.О. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Набока О.Г. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, перший проректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Омельченко С.О. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Остенда А. – доктор наук, професор WST, ректор Вищої технічної школи в Катовіце, Польща

Панасенко Е.А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології, завідувач кафедри практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Панченко Л.Ф. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Україна

Пулка Й. – кандидат педагогічних наук, доцент Краківської академії імені Анджея Фрича Мржевського, Польща

Федосова І.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних наук ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна

Хижняк І.А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і практики початкової освіти, декан факультету початкової, технологічної та професійної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Цветкова Г.Г. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, завідувач кафедри дошкільної освіти УДУ імені М.П. Драгоманова, Україна

Цибулько Л.Г. – доктор педагогічних наук, професор, в.о. зав. кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Коркішко А.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна (технічний редактор)

Слабоуз В.В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна (літературний редактор)

Editorial Board:

Saiapina S. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogics of Higher School, Dean of the Faculty of Humanitarian and Economic Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Topolnyk Ya. V. – Vice-Editor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogics of Higher School, Head of the Department of Pedagogics of Higher School of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Beskorsa O. S. – Vice-Editor, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Primary Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Borova T. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogics and Foreign Philology, Head of the Department of Pedagogics and Foreign Philology of S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Dychko V.V. – Doctor of Biological Sciences, Professor, Professor of the Department of Physical Therapy, Physical Education and Biology, Head of the Department of Physical Therapy, Physical Education and Biology of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Dmytriieva I. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Technologies of Special and Inclusive Education, Head of the Department of Technologies of Special and Inclusive Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Ishutina O. Ie. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Primary Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Kurinna S. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education, Head of the Department of Preschool Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Lodatko E. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogics of Higher School and Educational Management of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Naboka O. H. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, First Vice-Rector of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Omelchenko S. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theoretical, Methodical Fundamentals of Physical Education and Rehabilitation, Rector of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Ostenda A. – Doctor of Sciences, Professor WST, Rector of Katowice School of Technology, Poland

Panasenko E. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Head of the Department of Practical Psychology of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Panchenko L. F. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology, National Technical University “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Ukraine

Pulka Y. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, Poland

Fedosova I. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Computer Sciences of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Khyzhniak I. A. – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Practice of Primary Education, Dean of the Faculty of Primary, Technological and Vocational Education of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Tsvietkova H. H. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education, Head of the Department of Preschool Education, Drahomanov Ukrainian State University, Ukraine

Tsybulko L.G. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Pedagogy SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Korkishko A. V. – Technical Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogics of Higher School of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Slabouz V. V. – Literary Editor, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.14:34:364(477)

A PRACTICE-ORIENTED APPROACH TO THE FORMATION OF LEGAL COMPETENCIES IN FUTURE TEACHERS AND SOCIAL WORKERS IN UKRAINE. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ І ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Олексій Білецький

кандидат педагогічних наук, доцент
E-mail: sovestalex@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8978-2218
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Oleksiy Biletskiy

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: sovestalex@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8978-2218
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

Ірина Решетова

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: irina_sotskaya@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2177-6081
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Iryna Reshetova

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: irina_sotskaya@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2177-6081
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

Ігор Плис

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: zerot05011936@gmail.com
ORCID: 0009-0003-4558-8573
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Igor Plis

applicant of the third (educational and scientific) level higher education specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: zerot05011936@gmail.com
ORCID: 0009-0003-4558-8573
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

ABSTRACT

The article considers a practice-oriented approach to the formation of legal competencies in future teachers and social workers in Ukraine. The relevance of the study is due to the need to adapt the higher education system to modern socio-economic challenges and integration into the European educational space. The authors analyze the current state of legal training of specialists, identifying its shortcomings, in particular, insufficient integration of practical components into the educational process, the lack of qualified teachers with practical experience, and a weak regulatory and legal framework.

The study emphasizes the importance of using active learning methods, such as

legal clinics, mock courts, case methods, practical trainings and internships, which contribute to increasing the level of legal literacy of students and their ability to apply legal knowledge in practice. An analysis of Ukrainian and international experience (USA, Great Britain, Germany) indicates the effectiveness of such approaches in training future specialists.

Ways to solve the problem are proposed, including expanding partnerships between universities and professional communities, introducing modern technologies (online simulators, VR modeling), developing academic mobility programs, and improving the regulatory framework of legal education.

The results of the study demonstrate that the implementation of a practice-oriented approach contributes to the training of competent specialists who are able to act effectively in conditions of legal and social changes. Despite the existing difficulties, the prospects for the development of this approach are positive provided that comprehensive reform of educational programs, expansion of international cooperation, and improvement of methodological support are carried out.

Key words: *legal competencies, legal clinics, mock courts, case method, internship, innovative technologies, educational standards, international experience.*

Актуальність теми. В умовах правової трансформації українського суспільства і його інтеграції в європейський освітній простір особливого значення набуває формування правових компетенцій у майбутніх викладачів і працівників соціальної сфери. Практико-орієнтований підхід дозволяє інтегрувати теоретичні знання з реальними практичними навичками, необхідними для професійної діяльності.

У сучасних умовах соціально-економічних та політичних змін в Україні особливого значення набуває підготовка фахівців, здатних ефективно працювати в освітній та соціальній сферах. Майбутні викладачі та працівники соціальної сфери повинні володіти не лише професійними знаннями, але й правовими компетенціями, що дозволяють їм забезпечувати дотримання правових норм, захищати права та інтереси громадян, а також етично вирішувати складні професійні ситуації. Проте, як зазначають дослідники, рівень правової підготовки майбутніх фахівців залишається недостатнім, що обумовлює необхідність впровадження практико-орієнтованого підходу до навчання (Коваленко, 2020).

Сучасні соціально-педагогічні дослідження підкреслюють необхідність посиленої підготовки майбутніх фахівців в області права й етики для соціальної сфери. Згідно з дослідженнями британського дослідника А. Сміта, впровадження практико-орієнтованих методів в освітній процес підвищує якість професійної підготовки й рівень правової культури майбутніх фахівців (Smith, 2021).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, проведені в Україні, показують, що практико-орієнтований підхід має значний потенціал у формуванні правових компетенцій майбутніх фахівців у соціальній сфері. Наукові праці таких українських педагогів, як Л. Шевченко, Н. Петрова, В. Іваненко, демонструють, що включення методів активного навчання, таких як кейс-методи, симуляційні суди, клінічна юридична освіта й стажування, сприяє підвищенню правової поінформованості студентів і їх здатності застосовувати отримані знання на практиці.

Питання формування правових компетенцій у майбутніх викладачів та працівників соціальної сфери активно досліджуються як українськими, так і зарубіжними науковцями. Українські дослідники, такі як І. Коваленко, О. Петренко та В. Сидоренко, наголошують на важливості інтеграції правових знань у професійну підготовку фахівців, зокрема через використання активних методів навчання та практичних занять. Водночас, такі зарубіжні науковці, зокрема як J. Dewey та M. Knowles, підкреслюють роль практико-орієнтованого підходу у формуванні професійних компетенцій, зокрема правових, через залучення студентів до реальних професійних ситуацій.

Так, наукові дослідження Іваненко у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова доводять, що студенти, що брати участь у програмах юридичних клінік, демонструють значно більш високий рівень розуміння правових норм, чому їхні колеги, що навчаються по традиційній системі. Цей висновок підтверджується аналогічними дослідженнями в Європейському союзі (European Journal of Legal Studies, 2020), де юридичні клініки вважаються невід'ємною частиною підготовки майбутніх соціальних працівників і викладачів.

Аналогічні результати були отримані в дослідженнях О. Гончарук (2018), яка аналізувала впровадження методів симуляційних судів у навчальний процес. Згідно з отриманими науковцем даними, участь студентів у таких симуляціях дозволяє не тільки краще засвоювати правові аспекти соціальної роботи, але й розбудовувати критичне мислення та навички аргументації, що є важливим чинником їх професійної компетентності.

Водночас, світова практика підтверджує успішність даних підходів. У США, Великобританії й Німеччині клінічна юридична освіта є основним інструментом підготовки майбутніх юристів і соціальних працівників (American Bar Association, 2022). Наприклад, у Гарвардському університеті існує окрема програма по клінічній юридичній освіті, де студенти працюють із реальними справами під керівництвом досвідчених юристів. Подібний підхід впроваджений і в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», де створена юридична клініка, що дозволяє студентам виявляти безкоштовні юридичні консультації під керівництвом викладачів.

Таким чином, аналіз досліджень показує, що успішні моделі практико-орієнтованого навчання, використовувані у світовій практиці, знаходять своє застосування й в українських університетах. Однак, незважаючи на позитивні тенденції, залишаються невирішені питання, такі як недостатня забезпеченість методичними матеріалами й нестача викладачів із практичним досвідом. Важливо враховувати ці аспекти при подальшому розвитку даної освітньої методології.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою даної статті є аналіз існуючих практик і проблем впровадження практико-орієнтованого підходу в систему підготовки майбутніх викладачів і соціальних працівників в Україні, а також виявлення перспектив розвитку даної методології.

Практико-орієнтований підхід в освітньому процесі спрямований на формування професійних компетенцій через активне використання реальних практичних ситуацій, що повинні бути максимально наближеними до майбутньої професійної діяльності. Сутність такого підходу міститься в

створенні навчального середовища, яке максимально імітує реальні умови роботи майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для майбутніх викладачів і психологів цей підхід означає освоєння правових знань через їхнє застосування в створених за певними моделями і реальних ситуаціях, а також розвиток аналітичного мислення, навичок правового консультування й етичної відповідальності. Наприклад, студенти, що навчаються за цією методикою, беруть участь у юридичних клініках, симуляційних судах, розборі кейсів, стажуваннях і інших формах активного навчання (Сидоренко, 2019).

Основною метою даного підходу є забезпечення майбутніх викладачів і психологів необхідними правовими знаннями, уміннями й навичками, що дозволяють їм ефективно застосовувати норми права у своїй професійній діяльності. Це особливо важливо в соціальній сфері, де фахівці часто зустрічаються з питаннями захисту прав громадян, урегулювання конфліктів і правового консультування.

Отже, можна стверджувати, що практико-орієнтований підхід у формуванні правових компетенцій майбутніх викладачів і працівників соціальної сфери передбачає активне застосування методів і технологій, які дозволяють студентам переносити теоретичні знання у реальні або максимально наближені до них професійні ситуації. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку практичних навичок, критичного мислення та вміння швидко реагувати на правові виклики.

Розглянемо основні складові означеного підходу, їхню сутність, особливості використання та приклади впровадження в навчальний процес.

Одним із найефективніших інструментів практико-орієнтованого навчання є юридичні клініки. Це навчальні програми, де студенти під керівництвом викладачів і практикуючих юристів надають безкоштовні юридичні консультації. Такий формат дозволяє майбутнім фахівцям здобути практичний досвід у розв'язанні правових питань, аналізі законодавства та застосуванні юридичних норм. Наприклад, у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» юридична клініка стала платформою для студентів-юристів та соціальних працівників, які допомагають громадянам із питаннями соціального захисту, трудового права та захисту прав людини. Проте, в процесі впровадження юридичних клінік у означеному виші, існують і труднощі, як недостатнє фінансування, обмежена кількість викладачів та високий рівень відповідальності студентів за надані консультації (Іваненко, 2021).

Ще одним важливим елементом в реалізації практико-орієнтованого підходу є симуляційні суди, які імітують реальні судові засідання. Студенти беруть на себе ролі суддів, адвокатів, прокурорів, свідків і підсудних, що допомагає їм краще розуміти процесуальні норми та вдосконалювати навички аргументації. У Львівському національному університеті імені Івана Франка такі симуляції регулярно проводяться, зокрема для розгляду справ, пов'язаних із правами дітей та соціальним забезпеченням. Однак, як підкреслює, у своєму дослідженні О. Гончарук, «створення реалістичних сценаріїв вимагає багато часу, а також спеціальних приміщень і обладнання, що ускладнює організацію

таких заходів» (Гончарук, 2018).

Метод кейсів також є невід'ємною частиною практико-орієнтованого підходу. Він передбачає розгляд реальних або змодельованих ситуацій, що потребують правового аналізу та ухвалення рішень. Наприклад, у Харківському національному педагогічному університеті студенти аналізують випадки порушення прав учнів у школах та розробляють шляхи їхнього правового захисту. Цей метод розвиває критичне мислення, але має свої недоліки: не завжди вдається знайти актуальні кейси, а деякі студенти можуть пасивно брати участь у груповій роботі (Петренко, 2021).

Важливим елементом є практичні тренінги та стажування, які дають студентам можливість набути реального досвіду роботи в юридичних фірмах, соціальних службах або державних установах. Так, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка студенти проходять стажування в Міністерстві соціальної політики України, де займаються юридичним оформленням документів та розробкою рекомендацій щодо соціального захисту населення. Проте часто виникають труднощі, пов'язані з браком місць для стажування та відмінністю між теоретичною підготовкою і реальними умовами роботи.

Сучасні технології також відіграють важливу роль у практико-орієнтованому навчанні. Он-лайн-симулятори, VR-моделювання та інтерактивні платформи дозволяють студентам краще засвоювати правові норми та процедури. Наприклад, у Сумському державному педагогічному університеті використовують VR-моделювання для навчання студентів методам вирішення соціально-правових конфліктів. Однак висока вартість обладнання та необхідність технічної підготовки викладачів часто стають перешкодами для широкого впровадження таких методів (Сидоренко, 2019).

Таким чином, можна зробити висновок, що практико-орієнтований підхід є важливим кроком у підготовці майбутніх фахівців, оскільки він дозволяє їм не лише засвоїти теоретичні знання, а й набути практичних навичок, необхідних для успішної професійної діяльності. Проте для його ефективного впровадження необхідно враховувати труднощі, такі як брак ресурсів, технічні обмеження та необхідність постійного оновлення навчальних програм. Лише комплексний підхід, що поєднує теоретичну підготовку, практичні заняття та використання сучасних технологій, може забезпечити високий рівень підготовки майбутніх викладачів і працівників соціальної сфери.

Отже, практико-орієнтований підхід є ключовим елементом у підготовці майбутніх викладачів і працівників соціальної сфери. Юридичні клініки, симуляційні суди, метод кейсів, практичні тренінги та використання сучасних технологій сприяють формуванню у студентів правових компетенцій, необхідних для їхньої професійної діяльності. Впровадження цих методик в освітній процес дозволяє підвищити рівень правової грамотності та підготувати висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасного правового середовища.

Тим не менш, в Україні увага до використання практико-орієнтованого підходу у формуванні правових компетенцій майбутніх педагогів і психологів почала активно зростати на початку 2010-х років.

Ця увага виникла не на порожньому місці, а була обумовлена цілим рядом факторів. По-перше, європейська інтеграція вищої освіти України вимагала

адаптації до стандартів Болонського процесу. По-друге, зросла потреба у фахівцях, які могли б ефективно вирішувати практичні правові питання в освіті та соціальній сфері. По-третє, активізувалося правове регулювання діяльності педагогів і психологів, що вимагало від них глибших знань у сфері права. І, нарешті, впровадження міжнародних освітніх практик сприяло зростанню інтересу до практичного навчання студентів.

Досвід провідних українських університетів, таких як Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, свідчить про те, що впровадження юридичних клінік, практичних тренінгів і рольових ігор дійсно підвищує рівень правової компетентності студентів. Позитивний практичний досвід таких українських університетів, як Київський національний університет імені Тараса Шевченка й Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, показує, що впровадження юридичних клінік, практичних тренінгів і рольових ігор сприяє підвищенню рівня правової компетентності студентів (Іваненко, 2021).

Незважаючи на позитивний досвід, існують певні проблеми у впровадженні практико-орієнтованого підходу. Зокрема, це недостатня матеріально-технічна база, брак кваліфікованих викладачів, які могли б ефективно використовувати активні методи навчання, а також обмежений доступ до реальних професійних ситуацій (Сидоренко, 2019). Для подолання цих проблем необхідно розвивати співпрацю з правозахисними організаціями, залучати студентів до волонтерських програм та впроваджувати інноваційні методи навчання, такі як веб-квести та он-лайн-симуляції (Коваленко, 2020).

На сьогоднішній день проблема формування етико-правової культури майбутніх викладачів і соціальних працівників перебуває в стадії активного розвитку. Незважаючи на позитивні зміни, існує ряд труднощів.

Одним з таких негативних чинників на шляху формування правових компетентностей у майбутніх працівників освітньої галузі є недостатня інтеграція практичних компонентів в освітні програми. По даним дослідження О. Кравченко, тільки 40% українських вузів включають юридичні клініки в програми підготовки соціальних працівників. У порівнянні, у Великобританії цей показник досягає 85%. Розв'язок проблеми укладається в обов'язковій інтеграції практичних дисциплін в освітні стандарти (Кравченко, 2020).

Наступним негативним чинником виступає недостатня кількість кваліфікованих викладачів із практичним досвідом. Дослідження Гончарук (2018) показали, що менш 30% викладачів правових дисциплін в Україні мають досвід роботи в юридичній практиці. У Німеччині й США діють програми перекваліфікації викладачів, що дозволяють їм одержувати практичний досвід у юридичних фірмах. Українським вузам слід розглянути впровадження аналогічних програм стажувань.

Згідно з дослідженнями Н. Петрової, слабкість нормативно-правової бази в освітянській роботі спричиняє відсутність чітких законодавчих норм, що регулюють правову освіту у соціальній сфері, ускладнює впровадження практико-орієнтованих методик. Але дослідник пропонує запозичити позитивний досвід сусідньої Польщі, де після реформування освітньої системи 2016-2018 років було розроблено комплексний стандарт підготовки фахівців соціальної сфери з обов'язковими практичними компонентами. Отже, Подібний

досвід може бути адаптований і для України (Петрова, 2019).

Аналізуючи сучасний стан впровадження практико-орієнтованого підходу в освіті України, необхідно підкреслити необхідність комплексного вирішення цього питання. Для подолання проблем, пов'язаних із формуванням правових компетентностей у майбутніх педагогів і соціальних працівників, необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники. Ми можемо запропонувати декілька ключових шляхів вирішення цих проблем:

1. Одним із найефективніших способів покращення практичної підготовки студентів є активізація співпраці між вищими навчальними закладами та юридичними організаціями. Наприклад, у США такий підхід дав змогу створити мережу юридичних клінік, де студенти під керівництвом досвідчених фахівців працюють над реальними правовими кейсами (Freeman, 2019). Українські вузи могли б запозичити цей досвід, розширюючи партнерські відносини з адвокатськими об'єднаннями, правозахисними організаціями та державними установами. Це дозволило б студентам отримувати практичний досвід ще під час навчання, а також розуміти, як теоретичні знання застосовуються у реальних ситуаціях.

2. Сучасні технології відкривають нові можливості для практичного навчання. Зокрема, використання віртуальної реальності (VR) дозволяє моделювати правові ситуації, які важко відтворити в умовах аудиторії. Наприклад, студенти можуть брати участь у віртуальних судових процесах, де вони відпрацьовують навички аргументації, аналізу та прийняття рішень. За даними дослідження *European Journal of Legal Studies* (2020), застосування VR-технологій підвищує рівень засвоєння матеріалу на 30%. Крім того, онлайн-симулятори можуть бути корисними для відпрацювання складних правових кейсів, що особливо актуально в умовах обмеженості ресурсів або відсутності доступу до реальних професійних ситуацій.

3. Досвід європейських країн, зокрема Чехії і Польщі, показує, що програми обміну студентами та викладачами є ефективним інструментом для вдосконалення освітніх практик. Такі програми дозволяють не лише ознайомитися з кращими світовими підходами до правової освіти, але й налагодити міжнародну співпрацю. Для України це може стати важливим кроком у напрямку інтеграції до європейського освітнього простору. Наприклад, студенти могли б стажуватися в юридичних клініках за кордоном, а викладачі – брати участь у міжнародних тренінгах та семінарах, щоб переносити отриманий досвід у навчальний процес.

4. Без кваліфікованих викладачів, які мають практичний досвід, важко забезпечити якісну підготовку студентів. Наразі менш ніж 30% викладачів правових дисциплін в Україні мають досвід роботи в юридичній сфері (Гончарук, 2018). Для вирішення цієї проблеми можна запровадити програми стажувань для викладачів у юридичних фірмах або державних установах, як це робиться у Німеччині та США. Це дозволить викладачам оновлювати свої знання та впроваджувати сучасні методи навчання.

Таким чином, для успішного формування правових компетентностей у майбутніх педагогів і соціальних працівників необхідний системний підхід, який би поєднував реформування освітніх програм, впровадження інноваційних методів навчання, підготовку кваліфікованих викладачів та активізацію

міжнародного співробітництва. Тільки за таких умов можна забезпечити підготовку фахівців, які зможуть ефективно працювати в сучасних умовах та відповідати викликам, що стоять перед освітньою та соціальною сферами.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Формування правових компетенцій майбутніх викладачів і працівників соціальної сфери в Україні на основі практико-орієнтованого підходу є ключовим завданням сучасної системи вищої освіти. Незважаючи на існуючі труднощі, перспективи розвитку даної методики очевидні. Посилення співробітництва з міжнародними інститутами, впровадження нових технологій і вдосконалювання нормативно-правової бази дозволить суттєво підвищити рівень професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Гончарук, О. (2018). Симуляційні суди у навчальному процесі: досвід та перспективи. Одеса: Видавництво ОНУ імені І.І. Мечникова.

Іваненко, В. (2021). Юридичні клініки як інструмент підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.

Коваленко, І. (2020). Практико-орієнтований підхід у підготовці майбутніх соціальних працівників. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.

Кравченко, О. (2020). Практико-орієнтований підхід у підготовці соціальних працівників в Україні. Київ: Видавництво Національного університету.

Петренко, О. (2021). Формування правових компетенцій у майбутніх викладачів: проблеми та перспективи. Харків: Видавництво ХНПУ.

Петрова, Н. (2019). Правова освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка.

Сидоренко, В. (2019). Практико-орієнтований підхід у підготовці педагогів: український досвід. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова.

Петрова, Н. (2019). Нормативно-правове забезпечення правової освіти в соціальній сфері. Право та суспільство, 6(1), 34-42.

Шевченко, Л. (2015). Активні методи навчання у вищій освіті: теорія та практика. Київ: Видавництво КНУ імені Тараса Шевченка.

Smith, A. (2021). Legal Education and Social Work: Integrating Theory and Practice. London: Routledge.

Dewey, J. (1938). Experience and Education*. New York: Kappa Delta Pi.

Knowles, M. (1980). The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. Chicago: Association Press.

American Bar Association. (2022). Standards and Rules of Procedure for Approval of Law Schools. Chicago: ABA Publishing.

European Journal of Legal Studies. (2020). Innovative Approaches to Legal Education in Europe. Volume 12, Issue 2.

REFERENCES

Honcharuk, O. (2018). Simulyacijni sudi u navchalnomu procesi: dosvid ta perspektivi. Odesa: Vidavnictvo ONU imeni I. I. Mechnikova [in Ukrainian].

Ivanenko, V. (2021). Yuridichni kliniki yak instrument pidgotovki majbutnih fahivciv socialnoyi sferi. Kiyiv: Vidavnictvo NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].

Kovalenko, I. (2020). Praktiko-orijentovaniy pidhid u pidgotovci majbutnih socialnih pracivnikiv. Kiyiv: Vidavnictvo NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].

Kravchenko, O. (2020). Praktiko-orijentovaniy pidhid u pidgotovci socialnih pracivnikiv v Ukrayini. Kiyiv: Vidavnictvo Nacionalnogo universitetu [in Ukrainian].

Petrenko, O. (2021). Formuvannya pravovih kompetencij u majbutnih vkladachiv: problemi ta perspektivi. Harkiv: Vidavnictvo HNPU [in Ukrainian].

Petrova, N. (2019). Pravova osvita v Ukrayini: stan ta perspektivi rozvitku. Lviv: Vidavnictvo LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Sidorenko, V. (2019). Praktiko-orijentovaniy pidhid u pidgotovci pedagogiv: ukrayinskij dosvid. Kiyiv: Vidavnictvo NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].

Petrova, N. (2019). Normativno-pravove zabezpechennya pravovoyi osviti v socialnij sferi. Pravo ta suspilstvo, 6(1), 34-42 [in USA].

Shevchenko, L. (2015). Aktivni metodi navchannya u vishij osviti: teoriya ta praktika. Kiyiv: Vidavnictvo KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається практико-орієнтований підхід до формування правових компетенцій майбутніх викладачів та працівників соціальної сфери в Україні, який набуває особливого значення в умовах трансформації освітнього процесу та інтеграції до європейського освітнього простору. Автори акцентують увагу на необхідності активного залучення студентів до реальних професійних ситуацій через використання сучасних методів навчання, таких як юридичні клініки, симуляційні суди, метод кейсів, стажування тощо. Підкреслюється, що світовий досвід (США, Великобританія, Німеччина) підтверджує ефективність клінічної юридичної освіти як важливого елементу підготовки фахівців соціальної сфери.

У статті проаналізовано сучасний стан впровадження практико-орієнтованих методів у провідних українських університетах, зокрема в Київському національному університеті імені Т. Г. Шевченка та Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Водночас виокремлено ключові проблеми, які перешкоджають повноцінній реалізації даного підходу: недостатня інтеграція практичних дисциплін у навчальні програми, дефіцит викладачів із практичним досвідом, слабка нормативно-правова база та обмежена матеріально-технічна база.

Для подолання цих викликів авторами запропоновано низку заходів, зокрема вдосконалення освітніх стандартів, запровадження програм стажувань для викладачів, розширення співпраці з професійними спільнотами, активне використання інноваційних технологій та використання міжнародного досвіду. Підкреслюється, що посилення інтеграції практичних компонентів у навчальний процес сприятиме підвищенню рівня правової компетентності студентів, їхній здатності ефективно діяти в соціальній сфері та забезпечить відповідність їхньої підготовки вимогам сучасного ринку праці.

Ключові слова: правові компетенції, юридичні клініки, симуляційні суди, метод кейсів, стажування, інноваційні технології, освітні стандарти, міжнародний досвід.

УДК 37.013.42:502/504:378.4

**FORMATION OF ECOLOGICAL AND VALEOLOGICAL CULTURE OF
FUTURE BIOLOGY TEACHERS AS THE BASIS OF EDUCATING
SCHOOLCHILDREN**

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ**

Олексій Білецький

кандидат педагогічних наук, доцент
E-mail: sovestalex@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8978-2218
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Oleksiy Biletskiy

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: sovestalex@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8978-2218
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Олена Дичко

кандидат біологічних наук, доцент
E-mail: elena.dychko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5300-6591
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Olena Dychko

PhD in Biology, Associate Professor
E-mail: elena.dychko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5300-6591
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Сергій Іванюк

здобувач 2 рівня вищої освіти
спеціальності 014 Біологія
і здоров'я людини
E-mail: srg.ivanuk@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5157-7002
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Serhiy Ivanyuk

applicant for the 2nd level of higher
education in the specialty 014 Biology
and Human Health
E-mail: srg.ivanuk@gmail.com
ORCID: 0009-0003-5157-7002
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article examines the main approaches to the formation of ecological and valeological culture of future biology teachers, including a competent approach that conveys the integration of knowledge, skills and valuable installations necessary for effective pedagogical activity. Important components of this approach are environmental awareness, valeological literacy and practical knowledge. Particular respect is given to interactive learning methods, such as design and follow-up activities, which impart active acquired knowledge, development of critical thinking and shaping environmental awareness.

The article also analyzes the practical aspects of the formation of ecological and valeological culture, focusing on the participation of students in volunteer initiatives, environmental actions and cooperation with national parks. Such forms of activity allow future teachers to put theoretical knowledge into practice, develop competence in maintaining a healthy environment and healthy marriage. We speak about the importance of the international context, in line with the Sustainable Development Goals (UN), which reinforces the relevance of the problem on a global scale.

An overview of lighting programs is presented, such as “Ecological lighting for the modern development” and “Valeology: health and harmony”, which are promoted by the largest primary investors in Ukraine. These programs are aimed at developing environmental awareness, which is the beginning of the development of a healthy way of living among current teachers.

The study emphasizes that the formation of the ecological-valeological culture of future biology teachers is an important element in the training of teaching staff who can teach environmentally aware people and well-oriented citizens. To achieve this goal, it is necessary to actively promote innovative methods of learning, develop practical skills and encourage students to participate in environmental initiatives.

Key words: *environmental education, competent approach, interactive learning methods, practical activity, volunteering.*

Актуальність теми. Однією з проблем сучасного суспільства є погіршення екологічної ситуації у світі та державі, а також зниження рівню здоров'я населення. Сучасні виклики, що спрямовуються на подолання цих проблем мають на меті актуалізацію необхідності формування еколого-валеологічної культури в освітньому процесі.

Особлива роль у цьому процесі відводиться роботі вчителів біології, які мають забезпечити не лише передачу знань, а й прищеплення необхідних компетентностей, що стануть основою світогляду і особистості екологічно свідомих та здорово орієнтованих громадян України.

У зв'язку з цим, підготовка майбутніх педагогів до реалізації еколого-валеологічного виховання школярів стає однією з ключових задач вітчизняної вищої освіти.

Зважаючи на стан навколишнього середовища, а також на загальні показники здоров'я нації, необхідно наголосити на актуальності проблеми формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології в сучасній українській освіті. Спираючись на стан навколишнього середовища, реформування освітньої української галузі, валеологічний аспект здоров'я нації і роль вчителів біології у вихованні екологічної культури, можна сформулювати основні тези, що підкреслюють значущість нашої проблематики.

По-перше, Україна, як і весь світ, стикається з серйозними екологічними проблемами: забруднення повітря, води, ґрунтів, зменшення біорізноманіття, зміна клімату тощо. Формування екологічної свідомості у майбутніх учителів біології є ключовим для виховання нових поколінь, які зможуть ефективно протидіяти цим викликам.

Валеологічна культура також передбачає формування знань, умінь і навичок для збереження та зміцнення здоров'я. В той же час учителі біології мають бути носіями знань про здорове життя, що особливо важливо в умовах сучасних загроз здоров'ю (наприклад, пандемії, низький рівень фізичної активності, неправильне харчування тощо) (Савченко, 2019).

Отже, учителі біології є ключовими фігурами у формуванні екологічної та валеологічної свідомості учнів. Вони не лише передають знання, але й формують цінності, ставлення до природи та здорового способу життя.

По-друге, реформування галузі основної загальноосвітньої школи України в рамках програми «Нова українська школа», обумовило побудову освітніх

відношень на основі компетентнісного підходу, що включає екологічну та валеологічну складові. Учителі біології мають соціальну відповідальність за формування громадян, які усвідомлюють свою роль у збереженні природи та здоров'я. Це особливо важливо в умовах сучасних глобальних викликів.

Таким чином, майбутні вчителі повинні бути готові до реалізації цих завдань у своїй професійній діяльності.

Необхідно зазначити також і міжнародний контекст. Зважаючи на те, що Україна є частиною глобального співтовариства, що прагне до сталого розвитку (Sustainable Development Goals, ООН), формування еколого-валеологічної культури також відповідає цілям сталого розвитку. Необхідної уваги також потребують охорона здоров'я і якісна освіта (Коваленко, 2020).

Разом з тим, необхідно зазначити, що сьогодні проблема формування еколого-валеологічної культури школярів в освітніх програмах привертає багато уваги з боку науковців і педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених проблемі екологічної освіти і виховання великий інтерес викликають роботи Н. Білецької, А. Соколова, О. Савченко, О. Олійника, В. Мороза. Праці цієї плеяди науковців присвячені вивченню впливу екологічної освіти на підготовку педагогічних кадрів, формуванню екологічної свідомості у вчителів біології, інтеграції екологічних тем у навчальні програми педагогічних вишів, розвитку практичних навичок у студентів, що дозволяють впровадження екологічних знань у навчально-виховний процес як закладу вищої педагогічної освіти, так і в рамках освітнього процесу загальноосвітньої школи.

Окремо, проблемою формування екологічно-валеологічної культури у школярів займалися такі дослідники, як І. Кузьменко, Т. Грищенко, В. Коваленко, І. Іванов, С. Петрова та інші. Характерним для праць означених дослідників є методики формування у школярів відповідального ставлення до оточуючого середовища, до природи, досліджуються шляхи активізації еколого-валеологічного виховання через інноваційні освітні підходи і технології.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою нашого дослідження є узагальнення позитивного досвіду роботи з майбутніми вчителями біології, а також аналіз шляхів роботи педагогів щодо формування еколого-валеологічної культури у школярів.

Для детального аналізу і подальшого використання доцільної термінології необхідно розібратися з визначенням еколого-валеологічної культури. Так, згідно з поглядами Н. Білецької еколого-валеологічна культура можна розглядати як певну якість особистості, що включає знання, уміння та цінності, спрямовані на збереження навколишнього середовища та власного здоров'я. Вона формується на основі синтезу екологічних та валеологічних знань, що дозволяє індивіду усвідомлювати взаємозв'язок між станом довкілля та здоров'ям людини (Білецька, 2015).

Отже, вчитель біології постає ключовою фігурою у процесі екологічного та валеологічного виховання учнів. Він не лише передає знання, а й формує екологічну свідомість, культуру здоров'я та відповідальну поведінку. Для цього педагог повинен володіти відповідними компетентностями, які формуються під час навчання у вищому навчальному закладі. Тому, головним завданням є формування цих компетентностей у самого майбутнього педагога біології.

Наше дослідження є спробою аналізу і систематизації основних методичних підходів, що будуть слугувати вирішенню проблеми формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним з шляхів прищеплення необхідних умінь навичок екологічної культури здобувачам педагогічних професій є організація освітнього процесу на основі компетентнісного підходу.

Сам компетентнісний підхід в освіті за своєю суттю може бути орієнтований на формування у майбутніх вчителів комплексу знань, умінь і особистісних якостей, що необхідні для ефективного виконання професійної діяльності. Так, основними компетенціями, пов'язаними з еколого-валеологічною культурою, можна назвати екологічну обізнаність, валеологічну грамотність та здатність застосовувати дані знання в освітній практиці.

Згідно з дослідженнями В. Мороза, еколого-валеологічна культура обов'язково повинна включати в себе розуміння взаємозв'язку людини і навколишнього середовища, навички ведення здорового способу життя. Водночас повинно відбуватися і формування екологічно відповідальної поведінки учнів. Майбутні вчителі біології повинні не тільки викладати теоретичний матеріал, але й демонструвати на власному прикладі екологічно і валеологічно орієнтовану поведінку (Мороз, 2021).

Головну увагу, на нашу думку, в аспекті компетентнісного підходу в формуванні еколого-валеологічної культури як у школярів, так і у майбутніх вчителів, необхідно зосереджувати на методах і умовах впровадження навчальної і виховної роботи.

Як показали дослідження С. Петрової, важливими педагогічними умовами формування екологічних і валеологічних компетенцій є використання міждисциплінарного підходу у навчанні, активні методи навчання (включаючи проблемне навчання, проектну діяльність та рольові ігри). Також дослідник звертає увагу на великий виховний потенціал організації навчальних екскурсій, екологічних акцій та валеологічних тренінгів, а також застосування цифрових технологій та он-лайн ресурсів для формування екологічного мислення та валеологічної грамотності (Петрова, 2019).

На сьогоднішній день в Україні започатковано і успішно розвиваються декілька освітніх програм, що спрямовані на розвиток еколого-валеологічної культури майбутніх освітян. До них, в першу чергу відноситься Програма «Екологічна освіта для сталого розвитку», що було ініційовано Міністерством освіти і науки України у співпраці з екологічними організаціями. В рамках означеної програми відбувається впровадження екологічних тем у навчальні програми загальноосвітньої школи та вищих навчальних закладів, проведення тренінгів та семінарів для вчителів. Програма екологічної освіти має на меті формування екологічної свідомості та навичок сталого розвитку у майбутніх вчителів, школярів та освітян різних галузей (Стратегія сталого розвитку «Україна» – 2020).

Необхідно зосередити увагу також на Програмі "Валеологія: здоров'я та гармонія", що була розроблена і введена до навчального плану Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Гасло і основна мета впровадження цієї програми полягає у формуванні здорового способу життя

серед майбутніх педагогів. Її втілення відбувається через запровадження курсів з основ валеології, практичних занять з фізичної активності та харчування, а також проведення тренінгів з психічного здоров'я та стресостійкості. Окреме місце також відведено навчальному модулю «Валеологічні основи педагогічної діяльності», що вивчається студентами всіх педагогічних спеціальностей. В якості прикладів.

Подібним чином Програма «Екологічна освіта для сталого розвитку» реалізується також у Сумському державному педагогічному університеті, де здобувачі педагогічних професій проходять стажування у заповідниках та національних парках. На практичних заняттях і семінарах розробляються та проводять під час педагогічної практики еколого-валеологічні заняття для школярів.

Починаючи з 2010 року у Харківському національному педагогічному університеті було впроваджено проектну методику, в рамках якої майбутні вчителі біології створюють авторські освітні програми з формування еколого-валеологічної культури у школярів (Кузьменко, 2012).

Отже, компетентнісний підхід є ефективною стратегією щодо формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології в Україні. Він дозволяє інтегрувати знання, вміння та ціннісні установки, необхідні для формування у школярів відповідального ставлення до навколишнього середовища та здоров'я.

Іншим ефективним підходом для формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології є використання інтерактивних методів навчання. Такі методи сприяють активному засвоєнню знань, розвитку критичного мислення, формуванню екологічної свідомості та навичок здорового способу життя. Окрім того, у важких умовах сьогодення, в яких опинилася вітчизняна освіта у зв'язку з бойовими діями на території України, інтерактивні методи навчання надають можливість більш глибоко розуміння предмету. Інтерактивні методи допомагають формувати професійні компетенції, розвивають критичне мислення та мотивацію до вивчення біології та екології.

До найбільш ефективних інтерактивних методів, що використовуються сьогодні у вищих навчальних закладах педагогічного спрямування можна віднести ділові ігри, кейс-метод, тренінги та майстер-класи, а також веб-квести. Але найбільш розповсюдженим серед перелічених є метод проектної діяльності.

Метод проектної діяльності почав активно впроваджуватися в Україні з початку 2000-х років та набув широкого поширення у вузах та загальноосвітніх установах України. З 2010-х років його реалізація відбувається переважно в рамках таких еколого-освітніх проектів у школах України, як «Зелена школа» та «Еко-клас». Ці ініціативи активно підтримуються Міністерством освіти і науки України, а також різними екологічними та освітніми організаціями (Соколов, 2010).

Впровадження методу здійснюється через проектні роботи, що проводяться у школах та університетах. Наприклад, Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова впроваджують програми, створені задля вивчення екології через практичну діяльність. Студенти беруть участь у розробці екологічних заходів, таких як посадка дерев, створення шкільних еко-куточків та організація акцій із роздільного збирання відходів (Грищенко, 2018; Коваленко, 2020).

Необхідно також зазначити, що у загальноосвітніх школах України вчителі біології та екології активно використовують проектні методи. В межах програми «Екологічний клас» учні розробляють власні екологічні проекти, проводять дослідження стану довкілля у своїх населених пунктах та пропонують вирішення локальних екологічних проблем. Наприклад, у Львівській області було реалізовано ініціативу щодо очищення берегів річок, а у Харкові школярі розробили програму щодо зменшення пластикових відходів у школах (Олійник, 2020).

Таким чином, проектна діяльність сприяє формуванню у студентів та школярів екологічного мислення, навичок командної роботи та самостійності. Вона вчить їх застосовувати теоретичні знання у реальних умовах, розвиває відповідальність за довкілля та здоров'я суспільства.

Окремим шляхом у формуванні еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології виступають практична робота та волонтерська діяльність. Ці різновиди освітньої і соціальної діяльності відіграють ключову роль у виховному процесі, оскільки дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати екологічну свідомість та набувати досвіду, необхідного для ефективної роботи з учнями.

Так, у дослідженнях І. Іванова, присвячених організації валеологічного виховання, наголошується на тому, що такі види практичної діяльності, як екологічні акції, дослідження, волонтерство значно підвищують рівень екологічної свідомості та мотивацію до захисту навколишнього середовища. Студенти, які беруть участь у таких заходах, демонструють вищий рівень знань та готовність до їх застосування у педагогічній діяльності. Окрім того, науковці наголошують на тому, що проектна діяльність сприяє активному засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та формуванню екологічної відповідальності (Іванов, 2020).

Практичне втілення означених видів діяльності знайшло своє застосування у таких заходах, як акція «Зробимо Україну чистою», що розпочалася у 2009 році і підтримується в межах всієї України з 2015 року вже під гаслом: «Зробимо Україну чистою разом!». Студентами організовуються масштабні прибирання території разом із школярами та місцевими жителями. Під час акції вони проводяться просвітницькі бесіди про важливість сортування сміття та його переробки (Олійник, 2020).

Прикладом волонтерської діяльності може слугувати співпраця з національними парками. Студенти можуть допомагати у проведенні екскурсій для відвідувачів, розробляти інформаційні матеріали про місцеві види рослин і тварин, а також брати участь у моніторингу стану екосистем. Останнім часом українська студентська спільнота все більше залучається до європейського і світового товариства, приймаючи участь у різних міжнародних заходах. До таких заходів можна віднести участь у міжнародних екологічних ініціативах, таких як «Час Землі» (Earth Hour). Студенти організовують заходи у своєму університеті або школі, де розповідають про енергозбереження та важливість зменшення вуглецевого сліду.

Таким чином, у формуванні еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології практична робота та волонтерська діяльність відіграють ключову роль. Ці види діяльності дозволяють студентам не лише застосовувати теоретичні знання на практиці, а й розвивати екологічну свідомість, критичне

мислення та відповідальність за стан навколишнього середовища. Участь у таких ініціативах, як екологічні акції, дослідження, співпраця з національними парками чи міжнародні проекти, сприяє підвищенню рівня знань, мотивації до екологічної діяльності та готовності до її впровадження у педагогічній практиці.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проблема формування еколого-валеологічної культури в сучасному суспільстві є надзвичайно актуальною, зважаючи на глобальні екологічні виклики та погіршення стану здоров'я населення. Особливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграє система освіти, зокрема підготовка майбутніх учителів біології, які є ключовими фігурами у формуванні екологічної свідомості та культури здоров'я у молодого покоління.

Наше дослідження показало, що такі освітньо-організаційні підходи, як компетентнісний підхід, інтерактивні методи навчання, проектна діяльність, практична робота та волонтерські ініціативи є ефективними для розвитку необхідних знань, умінь і ціннісних установок, що дозволяють майбутнім учителям біології успішно реалізовувати еколого-валеологічне виховання школярів.

Компетентнісний підхід дозволяє інтегрувати екологічні та валеологічні знання у професійну підготовку педагогів, розвиваючи в них здатність до ефективного викладання та формування відповідального ставлення до природи і здоров'я. Проектна діяльність сприяє активному засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та мотивації до екологічної діяльності. Практична робота та волонтерські ініціативи, такі як екологічні акції, співпраця з національними парками та участь у міжнародних проектах, надають студентам можливість застосовувати теоретичні знання на практиці, розвиваючи екологічну свідомість та відповідальність.

Українська освітня система вже робить значні кроки у цьому напрямку, реалізуючи програми, такі як «Екологічна освіта для сталого розвитку» та «Валеологія: здоров'я та гармонія». Ці програми, у першу чергу, спрямовані на формування екологічної свідомості та культури здоров'я серед майбутніх педагогів. Однак, для досягнення максимального ефекту необхідно продовжувати розвивати інноваційні підходи, активізувати практичну діяльність та залучати студентів до участі у міжнародних екологічних ініціативах.

Отже, формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології є важливим кроком до виховання екологічно свідомих та здорово орієнтованих громадян, які зможуть ефективно протидіяти сучасним викликам і сприяти сталому розвитку суспільства.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

Міністерство освіти і науки України. (2016). *Концепція «Нова українська школа»*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/-zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Кабінет Міністрів України. (2020). *Державна програма "Здорова нація"*. Постанова № 1022 від 11.11.2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2020-%D0%BF#Text>

Міністерство освіти і науки України. (2017). *Концепція екологічної освіти в Україні*. Наказ № 1234 від 20.12.2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-18#Text>

Президент України. (2015). *Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»*. Указ № 5/2015 від 12.01.2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

Білецька, Н. І. (2015). Екологічна освіта та її роль у підготовці майбутніх вчителів. *Науковий вісник Чернівецького університету*.

Грищенко, Т. Г. (2018). Валеологічне виховання студентів як складова їхньої професійної підготовки. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*.

Іванов, І. І. (2020). *Екологічна освіта: теорія та практика*. Педагогічна думка.

Коваленко, В. Л. (2020). Технологічні інновації в навчанні екології: роль сучасних цифрових ресурсів. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова*.

Кузьменко, І. І. (2012). Екологічні фактори здоров'я молоді: формування валеологічної компетентності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*.

Мороз, В. Д. (2021). Методологічні засади формування екологічної культури майбутніх учителів біології. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*.

Олійник, О. І. (2020). Співпраця ВНЗ із громадськими організаціями в контексті формування екологічних компетентностей студентів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*.

Петрова, С. М. (2019). *Валеологія: основи здорового способу життя*. Видавництво ХНУ.

Соколов, А. П. (2010). Інноваційні методи у викладанні біології: формування екологічної свідомості. *Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*.

REFERENCES

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). *Concept of the "New Ukrainian School"*. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *State program "Healthy Nation"*. Resolution No. 1022 of November 11, 2020. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2020-%D0%BF#Text>

Ministry of Education and Science of Ukraine. (2017). *Concept of environmental education in Ukraine*. Order No. 1234 of December 20, 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-18#Text>

President of Ukraine. (2015). *Sustainable Development Strategy "Ukraine – 2020"*. Decree No. 5/2015 of January 12, 2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

Biletska, N. I. (2015). *Ekolohichna osvita ta yii rol u pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv* [Environmental education and its role in the training of future teachers]. *Naukovyi Visnyk Chernivetskoho Universytetu*.

Hryshchenko, T. H. (2018). *Valeolohichne vykhovannia studentiv yak skladova yikhnoi profesiinoi pidhotovky* [Valeological education of students as a component of their professional training]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*.

Ivanov, I. I. (2020). *Ekolohichna osvita: teoriia ta praktyka* [Environmental education: Theory and practice]. Pedahohichna dumka.

Kovalenko, V. L. (2020). Tekhnolohichni innovatsii v navchanni ekolohii: rol suchasnykh tsyfrovyyh resursiv [Technological innovations in environmental education: The role of modern digital resources]. *Naukovyi Visnyk NPU imeni M. P. Drahomanova*.

Kuzmenko, I. I. (2012). Ekolohichni faktory zdorovia molodi: formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti [Environmental factors of youth health: Formation of valeological competence]. *Naukovi Zapisky. Serii: Pedahohichni Nauky*.

Moroz, V. D. (2021). Metodolohichni zasady formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv biolohii [Methodological foundations of the formation of ecological culture in future biology teachers]. *Naukovi Zapisky. Serii: Pedahohichni Nauky*.

Oliinyk, O. I. (2020). Spivpratsia VNZ iz hromadskymy orhanizatsiiamy v konteksti formuvannia ekolohichnykh kompetentnostei studentiv [Cooperation of universities with public organizations in the context of forming students' environmental competencies]. *Problemy Suchasnoi Pedahohichnoi Osvity*.

Petrova, S. M. (2019). *Valeolohiia: osnovy zdorovoho sposobu zhyttia* [Valeology: Basics of a healthy lifestyle]. Vydavnytstvo KhNU.

Sokolov, A. P. (2010). Innovatsiini metody u vykladanni biolohii: formuvannia ekolohichnoi svidomosti [Innovative methods in teaching biology: Formation of environmental awareness]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu Bioresursiv i Pryrodokorystuvannia Ukrainy*.

АНОТАЦІЯ

Метою даного дослідження є аналіз та узагальнення методів і підходів до формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології. Еколого-валеологічна культура в статті розглядається як інтеграція екологічних та валеологічних знань, умінь і цінностей, спрямованих на збереження довкілля та здоров'я.

Необхідність формування еколого-валеологічної культури в освітньому процесі в дослідженні обґрунтовується негативними факторами, пов'язаними з забруднення навколишнього середовища та погіршення стану здоров'я населення. Особлива роль у цьому відводиться вчителям біології, які мають не лише передавати знання, а й формувати у школярів екологічну свідомість, культуру здорового способу життя та відповідальну поведінку.

У дослідженні доводиться, що одним з основних підходів до формування еколого-валеологічної культури є компетентнісний підхід, що передбачає розвиток у майбутніх педагогів екологічної обізнаності, валеологічної грамотності та здатності застосовувати ці знання в освітній практиці. Важливими умовами для цього є використання міждисциплінарного підходу, активних методів навчання (проблемне навчання, проекти, рольові ігри), а також організація практичної діяльності, такої як екологічні акції, дослідження та волонтерство.

В ході дослідження проаналізовано основні освітні програми, спрямовані на розвиток еколого-валеологічної культури, зокрема Програма «Екологічна освіта для сталого розвитку» та Програма «Валеологія: здоров'я та гармонія».

Окреме місце в дослідженні посідають інтерактивні методи навчання, що є ефективними інструментами для розвитку екологічної свідомості та валеологічної грамотності. Вони сприяють активному засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та мотивації до екологічної діяльності.

Окремим шляхом формування еколого-валеологічного виховання у дослідженні виділено практичну роботу, волонтерську діяльність, а також участь у екологічних акціях, співпраця з національними парками та міжнародні проекти, що дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання на практиці та розвивати екологічну відповідальність.

У дослідженні доводиться диска, що формування еколого-валеологічної культури майбутніх учителів біології є важливим елементом підготовки педагогічних кадрів, які зможуть ефективно реалізовувати цілі сталого розвитку та виховувати екологічно свідомих і здорово орієнтованих громадян України.

Ключові слова: екологічне виховання, компетентнісний підхід, інтерактивні методи навчання, практична діяльність, волонтерство.

УДК 37.013.32:004.8

USING DIGITAL PLATFORMS IN TRAINING THE NEW GENERATION OF ECONOMISTS

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ У ПІДГОТОВЦІ ЕКОНОМІСТІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

Любов Гончар

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: lubov.v.gonchar@gmail.com
ORCID 0000-0003-4014-2372
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Liubov Honchar

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: lubov.v.gonchar@gmail.com
ORCID 0000-0003-4014-2372
SHEI «Donbas State Pedagogical University», Ukraine

Світлана Головка

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: pochtas7777777@gmail.com
ORCID 0000-0002-4552-0224
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Svitlana Holovko

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: pochtas7777777@gmail.com
ORCID 0000-0002-4552-0224
SHEI «Donbas State Pedagogical University», Ukraine

Ганна Попова

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Hanna Popova

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Ukraine

Григорій Кульбака

здобувач 3 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня вищої
освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID 0009-0007-6203-9751
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Hryhorii Kulbaka

getter of the 3st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
“Educational and Pedagogical Sciences”
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID 0009-0007-6203-9751
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of the use of digital platforms in the training of new generation economists. The authors investigate the relevance of introducing digital technologies into the educational process, especially in the context of global challenges, such as war, which changes traditional methods of teaching and education. In the context of the rapid development of information technologies, digital platforms are becoming an important tool for increasing the efficiency of learning, providing access to current data, the ability to model economic processes and develop self-study skills. Considerable attention is paid to the role of digital platforms that offer students the opportunity to master theoretical and practical knowledge in economics, finance, analytics and business. Particular importance is given to domestic platforms that are adapted to Ukrainian realities and support the development of professional skills necessary for work in the modern digital economy. The authors note that digital tools allow students to work with large amounts of data, use analytical tools and model economic processes, which are important skills for new generation economists. The article also analyzes the problems of implementing digital platforms in the educational process of training future economists, as well as possible ways to overcome them. It proposes improving existing platforms, developing new tools to ensure access to educational materials even in conditions of limited Internet connection, as well as developing teacher training programs to improve the quality of education and meet the requirements of the modern labor market.

Key words: digital platforms, educational process, training future economists.

Актуальність теми. У сучасному світі, де цифрові технології швидко розвиваються і змінюють усі сфери життя, використання цифрових платформ у підготовці економістів нового покоління стає необхідністю. Революція в інформаційних технологіях зумовила глобальні зміни у бізнес-середовищі та економічних процесах, що вимагає від економістів здатності адаптуватися до нових умов і володіти сучасними інструментами для аналізу та прийняття рішень. Зокрема, цифрові платформи дозволяють забезпечити доступ до актуальних даних, моделювання економічних процесів, а також сприяють розвитку критичного мислення і навичок самостійного навчання.

Особливо актуальним це питання стало в умовах глобальних криз, таких як війна, що змінює традиційні підходи до освіти та навчання. В умовах обмежених ресурсів та постійних викликів для освіти, цифрові платформи можуть стати незамінними інструментами для підтримки освітнього процесу. Вони дають можливість студентам отримувати актуальні знання в будь-який час

і з будь-якого місця, розвивати свої компетентності, а також надавати викладачам можливість впроваджувати новітні методи навчання.

Таким чином, використання цифрових платформ у підготовці економістів є стратегічно важливим напрямом, що дозволяє підготувати фахівців, здатних ефективно працювати в умовах швидко змінюваного та непередбачуваного економічного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес цифровізації вищої освіти є актуальною темою для багатьох сучасних українських науковців, які активно досліджують різні аспекти цієї трансформації у своїх наукових працях. Зокрема, українські науковці, такі як М. Аверкіна, Ю. Лихошерстова, О. Загорецька, С. Рудась, О. Патер, А. Ковтун, Н. Краус, К. Краус, О. Марченко та інші, здійснюють глибокий аналіз впливу цифрових трансформацій на вищу освіту, вивчаючи різноманітні складові цього процесу. Їхні наукові дослідження охоплюють широкий спектр питань, які стосуються як позитивних, так і негативних наслідків цифровізації, а також викликів, що виникають під час впровадження цифрових технологій у освітній процес.

У своїх працях дослідники акцентують увагу на важливості цифрових технологій для покращення доступу до освіти, адже вони дозволяють студентам здобувати знання незалежно від географічного розташування чи соціального статусу. Це, без сумніву, сприяє інклюзивності та демократизації освіти, роблячи її більш доступною для різних категорій студентів, зокрема з віддалених регіонів або з малозабезпечених сімей. Водночас, вони вказують на ряд проблем і ризиків, пов'язаних з цифровою трансформацією, таких як нерівність у доступі до сучасних цифрових інструментів та ризики щодо захисту особистих даних студентів, кібербезпеки та конфіденційності.

Особлива увага у дослідженнях приділяється питанням, які стосуються ресурсів, необхідних для впровадження цифрових інновацій у навчальний процес, а також розробки ефективних стратегій цифровізації.

Крім того, варто відзначити активну роль офіційних установ, таких як Міністерство освіти і науки України та Міністерство цифрової трансформації України, у підтримці цифрових ініціатив в освітній сфері. Ці установи надають актуальну інформацію, статистичні дані та ресурси для впровадження цифрових технологій у навчальні заклади, сприяючи розвитку цифрових компетентностей серед викладачів і студентів. Завдяки таким ініціативам здійснюється координація зусиль у напрямку розвитку цифрової освіти в Україні, що є важливим кроком до інтеграції країни в світовий освітній простір.

Загалом, незважаючи на значні досягнення в дослідженні цифровізації вищої освіти, питання впливу цифрових платформ на підготовку майбутніх економістів та їхню роль у розвитку ключових компетентностей студентів вимагає подальшого вивчення і детального аналізу.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу цифрових платформ на підготовку майбутніх економістів та визначення їх ролі в розвитку ключових компетентностей студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному освітньому процесі цифрові платформи займають важливе місце, оскільки вони значно розширюють можливості навчання, сприяючи інтерактивному та інноваційному підходу до

освіти. Важливим аспектом є те, що цифрові платформи забезпечують не лише доступ до широкого спектру навчальних матеріалів, а й інтеграцію з реальними економічними процесами через використання сучасних інформаційних технологій. Для економістів нового покоління важливою є здатність працювати з великими обсягами даних, використовувати аналітичні інструменти та моделювати економічні процеси.

Цифрові платформи дають можливість впровадження новітніх методів навчання, таких як симуляції економічних процесів, аналіз великих даних, інтерактивні курси, що надають студентам практичні навички, необхідні в реальному світі економіки. Використання таких платформ дозволяє студентам інтегрувати теоретичні знання з реальними кейсами, забезпечуючи кращу підготовку до роботи в умовах цифрової економіки.

Прикладом популярних міжнародних цифрових платформ, які використовуються для підготовки економістів, є Coursera, edX, Khan Academy та Moodle. За допомогою таких платформ студенти можуть пройти курси з економіки, фінансів, бізнесу та аналітики, тощо, що дозволяє їм поглиблено вивчати теоретичні та практичні аспекти цих дисциплін. Наприклад, на Coursera доступні курси від провідних університетів світу, які дозволяють студентам розвивати навички, необхідні для роботи в цифровому середовищі.

Зазначимо, що з початку повномасштабного вторгнення РФ Міністерство освіти і науки уклало угоду з провідними онлайн-платформами Coursera, Udemu та edX щодо надання українським студентам безкоштовного доступу до їх курсів. Дані платформи пропонують тисячі безкоштовних онлайн-курсів з різноманітних тем, за успішне завершення яких користувач отримує сертифікат (Цифрові платформи у вищій освіті, 2025).

Для підготовки економістів в Україні важливими є вітчизняні ресурси, адаптовані до національних умов та вимог сучасного ринку праці (Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку, 2025).

Однією з найбільших українських платформ є Prometheus, що пропонує безкоштовні курси з економіки, фінансів та аналітики, часто створені в партнерстві з українськими університетами. Вона дає можливість вивчати важливі аспекти, зокрема "Економіку для бізнесу" чи "Бізнес-аналіз", що включають теоретичні та практичні завдання.

Іншою важливою платформою є EdEra. Вона надає курси з управлінського обліку, аналізу фінансових звітів і сучасних методів оптимізації бізнес-процесів. Завдяки таким ресурсам студенти мають змогу отримати сертифікати та поглибити свої знання за різними економічними дисциплінами.

Udemu – хоча це міжнародна платформа, вона надає великий вибір курсів, які можуть бути корисними для українських студентів, зокрема з фінансової аналітики, економічного моделювання та використання сучасних інструментів аналізу даних (Python, Excel, Tableau).

Moodle, у свою чергу, активно використовується в українських університетах для організації навчальних курсів та інтерактивних тренінгів, що дозволяє створювати гнучкі та адаптовані програми для студентів-економістів.

Процес впровадження цифрових платформ в освіту вимагає інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес, що включає використання різноманітних онлайн-ресурсів, таких як електронні підручники, відеоуроки,

вебінари, а також програмного забезпечення для виконання економічних розрахунків і моделювання економічних сценаріїв. Застосування таких інструментів дозволяє значно підвищити ефективність освітнього процесу, оскільки студенти отримують можливість працювати з реальними даними, досліджувати економічні явища та робити прогнози на основі отриманих результатів.

Одним із ключових аспектів цифровізації є можливість використання програмного забезпечення, яке дозволяє студентам економічних спеціальностей працювати з великими масивами даних та здійснювати складні економічні розрахунки. Такі інструменти, як Microsoft Excel, R або Python з бібліотеками для аналізу даних (наприклад, pandas і NumPy) стають необхідними для розвитку студентських навичок у статистичному аналізі, економетриці та фінансовому аналізі. Представлені інструменти дозволяють створювати фінансові моделі, проводити аналітичні дослідження і реалізовувати прогнози на основі даних, що є важливими для підготовки економістів.

Ще одним значущим напрямом є створення віртуальних лабораторій та симуляторів, що дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання в практичних умовах. Наприклад, платформи, такі як Simul8 або AnyLogic, надають можливість створювати моделі економічних систем і тестувати їх у різних сценаріях. У Simul8 можна моделювати бізнес-процеси, ланцюги постачання, логістичні системи та інші економічні процеси, що дозволяє студентам досліджувати наслідки різних управлінських рішень у безпечному віртуальному середовищі. Це дозволяє поглибити розуміння студентами складних економічних явищ, таких як попит та пропозиція, ціноутворення, управління ресурсами, а також ефективність рішень на мікро- і макрорівнях. Варто зазначити, що платформа Simul8 є комерційною, тому для її використання потрібні ліцензії, водночас існують академічні версії та безкоштовні пробні періоди, але для користувачів, які не володіють англійською мовою на достатньому рівні, робота в ній може бути ускладненою.

Якщо використання Simul8 складне через ліцензії чи мову, можна звернути увагу на AnyLogic, який має безкоштовну освітню версію та підтримує українських користувачів. AnyLogic дозволяє моделювати процеси в економіці, управлінні, логістиці та інших сферах, використовуючи методи системної динаміки, агентного моделювання та дискретно-подієвого аналізу. Завдяки цьому студенти можуть не лише вивчати теоретичні моделі, а й тестувати їх на реальних даних, що сприяє глибшому розумінню механізмів економічних систем і прийняттю обґрунтованих бізнес-рішень.

Використання таких платформ у навчальному процесі також дозволяє студентам отримати цінний досвід у створенні економічних прогнозів та оцінці можливих наслідків економічних змін. Моделювання економічних процесів дає можливість не лише вивчати теоретичні підходи до економіки, але й застосовувати їх на практиці, робити прогнози, моделювати змінні чинники та оцінювати, як різні сценарії можуть вплинути на результати діяльності організацій, ринків або економік в цілому.

У освітньому процесі також активно використовуються інші цифрові інструменти, такі як онлайн-платформи для створення тестів і опитувань (наприклад, Quizlet чи Google Forms), які дають можливість ефективно перевіряти знання студентів і відстежувати їхній прогрес. Інтерактивні

матеріали, такі як відеоуроки та вебіари, допомагають залучати студентів до активного навчання, надаючи можливість взаємодії з лекторами та іншими студентами в реальному часі. Такі інструменти дозволяють не лише покращити розуміння матеріалу, але й стимулюють студентів до самостійної роботи та обміну знаннями.

Завдяки інтеграції таких цифрових інструментів у освітній процес студенти економічних спеціальностей можуть не тільки отримати глибокі теоретичні знання, але й здобути практичні навички роботи з реальними даними та моделюванням економічних процесів, що є важливими для їх подальшої професійної діяльності в умовах сучасної цифрової економіки.

Використання цифрових платформ у освітньому процесі сприяє розвитку ключових компетентностей, які необхідні майбутнім економістам. Серед них виділяються такі як: аналітичне мислення, уміння працювати з великими даними, навички прийняття рішень на основі аналізу та прогнозування, а також здатність швидко адаптуватися до змінюваних умов цифрової економіки. У сучасному світі, де економічні процеси постійно змінюються під впливом глобалізації та цифровізації, ці компетентності є надзвичайно важливими для професіоналів.

Один із важливих аспектів формування компетентностей у студентів — це розвиток навичок самостійного навчання. Завдяки цифровим платформам студенти отримують доступ до актуальної інформації, що дозволяє їм постійно оновлювати свої знання, слідкувати за останніми тенденціями на ринку та в економічній науці.

Використання платформ Moodle та Zoom в освітньому процесі надає студентам можливість брати участь в онлайн-обговореннях, виконувати практичні завдання, що сприяють розвитку критичного мислення, а також удосконалювати навички командної роботи через колаборативне навчання.

Можливість працювати з великими обсягами даних є ще однією важливою компетентністю, розвитку якої сприяють цифрові платформи. Наприклад, платформи, які пропонують курси з аналізу даних або фінансового прогнозування, дозволяють студентам практикувати навички роботи з великими наборами даних за допомогою інструментів як Excel, R, Python або Tableau. Ці інструменти є основними для аналізу економічної ситуації, створення моделей і прогнозів, що є невід'ємною частиною роботи сучасного економіста. Освітні заклади, які використовують ці платформи, дають студентам можливість працювати з реальними кейсами, що ще більше підвищує практичну цінність отриманих знань.

Ще однією важливою компетентністю є здатність швидко адаптуватися до змінюваних умов цифрової економіки. У світі цифрових трансформацій економіка все більше залежить від використання новітніх технологій, що ставить перед економістами завдання оперативно реагувати на нові виклики та можливості. Цифрові платформи дають студентам можливість освоїти основи цифрових технологій та інструментів, що є важливим для подальшої адаптації до швидко змінюваного професійного середовища. Студенти можуть вивчати новітні технології для економічного аналізу, бізнес-інтелекту, використання штучного інтелекту в фінансах та інших галузях.

Крім того, цифрові платформи дають можливість студентам проходити курси, що орієнтовані на практичне застосування знань. На платформі Moodle, наприклад, студенти можуть не тільки слухати лекції, а й брати участь у створенні власних проєктів, кейс-завдань та симуляціях реальних економічних ситуацій. Це дозволяє формувати навички прийняття рішень на основі аналізу економічної ситуації, що є важливим для майбутніх економістів.

Узагальнюючи переваги застосування цифрових платформ у освітньому процесі, М. Аверкина та Ю. Лихошерстова акцентують увагу на: економії часу викладача, доступності, інтерактивності і персоналізації матеріалів, гнучкості у використанні та об'єктивності оцінювання завдяки автоматичній перевірці завдань (Аверкина, Лихошерстова, 2023).

Освітні технології, наголошують Н. Краус, М. Краус та О. Марченко дозволяють викладачам автоматизувати значну частину їх діяльності, що звільняє час для пошуку, комунікації та індивідуальної роботи зі студентами. Вони також забезпечують миттєвий зворотний зв'язок, підвищують ефективність управління навчальним і дослідницьким процесами, а також сприяють самоосвіті майбутніх фахівців (Краус, Краус, Марченко, 2021).

Дослідження свідчать, що не зважаючи на численні переваги, впровадження цифрових платформ в освітній процес підготовки майбутніх економістів стикається з рядом викликів (Загорецька, Рудась, Патер, Ковтун, 2024). Одним з основних є забезпечення рівного доступу до таких платформ для всіх студентів. Далеко не всі освітні заклади мають необхідну технічну базу для інтеграції цифрових інструментів в освітній процес. Відсутність стабільного доступу до Інтернету, недостатнє забезпечення сучасними комп'ютерами та іншою технікою, а також проблеми з інфраструктурою можуть обмежити ефективність використання цифрових платформ. У контексті війни в Україні ці проблеми лише посилюються. Руйнівні наслідки військових дій, пошкодження інфраструктури та тимчасова відсутність доступу до електрики та Інтернету в деяких регіонах країни створюють додаткові труднощі для навчання та забезпечення стабільного доступу студентів до цифрових ресурсів.

Крім того, для ефективного використання цифрових платформ необхідна відповідна підготовка викладачів, які повинні не тільки володіти базовими знаннями про цифрові інструменти, але й уміти інтегрувати їх у навчальний процес, адаптуючи традиційні методи викладання до нових технологій. Війна, безумовно, ускладнює цей процес. Необхідність переналаштування навчального процесу на онлайн-формати, зміна способів комунікації та постійний стрес, зумовлений ситуацією, створюють додаткові виклики для викладачів, особливо в умовах обмежених ресурсів і постійної невизначеності.

У світлі цих викликів перспективи розвитку цього напрямку стають ще більш важливими. Вдосконалення існуючих платформ і створення нових, більш адаптованих до потреб сучасного ринку праці, має потенціал значно полегшити ситуацію. Одним із шляхів є інтеграція таких платформ, щоб забезпечити доступ до навчальних матеріалів навіть в умовах відключень електрики чи обмеженого Інтернет-зв'язку. Важливою частиною цього процесу є також розвиток програм підготовки викладачів, які зможуть не лише освоювати нові технології, але й ефективно впроваджувати їх у навчальний процес, підвищуючи таким чином якість освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Цифрові платформи стають невід'ємною складовою підготовки економістів нового покоління. Вони забезпечують гнучкість, доступність та широкий вибір навчальних матеріалів, що сприяє розвитку компетенцій, необхідних у сучасній цифровій економіці. Разом з тим, необхідно вдосконалювати механізми мотивації студентів до самостійного навчання, підвищувати рівень цифрової грамотності викладачів і студентів, а також розширювати доступ до сучасних навчальних технологій.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ефективності різних форматів цифрового навчання та їх впливу на рівень підготовки фахівців-економістів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Аверкина, М., Лихошерстова, Ю. (2023). Цифрові платформи в інтерактивному навчанні. / *Modeling the development of the economic systems*. (1). 128–132.

Загорецька, О., Рудась, С., Патер, О. & Ковтун, А. (2024). Навчальні та інтерактивні онлайн платформи у процесі розвитку цифрових компетентностей студентів економічних спеціальностей. / *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 19(38).

Краус, Н. М., Краус, К. М. & Марченко, О. В. (2021). Особливості навчання здобувачів економічної освіти цифровому підприємництву в інноваційному університеті. / *Ефективна економіка*. № 1.

Цифрові платформи у вищій освіті. (2025). Міністерство освіти і науки URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/tsifrovi-platformi-u-vishchii-osviti>

Платформи для вдосконалення навичок і саморозвитку. Міністерство освіти і науки. (2025). URL: https://mon.gov.ua/news/platformi-dlya-vdoskonalennya-navichok-i-samorozvitku?utm_source=chatgpt.com

REFERENCES

Averkyna, M., Lyksherstova, Yu. (2023). Tsyfrovi platformy v interaktyvnomu navchanni [Digital platforms in interactive learning]. / *Modeling the development of the economic systems*. (1). 128–132. [in Ukrainian].

Zahoretska, O., Rudas, S., Pater, O. & Kovtun, A. (2024). Navchalni ta interaktyvni onlain platformy u protsesi rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostei studentiv ekonomichnykh spetsialnostei [Educational and interactive online platforms in the process of developing digital competencies of students of economic specialties]. / *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriiia Ekonomika*. 19(38). [in Ukrainian].

Kraus, N. M., Kraus, K. M. & Marchenko, O. V. (2021). Osoblyvosti navchannia zdobuvachiv ekonomichnoi osvity tsyfrovomu pidpriemnytstvu v innovatsiinomu universyteti [Features of teaching economic education students digital entrepreneurship at an innovative university]. / *Efektivna ekonomika*. № 1. [in Ukrainian].

Tsyfrovi platformy u vyshchii osviti. (2025). [Digital platforms in higher education]. Ministerstvo osvity i nauky. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki/tsifrovi-platformi-u-vishchii-osviti> [in Ukrainian].

Platformy dla vdoskonalennia navychok i samorozvytku. (2025). [Platforms for improving skills and self-development]. Ministerstvo osvity i nauky. URL: https://mon.gov.ua/news/platformi-dlya-vdoskonalennya-navichok-i-samorozvitku?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу використання цифрових платформ у підготовці економістів нового покоління. Автори досліджують актуальність впровадження цифрових технологій у навчальний процес, особливо в умовах глобальних викликів, таких як війна, що змінює традиційні методи навчання та освіти. В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій цифрові платформи стають важливим інструментом для підвищення ефективності навчання, забезпечуючи доступ до актуальних даних, можливість моделювання економічних процесів та розвитку навичок самостійного навчання. Значна увага приділяється ролі цифрових платформ, які пропонують студентам можливість освоювати теоретичні та практичні знання з економіки, фінансів, аналітики та бізнесу. Особливе значення надається вітчизняним платформам, які адаптовані до українських реалій і підтримують розвиток професійних навичок, необхідних для роботи в сучасній цифровій економіці. Автори зазначають, що цифрові інструменти дозволяють студентам працювати з великими обсягами даних, використовувати аналітичні інструменти та моделювати економічні процеси, що є важливими навичками для економістів нового покоління. У статті також аналізуються проблеми впровадження цифрових платформ в освітній процес підготовки майбутніх економістів, а також можливі шляхи їх подолання. Пропонується удосконалення існуючих платформ, розробка нових інструментів для забезпечення доступу до навчальних матеріалів навіть за умов обмеженого Інтернет-зв'язку, а також розвиток програм підготовки педагогів для підвищення якості освіти і відповідності вимогам сучасного ринку праці.

Ключові слова: цифрові платформи, освітній процес, підготовка майбутніх економістів

УДК 378.147:37.011.3-051+378.011.3-057.175:316.77-047.22

FORMATION OF FUTURE TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN URGENT PEDAGOGICAL PROBLEM

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Олена Коркішко

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: korkishko.l.g@gmail.com
ORCID 0000-0001-7341-2610
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Olena Korkishko

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: korkishko.l.g@gmail.com
ORCID 0000-0001-7341-2610
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Артем Коркішко

кандидат педагогічних наук,
E-mail: korkishko.a.b@gmail.com
ORCID 0000-0002-4821-1312
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Artem Korkishko

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: korkishko.a.b@gmail.com
ORCID 0000-0002-4821-1312
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Євген Назаренко

здобувач 2 (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: nazarenko.yevhen@gmail.com
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yevhen Nazarenko

applicant of 2 (master's) level
higher education specialty
011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: nazarenko.yevhen@gmail.com
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article emphasizes that in the context of globalization, cultural integration is one of the first places, so more stringent requirements are put forward for all competencies of the future teacher, including communication. It is noted that professional and pedagogical communication is a means of carrying out the professional activity of a teacher, whose skills should be based, on the one hand, on special professional knowledge and versatile professional skills, and on the other hand, on the ability to exchange information with all participants in the educational process, achieving mutual understanding. It is noted that the essence of the concept of "communicative competence" mainly includes the following components: a dynamic combination of knowledge about communication; readiness to communicate; a set of skills necessary for effective communication; communicative abilities; ability to communicate effectively; formation of professionally important qualities necessary for the conscious regulation of communicative behavior, and it is emphasized that communicative competence is the core of a teacher's professionalism, and the essence of pedagogical activity is the Three components of the study of this definition are distinguished: motivational (reflects the stability and awareness of knowledge, motivation to succeed in the field of pedagogy and self-improvement of communicative competence), operational (reflects the degree of formation of skills and abilities to apply communicative knowledge in the process of educational activity) and personal (reflects the degree of self-improvement in the communicative field of pedagogical activity). It is stated that the communicative competence of a higher education teacher is a component of the basic characteristic of a teacher's professional training, which combines linguistic, psychological and pedagogical content and allows for purposeful educational activities through systematic business communication, based on a dynamic combination of communicative knowledge, skills and experience in pedagogical activity.

Key words: *communicative competence, future teachers, future higher education teachers, the essence of communicative competence of future teachers, components of communicative competence.*

Актуальність теми. У контексті глобалізації одне з перших місць посідає культурна інтеграція, тому висувуються більш жорсткі вимоги до всіх компетентностей майбутнього педагога, зокрема й комунікативної.

Професійно-педагогічна комунікація є засобом здійснення професійної діяльності педагога, майстерність якого має ґрунтуватись, з одного боку, на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових вміннях, а з іншого, – на вмінні здійснювати обмін інформацією з усіма учасниками освітнього процесу, досягаючи взаєморозуміння.

Зауважимо, що в умовах зростання конкуренції на ринку освітніх послуг сьогодення потребує педагога (учителя, викладача) нової формації, здатного орієнтуватися в ситуаціях спілкування, установлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми та мати певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування (Петрук, 2021: 49), функціонувати в реальних обставинах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетенція має пристосовуватись до приймання загальної інформації з боку іншого співрозмовника (Savignon, 1995: 129–134), який володіє культурою спілкування, знаннями національної культури, менталітету, інформаційно-комп'ютерними технологіями, особовою готовністю, що забезпечить співпрацю та взаємодію співробітників колективу (Чеботарьова, 2014: 211).

На часі постає питання підготовки фахівців – викладачів вищої школи, високоосвічених, високопрофесійних, комунікативно компетентних, креативних особистостей, здатних генерувати нові ідеї, оригінально розв'язувати актуальні освітні та соціокультурні проблеми, – тобто підготовки магістрів як фахівців найвищого кваліфікаційного рівня, які поновлять склад науковців і викладачів закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогіці сутність поняття «комунікація», «педагогічна комунікація», «професійно-педагогічна комунікація» досліджували Б. Авво, М. Андріанов, Н. Бібік, М. Битянова, Н. Волкова, О. Жирун, Н. Круглова, А. Максимова, Є. Овсянникова, С. Паршук, С. Петрушин, В. Семиченко, О. Фенцик та ін.

Сутність і характеристику поняття «комунікативна компетентність» у науці різнобічно інтерпретовано зарубіжними (Р.Бояцис, С.К.Вонг, Дж.Равен, К.Рогер, Дж.Спектор, Р.Уайт, М.В.Фюгеманн, Х.Шродер та ін.) та вітчизняними (С.Бондар, С.Вітвицька, М.Головань, О.Дубасенюк, Л.Куцак, О.Марущак, О.Пометун, К.Рудницька, І.Чемерис, Ю.Ященко та ін.) ученими. Вагомими є твердження вчених (Т.Єжижанська, Н.Карпчук, О.Коновченко, О.Корніяка, О.Карпенко, М.Осадча, Є.Руденський, Д.Хаймс, І.Чеботарьова та ін.), що комунікативна компетентність визначається сформованістю системи знань, умінь, навичок, здібностей, комунікативних якостей.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях науковці різнобічно розглядають проблему формування комунікативної компетентності в майбутніх педагогів: майбутніх учителів (Т.Білявська, О.Кравченко-Дзондза, Н.Лупак, С.Макаренко, Г.Тимошко, О.Яковенко та ін.); майбутніх викладачів (С.Галецький, Є.Зарванська, В.Свиридюк – комунікативна компетентність майбутніх викладачів іноземних мов; Р.Петрух, В.Теслюк – комунікативна компетентність майбутніх викладачів вищого аграрного закладу освіти; С.Хоцькіна – комунікативна компетентність майбутніх викладачів економіки;

Н.Білова – комунікативна компетентність майбутніх викладачів-хормейстерів; К.Глянєнко – комунікативна компетентність майбутніх викладачів філологічних спеціальностей; Ю.Бурцева, Н.Гарань, К.Касярум, О.Корніяка, В.Прошкін, О.Сипченко, Я.Топольник, О.Троценко – комунікативна компетентність викладача вищої школи).

Зауважимо, що збільшення кількості праць, присвячених дослідженню проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів – викладачів вищої школи, свідчить про пильну увагу вчених до цього питання. Вважаємо за доцільне продовжувати аналогічні дослідження.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На нашу думку, комунікативна компетентність є інтегральним поняттям, здатним поєднувати в собі лінгвістичний, психологічний і педагогічний зміст та одну з базових характеристик професійної компетентності й професійної підготовки фахівців із вищою освітою.

Зауважимо, що поняття «комунікативна компетентність» у наукову термінологію ввів американський соціолінгвіст Д.Хаймс, зазначивши, що це знання правил, притаманних людині для розуміння та створення інформаційного й соціального змісту висловлювання та вміння успішного й ефективного спілкування, й установив, що комунікативна компетентність має три аспекти, пов'язані з комунікацією, як процес передачі й отримання інформації, як взаємодія, як адаптація до ситуації (Hymes, 1979: 5-27).

У центрі уваги нашого дослідження – формування комунікативної компетентності в майбутніх педагогів – викладачів закладу вищої освіти, – бо саме викладачі мають вільно володіти рідною мовою, іноземними мовами, уміти встановлювати та підтримувати спілкування з колегами, здобувачами, науковою спільнотою тощо.

Розглянемо докладніше як сучасні науковці інтерпретують комунікативну компетентність викладача вищої школи:

– заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості здійснювати ефективну комунікацію та розв'язувати конкретні комунікативні завдання в ситуаціях професійної педагогічної діяльності, яку забезпечує відповідний рівень володіння засобами та технологіями комунікації (Касярум, 2013: 26);

– інтегральна характеристика, що полягає в здатності ефективно та кваліфіковано здійснювати комунікативну діяльність, ґрунтується на динамічній комбінації знань про комунікацію, досвіді комунікативної діяльності, складній системі цінностей і мотивації до комунікації та уможливорює реалізацію професійних функцій в усіх галузях викладацької роботи: дидактичній, виховній, методичній, організаційній тощо, з урахуванням специфіки викладання (Лущик, Пікулицька, & Циганок, 2020: 77);

– інтегральне особистісне утворення, що забезпечує ефективність здійснення комунікації в системі професійних відносин та передбачає усвідомлене розуміння цінності комунікації для професійної діяльності викладача, опанування культури й технологій комунікацій, вербальних,

невербальних і комп'ютерних засобів для збагачення комунікацій, оновлення власного комунікативного досвіду (Волкова, & Лебідь, 2020: 170);

– складник професійної компетентності викладача, що дозволяє здійснювати цілеспрямовану діяльність, планувати процес комунікації та прогнозувати її результати, транслювати відповідні етичні норми та правила ефективної взаємодії, досягати успіху в дидактичній, виховній, методичній, організаційній, дослідницькій, пізнавальній та інших видах діяльності (Бойко, Гарань, & Сипченко, 2022: 30).

Отже, є певна різноманітність у визначенні сутності поняття «комунікативна компетентність», що пояснюється значною кількістю підходів до його дослідження. Аналіз поглядів учених, дослідників, педагогів-практиків уможливорює зазначити, що в сутності поняття «комунікативна компетентність» переважно трапляються такі компоненти: динамічна комбінація знань про комунікацію; готовність до спілкування; сукупність умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування; комунікативні здібності; здатність здійснювати ефективну комунікацію; сформованість професійно важливих якостей, необхідних для свідомої регуляції комунікативної поведінки. Але автори (І.Бойко, Н.Гарань, Ю.Лущик, Л.Пікулицька, О.Сипченко, Г.Циганок та ін.) одноголосні, що комунікативна компетентність – це ядро професіоналізму педагога, а сутність педагогічної діяльності становить взаємодію зі студентами (Лущик, Пікулицька, & Циганок, 2020: 77).

Отже, узагальнюючи досвід сучасних учених, зазначаємо, що комунікативна компетентність викладача вищої школи – це складник базової характеристики професійної підготовки викладача, що поєднує в собі лінгвістичний, психологічний та педагогічний зміст та дозволяє здійснювати цілеспрямовану освітню діяльність, завдяки систематичному діловому спілкуванню, ґрунтуючись на динамічній комбінації комунікативних знань, умінь, навичок і досвіді педагогічної діяльності.

Загальновідомо, що якість освітнього процесу залежить від взаємодії між педагогом (учителем, викладачем) й учнівською молоддю (учнями, студентами), що здійснюється через спілкування та забезпечується спілкуванням, де комунікативний компонент є одним з основних у педагогічній діяльності.

Погоджуємося з твердженням Т.Олендр та Л.Паламарчук, які, на основі аналізу дослідження З.Смелкової, зазначили, що успішність педагогічного спілкування за змістом залежить від відповідного загального інформаційного рівня знань педагога, повноти предметних знань, сучасності підходу до їх інтерпретації в освітніх цілях; за мовленнєвою формою – від комунікативної компетентності педагога, адекватності мовленнєвих засобів завданням конкретної ситуації спілкування та відповідності «мові предмета» (Олендр, & Паламарчук, 2018: 479).

З метою розв'язання завдань дослідження структура комунікативної компетентності викладача потребує подальшого висвітлення.

Зарубіжні вчені (М.Кенел, Дж.Річардс, М.Свейн, Р.Шмідт та ін.) у моделі комунікативної компетентності виокремлюють чотири компоненти-компетенції: граматичну (рівень засвоєння комунікантом граматичного коду: словниковий запас, правила правопису та вимови, словотворення та побудова речень); соціолінгвістичну (уміння використовувати та розуміти граматичні форми в

різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій); дискурсивну (здатність поєднувати речення у зв'язне повідомлення, використовуючи різні синтаксичні та семантичні засоби); стратегічну (здатність використовувати вербальні та невербальні засоби у випадку недостатнього рівня компетентності комуніканта) (Canal, 1983).

Заслуговує на увагу розроблена Ю.Лущик, Л.Пікулицькою та Г.Циганок структура комунікативної компетентності викладача ЗВО, що містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний (готовність педагога до професійного вдосконалення, потреба в професійному зростанні, прагнення до саморозвитку та самореалізації); когнітивний (що фахівець знає із цього питання); операційний (як фахівець реалізує власні знання на практиці); позиційно-ціннісний (як фахівець ставиться до галузі власної діяльності) (Лущик, Пікулицька, & Циганок, 2020).

Учені Н.Волкова та О.Лебідь у структурі комунікативної компетентності викладача виділили такі компоненти: мотиваційно-ціннісний (сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням комунікативної діяльності, – мотивація до комунікативної діяльності, спрямованість на гуманістичне спілкування, потреба до комунікативного самовдосконалення); когнітивний (сукупність знань про сутність й особливості спілкування взагалі та професійного зокрема, знання про стилі спілкування й особливості власного комунікативного стилю); діяльнісний (сукупність комунікативних умінь – організаційно-управлінські, перцептивно-рефлексивні, експресивні); особистісно-емоційний (сукупність особистісних якостей, які визначають позицію та спрямованість здобувачів як суб'єктів комунікативної діяльності, а також емоційний вияв цих якостей – здатність до рефлексії, емпатія, контактність, спостережливість, стресостійкість) (Волкова, & Лебідь, 2020).

Погоджуємося з думкою А.Давідчук, С.Зеленюка, Н.Кіржи, А.Кушнір, К.Мазур, А.Марченко, О.Московчук, І.Стахової, І.Холковської та ін., які до структури комунікативної компетентності викладача ЗВО віднесли такі компоненти:

- мотиваційний (потреби у встановленні взаємин співробітництва із суб'єктами освітнього процесу, бажання виявляти співпереживання та співчуття, готовність до надання допомоги й підтримки, прагнення до обміну досвідом і знаннями та цілі комунікативної взаємодії з тими, хто вчиться);

- аксіологічний (ціннісні орієнтації викладача (безумовне прийняття особистості учня, фасилітація, емпатія, розуміння, толерантність щодо поведінки і вчинків здобувачів, дотримання етичних норм і правил педагогічної взаємодії), які виявляються в ставленні до педагогічної теорії, освітньої практики, особистості здобувача);

- інформаційно-змістовий (володіння педагогом системою знань: психологічної структури особистості здобувача, закономірностей розвитку здобувача з урахуванням його статевовікових, індивідуальних особливостей, структури комунікативного акту (цільова настанова педагогічного спілкування, урахування комунікативної ситуації педагогічного спілкування, уточнення й побудова плану розв'язання комунікативного завдання, зворотний зв'язок), комунікативних способів організації педагогічної взаємодії, прийомів керування педагогічним спілкуванням, методів організації педагогічної взаємодії,

морально-етичних норм і правил спілкування зі здобувачами, алгоритмів поведінки в конкретній ситуації педагогічного спілкування, тактики й стратегії поведінки, стилів педагогічного спілкування);

– операційно-діяльнісний (система перцептивних (уміння адекватно реагувати на вчинки й висловлювання здобувачів, стимулювати резерви розвитку особистості здобувача, оцінювати особистісні якості й емоційні стани здобувачів, визначати характер відносин, що складаються в процесі комунікативної взаємодії), мовленнєвих (уміння створювати природну мовленнєву ситуацію, створювати сприятливий комунікативний стан, що стимулює мовленнєву активність здобувачів, етично грамотно формулювати питання, відповідати й пояснювати відповіді, висловлювати особисту думку, презентувати себе перед здобувачами, викладати думки, навчальний матеріал логічно й послідовно, коригувати мовленнєву поведінку відповідно до одержуваної зворотної інформації), гностичних (уміння актуалізувати знання про комунікацію відповідно до умов, що змінилися, прогнозувати й вибудовувати комунікативну взаємодію зі здобувачами, об'єктивно оцінювати свої сильні й слабкі сторони як можливості суб'єктивного професійного контролю, визначати ефект власного впливу на здобувачів), керування комунікативним процесом (уміння знаходити вихід із конфліктної ситуації, вибирати форми, методи, засоби взаємодії зі здобувачами, орієнтуватися в ситуації спілкування, організовувати довготривалий контакт із групою здобувачів) (Холковська, 2017: 63–64).

Грунтовний теоретичний аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми сутності, змісту, структури комунікативної компетентності майбутніх викладачів уможливило виокремлення трьох компонентів щодо дослідження зазначеної дефініції: мотиваційний (відображає стійкість й усвідомленість знань, мотивацію щодо досягнення успіху в педагогічній галузі та самовдосконалення комунікативної компетентності), операційний (відображає ступінь сформованості умінь і навичок застосовувати комунікативні знання в процесі освітньої діяльності) та особистісний (відображає ступінь самовдосконалення в комунікативній галузі педагогічної діяльності).

Формування комунікативної компетентності майбутнього викладача – процес кропіткий і довгий у часі. Дослідниця О.Мимренко запропонувала методичні рекомендації щодо формування комунікативної компетентності майбутнього педагога та виокремила такі етапи: діагностичний (з'ясування в педагогів наявних характерних особливостей: комунікативні здібності, комунікативний потенціал, ступінь початкової мовної сформованості, актуальність і важливість розвитку комунікативної компетентності); теоретично-навчальний (засвоєння комунікативних знань, відображення у свідомості носіїв знань комунікативних ситуацій із їх причинно-наслідковими зв'язками й відношеннями), практично-навчальний (розвиток комунікативних навичок, автоматизованих свідомих дій, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних професійних ситуацій, визначають успішність сприйняття, розуміння світу та відповідного впливу на нього в процесі педагогічної комунікації), контрольно-рефлексивний (перевірка та аналіз набутої комунікативної компетентності, оцінювання успішності викладацької діяльності) (Мимренко, 2021: 78).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, підсумовуючи, наголошуємо, що формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи розглядаємо як неперервний процес отримання сукупності комунікативних знань, умінь, навичок, якостей, професійного досвіду й норм поведінки, який здійснюється в закладі вищої освіти.

Переконані, що найбільш ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів відбуватиметься в процесі вивчення фахових дисциплін, під час практичної підготовки та позааудиторної роботи, ефективність яких залежатиме від спеціально створених під час освітнього процесу педагогічних умов, які забезпечуватимуть отримання комунікативних знань, формування умінь і навичок, готовності до комунікативно-розумової діяльності, здатності адаптувати індивідуальні комунікативні характеристики до вимог професійного спілкування.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Волкова, Н.П., & Лебідь, О.В. (2020). Формування комунікативної компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Дніпро: ТОВ «Роял Принт». Серія «Педагогіка і психологія». *Педагогічні науки*. (2 (20)). 168–179.

Касярум, К.В. (2013). Комунікативна компетентність викладача вищої школи. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. (2). 24–27.

Лущик, Ю., Пікулицька, Л., & Циганок, Г. (2020). Комунікативна компетентність викладача ЗВО як складова професійної компетентності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. (5-6 (99-100)). 71–85.

Мимренко, О. (2021). Розвиток комунікативної компетентності як складової професійного зростання педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Professional Pedagogics*, (1(22)). 69–81.

Паламарчук, Л.М., Олендр, Т.М. (2018). Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у контексті міжпредметної інтеграції. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*. № 6. Кн. 2. Том IV (82): Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 475–488.

Петрук, В. (2021). Комунікативна компетентність фахівця соціальної сфери як складник його професійної діяльності. *Humanitas*, (2). 44–50.

Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л.Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.

Сипченко, О., Гарань, Н., & Бойко, І. (2022). Комунікативна компетентність викладача як важлива складова професіоналізму. *Гуманізація навчально-виховного процесу* / За заг. ред. доктора пед. наук, проф. С.А.Саяпіної. Краматорськ: Видавництво ЦТРІ «Друкарський дім», (2 (102)). 26–35.

Чеботарьова, І. О. (2014). Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. (36). 205–215.

Canal, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / Richards J. and Schmidt R., (eds.). *Language and Communication*. London: Longman, 2–27.

Hymes, D. (1979). On Communicative Competence / C.J.Brumfit and K.Johnson (Eds.). *The Communicative Approach to Language Teaching*. London, 5–27.

Savignon, S. (1995). Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*, (95). 129–134.

REFERENCES

Volkova, N.P., & Lebid, O.V. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh doktoriv filosofii v umovakh aspirantury. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia*. Dnipro: TOV «Roial Prynt». Seriiia «Pedahohika i psykhologhii». Pedahohichni nauky. (2 (20)). 168–179 [in Ukrainian].

Kasiarum, K.V. (2013). Komunikatyvna kompetentnist vykladacha vyshchoi shkoly. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny*. (2). 24–27 [in Ukrainian].

Lushchyk, Yu., Pikulytska, L., & Tsyhanok, H. (2020). Komunikatyvna kompetentnist vykladacha ZVO yak skladova profesiinoi kompetentnosti. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. (5-6 (99-100)). 71–85 [in Ukrainian].

Mymrenko, O. (2021). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti yak skladovoi profesiinoho zrostannia pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity. *Professional Pedagogics*, (1(22)). 69–81 [in Ukrainian].

Palamarchuk, L.M., Olendr, T.M. (2018). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv nefilolohichnykh spetsialnostei u konteksti mizh predmetnoi intehtsatsii. *Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyirektor shkoly, litseiu, himnazii»*. № 6. Kn. 2. Tom IV (82): Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtsatsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru». Kyiv: Hnozys, 475–488 [in Ukrainian].

Petruk, V. (2021). Komunikatyvna kompetentnist fakhivtsia sotsialnoi sfery yak skladnyk yoho profesiinoi diialnosti. *Humanitas*, (2). 44–50 [in Ukrainian].

Profesiino-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: navchalnyi posibnyk / za red. I.L.Kholkovskoi. Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2017. 144 s. [in Ukrainian].

Sypchenko, O., Haran, N., & Boiko, I. (2022). Komunikatyvna kompetentnist vykladacha yak vazhlyva skladova profesionalizmu. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu / Za zah. red. doktora ped. nauk, prof. S.A.Saiapinoi*. Kramatorsk: Vydavnytstvo TsTRI «Drukarskyi dim», (2 (102)). 26–35 [in Ukrainian].

Chebatarova, I. O. (2014). Komunikatyvna kompetentnist: teoretychnyi aspekt. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky*. (36). 205–215 [in Ukrainian].

Canal, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy / Richards J. and Schmidt R., (eds.). *Language and Communication*. London: Longman, 2–27 [in English].

Hymes, D. (1979). On Communicative Competence / C.J.Brumfit and K.Johnson (Eds.). *The Communicative Approach to Language Teaching*. London, 5–27 [in English].

Savignon, S. (1995). Evolution of Communicative Competence The ACTFL Provisional Proficiency Guidelines. *The Modern Language Journal*, (95). 129–134 [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті наголошено, що в контексті глобалізації одне з перших місць посідає культурна інтеграція, тому висувуються більш жорсткі вимоги до всіх компетентностей майбутнього педагога, зокрема й комунікативної. Зазначено, що професійно-педагогічна комунікація є засобом здійснення професійної діяльності педагога, майстерність якого має ґрунтуватись, з одного боку, на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових уміннях, а з іншого, – на вмінні здійснювати обмін інформацією з усіма учасниками освітнього процесу, досягаючи взаєморозуміння. Звернено увагу, що в сутності поняття «комунікативна компетентність» переважно трапляються такі компоненти: динамічна комбінація знань про комунікацію; готовність до спілкування; сукупність умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування; комунікативні здібності; здатність здійснювати ефективну комунікацію; сформованість професійно важливих якостей, необхідних для свідомої регуляції комунікативної поведінки, та акцентовано, що комунікативна компетентність – це ядро професіоналізму педагога, а сутність педагогічної діяльності становить взаємодію зі студентами. Виокремлено три компоненти щодо дослідження зазначеної дефініції: мотиваційний (відображає стійкість й усвідомленість знань, мотивацію на досягнення успіху в педагогічній галузі та самовдосконалення комунікативної компетентності), операційний (відображає ступінь сформованості умінь і навичок застосовувати комунікативні знання в процесі освітньої діяльності) та особистісний (відображає ступінь самовдосконалення в комунікативній галузі педагогічної діяльності). Констатовано, що комунікативна компетентність викладача вищої школи – це складник базової характеристики професійної підготовки викладача, що поєднує в собі лінгвістичний, психологічний та педагогічний зміст та дозволяє здійснювати цілеспрямовану освітню діяльність завдяки систематичному діловому спілкуванню, ґрунтуючись на динамічній комбінації комунікативних знань, умінь, навичок і досвіді педагогічної діяльності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, майбутні педагоги, майбутні викладачі вищої школи, сутність комунікативної компетентності майбутніх викладачів, компоненти комунікативної компетентності.

УДК 378.147:378.011.3-057.175:316.46-047.22

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' LEADERSHIP COMPETENCE**КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ****Олена Коркішко**

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: korkishko.l.g@gmail.com
ORCID 0000-0001-7341-2610
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Olena Korkishko

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: korkishko.l.g@gmail.com
ORCID 0000-0001-7341-2610
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Антон Дрига

здобувач 2 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня вищої
освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: krendelfox94@gmail.com
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Anton Dryha

getter of the 2st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
“Educational and Pedagogical Sciences”
E-mail: krendelfox94@gmail.com
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article notes that the problem of measuring the leadership competence of future teachers is related to the definition of criteria, indicators and levels of its formation, which consists in comparing this ability with some “constants” taken as a standard of comparison through expert assessments, observations, questionnaires, interviews, mathematical statistics. Based on the theoretical study of the problem of leadership and the research of modern scientists, the criteria for the formation of leadership competence of future teachers are defined: cognitive and need-based (need for leadership, awareness of the importance of the formed leadership competence for the future profession, motivation for high professional achievements, desire to achieve goals, desire to form and improve leadership competence through the acquisition of theoretical general scientific, psychological and pedagogical knowledge necessary for the development of leadership competence). It is emphasized that the defined criteria are characterized by the following indicators: awareness of leadership as a value, desire to successfully realize oneself in the profession and life, quality of knowledge necessary for the formation of leadership competence (completeness, depth, effectiveness); ability to apply leadership skills in practice (communication, organizational, intellectual, creative, professional, etc.), ability to effectively perform the role of a leader in professional activities, ability to teamwork; leadership qualities manifested in the context of professional work, Three levels of assessment of the formation of future teachers' leadership competence according to each criterion are distinguished: high, medium and low.

Key words: leadership competence, criteria, indicators, levels, future teachers, higher education institution.

Актуальність теми. Одним із найважливіших стратегічних завдань підготовки здобувачів вищої освіти є підвищення якості освіти, що забезпечує поступовий розвиток загальних і спеціальних компетентностей та внутрішнього потенціалу особистості, конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг, створення сприятливих умов для професійного зростання та формування лідерської компетентності.

На необхідності формування в здобувачів лідерської компетентності наголошено в «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» та зазначено, що «заклади освіти повинні диверсифікувати освітні пропозиції та оновлювати зміст освіти з метою задоволення зростаючих потреб у розвитку інноваційного та критичного мислення, підприємницьких та лідерських навичок, розвивати гнучкі освітні траєкторії на основі студентоцентрованого підходу» тобто «забезпечення професійності, авторитетності та доброчесності лідерів

вищої освіти, співпраці з іншими лідерами та їх навчання; розвиток програм управлінської підготовки ... перспективних лідерів закладів вищої освіти (кадровий резерв)» (Стратегія розвитку вищої освіти в Україні, 2022).

Оновлення змісту лідерської компетентності, яка має бути розвинута в педагога нової формації, потребує перегляду та розробки критеріїв сформованості цієї компетентності. З одного боку, майбутній педагог (учитель, викладач) повинен чітко усвідомлювати, що необхідно знати, уміти, якими навичками володіти для успішної педагогічної діяльності та самостійно визначати рівень своїх професійних знань, умінь і навичок, щоб надалі їх коригувати та планувати шляхи самовдосконалення. З іншого боку, наявність чітких критеріїв, показників і рівнів сформованості лідерської компетентності є необхідним інструментом їх формування в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової розробленості та публікацій із проблеми дослідження показав, що проблема лідерства не є новою в сучасній літературі. Заслужують на увагу, у контексті аналізованої проблеми, дослідження Л.Кожушко, Н.Кононець, А.Коркішко, О.Пахаренко та ін., присвячені формуванню лідерської компетентності в майбутніх педагогів, що готуються для роботи в закладах освіти. Останні десятиліття в науковій літературі помітно зросла кількість наукових праць, предметом яких стало дослідження формування лідерської компетентності майбутніх педагогів в умовах магістратури в процесі професійної підготовки: в освітній діяльності (Н.Беякова, І.Краснощок, А.Куриця, Д.Куриця, О.Маковський, Н.Мараховська, О.Романовський та ін.), у позааудиторній діяльності (Т.Децюк, А.Жукова, М.Лукашевич, Н.Семченко та ін.).

Наразі науковці мають різні погляди щодо визначення критеріїв і показників оцінювання сформованості лідерської компетентності, лідерських якостей. Так, учені досліджують критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів, менеджерів освіти (В. Жигір, В. Каширін, Р. Костенко, Е. Лук'янчиков, О. Скрипников, О. Яценко та ін.), критерії, показники та рівні сформованості лідерської компетентності майбутніх вихователів (М. Астахова, Г. Зажарська, О. Шевандіна та ін.), майбутніх педагогів (Ю. Бурцева, І. Дорожко, Є. Завалій, О. Малихіна, М. Починкова, Л. Турищева та ін.), майбутніх учителів (А. Жукова, Ю. Шліхтенко та ін.), критеріально-діагностичну базу формування лідерської компетентності майбутніх викладачів закладу вищої освіти (М. Лютий, О. Нестуля, С. Нестуля та ін.).

Проаналізувавши погляди вчених, дослідників, педагогів-практиків, доходимо висновку, що формувати лідерську компетентність необхідно на етапі навчання майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, причому роботу треба розпочинати з першого року навчання.

Зауважимо, що збільшення кількості праць, присвячених дослідженню проблеми лідерства в психолого-педагогічній науці, свідчить про пильну увагу вчених щодо цього питання. Проте вважаємо за доцільне продовжувати аналогічні дослідження.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає у виокремленні та характеристиці критеріїв, показників та рівнів

сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема виміру лідерської компетентності майбутніх педагогів пов'язана з визначенням критеріїв, показників та рівнів її сформованості, що полягає в порівнянні через експертні оцінки, спостереження, анкетування, бесіди, математичну статистику цієї здатності з деякими «константами», прийнятими за еталон порівняння.

Загальновідомо, що термін «критерій» (у перекладі з грецької *kriterion* – засіб судження, переконання, міра) – це мірило оцінки, судження, необхідна та достатня умова проявлення або існування якогось явища чи процесу (Семенова, 2006: 95).

Разом з ученими О. Нестулею та С. Нестулею, які конкретизували значення терміна «критерій» для лідерської компетентності, ми розглядаємо критерії як «міру оцінювання досліджуваної лідерської компетентності та, насамперед, тих змін, які відбулися у розвитку окремих її складників чи особистості магістранта в цілому в результаті експериментального навчання та виокремлених дидактичних, організаційно-педагогічних умов, за яких визначена гіпотеза відповідає чи не відповідає результатам експерименту» (Нестуля, & Нестуля, 2021: 16).

У дослідженнях сучасних науковців Б. Головешко, О. Нестулі та С. Нестулі, Ю. Шліхтенко, Я. Яхніна та ін. виділено різні критерії сформованості лідерської компетентності: мотиваційно-ціннісний, інтегративно-діяльнісний, спрямовально-діяльнісний та емоційно-рефлексивний (Головешко, 2017); когнітивно-пізнавальний, інтегративно-діяльнісний та особистісно-професійний (Нестуля, & Нестуля, 2021); ставлення до роботи вчителя як управлінця власної та учнівської діяльності; сформованість лідерських якостей, характерних для особистості управлінця; наявність стійких професійних мотивів (Шліхтенко, 2022); прагнення вести за собою; мотивація першості; впливовість; занурення й закоханість у власну справу; компетентність і креативність; психологічна надійність; адекватна самооцінка й саморегуляція; самовдосконалення (Яхнін, 2010).

На основі теоретичного дослідження проблеми лідерства та розвідок сучасних науковців, визначено критерії сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів: когнітивно-потребовий (потреба в лідерстві, усвідомлення значущості сформованої лідерської компетентності для майбутньої професії, умотивованість щодо високих професійних досягнень, бажання досягати поставлених цілей, прагнення формувати та вдосконалювати лідерську компетентність через набуття теоретичних загальнонаукових, психолого-педагогічних знань, необхідних для розвитку лідерського потенціалу), професійно-діяльнісний (сформованість організаційних і комунікативних умінь та навичок, необхідних для здійснення ефективної лідерської діяльності, що забезпечують здатність здобувачів працювати в команді, застосовувати отримані знання в процесі професійно-педагогічної практики), та особистісно-рефлексивний (розвиток лідерських рис та якостей, необхідних для успішної реалізації освітньої діяльності, усвідомлення механізмів власної лідерської діяльності та оцінка власного лідерського потенціалу).

Кожен із цих критеріїв вимагає встановлення відповідних показників, унаслідок кількісного та якісного аналізу яких можна констатувати певний

рівень сформованості лідерської компетентності. Критерії тісно взаємопов'язані з показниками, але за сутністю ширші, ніж показники. Показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь (Білодід, 1976: 10]. Загальновідомо, що від вдалого вибору показника (що перевіряється за допомогою методик, анкетування тощо) залежить повнота та об'єктивність обраного критерію.

Спираючись на результати наукових досліджень Д. Волківської, О. Нестулі та С. Нестулі, Л. Прокоф'євої, О. Чимбер, Ю. Шліхтенко та ін., визначаємо показники сформованості виділених критеріїв щодо лідерської компетентності майбутніх педагогів.

Нам імпонують запропоновані В. Жигір показники лідерської компетентності менеджерів освіти: знання в галузі лідерства, що містять не лише емпіричні знання, отримані під час управлінської діяльності, а й теоретичні (теорії лідерства, технології лідерського впливу, теорії лідерських стилів тощо), що є інструментами аналізу власної лідерської поведінки; уміння в галузі лідерства, що містять уміння самоорганізації та самоуправління, командної роботи, ефективної комунікації, делегування, розв'язання конфліктів, мотивування, генерування нових ідей, тощо; здатності в галузі лідерства, а саме: здатності до постійного руху вперед, прийняття складних рішень, досягнення цілей, ефективної взаємодії, формування команди; якості особистості, до яких було віднесено психологічну надійність, емоційний інтелект, адекватну самооцінку, високу мотивацію досягнення, відповідальність тощо (Жигір, 2015: 36).

Отже, відповідно до кожного критерію було визначено показники вимірювання лідерської компетентності та відібрано діагностичний інструментарій для встановлення рівня сформованості досліджуваного явища.

Когнітивно-потребовий (знання) критерій характеризується такими показниками: усвідомлення лідерства як цінності, бажання успішно реалізувати себе в професії та житті, якість знань, необхідних для сформованості лідерської компетентності (повнота, глибина, дієвість).

Показниками сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки за професійно-діяльним (уміння, здатності) критерієм визначено такі: здатність застосовувати на практиці лідерські уміння (комунікативні, організаторські, інтелектуальні, творчі, професійні тощо), здатності до ефективного виконання ролі лідера в професійній діяльності, уміння командної взаємодії.

До показників особистісно-рефлексивного (якості) критерію віднесено: лідерські якості, що виявляються як у контексті фахової роботи, так і поза її межами, здатність до самоаналізу лідерської діяльності, узгодження внутрішньої оцінки себе із зовнішніми вчинками.

Наголосимо, що проблема виміру лідерської компетентності майбутніх педагогів за означеними критеріями пов'язана з необхідністю визначення рівнів (це ступінь досягнення в чому-небудь (Бусел, 2005: 1223)) її сформованості. Ми розуміємо рівень сформованості лідерської компетентності як ступінь постійності та тривалості вияву показників лідерської компетентності у свідомості й поведінці майбутніх педагогів в умовах магістратури.

Зважаючи на традиційний опис критеріальної бази, визначаємо три рівні оцінювання сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів за

кожним критерієм: високий, середній і низький (таблиця 1).

Критерії, показники та засоби діагностики сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів подано в таблиці 2.

Таблиця 1

Критеріально-рівнева шкала оцінки сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів

Критерії Рівні	когнітивно-потребовий	професійно-діяльнісний	особистісно-рефлексивний
1	2	3	4
Високий	здобувач володіє системними, глибокими, повними, усвідомленими знаннями про лідерство, прагне до їх постійного оновлення; усвідомлює лідерство як цінності; чітко визначає мотиви досягнення успіху в професійній діяльності	здобувач володіє вміннями виявляти лідерський потенціал, має стійку лідерську поведінку, орієнтацію на групу; активно прагне комунікативної та організаторської діяльності; здатний генерувати оригінальні ідеї, розробляти нестандартні підходи щодо розв'язання управлінських завдань; активно використовує інструменти ефективних комунікацій, методи розв'язання конфліктів; розуміє значущість лідерської компетентності як невід'ємного складника професіоналізму	здобувач розуміє значущість наявності лідерських якостей (особистісних і професійних) для майбутньої професії; готовий виконувати роль лідера; виявляє високий рівень комунікативних та організаторських якостей; має чітко виражену критичність мислення та поведінки, стійку адекватність самооцінки, високий рівень вияву рефлексивності
Середній	у здобувача задовільний рівень сформованості знань про лідерство (розуміє базові поняття, може їх сформулювати та прокоментувати); пізнавальна активність виявляється найчастіше під впливом зовнішніх обставин; зацікавленість лідерством, але є небажання визнавати його цінність; наявні як мотиви досягнення успіху, так і мотиви уникнення невдач в освітній практиці	у здобувача нестабільність виявів лідерської поведінки; недостатньо відпрацьовані навички командної взаємодії; задовільне володіння практичними способами дій лідерського спрямування (комунікативна та організаторська діяльність); періодична здатність генерувати нові ідеї; недостатньо розвинені комунікативні вміння, виникають труднощі з розв'язанням конфліктів; не досить розуміє значення лідерської компетентності як невід'ємного складника професіоналізму	у здобувача лідерські якості виявляються ситуативно, не завжди є розуміння та значущість наявності лідерських якостей (особистісних і професійних) для майбутньої професії; наявне прагнення слідувати за лідером, але готовність приймати на себе роль лідера ситуативна; ступінь критичності мислення та поведінки залежить від сили мотиву діяльності; ситуативна адекватність самооцінки, достатній рівень вияву рефлексивності
Низький	у здобувача поверхові, нестабільні знання з основних питань щодо лідерства (переважно на основі власних думок та життєвого досвіду), відсутня пізнавальна активність; відсутнє усвідомлення лідерства як цінності; переважають мотиви уникнення невдач	у здобувача виявляється незадовільне володіння практичними способами дій (демонструє відсутність умінь чи слабку розвиненість); незначні вияви лідерської поведінки, низькі навички командної взаємодії, орієнтація на себе; не виражений творчий потенціал; не надає значення лідерської компетентності як невід'ємного складника професіоналізму	у здобувача не сформовані лідерські якості, не виявляється розуміння значущості наявності лідерських якостей (особистісних і професійних) для майбутньої професії; відсутність готовності приймати роль лідера, брати відповідальність; порушення критичного мислення (розгубленість у

			ситуаціях форс-мажору, перекладання відповідальності на інших тощо); неадекватність самооцінки, слабкий рівень вияву рефлексивності
--	--	--	---

Таблиця 2

**Критерії, показники та засоби
діагностики сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів**

Критерії	Показники	Засоби діагностики
когнітивно-потребовий	– усвідомлення лідерства як цінності; – бажання успішно реалізувати себе в професії та житті; – якість знань, необхідних для сформованості лідерської компетентності (повнота, глибина, дієвість).	Анкетування Діагностика розуміння лідерства як цінності (за Р.Грінліфом)
професійно-діяльнісний	– здатність застосовувати на практиці лідерські уміння (комунікативні, організаторські, інтелектуальні, творчі, професійні тощо); – здатність до ефективного виконання ролі лідера в професійній діяльності; – уміння командної взаємодії.	Тест «Я – Лідер» (А.Н.Лутошкин) Методика «Діагностика лідерських здібностей» (Є.Жаріков, Є.Крушельницький)
особистісно-рефлексивний	– лідерські якості, що виявляються як у контексті фахової роботи, так і поза її межами; – здатність до самоаналізу лідерської діяльності; – узгодження внутрішньої оцінки себе із зовнішніми вчинками.	Методика «Я-Лідер» (за М.І.Рожковим) (модифікація Є.І.Коваленко, Н.М.Лукаш) Самооцінка лідерства (М.Фетіскін, В.Козлов, Г.Мануйлов)

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, ми визначили критерії (когнітивно-потребовий, професійно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний), показники та рівні (високий, середній та низький) сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів. Розроблена критеріально-діагностична база становить результативний компонент формування лідерської компетентності майбутніх педагогів і дає змогу обґрунтовано дослідити її ефективність.

Зазначимо, що система вищої освіти повинна мати відповідні умови для задоволення освітніх, духовних потреб, професійної підготовки, розвитку вмінь, навичок, здібностей, самореалізації особистості здобувача, а й для формування в них лідерської компетентності.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Білодід, І.К. (ред.) (1976). Словник української мови: в 11 томах. Том 7. Київ: Наукова думка.

Бусел, В.Т. (укл.) (2005). Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун».

Головешко, Б.Р. (2017). Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному

закладі: дис... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків.

Жигір, В.І. (2015). Сутність та зміст лідерської компетентності майбутнього менеджера освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* (130). 34–37.

Нестуля, О., & Нестуля, С. (2021). Критеріально-діагностична база формування лідерської компетентності майбутніх викладачів закладу вищої освіти. *Вища школа.* (10). 15–29.

Семенова, А.В. (ред.) (2006). Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса: Пальміра.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 р. № 286-р. Кабінету Міністрів України, 2022 р., № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-r#Text>

Шліхтенко, Ю.В. (2022). Педагогічні аспекти формування лідерської компетентності майбутніх вчителів іноземних мов. *Молодий вчений.* (4.1 (104.1)). 72–75.

Яхнін, Я.К. (2010). Сучасні підходи до виховання лідера. Київ: Наукова думка.

REFERENCES

Bilodid, I.K. (red.) (1976). *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh.* Tom 7. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Busel, V.T. (ukl.) (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnnyk suchasnoi ukrainskoi movy.* Kyiv, Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].

Holoveshko, B.R. (2017). *Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakosti u maibutnikh fakhivtsiv z administratyvnoho menedzhmentu u vyshchomu navchalnomu zakladi: dys... kandydata ped. nauk: 13.00.04 / Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut».* Kharkiv [in Ukrainian].

Zhyhir, V.I. (2015). *Sutnist ta zmist liderskoi kompetentnosti maibutnoho menedzhera osvity. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Pedahohichni nauky.* (130). 34–37 [in Ukrainian].

Nestulia, O., & Nestulia, S. (2021). *Kryterialno-diahnostychna baza formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv zakladu vyshchoi osvity. Vyshcha shkola.* (10). 15–29 [in Ukrainian].

Semenova, A.V. (red.) (2006). *Slovnnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky.* Odesa: Palmira [in Ukrainian].

Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky vid 23 liutoho 2022 r. № 286-r. Kabinetu Ministriv Ukrainy, 2022 r., № 286-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-r#Text [in Ukrainian].

Shlikhtenko, Yu.V. (2022). *Pedahohichni aspekty formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv inozemnykh mov. Molodyi vchenyi.* (4.1 (104.1)). 72–75 [in Ukrainian].

Yakhnin, Ya.K. (2010). *Suchasni pidkhody do vykhovannia lidera.* Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ.

У статті зазначено, що проблема виміру лідерської компетентності майбутніх педагогів пов'язана з визначенням критеріїв, показників та рівнів її сформованості, що полягає в порівнянні через експертні оцінки,

спостереження, анкетування, бесіди, математичну статистику цієї здатності з деякими «константами», прийнятими за еталон порівняння. На основі теоретичного дослідження проблеми лідерства та розвідок сучасних науковців визначено критерії сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів: когнітивно-потребовий (потреба в лідерстві, усвідомлення значущості сформованої лідерської компетентності для майбутньої професії, умотивованість щодо високих професійних досягнень, бажання досягати поставлених цілей, прагнення формувати та вдосконалювати лідерську компетентність через набуття теоретичних загальнонаукових, психолого-педагогічних знань, необхідних для розвитку лідерського потенціалу), професійно-діяльнісний (сформованість організаційних і комунікативних умінь та навичок, необхідних для здійснення ефективної лідерської діяльності, що забезпечують здатність здобувачів працювати в команді, застосовувати отримані знання в процесі професійно-педагогічної практики), та особистісно-рефлексивний (розвиток лідерських рис та якостей, необхідних для успішної реалізації освітньої діяльності, усвідомлення механізмів власної лідерської діяльності та оцінка власного лідерського потенціалу). Наголошено, що визначені критерії характеризуються такими показниками: усвідомлення лідерства як цінності, бажання успішно реалізувати себе в професії та житті, якість знань, необхідних для сформованості лідерської компетентності (повнота, глибина, дієвість); здатність застосовувати на практиці лідерські уміння (комунікативні, організаторські, інтелектуальні, творчі, професійні тощо), здатність до ефективного виконання ролі лідера в професійній діяльності, уміння командної взаємодії; лідерські якості, що виявляються як у контексті фахової роботи, так і поза її межами, здатність до самоаналізу лідерської діяльності, узгодження внутрішньої оцінки себе із зовнішніми вчинками. Виділено три рівні оцінювання сформованості лідерської компетентності майбутніх педагогів за кожним критерієм: високий, середній і низький.

Ключові слова: лідерська компетентність, критерії, показники, рівні, майбутні педагоги, заклад вищої освіти.

УДК 378.147:33-051

**EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS
OF FORMING SOFT SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS IN A HIGHER
EDUCATION INSTITUTION**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДІ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Ганна Попова

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Hanna Popova

Ph. Din Pedagogy, Associate Professor,
E-mail: annapopova7146@gmail.com
ORCID 0000-0002-8286-9134
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Григорій Кульбака

здобувач 3 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня вищої
освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID 0009-0007-6203-9751
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Hryhorii Kulbaka

getter of the 3st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
“Educational and Pedagogical Sciences”
E-mail: grigoriykulbaka@gmail.com
ORCID ID 0009-0007-6203-9751
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article analyzes the educational and methodological support for the development of soft skills among future economists in higher education institutions. The key soft skills essential for economic professionals have been identified, including analytical and critical thinking, leadership, communication skills, time management, adaptability and flexibility, emotional intelligence, and teamwork.

It is noted that at Donbas State Pedagogical University, future economists are trained under the educational (educational-professional) program Accounting and Taxation, developed by a working group consisting of academic staff from the Department of Management and Administration, employer stakeholders, students, and graduates. The analysis of this program confirms the presence of general and specialized competencies, as well as corresponding learning outcomes reflecting soft skills, integrated into both mandatory and elective educational components. These components are designed to foster the development of these skills throughout the learning process.

A detailed examination of course syllabi and a selection of elective components highlights their significance in shaping the soft skills of future economic professionals, considering the course objectives and expected learning outcomes proposed by the authors. A particular emphasis is placed on the elective course Leadership and Career Management, which significantly contributes to the formation of soft skills. Upon completion of this course, students will demonstrate learning outcomes that reflect the development of soft skills, including understanding leadership concepts and styles, applying self-management tools, designing an individual career trajectory, assessing their leadership competencies, building effective communication, making well-informed career decisions, and developing emotional intelligence.

It is concluded that this approach to training future economists will cultivate a new generation of competent and competitive professionals capable of successfully adapting to the challenges of professional activity, achieving personal goals, and pursuing continuous self-development through the acquisition of soft skills during their education.

Key words: *economist, educational program, course syllabus, accounting and taxation, educational component, elective component, soft skills.*

Актуальність теми. Останні роки Україна стикається з низкою системних викликів, зумовлених пандемією COVID-19, повномасштабною російською військовою агресією та їх впливом на всі галузі національної економіки. Вища освіта не стала винятком: вимушена трансформація навчального процесу

призвела до широкого впровадження дистанційного навчання, яке донині залишається єдиним доступним форматом організації освітнього процесу в більшості регіонів нашої країни. Попри адаптацію до нових умов, здобуття освіти у віртуальному середовищі має низку проблемних аспектів, бо суб'єкти освітньої діяльності стикаються з ускладненням комунікацій, труднощами з організацією командної роботи, обмеженнями в розвитку навичок презентації та аргументації власної думки.

У найближчому майбутньому Україну чекає повоєнне відновлення всього національного господарства, а це значить, що наразі в закладах вищої освіти формується нове покоління фахівців, зокрема й економістів, яке буде брати участь у надзвичайно важливих процесах відбудови, налагодження ефективної роботи підприємств, галузей та економіки загалом. Зазначимо, що зараз у ЗВО приділено значну увагу професійному формуванню фахівців-економістів із високим рівнем загальних і спеціальних компетентностей, здатних реалізовувати набуті знання в складних умовах фахової діяльності. Водночас динамічне професійне середовище потребує фахівців, здатних швидко адаптуватися до змін, налагоджувати ефективну комунікацію у фаховому осередку, злагоджено працювати в команді, критично мислити та виявляти лідерські якості. Ідеться про наявність розвинених soft skills майбутніх фахівців економічної галузі, тому на особливу увагу заслуговує формування їх в освітньому процесі ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена проблема загалом та окремі її аспекти дотепер жваво обговорюються в науковому осередку. Дослідників цікавить фахова підготовка майбутніх економістів, зокрема питання формування їхньої готовності до професійної діяльності (Б. Барчі, О. Воронова, І. Галушак, О. Кірдан, В. Кобець, О. Мартиненко, М. Марценюк та ін.), професійної компетентності (С. Головка, Л. Гончар, Л. Новицька, Л. Сидорчук, П. Ткаченко, К. Цицюра, Т. Ямкова, О. Ямковий та ін.). Чималий науковий доробок присвячено вивченню особливостей формування та розвитку soft skills у майбутніх фахівців різних спеціальностей та спеціалізацій. Так, значущість м'яких навичок у майбутніх менеджерів досліджували Л. Бондарчук, Ж. Діденко, Г. Мешко, О. Мешко, І. Наместюк, С. Поліщук, Ю. Ямполь та інші науковці; у майбутніх маркетологів – В. Євтушенко, Н. Кучинова, А. Мозгова, Г. Мозгова, Ю. Процишин та ін.; у майбутніх педагогів та психологів – О. Брюховецька, С. Наход, Д. Половинка, І. Чаусов та ін. Незначне коло досліджень присвячено опрацюванню окремих soft skills у майбутніх економістів, зокрема соціальної креативності (О. Поєзднік), здатності до аналітичного мислення (П. Ткаченко), комунікативної компетентності (І. Варнавська, В. Тимкова, І. Харченко), лідерських якостей (Е. Воронцова, Ю. Івженко, О. Літвінчук, Г. Ковальчук). Попри актуальний науковий контент, констатуємо брак досліджень щодо вивчення процесу формування soft skills саме в майбутніх економістів під час здобуття вищої освіти.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є аналіз навчально-методичного забезпечення процесу формування soft skills майбутніх економістів у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наразі є стереотипна думка про необхідність soft skills (з англ. – м'які навички) лише фахівцям професійної групи «Людина –

людина», до якої належать педагоги, психологи, лікарі, менеджери, маркетологи тощо. Натомість представників професій «Людина – знакова система», до якої належать економісти (аналітики, фінансисти, бухгалтери, аудитори та ін.), здебільшого наділяють уміннями проводити розрахунки, аналізувати результати та визначати тенденції, формувати звіти в різні фінансово-економічні інституції, планувати, прогнозувати економічний розвиток організацій тощо. Ідеться про наявність у таких фахівців *hard skills* (з англ. – тверді, жорсткі навички) як основного підґрунтя їхньої успішної професійної самореалізації. Не применшуючи значущості жорстких навичок, зазначимо, що в поєднанні із *soft skills* у фахівця окреслюються більші можливості успішного працевлаштування, просування кар’єрними сходами, разом вони сприяють становленню висококваліфікованих професіоналів та їхній успішній реалізації як у фаху, так і в повсякденному житті (Коляда, Кравченко, 2020).

Дослідницькі погляди щодо сутності поняття «*soft skills*» доводять їх надпрофесійний, надпредметний характер, учені акцентують на особливій значущості м’яких навичок у професійній і соціальній діяльності людини, що виявляється в її здатності до ефективних комунікацій із довкіллям, в адаптивності та гнучкому реагуванні на зміни середовища, в умінні долати стресові стани, у командній взаємодії й лідерстві тощо. Високий рівень розвитку *soft skills* дозволяє фахівцю збільшувати продуктивність, досягати конкурентоспроможності на ринку праці та сприяє успіху в усіх життєвих галузях. Дослідники однакові в тому, що м’які навички формуються під час здобуття освіти й життєвого та професійного досвіду особистості (Коляда, Кравченко, 2020; Морозова, 2021).

Особисте розуміння поняття «*soft skills*» та специфіка фінансово-економічної галузі, де має працювати майбутній фахівець-економіст, уможливили визначити м’які навички, що мають бути йому притаманними: аналітичне та критичне мислення, лідерство, комунікативні якості, тайм-менеджмент, адаптивність і гнучкість, емоційний інтелект, командна взаємодія тощо.

Концептуальною ідеєю наукової розвідки є аналіз навчально-методичного забезпечення процесу формування *soft skills* майбутніх економістів у ЗВО, що й відображено в її меті. На кафедрі управління та адміністрування Донбаського державного педагогічного університету здійснюється підготовка бакалаврів обліку та оподаткування за освітньою (освітньо-професійною) програмою «Облік і оподаткування» (далі ОП). ОП розроблено відповідно до Стандарту вищої освіти України галузі знань 07 Управління та адміністрування, спеціальності 071 Облік і оподаткування першого (бакалаврського) рівня, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 19.11.2018 р. № 1260 (Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування», 2024). Розробниками ОП є робоча група, до складу якої входять висококваліфіковані науково-педагогічні працівники кафедри, стейкхолдери-роботодавці, здобувачі й випускники. Робоча група регулярно оновлює ОП, оперативно реагуючи на суспільні виклики, зміни в законодавстві, останнє оновлення відбулося в червні 2024 р.

В ОП окреслено таку мету: підготовка фахівців із високою професійною майстерністю, творчим і духовним потенціалом, готовністю адаптуватися до змін, ефективно розв’язувати комплексні завдання та проблеми в

економічній діяльності, що передбачає формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, необхідних для організації обліку, оподаткування, аудиту й аналізу діяльності суб'єктів господарювання через органічне поєднання освітньої, наукової, інноваційної діяльності на основі студентоцентризму, академічної доброчесності та соціальної відповідальності (Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування», 2024 р.).

Докладний аналіз ОП уможливив визначити, що до загальних компетентностей (ЗК), які відображають *soft skills* чи їх складники, можна віднести здатність працювати в команді (ЗК 3) і здатність застосовувати *soft skills* (м'які навички) в практичних ситуаціях (ЗК 16). Їм відповідають такі програмні результати навчання (ПРН): уміти працювати як самостійно, так і в команді, виявляти лідерські якості та відповідальність у роботі, дотримуватися етичних принципів, поважати індивідуальне та культурне різноманіття (ПРН 17); виконувати професійні функції з урахуванням вимог соціальної відповідальності, трудової дисципліни, уміти планувати та управляти часом (ПРН 20). Зауважимо, що спеціальні компетентності (СК) здебільшого відображають *hard skills*, проте є певні СК, які відповідають вищезазначеним ПРН, зокрема: використовувати математичний інструментарій для дослідження соціально-економічних процесів, розв'язання прикладних завдань у галузі обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування (СК 2); проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз для прийняття управлінських рішень (СК 5); проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз для прийняття управлінських рішень (СК 9); здатність застосовувати етичні принципи під час виконання професійних обов'язків (СК 10); демонструвати розуміння вимог щодо професійної діяльності, зумовлених необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави (СК 11). В ОП відзначено обов'язкові освітні компоненти (ОК), які забезпечують формування зазначених вище компетентностей та програмних результатів навчання, серед яких: Професійна етика, естетика, Психологія професійної діяльності, Вступ до фаху та університетська освіта, Економіка підприємства, Бухгалтерський облік, Фінансовий облік, Управлінський облік, Організація підприємницької діяльності, Внутрішній та зовнішній контроль, Менеджмент тощо. Отже, аналіз ОП уможливлює зазначити наявність певних обов'язкових ОК, спрямованих на формування м'яких навичок у майбутніх економістів, які передбачають формування зазначених вище загальних компетентностей, що відображають *soft skills*, досягнення відповідних програмних результатів навчання та в поєднанні зі спеціальними компетентностями (*hard skills*) підготують професійно компетентного фахівця економічної галузі, здатного аналітично й критично мислити, гнучко, адаптивно реагувати на зміни, працювати в команді тощо.

Широкий простір для формування *soft skills* майбутніх економістів відкриває блок вибірових компонентів (ВК), серед яких особливу значущість мають такі дисципліни: Риторика, Управління персоналом, Організаційна поведінка, Фінансове шахрайство та безпека, Стратегічне управління, Комунікативний менеджмент, PR-менеджмент тощо. Аналіз робочих програм ВК довів їх змістовну та практичну цінність для формування м'яких навичок здобувачів, тож проаналізуємо деякі курси більш докладно.

Так, метою вивчення навчальної дисципліни «Комунікативний менеджмент» є формування в здобувачів системи знань й умінь налагоджувати ефективні комунікації на організаційному та міжособистісному рівнях, побудови внутрішньоорганізаційної системи комунікацій. Зауважимо, що розробка робочих навчальних програм ВК передбачає авторський підхід до визначення результатів навчання, яких здобувають студенти по закінченню їхнього вивчення. Тож по вивченню ВК «Комунікативний менеджмент» здобувачі навчатися: володіти вербальними та невербальними засобами комунікацій, стратегіями й тактиками розв'язання конфліктів; налагоджувати ефективні відносини з постачальниками, споживачами, ЗМІ, державними установами, розробляти й розвивати бренд організації; проводити наради, ділові переговори, володіти техніками ефективного ділового спілкування; забезпечувати ефективні інформаційні потоки між структурними підрозділами організації та із зовнішніми цільовими контактними аудиторіями. Аналіз робочої навчальної програми дисципліни «Організаційна поведінка» доводить, що метою її вивчення є формування в майбутніх бакалаврів обліку і оподаткування готовності застосовувати сучасні форми й методи управління поведінкою особистості, групи, організації для підвищення результативності їхньої діяльності. По завершенню її вивчення майбутні фахівці-економісти навчатися: забезпечувати ефективність індивідуальної та групової поведінки в сучасних організаціях; застосовувати методи управління індивідуальною та груповою поведінкою в сучасних організаціях; налагоджувати зв'язки організації з оточенням і формувати позитивні стосунки в колективі; взаємодіяти з людьми та впливати на їхню індивідуальну й групову поведінку.

Серед дисциплін широкого вибору, запропонованих ОП, неабияку цінність для успішного формування м'яких навичок у майбутніх фахівців-економістів відзначаємо курс «Лідерство і управління кар'єрою». Метою вивчення дисципліни є формування в здобувачів вищої освіти системного розуміння принципів лідерства та управління кар'єрою, розвиток навичок самоменеджменту, ухвалення рішень щодо професійного розвитку й ефективної взаємодії в команді. По завершенню вивчення курсу майбутні фахівці зможуть: розуміти концепції та стилі лідерства (аналізувати різні підходи до лідерства та їх ефективність у різних організаційних контекстах); застосовувати інструменти самоменеджменту (управляти власним часом, ресурсами та стресом для досягнення кар'єрних і професійних цілей); розробляти індивідуальну траєкторію кар'єри (визначати особисті кар'єрні орієнтири, планувати кар'єрний розвиток та адаптуватися до змін на ринку праці); оцінювати власні лідерські компетентності (визначати свої сильні сторони та ті, що потребують розвитку, формувати особистий бренд і професійний імідж); будувати ефективні комунікації (працювати в команді, мотивувати інших, вести переговори та розв'язувати конфлікти); приймати зважені кар'єрні рішення (використовувати методи аналізу можливостей, оцінки ризиків та планування професійного зростання); розвивати емоційний інтелект (усвідомлювати власні емоції, керувати ними та ефективно взаємодіяти з іншими людьми в робочому середовищі).

Отже, аналіз робочих навчальних програм вибіркових дисциплін освітньої програми «Облік та оподаткування» засвідчив їх значущість у процесі формування ключових soft skills майбутніх економістів, що підтверджують

визначені вище результати навчання окремих ВК щодо здатності фахівців налагоджувати ефективні комунікації, ефективно взаємодіяти в команді, виявляти лідерські якості, раціонально розподіляти свій робочий час, розв'язувати конфлікти, керувати емоційними станами тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що сучасне динамічне професійне середовище потребує від майбутнього економіста розвинених м'яких навичок, зокрема аналітичного та критичного мислення, лідерства, комунікативних якостей, тайм-менеджменту, адаптивності й гнучкості, емоційного інтелекту, здатності до командної взаємодії. Освітня програма «Облік і оподаткування», за якою здійснено підготовку бакалаврів обліку та оподаткування, спрямована не лише на оволодіння здобувачами професійними компетентностями, а й враховує формування в них soft skills, що відображено в меті ОП («підготовка фахівців із високою професійною майстерністю, творчим і духовним потенціалом, готовністю адаптуватися до змін, ефективно розв'язувати комплексні задачі та проблеми в економічній діяльності»), у робочих навчальних програмах обов'язкових та вибіркових освітніх компонентів (загальні, спеціальні та компетентності, програмні результати навчання, результати навчання) тощо. Не применшуючи значущості обов'язкових дисциплін, особливо щодо підготовки висококваліфікованого фахівця економічної галузі, акцентуємо, що вибірковий складник охоплює широке коло навчальних дисциплін, які уможливають сформуванню в здобувачів soft skills як наслідок процесу навчання, зокрема здатності до продуктивної комунікації, гнучкості, управління кар'єрою, лідерства, емоційного інтелекту тощо. Такий підхід до підготовки майбутніх економістів сформує нове покоління компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно реалізуватися в складних умовах професійної діяльності, досягати особистих цілей, «акме» власного розвитку за допомогою розвинених soft skills.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Коляда Н., Кравченко О. (2020). Практичний досвід формування «soft skills» в умовах закладу вищої освіти. / *Актуальні питання гуманітарних наук*. 3(27). 137–145.

Морозова М. (2021). Розвиток soft skills у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. / *Актуальні питання гуманітарних наук*. (42). URL: <https://surl.li/alipvn>.

Освітня (освітньо-професійна) програма «Облік і оподаткування» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 071 – Облік і оподаткування / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2023. URL: <http://surl.li/pgzxv>

REFERENCES

Koliada, N., & Kravchenko, O. (2020). Praktychnyi dosvid formuvannia «soft skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience in the formation of “soft skills” in an institution of higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in Humanitarian Sciences*, 3(27), 137–145 [in Ukrainian].

Morozova, M. (2021). Rozvytok soft skills u maibutnikh fakhivtsiv

ekonomichnykh spetsialnostei [Development of soft skills in future specialists in economic specialties]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in Humanitarian Sciences*, 2(42). URL: <https://surl.li/alipvn> [in Ukrainian].

Osvitnia (osvitno-profesiina) prohrama «Oblik i opodatkuvannia» pidhotovky zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 071 – Oblik i opodatkuvannia [The educational (educational and professional) program “Accounting and Taxation” for training applicants of the first (Bachelor’s) level of higher education, specialty 071 Accounting and Taxation]. (2023). DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». URL: <http://surl.li/pgzxv> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано навчально-методичне забезпечення процесу формування *soft skills* майбутніх економістів у закладі вищої освіти. Визначено такі ключові м’які навички, притаманні фахівцю економічної галузі: аналітичне та критичне мислення, лідерство, комунікативні якості, тайм-менеджмент, адаптивність і гнучкість, емоційний інтелект, командна взаємодія.

Зазначено, що в Донбаському державному педагогічному університеті майбутніх економістів готують за освітньою (освітньо-професійною) програмою «Облік і оподаткування», її розробниками є робоча група з науково-педагогічних працівників кафедри управління та адміністрування, стейкхолдерів-роботодавців, здобувачів, випускників. Аналіз відповідної програми уможливив констатувати наявність загальних і спеціальних компетентностей та відповідних програмних результатів навчання, що відображають *soft skills*, в обов’язкових та вибіркових освітніх компонентах, внаслідок вивчення яких вони мають бути сформованими.

Докладне вивчення робочих навчальних програм, низки вибіркових компонентів довело їх значущість щодо формування м’яких навичок майбутніх фахівців-економістів, зважаючи на мету дисциплін та результатів навчання, пропонованих авторами. Відзначено значний внесок у процес формування *soft skills* майбутніх фахівців економічної галузі навчальної дисципліни широкого вибору «Лідерство та управління кар’єрою», по завершенню вивчення якої здобувачі продемонструють результати навчання, що відображатимуть сформованість м’яких навичок (розуміння концепцій та стилів лідерства; застосовування інструментів самоменеджменту; розробка індивідуальної траєкторії кар’єри; оцінювання власних лідерських компетентностей; побудова ефективних комунікацій; ухвалення зважених кар’єрних рішень; розвиток емоційного інтелекту). Зазначено, що цей підхід до підготовки майбутніх економістів сформує нове покоління компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно реалізуватися в складних умовах професійній діяльності, досягати особистих цілей, прагнути власного розвитку за допомогою сформованих *soft skills* у процесі здобуття освіти.

Ключові слова: фахівець-економіст, освітня програма, робоча навчальна програма, облік і оподаткування, освітній компонент, вибірковий компонент, м’які навички.

УДК 378.015.31:17:34:159.9-051

**THE ESSENCE AND COMPONENTS OF ETHICAL AND LEGAL CULTURE
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS**

**СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ ЕТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Світлана Саяпіна

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: svetlana.sayapina65@gmail.com
ORCID 0000-0001-5808-7020
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Svetlana Sayapina

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: svetlana.sayapina65@gmail.com
ORCID 0000-0001-5808-7020
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article analyzes the concepts of "legal culture", "ethical culture" and "ethical and legal culture". The views of scientists and researchers on the essence of ethical and legal culture are summarized and it is noted that the ethical and legal culture of future psychologists is an element of the professional culture of a specialist, organically included in almost all its components, forms the basis of the ideological, moral and regulatory basis of the structure of the psychologist's personality, determines his professional consciousness, the range of moral feelings and norms of behavior, professional and civic position, and public consciousness. It is emphasized that the ethical and legal culture of the future psychologist is an element of the professional culture of a specialist, based on the basic principles of the general culture of the people and characterized by a formed system of ethical and legal knowledge, skills, abilities and abilities that are manifested in the professionally important qualities of a psychologist as interpersonal tolerance, empathy, imaginative and reflective, decency, responsibility, loyalty, patience, ability to control oneself, diplomacy, humanity, correctness, communication skills, humanity, integrity, honor, dignity, conscience, self-control, self-regulation, etc. and experience of a valuable attitude towards oneself, people, and the world. The structural components of the ethical and legal culture of the future psychologist are highlighted: cognitive (a set of ethical and legal knowledge, knowledge of the main ethical and legal documents regulating the professional activity of a psychologist), activity (emotional state (emotions, feelings, experiences), expressing emotional and value attitude to ethics and law, value indicator of awareness of the need for ethical and legal activity, possession of knowledge, experience and rights in a particular field of activity (regulations, job description, code of ethics, etc.) personal (personal qualities, abilities and attitudes towards oneself, people, the world, which are reflected in professional activities, essential personality forces (essential forces mean needs, abilities, interests, social experience of a person, the degree of social activity of a person), behavioral (ethical and legal behavior, skills of making ethical and legal decisions in professional and personal situations, protection of rights, freedoms, interests of clients) components. It is stated that the formation of ethical and legal culture will allow future psychologists to master the system of general cultural and professional values, to be guided in the ethical and legal aspects of their activities, to

take an active part in protecting the rights, freedoms, and interests of clients.

Key words: *legal culture, ethical culture, ethical and legal culture, future psychologist, higher education institution.*

Актуальність теми. В умовах проведення суспільно-політичних, соціальних, економічних, освітніх реформ в Україні вітчизняна освіта спрямована на надання учнівській молоді наявних сучасних знань, формування вмінь і навичок, підготовку до входження в активне соціальне життя, пошук шляхів підвищення ефективності економічної, юридичної, етичної та правової освіти, а отже, формування етико-правової культури майбутніх фахівців, що уможливають успішну роботу, конкурентоспроможність на ринку праці, здатність нести відповідальність за власне та суспільне благополуччя.

Наразі реформування потребує й вища освіта як складник вітчизняної освіти загалом, метою якої є підвищення її якості, підготовку учнівської молоді до професійної діяльності, а результативність якої складається з «грамотності (загальної та професійної) → освіченості та досвіду → професійної компетентності та самоосвіти → культури та менталітету» (Костікова, 2010); основними пріоритетами, які має враховувати сучасна освіта, визнано демократизацію системи освіти, підвищення її фундаментальності, гуманізацію та гуманітаризацію освіти, використання найновіших технологій навчання, інтеграцію різних форм і систем освіти як на національному, так і на світовому рівнях (Кремень, Левовицький, Огнев'юк, & Сисоєва, 2013). Отже, з огляду на вищезазначене, заклади вищої освіти мають сприяти розвитку самостійності здобувачів та їхньої здатності до самоорганізації, здібності до творчої діяльності, формуванню вміння відстоювати свої права, етично-правової культури, толерантності до чужої думки, умінню вести діалог, знаходити змістовні компроміси, готовності до співпраці тощо.

Задля реалізації зазначеної мети, передусім, для вітчизняної системи освіти необхідно підготувати висококваліфікованих педагогів, психологів із набором відповідних фахових характеристик (емпатії, культурного плюралізму, прагнення до саморозвитку тощо). Таких характеристик фахівець набуває в закладах вищої освіти, де створено умови для формування загальних і спеціальних компетентностей, для отримання спеціальних знань, умінь, навичок, підвищення рівня культурності, моральності, етичних основ професійної діяльності. Відтак формується професіонал, що володіє високим рівнем загальної, етично-правової, моральної культури тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань етичної культури, правової культури, етико-правової культури присвячено праці вітчизняних дослідників. Так, поняття «етична культура» досліджували психологи, педагоги: Т. Аболіна, А. Єрмоленко, О. Кисельова, В. Малахов (етичні норми й цінності: проблема обґрунтування), К. Байкачова (генеза поняття «морально-етична культура»), Г. Васянович (педагогічна етика), І. Зязюн (естетичні засади розвитку особистості), С. Гаряча, К. Журба (формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання), Т. Корнієнко, Є. Підлісний, С. Ткачук, Г. Чирва (роль керівника в процесі розвитку етичної культури та дотриманні етичних норм), В. Салко

(сучасні підходи до визначення сутності поняття морально-етичної культури), Г. Яворська (етична культура юриста: поняття та структура) та ін.

З-поміж сучасних дослідників поняття «правова культура» та її сутність досліджували Г. Ангелов, В. Орлова (правова освіта студентів як запорука реалізації їхніх прав та обов'язків у процесі соціалізації), А. Безсмертний (взаємозв'язок політичної, світоглядної, моральної та правової культури), В. Булгакова, О. Чебикін (психологічні основи правової культури та умови її корегування), О. Ганзенко (формування правової культури українського суспільства), О. Макеева («правова культура» та «культура»: співвідношення категорій), П. Рекотов (правова освіта в закладах вищої освіти неюридичного профілю), О. Сидоренко (правова культура: поняття, склад та її стан в Україні) та ін.

Проблему формування етико-правової культури в здобувачів досліджували Л. Цибулько (педагогічні умови формування етико-правової культури майбутніх психологів у процесі професійної підготовки), В. Юрченко (формування етико-правової культури майбутніх психологів) та ін.

Останні десятиліття в науковій літературі помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стала підготовка здобувачів до педагогічної діяльності: проблему формування правової компетентності майбутніх учителів розроблено Н. Баклановою, проблему формування правової культури в майбутніх педагогів і психологів в Україні вивчено вітчизняними дослідниками О. Білецьким, І. Пліс, І. Решетовою, розвиток професійно-педагогічної етики в майбутніх викладачів спеціальних дисциплін висвітлено А. Каленським, питання формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки розкрито Ю. Колісник-Гуменюк, проблему формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців досліджено О. Михайленко, проблему формування професійно-етичної культури педагога визначено О. Пономаренко та ін.

Зауважимо, що здебільшого вчені досліджували лише окремі, хоча й важливі, аспекти порушеної проблеми. Зосередимо увагу на сутності та складниках етико-правової культури майбутніх психологів.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті сутності та складників етико-правової культури майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конкретизуючи поняття правова культура, етична культура та етико-правова культура, вважаємо за потрібне, спираючись на дослідження А. Овчиннікової, зазначити, що під час визначення їх змісту простежено два основні підходи, пов'язані з тим, яке слово в цьому понятті є базовим: перше («правова», «етична», «етико-правова») чи друге («культура»). Ці підходи мають декілька суттєвих відмінностей, зважаючи на розподіл акцентів. Науковець А. Овчиннікова наголосила, що в будь-якому понятті, яке складається з кількох слів, завжди є ключове слово та є слова-предикати, які вказують на ту чи ту властивість ключового слова. Отже, розглядаючи правову культуру, етичну культуру та етико-правову культуру, як ключове слово виділяємо культуру, «тому що це іменник, у той час як інші частини мови (прикметник, дієслово тощо) лише вказують на додаткові параметри культури» (Овчиннікова, 2016).

Наразі культура є складним і багатогранним явищем, є одним із фундаментальних понять соціально-гуманітарного пізнання, що зумовило появу низки різних потрактувань:

- внутрішній духовний зміст цивілізації, тоді як цивілізація це лише матеріальний бік культури (Галицька, 2013);

- специфічний спосіб людської діяльності, сукупність моделей мислення, символів, цінностей та норм, які свідомо чи підсвідомо формують ідентичність особистості (Кендзьор, 2013);

- суспільно напрацьована, сукупна здатність живої колективної діяльності щодо перетворення світу відповідно до законів природи, суспільних потреб та мети суспільної життєдіяльності (Гриньова, 1998);

- сукупність практичних, матеріальних, духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються в результатах продуктивної діяльності (Гончаренко, 1997).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що правову культуру вчені розглядають як усвідомлення та прийняття норм права, як бездоганну правову поведінку, детерміновану не лише зовнішніми механізмами правового регулювання, а й внутрішніми етичними мотивами, духовними установками (Підлісний, 2018), культуру, що тісно пов'язана із загальною культурою народу, яка ґрунтується на усталених засадах, відображенні рівня професійного, інтелектуального, етичного, психологічного, мовного розвитку відповідно до сучасних вимог (Кацавець, 2019), невід'ємний складник загальної культури, що становить систему правових цінностей, розумінь і настанов, які відображають у правовій формі стан свободи й соціальних цінностей людства, суспільства, особи (Скакун, 2006). Отже, учені акцентували на тому, що правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, ґрунтується на її основних засадах і відображає рівень її розвитку.

Аналіз наукових визначень поняття «етична культура» уможливив зазначити, що це багатопланове та неоднозначне явище. Етичну культуру вчені потрактовують як «систему моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми переконаннями особистості на основі альтруїстичного імперативу» (Пономаренко, 2001), «інтегральну якість особистості, яка включає етичні знання, уміння та навички, досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, людей і самого себе, етичну поведінку, що спираються на активну участь особистості, її суб'єктну роль у самопізнанні й самоформуванні» (Слесик, 2011), «певну систему механізмів свідомого відтворення набутих знань, уявлень щодо моральних вимог у відповідних учинках» (Салко, 2003). Отже, ступінь вияву етичної культури свідчить про рівень сформованості етичних якостей (відповідальності, вірності, порядності, дисциплінованості, наполегливості, самостійності, принциповості, чесності, толерантності тощо), що виявляються в спрямованості на оволодіння етичними знаннями, уміннями й навичками.

Зазначимо, що й правова культура, й етична культура є соціальним явищем, умовою, формою та результатом культурно-професійної діяльності фахівця.

Формування етико-правової культури майбутніх психологів у процесі професійної підготовки досліджували Л. Цибулько, В. Юрченко та ін., як наслідок було зазначено, що це процес актуалізації та підвищення

індивідуального потенціалу здобувачів освіти під час становлення їх як морально розвинених, професійно компетентних фахівців через надання знань у процесі оволодіння технологіями, прийомами надання психологічної допомоги (Цибулько, & Юрченко, 2024), інтегрована якість особистості, що характеризується сформованою системою етико-правових та професійних знань, розвиненою морально-правовою свідомістю та орієнтацією на цінність моралі й права в професійній діяльності, дотримання професійної етики, що виявляється в таких якостях психолога, як емпатія, толерантність, активність та прагнення до професійного саморозвитку на основі морально-правових установок, на основі саморефлексії правомірності етико-правової поведінки під час психологічної взаємодії в процесі професійної діяльності (Юрченко, 2024).

Зважаємо на думку А. Безсмертного та В. Юрченко, що етико-правова культура майбутніх психологів є елементом професійної культури фахівця, органічно входить практично до всіх її компонентів, складає основу ідейно-морального та нормативно-правового підґрунтя структури особистості психолога, визначає його професійну свідомість, спектр моральних почуттів та норм поведінки, професійну та громадянську позицію, громадську свідомість (Безсмертний, 2010; Юрченко, 2024).

Отже, аналіз наукових поглядів учених, які розглянули правову, етичну та етико-правову культуру, уможлиблює зазначити, що етико-правова культура майбутніх психологів – це елемент професійної культури фахівця, що ґрунтується на основних засадах загальної культури народу та характеризується сформованою системою етико-правових знань, умінь, навичок і здібностей, що виявляються в професійно важливих якостях психолога як міжособистісна толерантність, емпатія, імажинативність і рефлексивність, порядність, відповідальність, вірність, терплячість, здатність керувати собою, дипломатичність, гуманність, коректність, комунікативність, людяність, принциповість, честь, гідність, совість (сумління), самоконтроль, саморегуляція тощо та досвіду ціннісного ставлення до себе, людей, світу.

Подальша логіка дослідження потребує розкрити складники етико-правової культури майбутніх психологів.

Аналіз останніх розвідок уможлиблює виокремити структуру етичної культури фахівця: наявність етичних почуттів, знань, потреб, перетворення їх у моральні переконання, звички морального оцінювання чужої поведінки, готовність діяти, керуючись етичними знаннями й переконаннями, тобто діяти по совісті (Яворська, 2011); професійна компетентність, комунікативні здібності, морально-етична культура, духовна культура, емоційна стійкість, інтелектуальна культура, перцептивні здібності, національна свідомість, чесність, скромність, доброзичливість, культура мовлення та мовленнєвий етикет, культура зовнішнього вигляду, уміння слухати, чути й бачити цінне у своїх колегах (Гаряча, & Журба, 2007) та правової культури: ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, поведінково-діяльнісний, емоційно-вольовий, особистісно-рефлексивний (Радкевич, 2020), імперативно-когнітивний компонент, що утворюються із системи правових знань та знань про норми їх застосування в межах взаємодії учасників соціально-педагогічного процесу, діяльнісно-поведінковий компонент, що утворюється із системи правоправних дій соціального педагога, його правової поведінки, навичок правового регулювання

дій і вчинків усіх учасників соціального-педагогічного процесу, ціннісно-орієнтаційний компонент як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають спрямованість дій соціального педагога на ствердження в освітньому середовищі природних прав і свобод кожної дитини та інших учасників соціально-педагогічного процесу (Різник, 2013).

Заслуговує на увагу думка В. Юрченко, який виділив такі складники етико-правової культури майбутнього психолога: правові знання (гносеологічний компонент); духовні, правові цінності, ідеали, норми (аксіологічний компонент); знання, уміння, навички провадження професійної діяльності (поведінковий компонент); особистісні якості, здібності та ставлення людини до природи, себе та іншого, що відображаються в діяльності особистості (особистісний компонент) (Юрченко, 2024).

Спираючись на погляди вітчизняних науковців щодо структури етичної культури, правової культури, етико-правової культури, власний досвід, виокремимо структурні компоненти етико-правової культури майбутнього психолога: когнітивний (комплекс етико-правових знань, знання основних етико-правових документів, що регламентують професійну діяльність психолога), діяльнісний (емоційний стан (емоції, почуття, переживання), що виражає емоційно-ціннісне ставлення до етики та права, ціннісний показник усвідомленості необхідності етико-правової діяльності, володіння знаннями, досвідом і правами в певній галузі діяльності (нормативні акти, посадова інструкція, етичний кодекс тощо), особистісний (особистісні якості, здібності та ставлення до себе, людей, світу, що відображаються в професійній діяльності, сутнісні сили особистості (під сутнісними силами розуміємо потреби, здібності, інтереси, соціальний досвід особистості, ступінь соціальної активності людини (Михайленко, 2022)), поведінковий (етико-правова поведінка, навички прийняття етико-правових рішень у професійних та особистісних ситуаціях, захист прав, свобод, інтересів клієнтів) компоненти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, етико-правова культура виявляється в поведінці та вчинках, поглядах і переконаннях людини, що відтворюються в різних видах повсякденної та професійної діяльності через особистісну культуру (правову, етичну, естетичну, професійну тощо) настільки, наскільки професійна діяльність має етико-правовий вимір, етико-правовий аспект.

Етико-правова культура майбутніх психологів – це інтегративний особистісний ресурс, обумовлений специфікою професійної діяльності та визначений ступенем оволодіння та використання на практиці етико-правових знань, умінь, навичок і здібностей, що формуються в період навчання в закладі вищої освіти й активно розвиваються в професійній діяльності. Формування етико-правової культури дозволить майбутнім психологам опанувати систему загальнокультурних і професійних цінностей, орієнтуватися в етичних і правових аспектах власної діяльності, брати активну участь у захисті прав, свобод, інтересів клієнтів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Безсмертний, А.В. (2010). Взаємозв'язок політичної, світоглядної, моральної та правової культури. *Наукові праці МАУП*, (2 (25)). 147–153.

Галицька, М.М. (2013). «Культура» та «Освіта»: взаємозумовленість понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*. (4). 28–33.

Гончаренко, С.У. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь. Україна.

Гриньова, В. (1998). Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія. Харків: Основа. Україна.

Журба, К., & Гаряча, С. (2007). Формування етичної культури вчителів як необхідна умова сучасного виховання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. (22). 24–30.

Кацавець, Р.С. (2019). Засади правової культури. *Dictum factum*. (1). 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2019_1_17

Кендзьор, П.І. (2013). Переосмислення сутності поняття «культура» у системі полікультурного виховання особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.* Кіровоград: Імекс-ЛТД. (17, кн. 1). 309–319.

Костікова, І.І. (2010). Формування культури використання інформаційно-комунікаційних технологій студентами. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім.І. Франка*. (53). 37–41.

Кремень, В., Левовицький, Т., Огнев'юк, В., & Сисоєва, С. (ред.) (2013). Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство “ЕДЕЛЬВЕЙС”», Україна.

Михайленко, О.В. (2022). Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка» (Серія: Педагогічні науки)*. (17 (173)). 60–67.

Овчиннікова, А.П. (2016). Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса. Україна.

Підлісний, Є.В. (2018). Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. (3(2)). 241–246.

Пономаренко, О.В. (2001). Формування професійно-етичної культури соціального педагога: автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ. Україна.

Радкевич, О.П. (2020). Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти. Житомир: Вид. «Полісся». Україна.

Різник, Л. (2013). Професійна та правова культура майбутніх соціальних педагогів: сутність та структура. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. *Педагогіка. Психологія. Філософія*. (28(1)). 259–264.

Салко, В.В. (2003). Сучасні підходи до визначення сутності поняття морально-етичної культури. *Наукові записки: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова / Укл. П.В.Дмитренко, Л.Л.Макаренко*. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, (LIV (54)). 176–183.

Скакун, О.Ф. (2006). Теорія держави і права (Енциклопедичний курс):

підручник. Харків: Еспада. Україна.

Слесик, К. (2011). Розвиток етичної культури учнів основної школи в процесі навчання гуманітарних предметів як дидактична категорія. *Рідна школа*. (11). 10–13.

Цибулько, Л., & Юрченко, В. (2024). Педагогічні умови формування етико-правової культури майбутніх психологів в процесі професійної підготовки. *Педагогічна академія: наукові записки*, (12). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14268558>

Юрченко, В.В. (2024). Формування етико-правової культури майбутніх психологів: теоретичний аспект. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*, (2 (109)). 221–234.

Яворська, Г.Х. (2011). Етична культура юриста: поняття та структура. *Наука і освіта*. (6). 254–256.

REFERENCES

Bezsmertnyi, A.V. (2010). Vzaiemozviazok politychnoi, svitohliadnoi, moralnoi ta pravovoi kultury. *Naukovi pratsi MAUP*, (2 (25)). 147–153. [in Ukrainian]

Halytska, M.M. (2013). «Kultura» ta «Osvita»: vzaiemozumovlenist poniat. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka*. (4). 28–33. [in Ukrainian].

Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichni slovnyk*. Kyiv: Lybid. Ukraina. [in Ukrainian].

Hrynova, V. (1998). Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekt): monohrafiia. Kharkiv: Osnova. Ukraina. [in Ukrainian].

Zhurba, K., & Hariacha, S. (2007). Formuvannia etychnoi kultury vchyteliv yak neobkhdna umova suchasnoho vykhovannia. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. (22). 24–30. [in Ukrainian].

Katsavets, R.S. (2019). Zasady pravovoi kultury. *Dictum factum*. (1). 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dicf_2019_1_17 [in Ukrainian].

Kendzor, P.I. (2013). Pereosmyslennia sutnosti poniattia «kultura» u systemi polikulturnoho vykhovannia osobystosti. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. pr.* Kirovohrad: Imeks-LTD. (17, kn. 1). 309–319. [in Ukrainian].

Kostikova, I.I. (2010). Formuvannia kultury vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii studentamy. *Visnyk Zhytomyrskoho derzh. un-tu im.I.Franka*. (53). 37–41. [in Ukrainian].

Kremen, V., Levovytskyi, T., Ohneviuk, V., & Sysoieva, S. (red.) (2013). *Osvitni reformy: misiia, diisnist, refleksii: monohrafiia*. Kyiv: TOV «Vydavnyche pidpriemstvo “EDELVEIS”», Ukraina. [in Ukrainian].

Mykhailenko, O.V. (2022). Formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka» (Seriia: Pedahohichni nauky)*. (17 (173)). 60–67. [in Ukrainian].

Ovchynnikova, A.P. (2016). Fenomenolohiia pravovoi kultury: filosofsko-pravove doslidzhennia: dys. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.12 / Nats. un-t «Odes. yuryd. akad.». Odesa. Ukraina. [in Ukrainian].

Pidlisnyi, Ye.V. (2018). Pravova kultura suspilstva, osobystosti ta sotsialnoi hrupy. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni*

V.O.Sukhomlynskoho. *Pedahohichni nauky*. (3(2)). 241–246. [in Ukrainian].

Ponomarenko, O.V. (2001). *Formuvannia profesiino-etychnoi kultury sotsialnoho pedahoha: avtoref. dys. ...kand. ped. nauk: spets. 13.00.05 «Sotsialna pedahohika»* / NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. Ukraina. [in Ukrainian].

Radkevych, O.P. (2020). *Rozvytok pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity*. Zhytomyr: Vyd. «Polissia». Ukraina. [in Ukrainian].

Riznyk, L. (2013). *Profesiina ta pravova kultura maibutnikh sotsialnykh pedahohiv: sutnist ta struktura. Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. *Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia*. (28(1)). 259–264. [in Ukrainian].

Salko, V.V. (2003). *Suchasni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia moralno-etychnoi kultury. Naukovi zapysky: zbirnyk naukovykh statei Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova* / Ukl. P.V.Dmytrenko, L.L.Makarenko. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova, (LIV (54)). 176–183. [in Ukrainian].

Skakun, O.F. (2006). *Teoriia derzhavy i prava (Entsyklopedychnyi kurs): pidruchnyk*. Kharkiv: Espada. Ukraina. [in Ukrainian].

Slesyk, K. (2011). *Rozvytok etychnoi kultury uchniv osnovnoi shkoly v protsesi navchannia humanitarnykh predmetiv yak dydaktychna katehoriia. Ridna shkola*. (11). 10–13. [in Ukrainian].

Tsybulko, L., & Yurchenko, V. (2024). *Pedahohichni umovy formuvannia etyko-pravovoi kultury maibutnikh psykholohiv v protsesi profesiinoi pidhotovky. Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky*, (12). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14268558> [in Ukrainian].

Yurchenko, V.V. (2024). *Formuvannia etyko-pravovoi kultury maibutnikh psykholohiv: teoretychnyi aspekt. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats*, (2 (109)). 221–234. [in Ukrainian]

Yavorska, H.Kh. (2011). *Etychna kultura yurysta: poniattia ta struktura. Nauka i osvita*. (6). 254–256. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано поняття «правова культура», «етична культура» та «етико-правова культура». Узагальнено погляди вчених, дослідників щодо сутності етико-правової культури та зазначено, що етико-правова культура майбутніх психологів є елементом професійної культури фахівця, органічно входить практично до всіх її компонентів, складає основу ідейно-морального та нормативно-правового підґрунтя структури особистості психолога, визначає його професійну свідомість, спектр моральних почуттів та норм поведінки, професійну та громадянську позицію, громадську свідомість. Наголошено, що етико-правова культура майбутнього психолога – це елемент професійної культури фахівця, що ґрунтується на основних засадах загальної культури народу та характеризується сформованою системою етико-правових знань, умінь, навичок і здібностей, що виявляються в професійно важливих якостях психолога як міжособистісна толерантність, емпатія, імажинативність і рефлексивність, порядність, відповідальність, вірність,

терплячість, здатність керувати собою, дипломатичність, гуманність, коректність, комунікативність, людяність, принциповість, честь, гідність, совість (сумління), самоконтроль, саморегуляція тощо та досвіду ціннісного ставлення до себе, людей, світу. Виокремлено структурні компоненти етико-правової культури майбутнього психолога: когнітивний (комплекс етико-правових знань, знання основних етико-правових документів, що регламентують професійну діяльність психолога), діяльнісний (емоційний стан (емоції, почуття, переживання), що виражає емоційно-ціннісне ставлення до етики та права, ціннісний показник усвідомленості необхідності етико-правової діяльності, володіння знаннями, досвідом і правами в певній галузі діяльності (нормативні акти, посадова інструкція, етичний кодекс тощо), особистісний (особистісні якості, здібності та ставлення до себе, людей, світу, що відображаються в професійній діяльності, сутнісні сили особистості (під сутнісними силами розуміємо потреби, здібності, інтереси, соціальний досвід особистості, ступінь соціальної активності людини), поведінковий (етико-правова поведінка, навички прийняття етико-правових рішень у професійних та особистісних ситуаціях, захист прав, свобод, інтересів клієнтів) компоненти. Констатовано, що формування етико-правової культури дозволить майбутнім психологам опанувати систему загальнокультурних і професійних цінностей, орієнтуватися в етичних і правових аспектах власної діяльності, брати активну участь у захисті прав, свобод, інтересів клієнтів.

Ключові слова: *правова культура, етична культура, етико-правова культура, майбутній психолог, заклад вищої освіти.*

УДК 378.035:34:[37.011.3-051:62/.64]

FORMATION OF INFORMATION AND TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS: A SOCIAL DEMAND OF THE INFORMATION SOCIETY

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ: СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Людмила Цибулько

доктор педагогічних наук, професор
E-mail: luda.czibulcko@gmail.com
ORCID: 0000-0 003-1201-3215
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Liudmyla Tsybulko

D.Sc. in Pedagogy, Professor
E-mail: luda.czibulcko@gmail.com
ORCID: 0000-0 003-1201-3215
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

Олександр Семесенко

здобувач 2 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня вищої
освіти освітньої програми
«Професійна освіта»
E-mail: alexsemesenko@gmail.com

Alexander Semesenko

getter of the 3st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
"Professional education"
E-mail: alexsemesenko@gmail.com

ORCID 0009-0009-0190-2245
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

ORCID 0009-0009-0190-2245
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The characteristic trends of the current stage of development of world civilization include the development of technologies, information information, the intellectualization and globalization of the economy, which caused social, economic and political transformations. Following these functions, the future manager of the educational sphere, together with fundamental knowledge about the theory and practice of management, should have a high level of development of information competence, which will contribute to the rapid and qualified calculation of options and alternatives, the effectiveness of analytical, predicted calculations, and the preparation of management decisions. The purpose of the article is to emphasize the theoretical basis of the problem of the formation of information and the technological competence of future education managers in the process of vocational training. It is noted that among the global trends of higher education, such as: globalization and internationalization of education are of particular importance; introduction of information and communication technologies and distance learning; Thus, one of the strategic tasks of higher education is the formation of a future specialist in a high level of professional competence, adaptability to rapidly changing social and economic conditions, to the information burden, and the decisive role in solving these problems is the formation of information and the technological competence of the future education manager. Considering that the characteristic trends of the current stage of development of world civilization include the development of technologies, the information of the intellectualization and globalization of all spheres of human life and education, in particular, which caused a social, economic and political transformation and a qualified publication of options and alternatives, the implementation of analytical, prognostic calculations, and the preparation of decisions of management in the field of education.

Key words: professional training, information and technological competence, future education manager,

Актуальність теми. У сучасному світі людина відіграє ключову роль у розвитку суспільства, що охоплює його соціальні, культурні, політичні та економічні аспекти. Саме тому уряд кожної держави активно працює над покращенням освітньої сфери, адже в її середовищі формується особистість, громадянин та майбутній професіонал. Заклади професійної освіти покликані виконувати найважливіші завдання, серед яких підготовка висококваліфікованих фахівців. Особлива увага приділяється навчанню управлінських кадрів, здатних забезпечити стабільний розвиток національної економіки і приймати ефективні рішення в кризових ситуаціях. Тому на початку XXI століття увага фахівців у сфері освіти і педагогіки зосереджена на підготовці висококваліфікованих професіоналів, здатних вписатися в динамічне професійне середовище і задовольнити вимоги сучасного ринку праці. Особливу роль у розвитку країни та її економіки займає підготовка менеджерів, відповідальність яких полягає як у створенні стратегій розвитку окремих організацій, підприємств і компаній, так і

у формуванні загальної економічної стратегії держави. Глобальні світові тенденції торкаються і розвитку вищої освіти України (Головань М., 2011). Дотримуючись міжнародних освітніх тенденцій, українські університети активно інтегрують системи підготовки менеджерів на всіх рівнях вищої освіти, що відповідає європейському курсу розвитку країни. В рамках прийнятої Європейської рамки кваліфікацій (2018 року) в Україні було розроблено та затверджено Національну рамку кваліфікацій (2011 року), яка деталізує компетентнісні вимоги до фахівців на різних рівнях. В даний час триває розробка освітніх стандартів, покликаних уніфікувати підготовку професіоналів в різних галузях знань з різних спеціальностей і спеціалізацій (Білокопитов В., 2017).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблеми формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх менеджерів у контексті особливостей їх професійної діяльності доводить, що сьогодні ця проблема набуває особливої значущості. Під інформаційно-технологічною компетентністю сучасного менеджера розуміємо цілісне інтегративне професійно значуще утворення у структурі особистості майбутнього спеціаліста в галузі управління, що репрезентує сукупність професійних знань щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності, що визначає інформаційно-технологічну готовність та професійний рівень сучасного менеджера (Барбан М., 2012).

Наукові дослідження, що окреслили тенденції змін професійної сфери сучасного менеджера завдяки процесам інформатизації, визначили важливість упровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій у практиці роботи сучасних закладів освіти, були проведені вітчизняними науковцями (Барбан М., 2012; Берека В., 2008; Воробйова Є., 2010; Воронова С., 2013; Даниленко Л., 2005; Л. Кравченко Л., 2009; Лунячек В., 2012; Н. Романенко Н., 2010; Сакалюк О., 2012; Светлорусова А., 2019; Силадій І., 2012). У зв'язку з цим формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх менеджерів набуває актуальності як вимога сучасної науки і практики.

Особливо значущим компонентом професійної підготовки менеджерів є розвиток їх інформаційно-технологічної компетентності. Цей аспект стає пріоритетним в умовах активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які стрімко впроваджуються та інтегруються в усі сфери життя сучасного суспільства. Такі зміни висувують високі вимоги до молодих фахівців, які повинні вміти ефективно застосовувати ІКТ у своїй професійній діяльності. Отже, одним із ключових завдань підготовки менеджерів в університетському середовищі є формування навичок використання сучасних технологій для вирішення складних управлінських завдань. Науковці наголошують щодо необхідності суттєвого оновлення змісту та технологій підготовки сучасних фахівців цієї важливої галузі. Теоретичні й практичні аспекти професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі відображено у наукових працях таких науковців як Адамович І, 2015; Торган М., 2011; Хромова В., 2012.

До найбільш актуальних тем, що піднімаються в сучасних дослідженнях, відносяться: розробка теоретичних, методологічних і методичних основ професійної підготовки майбутніх менеджерів (Мукан, Н., & Гаврилюк, М. (2021); професійна підготовка студентів в рамках академічного середовища

закладів вищої освіти Гладкова В., 2022); становлення професійної культури майбутніх керівників закладів вищої освіти (Гончар Л., 2020). Серед зарубіжних дослідників, які присвятили свої роботи вивченню специфіки діяльності менеджерів на поточному ринку праці зазначимо такі як (Dalenogare L., 2018); формування професійної компетентності та ключових навичок майбутніх фахівців Avila E., 2020); розвиток інформаційної, цифрової та інформаційно-комунікаційної компетентності менеджерів (Haleta Y., 2020).

Узагальнення цих напрямків дозволяє підкреслити важливість синергії між освітньо-професійними стандартами та прикладними потребами суспільства і ринку. Подальшу увагу до цих питань може забезпечити створення високоадаптивних програм навчання, які сприятимуть всебічному розвитку професійної компетентності майбутніх менеджерів.

Сучасний успішний менеджер освітньої сфери – це соціально адаптована особистість, педагогічна професійна діяльність, якої не можлива без розуміння інформаційно-комунікаційних технологій та умінь їх реалізації в управлінській діяльності. Проте виникає протиріччя між потребою суспільства у фахівцях управлінської сфери здатних ефективно виконувати функції в умовах модернізації освіти, та недостатнім рівнем її розвитку у менеджерів освітньої сфери; запитами суспільства у підготовці менеджерів з високим рівнем інформаційно-технологічної компетентності, та відсутністю теоретичних розробок і методичних рекомендацій у цій площині, які б забезпечували підготовку таких фахівців з урахуванням викликів сучасної освіти; спрямованої на відповідність до основних показників системи якості освіти ЗВО.

Аналіз різних підходів до інформаційної освіти фахівців управлінської сфери дає змогу дійти висновку, що процес формування інформаційно-технологічної компетентності майбутнього менеджера у сфері освіти зазвичай зводиться до навчання роботи з програмними та апаратними засобами комп'ютера, до алгоритмів ефективного пошуку інформації в різних каталогах, початків дослідницької діяльності. Однак ізольованість та автономність цих підходів не дає змоги досягти основної мети: формування інформаційно-технологічної компетентності майбутнього менеджера в освіті. Сьогодні в умовах динамічної зміни інструментів професійної діяльності заклади вищої освіти покликані зготувати спеціалістів, що відповідають соціальному замовленню суспільства. Формування фахівця вищої кваліфікації здійснюється педагогічною системою в процесі організованого педагогічним колективом цілеспрямованого, систематичного та тривалого процесу впливу на особистість майбутнього фахівця (Романенко М., 2010). Одне зі стратегічних завдань вищої освіти полягає у формуванні в майбутнього фахівця високого рівня професійної компетентності, адаптованості до швидко мінливих соціальних та економічних умов, до інформаційних навантажень. Визначальна роль у вирішенні цих завдань належить формуванню інформаційно-технологічної компетентності майбутнього менеджера. Аналіз наукової літератури свідчить, що інформаційно-технологічна компетентність майбутніх менеджерів досліджена недостатньо. Більшість праць мають описовий, а не аналітичний і синтетичний характер.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є теоретичний аналіз проблеми формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх менеджерів в контексті професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інформатизація суспільства зумовлює зміну економічної, політичної, соціальної ситуації в країні, внаслідок чого постає проблема створення нових підходів до поліпшення якості підготовки фахівців. Випускнику сучасного вишу потрібні інші навички та здібності для адекватного входження в життя. У процесі навчання вони повинні не тільки оволодіти сумою знань і вмінь, а й набути здатності до їх застосування у професійній діяльності. Зростаючі вимоги до освітньої та професійної підготовки молодого покоління вимагають швидкої адаптації до умов інформаційного середовища, впевненості в різноманітних практичних ситуаціях (Хромова В., 2012).

Вектором розвитку вищої освіти, який сьогодні реалізується з урахуванням активних інноваційних процесів в управлінні освітою, стає посиленна увага до проблеми ефективної фахової підготовки у ЗВО менеджерів вищої ланки. На даний період часу освіта перебуває напередодні чергової промислової революції, яка веде до серйозних змін відносин між учасниками освітніх відносин. Це відбувається у зв'язку зі швидким розвитком технологій (зокрема біотехнологій і нейромереж), пандемією COVID-19, що змінюють навколишнє середовище (Жаворонкова Г., 2008).

Розглядаючи питання вдосконалення освітнього процесу студентів ЗВО в умовах інформатизації суспільства, слід зазначити, що цей процес потребує максимального використання досягнень науково-технічного прогресу та комплексного підходу до планування навчального, науково-методичного забезпечення, а також розроблення методів і форм навчання відповідно до запитів інформаційного суспільства (Марчук Л., 2021).

Підготовка компетентних фахівців відображається в нормативних актах, що регулюють освітні програми закладів вищої освіти, зокрема підготовку майбутніх менеджерів. Ключовими документами в цій області є: Закон України «Про вищу освіту» (2014), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2011), «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2023 роки» (2022) та інші.

Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх менеджерів являє собою сучасну вимогу освітнього і професійного середовища, що обумовлено необхідністю адаптації навчальних програм до динамічно мінливих запитів суспільства, роботодавців і ринку праці. Формування змісту освітніх і професійних програм через призму компетентнісного підходу вимагає ретельного врахування тенденцій соціально-економічного розвитку на міжнародному, національному та регіональному рівнях. Це також включає аналіз очікувань і запитів як від суспільства в цілому, так і від безпосередніх учасників освітнього процесу - самих студентів. У такій рамках акцент робиться на теоретичних і практичних підходах до підготовки фахівців, що забезпечують їх конкурентоспроможність на сучасному ринку праці.

Найважливішого значення надається підготовці майбутніх бакалаврів до інформаційно-професійної діяльності (процес інтелектуалізації діяльності) закладів освіти на основі сучасних інформаційних технологій, спрямованих на процес формалізації знань у конкретній предметній галузі. Нині сформованість професійних навичок у сфері інформаційно-технологічних компетенцій майбутнього менеджера освітньої сфери залежить від багатьох складових

(Биков В., 2008).

За умов стрімкого впливу технологій на різні аспекти життя стає очевидним, що успішний менеджер повинен володіти навичками пошуку потрібної інформації, її аналізу, обробки, інтерпретації та ефективного використання. Він також повинен вміти створювати інформацію і поширювати її для професійних цілей, повністю використовуючи потенціал інформаційно-комунікаційних технологій у своїй роботі. У перебудові наявної освітньої інфраструктури з підготовки менеджерів освіти в бік індивідуалізації навчання, інтенсифікації процесу опанування та обробки інформації є дієвий важіль - цифрові (інформаційні) технології. Цифрові технології ми розглядаємо як перспективний ресурс у підвищенні якості освітнього процесу, а також у формуванні та розвитку однієї з ключових навичок креативності. На нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що в умовах раціонального розвитку освітніх організацій формування цифрової грамотності не повинно бути самоціллю і штучно інтегруватися.

Механізми розвитку цифрової грамотності майбутніх менеджерів вимагають природних умов, зобов'язані відповідати вимогам своєчасного рівня розвитку науки і техніки і своєчасно актуалізуватися, підлаштовуючись під освітній ландшафт, що безперервно трансформується. Цифрова грамотність розглядається нами як: готовність і здатність особистості застосовувати цифрові технології впевнено, ефективно, критично та безпечно в усіх сферах життєдіяльності; набір знань, умінь і навичок (компетенцій), необхідних для безпечного й ефективного використання цифрових технологій і ресурсів Інтернету; здатність використовувати інформаційні й комунікаційні технології для пошуку, розуміння, оцінювання, створення та передавання цифрової інформації (Прокопекно І., 2013).

Співробітники, що працюють з системами ІКТ, особливо в контексті управління даними, можуть перепроєктувати організаційні процеси і структуру діяльності, забезпечуючи таким чином інтеграцію і трансформацію організації. Компетентність в області інформаційно-комунікаційних технологій відіграє ключову роль у підвищенні ефективності управління ресурсами всередині компанії. Значимість інформаційно-технологічної компетентності менеджера вже не викликає сумнівів. Програми освітньої та професійної підготовки прагнуть формувати цю компетентність у майбутніх керівників, що вимагає поліпшення інфраструктури та систематичного навчання персоналу. Такий підхід позитивно позначається на якості освітнього процесу, навчання, досліджень і адміністрування у закладах вищої освіти при використанні відкритих ресурсів і сучасних засобів. В умовах цифрового суспільства інформаційно-технологічна компетентність стає одним з базисів його розвитку. Електронні пристрої для обробки інформації знаходять своє застосування в самих різних сферах: освіти, управління, бізнесу, інженерії та інших. Наявність стабільних навичок роботи з ІКТ підвищує результативність застосування технологій у всіх видах людської діяльності.

Отже, говорячи про інформаційно-технологічну компетентність, ми можемо сказати, що на сьогоднішній день це є одним із базових елементів уміння вчитися. Також серйозно зростають вимоги і до цифрової грамотності професорсько-викладацького складу. У цьому разі необхідне розуміння,

прийняття цього феномена й активне застосування у професійній діяльності цифрових технологій. Цифрова безпека теж пов'язана з інформаційно-технологічною компетентністю в отриманні та використанні інформації під час вивчення будь-якого питання, де основною вимогою є науковість та авторство джерела. Актуальність цифровізації освіти не викликає сумніву, але слід пам'ятати, що будь-який інструмент у досягненні успіху освітнього, творчого, виробничого, особистісного все одно залишається тільки інструментом. І в жодному разі не метою і не самоцінністю. Цінні не самі цифрові технології, цінні ті можливості, які вони надають користувачам у реалізації різних видів діяльності. У цьому разі постає питання про педагогізацію цифрових технологій, як свого часу говорили про інформаційні та комунікаційні технології.

Освоєння віртуального простору, включно з освітнім середовищем, залежить від специфіки процесів соціалізації особистості, розвитку соціальної та особистої ідентичності, конструювання образу «Я», соціального світу. Зіставлення понять віртуального освітнього середовища та соціалізації дає змогу виявити функцію соціалізації інтелектуального освітнього середовища та розглядати його, з одного боку, як таке, що надає можливість індивідові засвоювати знання про соціальний світ, а з другого - відтворювати ці знання в професійній та навчальній діяльності (Барбінова А., 2022). У зв'язку зі зміненими вимогами ринку праці та трансформацією запитів світового співтовариства, випускникам ЗВО необхідне не лише набуття базових професійних знань, а й навичок та вмінь ефективно використовувати інформаційні ресурси, безперервно оволодівати новими умінями, знаннями та навичками у сфері комп'ютерних технологій. Як результат - сьогодні спостерігається зміна набору компетенцій і взаємозв'язок базових (традиційних) компетенцій студента і тих, що розвиваються і формуються під впливом комп'ютеризації та інформатизації професійної сфери.

Безумовно, проблема підготовки майбутніх менеджерів у сфері освіти в нерозривно пов'язана з проблемою розвитку та формування інформаційно-технологічних компетенцій, адже саме компетенція зумовлюється здатністю застосовувати вміння, знання та практичний досвід для ефективної діяльності в конкретній сфері. Сьогодні в умовах модернізації вищої освіти намітилися тенденції, яким надають великого значення в межах методики застосування компетентнісного підходу, зокрема понятійна диверсифікація інформаційно-технологічних компетентностей, спрямована на забезпечення модифікації компетентностей, доповнення ціннісно-сміслового змісту, уточнення функціональної переорієнтації тощо; збільшення кількості інформаційно-технологічних компетентностей, які відображають основні чинники розвитку галузі управління; посилення взаємозв'язку багатьох компетенцій менеджера (соціальних, особистісних, професійних та ін. компетенцій), що сприяє цілісності особистісного розвитку майбутнього бакалавра; встановлення взаємозв'язку компетентності майбутнього менеджера та його професійної кваліфікації, що призводить до видозмін організаційної структури установ і, як результат, до диверсифікації посадових обов'язків майбутніх бакалаврів тощо.

Сьогодні значно збільшилася відповідальність особи, яка ухвалює будь-які рішення: умови, в яких рішення ухвалюються, обстановка стали більш непередбачуваними, а невизначеність інформації зростає. Приймати рішення

доводиться, найчастіше виходячи з більшої кількості фактів, ознак, подробиць, іноді непримітних, на перший погляд малозначущих, і тим не менш, від них залежить багато чого. Тому висуваються значні вимоги до особистісних інтелектуальних компетентностей майбутнього менеджера, які характеризуються узагальненістю й усвідомленістю розумових процесів, гнучкістю мислення. Адже специфіка мислення випускника сучасних ЗВО залежить від особливостей професійних завдань, тому майбутній менеджер освітньої сфери має бути готовим до виконання професійних завдань за таких умов як от: нестачею знань під час виконання професійних завдань через складність в отриманні нової, сучасної та достовірної інформації; різноманіття управлінських завдань і безліч їхніх рішень; багатофакторність аспектів і параметрів, що визначають управлінські завдання; обмеженість у часі під час ухвалення управлінського рішення, у зв'язку з тим, що може значно і швидко змінитися ситуація настільки, що ухвалене раніше рішення не буде ефективним; взаємозалежність прийнятих рішень у зв'язку із взаємозв'язком компонентів управлінської системи, у разі якщо зміни в одному структурному підрозділі, визначають зміни в інших.

Під час здійснення управління менеджеру постійно доводиться: оперувати та створювати інформаційні об'єкти (моделі) конкретних просторових об'єктів, що є найважливішою якістю особистості майбутнього менеджера, його загального інтелектуального розвитку. Успішність виконання управлінських завдань залежить від уміння вільно орієнтуватися в просторі, оперувати даними. Для цього є певні критерії якісної підготовки майбутніх фахівців, зокрема: застосування цифрових технологій у навчальному процесі; підготовка педагогічних кадрів до використання цифрових технологій в освіті; наявність необхідної цифрової компетентності (цифрової грамотності) у всіх учасників освітнього процесу; цифровізація управління освітою; інформаційна (цифрова) інфраструктура освітньої діяльності; нормативно-правове забезпечення цифровізації освіти.

Аналіз і теоретичне осмислення проблем формування та розвитку інформаційно-технологічної компетентності менеджерів освіти в системі вищої освіти, з позиції підходів зазначених авторів до дослідження і виявлення специфіки та закономірностей її формування в умовах особистісно-орієнтованої парадигми освіти, зумовили доцільність поетапного формування та розвитку цієї компетентності в майбутніх менеджерів туризму в період їхньої підготовки в коледжі через спеціальну алгоритмізацію послідовності цілей і завдань. У процесі вивчення напрямів використання інформаційних технологій у рамках цього дослідження було виявлено найважливіші інформаційно-технологічні компетенції майбутнього менеджера освітньої сфери в його професійній діяльності в різних сферах:

– готовність до різних умов управлінського середовища та рівнів інформатизації (розуміє значення та сутність інформації для функціонування і розвитку сучасного суспільства; здатний надавати інформаційні послуги та створювати інформаційні продукти; володіє основними способами, методами та засобами одержання, переробки та зберігання інформації; володіє навичками роботи з комп'ютером як засобом керування потоками різноманітної інформації; здатний працювати з інформацією та даними у глобальних комп'ютерних

мережах; виявляє потреби в інформації; володіє навичками роботи з комп'ютером як засобом керування потоками різноманітної інформації; здатний працювати з інформацією і даними в глобальних комп'ютерних мережах; виявляє потреби в інформації;

– здатність і готовність до використання різноманіття інформаційних систем і технологій для розв'язання стандартних і нестандартних, елементарних професійних завдань (обирає й оцінює найефективніші інформаційно-комунікаційні технології та операційні середовища для процесу автоматизації ухвалення розв'язання практичних завдань; оцінює ринок інформаційних продуктів, програмно-технічних засобів; крім того, відповідно до аналізу проблемної ситуації, може ставити завдання й розв'язувати його за допомогою різних інформаційно-комунікаційних систем, технологій, технологій, технологій, системних засобів, інформаційно-комунікаційних систем;

– готовність працювати зі значними обсягами даних та інформацією, включно з просторово-розподіленими даними, аналізувати та на їхній основі ухвалювати ефективні управлінські рішення (виражає інформаційні потреби фірми в просторово-розподілених даних і будує ефективну стратегію пошуку інформації та даних; використовує знання та вміння в процесі пошуку та збирання просторової інформації; обирає правильні алгоритми для розв'язування практичних базових задач);

– готовність і здатність до моделювання, структурування, до аналізу ситуації, до планування, до постановки нових проблем, побудови рефлексії та версій за допомогою професійно-орієнтованих інформаційних технологій і систем (володіє культурою мислення, здатний до узагальнення, сприйняття інформації, постановки завдань і вибору способів їх розв'язання, створення моделі ефективної поведінки).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, формування інформаційно-технологічної компетентності стає цінною якістю для сучасного менеджера, який прагне працювати ефективно і результативно. Інтеграція інформаційно-технологічної компетентності у професійну діяльність спрямована на поліпшення якості, доступності та рентабельності управлінських процесів. Крім того, вона сприяє мережевій взаємодії організацій для подолання викликів глобалізації. Ефективність діяльності визначається співвідношенням між витраченими ресурсами і досягнутими результатами, демонструючи високу якість при мінімальних витратах часу і зусиль. Результати досліджень підтверджують значимість формування ІКТ-компетентності у майбутніх менеджерів, підкреслюючи її важливість у професійній діяльності керівників нового покоління. Це питання активно досліджується як в українському науковому середовищі, так і на міжнародному рівні. Законодавство України відображає загальносвітові освітні тренди і висуває чіткі вимоги до підготовки менеджерів, включаючи розвиток їх професійних компетенцій, серед яких особливе місце займає інформаційно-технологічна компетентність.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Головань, М. С. (2001) Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. *Проблеми сучасної*

педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія, 31, Ч. 1, 203–211.

Білокопитов, В. (2017). Проект «Тенденції європейської вищої освіти» як джерело інформації та поширення практичного досвіду на Європейському освітньому просторі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5 (69), 3–13.

Барбан М. М. (2012) Підготовка менеджерів освіти до управління соціально-педагогічними проектами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 257 с.

Берека В. Є. (2008) Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти : теорія і методика : [монографія]. Хмельницький : ХГПА, 482 с.

Воробйова Є. В. (2010) Педагогічні умови формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх менеджерів адміністративної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 20 с.

Воронова С. В. (2013) Підготовка менеджерів освіти до роботи з громадськими організаціями в умовах післядипломної освіти : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Одеса, 237 с.

Даниленко Л. І. (2005) Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.0. Київ, 47 с.

Кравченко Л. М. (2009) Наукові основи підготовки менеджера освіти у системі неперервної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Полтава, 2009. 39 с.

Луначек В. Е. (2012) Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00. Харків. 40 с.

Романенко Н. А. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Одеса, 2010. 23 с.

Сакалюк О. О. (2012) Формування готовності менеджерів освіти до професійної діяльності в полікультурному навчальному середовищі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 246 с.

Светлорусова А. В. (2009) Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ. 24 с.

Силадій І. М. Професійна підготовка менеджерів освіти до управлінської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Київ, 2012. 24 с.

Адамович І. В. (2015) Розвиток інформаційної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів в післядипломній педагогічній освіті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Тернопіль. 25 с.

Торган М. М. (2011) Підготовка менеджерів освіти до здійснення контрольно-діагностичних функцій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса. 226 с.

Хромова В. С. (2012) Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Луганськ, 20 с.

Муқан, Н., & Гаврилюк, М. (2021). Методологія педагогіки: сутність, принципи, підходи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*,

2(106). 121-128.

Гладкова, В. (2022). Професійна підготовка магістрів менеджменту до діяльності в екстремальних умовах. *Освітнологічний дискурс*, 37(2), 133-147.

Dalenogare, L. S., Benitez, G. B., Ayala, N. F., & Frank, A. G. (2018). *The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. International Journal of Productive Economics*, 204, 383-394

Avila, E. C., Maria, A., & Genio, G. J. (2020). Motivation and Learning Strategies of Education Students in Online Learning during Pandemic Motivation and Learning Strategies of Education Students in Online Learning during Pandemic. *Psychological Education*, 57(9), 1608-1614

Haleta, Y., Mukan, N., Voloshyna, O., Gelbak, A., & Dmytrasevych, N. (2023). Planning for Sustainable Development through the Integration of Pedagogical and Psychological Technologies for Language Learning in the Context of Digitalization. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 18(4). Retrieved from: <https://www.iieta.org/journals/ijsdp/paper/10.18280/ijsdp.180410>

Гончар, Л. В. (2020). Актуальні питання формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів в освітньому середовищі університету. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій школі*, 68(1), 226-230.

Жаворонкова Г. В., Борисюк І.О. (2008) Розвиток інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. № 3. С. 68-72.

Марчук Л.П. (2019) Сучасна інформатизація суспільства та її вплив на інноваційні процеси URL: <https://v.gd/gAfzR1>

Биков В.Ю. (2008) Інформатизація освіти. *Енциклопедія освіти України: Акад. пед. наук України; Головний ред. В.Г.Кремень*. К.: Юрінком Інтер, С. 360 – 362.

Прокопенко І.Ф. (2013) Інформатизація вищих педагогічних навчальних закладів – як мрії перетворити на дійсність. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 2013. С.23-24

Барбінова, А. (2022). Розвиток інформаційно-цифрової компетентності майбутніх менеджерів освіти в умовах інноваційної освітньої діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 51, 408-413.

REFERENCES

Holovan, M. S. (2001) Analiz tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii, intehtatsii ta informatyzatsii suspilstva [Analysis of higher education development trends in the conditions of globalization, integration and informatization of society]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Seriia: pedahohika i psykholohiia*, 31, Ch. 1, 203–211 [in Ukraine].

Bilokopytov, V. (2017). Proekt «Tendentsii yevropeiskoi vyshchoi osvity» yak dzherelo informatsii ta poshyrennia praktychnoho dosvidu na Yevropeiskomu osvitnomu prostori [The project "Trends of European Higher Education" as a source of information and dissemination of practical experience in the European educational space.]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 5 (69), 3–13. [in Ukraine].

Barban M. M.(2012) Pidhotovka menedzheriv osvity do upravlinnia sotsialno-pedahohichnyimi proektamy [Preparation of education managers for management of

social and pedagogical projects] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 257 s. [in Ukraine].

Bereka V. Ye. (2008) Fakhova pidhotovka mahistriv z menedzhmentu osvity : teoriia i metodyka [Professional preparation of masters in education management: theory and methodology]: [monohrafiia]. Khmelnytskyi : KhHPA, 482 s. [in Ukraine].

Vorobiova Ye. V. (2010) Pedagogichni umovy formuvannia individualnoho stylu profesiinoi diialnosti maibutnikh menedzheriv administratyvnoi diialnosti [Pedagogical conditions of formation of individual style of professional activity of future managers of administrative activity]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Vinnytsia, 20 s. [in Ukraine].

Voronova S. V. (2013) Pidhotovka menedzheriv osvity do roboty z hromadskymy orhanizatsiiamy v umovakh pislidyplomnoi osvity [Preparing education managers to work with public organizations in postgraduate education] : dys. ... kandydata ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 237 s. [in Ukraine].

Danylenko L. I. (2005) Teoretyko-metodychni zasady upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of management of innovation activity in general educational institutions] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00.0. Kyiv, 47 s. [in Ukraine]

Kravchenko L. M. (2009) Naukovi osnovy pidhotovky menedzhera osvity u systemi neperervnoi pedagogichnoi osvity [Scientific bases of preparation of education manager in the system of continuous pedagogical education] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. Poltava, 2009. 39 s. [in Ukraine].

Luniachek V. E. (2012) Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky kerivnykh kadriv v umovakh mahistratury do upravlinnia yakistiu osvity [Theoretical and methodological principles of professional training of management in the conditions of master's degree for quality management of education] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk : spets. 13.00. Kharkiv. 40 s. [in Ukraine].

Romanenko N. A. Pidhotovka maibutnikh menedzheriv osvity do profesiinoi diialnosti v umovakh innovatsiinoho seredovyshcha [Preparation of future education managers for professional activity in an innovative environment] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. Odesa, 2010. 23 s. [in Ukraine].

Sakaliuk O. O. (2012) Formuvannia hotovnosti menedzheriv osvity do profesiinoi diialnosti v polikulturnomu navchalnomu seredovyshchi [Formation of readiness of education managers for professional activity in a multicultural educational environment] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 246 s. [in Ukraine].

Svietlorusova A. V. (2009) Profesiina pidhotovka mahistriv upravlinnia navchalnym zakladom na zasadakh refleksyvnogo pidkhodu [Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. Kyiv. 24 s. [in Ukraine].

Syladii I. M. Profesiina pidhotovka menedzheriv osvity do upravlinskoii diialnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. Nauk [Professional training of education managers for management activity] : spets. 13.00.04 . Kyiv, 2012. 24 s. [in Ukraine].

Adamovych I. V. (2015) Rozvytok informatsiinoi kompetentnosti kerivnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv v pisliadyplomnii pedahohichnyi osviti [Розвиток інформаційної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів в післядипломній педагогічній освіті] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. Ternopil. 25 s. [in Ukraine].

Torhan M. M. (2011) Pidhotovka menedzheriv osvity do zdiisnennia kontrolno-diahnostychnykh funktsii [Підготовка менеджерів освіти до здійснення контрольно-діагностичних функцій]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Odesa. 226 s. [in Ukraine].

Khromova V. S. (2012) Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh menedzheriv do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti [Pedagogical conditions of preparation of future managers for innovative professional activity]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. Luhansk, 20 s. [in Ukr.].

Mukan, N., & Havryliuk, M. (2021). Metodolohiia pedahohiky: sutnist, pryntsyipy, pidkhody [Methodology of pedagogy: essence, principles, approaches.]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 2(106). 121-128. [in Ukraine].

Hladkova, V. (2022). Profesiina pidhotovka mahistriv menedzhmentu do diialnosti v ekstremalnykh umovakh. *Osvitlohichnyi dyskurs*, 37(2), 133-147.[in England].

Dalenogare, L. S., Benitez, G. B., Ayala, N. F., & Frank, A. G. (2018). The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance. *International Journal of Productive Economics*, 204, 383-394 .[in England].

Avila, E. C., Maria, A., & Genio, G. J. (2020). Motivation and Learning Strategies of Education Students in Online Learning during Pandemic Motivation and Learning Strategies of Education Students in Online Learning during Pandemic. *Psychological Education*, 57(9), 1608-1614 .[in England].

Haleta, Y., Mukan, N., Voloshyna, O., Gelbak, A., & Dmytrasevych, N. (2023). Planning for Sustainable Development through the Integration of Pedagogical and Psychological Technologies for Language Learning in the Context of Digitalization. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 18(4). Retrieved from: <https://www.iieta.org/journals/ijsdp/paper/10.18280/ijsdp.180410> .[in England].

Honchar, L. V. (2020). Aktualni pyttannia formuvannia kultury profesiinoi diialnosti maibutnikh menedzheriv v osvitnomu seredovyshchi universytetu [Topical issues of formation of culture of professional activity of future managers in the educational environment of the university.]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii*, 68(1), 226-230. [in Ukraine].

Zhavoronkova H. V., Borysiuk I.O. (2008) Rozvytok innovatsiinykh informatsiino-kompiuternykh tekhnolohii v Ukraini [Development of innovative information and computer technologies in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. № 3. S. 68-72. [in Ukraine].

Marchuk L.P. (2019) Suchasna informatyzatsiia suspilstva ta yii vplyv na innovatsiini protsesy [Modern informatization of society and its impact on innovative processes]. URL: <https://v.gd/gAfzR1> [in Ukraine].

Bykov V.Iu. (2008) Informatyzatsiia osvity [Informatization of education]. *Entsyklopediia osvity Ukrainy: Akad. ped. nauk Ukrainy; Holovnyi red. V.H.Kremen. K.: Yurinkom Inter*, S. 360 – 362. [in Ukraine].

Prokopenko I.F. (2013) Informatyzatsiia vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv – yak mrii peretvoryty na diisnist [Informatization of higher pedagogical educational institutions – how to turn dreams into reality]. *Kompiuter u shkoli ta simi*, 2013. S.23-24 [in Ukraine].

Barbinova, A. (2022). Rozvytok informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv osvity v umovakh innovatsiinoi osvitnoi diialnosti [Development of information -digital competence of future education managers in an innovative educational activity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 51, 408-413. [in Ukraine].

АНОТАЦІЯ

До характерних тенденцій сучасного етапу розвитку світової цивілізації необхідно віднести розвиток технологій, інформатизацію, інтелектуалізацію та глобалізацію економіки, що спричинили суспільні, економічні та політичні перетворення. Дотримуючись цих особливостей, майбутній менеджер освітньої сфери разом із фундаментальними знаннями теорії та практики управління повинен мати високий рівень розвитку інформаційної компетентності, що сприятиме швидкому та кваліфікованому прорахунку варіантів та альтернатив, виконанню аналітичних, прогностичних розрахунків, підготовці управлінських рішень. Метою статті є висвітлення теоретичних засад проблеми формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх менеджерів освіти у процесі професійної підготовки. Зазначено що серед глобальних тенденцій вищої освіти особливого значення набувають такі, як: глобалізація та інтернаціоналізація освіти; упровадження інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційна освіта; тому одним зі стратегічних завдань вищої освіти є формування в майбутнього фахівця високого рівня професійної компетентності, адаптованості до швидко мінливих соціальних та економічних умов, до інформаційних навантажень, визначальної ролі у вирішенні цих завдань набуває формування інформаційно-технологічної компетентності майбутнього менеджера освітньої сфери. Зважаючи на те, що до характерних тенденцій сучасного етапу розвитку світової цивілізації належать розвиток технологій, інформатизація інтелектуалізація та глобалізація усіх сфер життя людини і освіти, зокрема, що спричинили суспільні, економічні та політичні перетворення, майбутній менеджер освітньої сфери разом із фундаментальними знаннями теорії та практики управління повинен мати високий рівень розвитку інформаційно-технологічної компетентності, що сприятиме швидкому та кваліфікованому прорахунку варіантів та альтернатив, виконанню аналітичних, прогностичних розрахунків, підготовці управлінських рішень у сфері освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, інформаційно-технологічна компетентність, майбутній менеджер освіти,

УДК 159.9+37.021.3

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE SCIENTIFIC WORK OF DOMESTIC SCHOLARS

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ

Денис Хренов

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: d.o.khrenov@npu.edu.ua
ORCID 0009-0002-6139-7278
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

Denis Khrenov

applicant of the third (educational and scientific) level higher education specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: d.o.khrenov@npu.edu.ua
ORCID 0009-0002-6139-7278
Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Ukraine

ABSTRACT

The article explores the concept of “critical thinking” through its multidimensional nature as presented in philosophical, scientific, psychological, and pedagogical literature. Institutional mechanisms for the formation of critical thinking are analyzed using a methodological approach that considers both the value-based and functional aspects. It is established that social institutions, particularly educational ones, play a key role in developing this skill.

Critical thinking is viewed as a system of judgments aimed at analyzing phenomena, formulating conclusions, evaluating facts, and establishing cause-and-effect relationships. Special attention is paid to characteristics such as insight, independence, flexibility, and strategic thinking, as well as moral-ethical, socio-political, and cognitive aspects that highlight the multi-level nature of this phenomenon.

Among the critical thinking models considered, an approach is highlighted that interprets it as a process of evaluating reality through a system of values and ideals in order to make optimal decisions. Key characteristics of a critically thinking person are also described, with an emphasis on logic, analysis, synthesis, and interpretation.

The article emphasizes the importance of implementing pedagogical technologies, particularly research-based learning, as an effective tool for developing critical thinking. Special attention is given to the role of the instructor in creating an environment conducive to dialogicality, partnership, and stimulating a creative approach among learners.

In conclusion, the study reveals the multidimensional nature of critical thinking by formulating an authorial definition of the phenomenon under investigation.

Key words: critical thinking, future Master's students in education, professional training of Master's students in education.

Актуальність теми. Здатність до критичного мислення є необхідною умовою успішного існування людини в сучасному світі. Особливо важливо

розвивати навички самостійного визначення проблем і пошуку шляхів їх розв'язання, що залежить від відповідного типу мислення. У нормативно-законодавчому полі України простежується чітка спрямованість на оновлення підходів до розвитку компетентностей із урахуванням вікових особливостей фізичного, інтелектуального та психічного розвитку здобувачів освіти на різних рівнях. Зокрема, Державний стандарт базової середньої освіти визначає наскрізні вміння, спільні для всіх компетентностей, зокрема здатність до критичного й системного мислення. Особлива увага приділяється формуванню творчих засад критичного мислення у школярів.

Водночас Закон України «Про вищу освіту» передбачає, що навчання на рівні магістратури повинно забезпечувати здобуття глибоких теоретичних і практичних знань, навичок за обраною спеціальністю, опанування методології наукової чи професійної діяльності, а також інших компетентностей, необхідних для виконання інноваційних завдань відповідного рівня професійної діяльності (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

У Стандартах вищої освіти України для магістерського рівня галузі знань «Освіта» підкреслюється важливість розвитку загальних і спеціальних компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності майбутніх магістрів освіти. Зокрема, у стандарті за спеціальністю 011 «Освітні/педагогічні науки» акцентується на формуванні таких здібностей, як абстрактне мислення, аналіз і синтез; виявлення, постановка й розв'язання проблем; застосування й розроблення нових підходів до вирішення завдань дослідницького або інноваційного характеру в галузі освіти та педагогіки; розроблення й впровадження нових освітніх інструментів та проєктів із подальшою їх інтеграцією в освітнє середовище; а також критичне осмислення проблем освіти, педагогіки та суміжних галузей знань (Стандарти вищої освіти, 2021).

Формування цих компетентностей стає малоефективним за умови недостатнього розвитку критичного мислення у майбутніх магістрів освіти та відсутності сприятливих умов для його подальшого вдосконалення. Аналіз державних документів і сучасної наукової літератури свідчить, що розвиток критичного мислення у майбутніх магістрів освіти є однією з найбільш актуальних проблем вищої школи.

Таким чином, освітні програми закладів вищої освіти, зміст навчальних дисциплін і методичні підходи мають бути орієнтовані на розвиток критичного мислення як ключової навички. Це забезпечить майбутнім магістрам освіти здатність розв'язувати проблеми й виконувати завдання дослідницького або інноваційного характеру в галузі освітніх і педагогічних наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою якісного оновлення сучасної педагогічної думки є значний теоретичний внесок науковців, які висвітлюють актуальні тенденції розвитку критичного мислення. Поняття «критичне мислення» було вперше введено в науковий обіг Дж. Д'юї, який підкреслював, що цей тип мислення має рефлексивний характер і є ключовим у процесі пошуку вирішення проблем. Філософ розглядав сутність рефлексивного мислення як здатність упорядковувати розрізнені факти й знання, з якими людина стикається протягом свого життя. (Than Thi Hanh, 2024).

Варто зазначити, що інтерес до процесу формування та розвитку критичного мислення вчених-дослідників та освітян зростає, що зумовлено

формуванням нових, більш високих вимог до майбутніх фахівців різних спеціальностей, що передбачають потребу у спеціалістах нової генерації, здатних до глибокої критичної оцінки, ефективного використання наявних знань, вмінь і навичок та безперервного навчання, оновлення і модернізації відповідно до новітніх вимог до висококласних спеціалістів (Дубасенюк, 2024).

Серед українських учених фундаментальні дослідження з цього питання проведено О. Пометун, С. Терно, О. Тягло. Теоретико-прикладні засади критичного мислення висвітлені також у працях О. Антонова, К. Баханова, І. Леонтієвої, О. Овадюк, О. Удада та інших.

Отже, розвиток цього феномену не лише сприяє ефективній реалізації педагогічної діяльності, але й суттєво розширює спектр професійних можливостей майбутніх освітян.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає дослідженні та узагальненні поглядів науковців на проблему формування критичного мислення у магістрів за спеціальностями галузі 01Освіта та надання авторське тлумачення досліджуваного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичний аналіз філософської, наукової психолого-педагогічної літератури дає підстави розглянути поняття «критичне мислення» крізь призму багатогранності у дослідженнях вітчизняних науковців.

Філософське підґрунтя дослідження ролі критичного мислення ґрунтується на методології, запропонованій М. Бойченком для аналізу системних соціальних зв'язків. Ця методологія, відома як ціннісний функціоналізм, обґрунтована автором як загальна стратегія соціально-філософського пізнання (Бойченко, 2011) і служить теоретичною базою для вивчення процесу формування критичного мислення (Бойченко, 2014). М. Бойченко, який аналізував інституційні основи історичного формування цього явища, надав загальні рекомендації щодо дослідження критичного мислення. Особливо цінною для нас є методологічна позиція автора: «...у суспільстві покоління людей одне за одним створюють такі умови, за яких розвиток критичного мислення стає неминучим. Воно формується у кожній людини, якщо не мимовільно, то навіть усупереч її волі. Більшість таких умов створюється завдяки соціальним інститутам, які виникають унаслідок тривалого історичного розвитку, формуючи унікальну інституційну структуру суспільства. Ця структура є важливою складовою рамок умов для розвитку критичного мислення. Таким чином, кожне суспільство по-своєму визначається особливими умовами для його розвитку, де середній рівень критичного мислення та рівень його окремих проявів можуть варіюватися. Водночас загальний набір здібностей критичного мислення та основні інституційні механізми його формування залишаються майже незмінними для більшості сучасних суспільств» (Бойченко, 2014). У своїй роботі М. Бойченко також аналізує інші соціальні інститути, зокрема ідеологічні, освітні, правові та політичні. Серед таких інститутів у фокусі нашої уваги будуть освітні інститути.

Психологічна наука розширила дослідження критичного мислення, зазначаючи, що оперативні перетворення зовнішніх впливів у психічні явища реалізуються через механізми відображення, проектування та опрідметнення. Саме ці механізми забезпечують прогрес людини в її пізнавальній діяльності.

Оскільки у всіх дослідженнях природи критичного мислення повторюються та уточнюються його характеристики й структурні компоненти, доцільно визначити найбільш повне формулювання цього поняття для подальшого нашого аналізу. На нашу думку, таким визначенням може бути формулювання Є. Буянова: критичне мислення - це система суджень, яка використовується для аналізу явищ, речей і подій з подальшим формулюванням власних висновків. Воно сприяє об'єктивному оцінюванню ідей та рішень, допомагає визначати достовірність фактів і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (Буянов, 2024).

З точки зору психолога Л. Терлецької, критичне мислення – це таке мислення, яке має ряд характеристик:

- проникливість – вміння заглиблюватися в основи для розкриття суті;
- послідовність – вміння діяти за логічними правилами і законами, не суперечити самим собі, обґрунтовувати висновки;
- самостійність – вміння знаходити відповіді на запитання та знову запитувати та знаходити нові неординарні підходи до їх з'ясування;
- гнучкість – вміння варіювати способи розв'язання проблеми, без вагань відходити від шаблону;
- швидкість – вміння скласти план дій з досягнення мети;
- стратегічність – лаконічна і чітка послідовність висування гіпотез, сканування і фокусування на основних ознак досліджуваного під час розв'язування задач (Терлецька, 2001).

У педагогічній літературі критичне мислення визначається як мислення вищого порядку, що базується на інформації, яка проходить процес оцінювання думок, гіпотез і шляхів їх обґрунтування. Українські дослідники О. Пометун та І. Сущенко (Пометун, 2020; Пометун, Пилипчатіна, Сущенко, Баранова, 2010), аналізуючи проблему формування критичного мислення у студентської молоді, відзначають багаторівневість і варіативність цього феномену. Вони виділяють наступні ключові аспекти критичного мислення:

- морально-етичні, соціально-політичні, оцінні та ціннісні орієнтири. У критичному мисленні знаходять відображення різні аспекти досвіду та знань людини, її моральні й етичні установки, соціальні орієнтири та способи дій;
- здатність бачити альтернативи й оцінювати пріоритети. Воно дозволяє визначати достовірність фактів, подій і явищ, а також відокремлювати необхідну інформацію від зайвої;
- спрямованість на вирішення проблем. Критичне мислення допомагає знаходити стратегії розв'язання життєвих і навчальних завдань, оцінювати альтернативи та визначати доцільність обраних підходів;
- розвиток когнітивних навичок. Це включає вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати й зіставляти факти, а також формулювати обґрунтовані висновки;
- усвідомлення власної позиції. Критичне мислення сприяє формуванню здатності оцінювати події, шукати нові ідеї, аналізувати їх і висловлювати свою думку;
- апрактичність і рефлексивність. Воно дозволяє ухвалювати необхідні рішення на основі теоретичних знань і коригувати допущені помилки,

забезпечуючи безперервний пошук ефективних рішень.

С. Терно визначає критичне мислення як процес оцінювання певного фрагмента реальності, результатом якого є оцінювальне судження (оцінка) (Терно, 2016). Це судження формується через призму системи цінностей, ідеалів, оціночних критеріїв, приписів і образів, які індивід співвідносить із конкретним контекстом і обставинами.

На думку науковця, критичне мислення передбачає існування певного ідеалу – набору бажаних якостей або характеристик, які стають основою для оцінювання. Відповідність реальності цьому ідеалу визначає позитивність чи негативність оцінки. Процес критичного мислення нагадує судовий процес, де реальність перевіряється на відповідність ідеалам і фактам, а також верифікуються висунуті припущення. Адекватність оціночного судження залежить від:

- доречності концептуального ідеалу до ситуації;
- правильності висунутих припущень;
- логічності, точності й послідовності аргументів;
- врахування альтернатив та їх аналізу у разі суперечностей.

Помилкові припущення, недоречні ідеали, порушення логіки або ігнорування контексту можуть призводити до помилкових висновків і невірних альтернатив. Головним завданням критичного мислення є всебічний аналіз життєвих ситуацій і визначення оптимальної послідовності дій для вирішення проблем із найкращим можливим результатом відповідно до внутрішнього ідеалу. Отже, підхід С. Терно підкреслює важливість чіткого формулювання ідеалів та критеріїв, які є основою оцінювання. Здатність до глибокого аналізу, перевірки припущень і пошуку альтернатив є ключовими для ефективного застосування критичного мислення у практичній діяльності.

О. Тягло створив портрет критично мислячої особистості, серед ключових рис якої: допитливість, поінформованість, неупередженість, зваженість у рішеннях, чесність у визнанні власних помилок, розсудливість у виборі критеріїв оцінювання, наполегливість у розв'язанні проблем. Він описав критичне мислення як «просунуту сучасну логіку», наголошуючи, що оволодіння базовими принципами логіки та критичного мислення дозволяє особі ефективно виявляти та усувати помилки — як випадкові, так і навмисні. Ці навички сприяють швидкому та переконливому визначенню правди в умовах неправди чи обману, а також допомагають захищати істину для себе чи інших. За твердженням О. Тягло, ефективність мислення зростає за наявності таких елементів, як логіка, аналіз, синтез, інтерпретація, висновки, фактологічна та концептуально-контекстуальна основа, на якій ґрунтуються судження (Тягло, 2017).

На підставі аналізу визначень відомих науковців, сучасної зарубіжної та вітчизняної теорії й практики, О. Овадюк запропоноване власне трактування досліджуваного поняття, зокрема, критичне мислення – мислення вищого рівня, спрямоване на виявлення проблеми, аналіз різних позицій та власного досвіду щодо пошуку способів її вирішення, формулювання гіпотез, здійснення їхньої об'єктивної оцінки, прийняття оптимального рішення та усвідомлення відповідальності за ці рішення. Авторка зазначає на особливій значущості розвитку цього поняття для керівників закладів освіти, діяльність яких спрямована на створення максимально комфортного середовища для

інтелектуального зростання педагогічного колективу і здобувачів освіти, формування творчої атмосфери, що стимулює учасників освітнього процесу до особистісного, професійного розвитку, здатності аналізувати, синтезувати, творчо мислити і приймати конкретні рішення, що мотивують до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації особистості (Овадюк, 2024).

На значущості процесу формування критичного мислення у здобувачів освіти наголошує З. Шумейко зазначаючи, що ефективність упровадження технології розвитку критичного мислення залежить від викладача, який має спрогнозувати доцільність застосування цієї технології у процесі вивчення певної теми; врахувати, які саме знання, уміння, навички опанують студенти, які їхні здібності, особливості та професійні риси при цьому розвиватимуться; взаємодіяти зі студентами на засадах діалогічності та партнерства; сприяти самостійній дослідницькій діяльності студентів і формуванню в них творчого стилю діяльності; стимулювати прояв їхніх творчих рис, а також активності, організованості, швидкості, гнучкості, оригінальності, об'єктивності, відповідальності (Шумейко, 2020).

Розкриваючи методику розвитку критичного мислення у здобувачів В. Проскурнін та Н. Шалашна наголошують на значущості дослідницького навчання, структура якого передбачає послідовне формулювання проблеми, пошук необхідної інформації та її перевірку, наукову обробку інформації, висунення гіпотези та її перевірку, формулювання результатів та їхню аргументацію. На думку дослідників, усі ці інтелектуальні операції передбачає і навичка критичного мислення в згорнутому вигляді, чим обґрунтовується методологічна виправданість формування й розвитку критичного мислення як однієї з цілей дослідницького навчання (Шалашна, Проскурнін, 2019).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проведений аналіз наукових розвідок з питань управлінської підготовки майбутніх магістрів освіти за спеціальностями галузі 01Освіта засвідчує значущість та актуальність даної проблеми. Більшість дослідників зауважують на необхідності розвитку критичного мислення як невід'ємної складової їхньої професійної підготовки. Беручи до уваги зазначену обґрунтовану позицію, ми розуміємо критичне мислення майбутніх магістрів освіти як інтегральну здатність особистості, що передбачає аналітичну, обґрунтовану й рефлексивну діяльність, спрямовану на формування власних об'єктивних суджень, вирішення професійних завдань і прийняття зважених рішень у складних педагогічних ситуаціях. Вона базується на сукупності когнітивних навичок (аналізу, синтезу, оцінки інформації, формулювання аргументів, перевірки гіпотез) та ціннісних орієнтацій, що відповідають етичним принципам педагогічної діяльності.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Бойченко, М. І. (2014). Історичне становлення інституційних засад критичного мислення: ідейний, освітній, правовий та політичний виміри. *Філософія освіти*, 2, 80–97.

Бойченко, М. І. (2011). *Системний підхід у соціальному пізнанні: ціннісний і функціональний аспекти*. Київ: Видавництво «Промінь».

Верховна Рада України. (2014). *Закон України «Про вищу освіту»*. Відомості Верховної Ради, № 37-38, ст. 2004. Отримано з

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>

Дубасенюк, О. А. (Ред.). (2024). *Діяльнісні засади підготовки майбутніх компетентних фахівців в умовах сучасних викликів: Монографія* (с. 107). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

Міністерство освіти і науки України. (2024). *Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень, галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки*. Отримано з <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>

Овадюк, О. (2024). Наукові основи розвитку критичного мислення керівника закладу загальної середньої освіти в системі післядипломної педагогічної освіти України. *Вісник післядипломної освіти*, 9(38). <https://doi.org/10.32405/2218-7650>

Пометун, О. І. (2018). Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*, 2, 89–98.

Пометун, О. І. (2020). *Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи: Навчально-методичний посібник*. Київ: Видавничий дім «Освіта».

Пометун, О., Пилипчатіна, Л., Сущенко, І., & Баранова, І. (2010). *Основи критичного мислення*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

Терлецька Л.Г. (2001) Критичне мислення як засіб розвитку вмінь учнів аналізувати і застосовувати інформацію. *Розвиток навичок критичного мислення учнів у контексті розробки стандартів освіти України* : мат. міжн. наук.-практ. конфер. Київ, 64–67.

Терно, С. О. (2016). Критичне мислення: динаміка та сфера застосування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 46, 310–315.

Тягло, О. (2017). Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 2(21), 240–257.

Шумейко, З. Є. (2020). Упровадження технології розвитку критичного мислення в професійну підготовку фахівців державної кримінально-виконавчої служби. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1(19), 347–353.

Bujanov, J. (2024). Critical thinking. Отримано з <https://4brain.ua/critical>

Than, T. H. (2024). Dewey's philosophy of considering education as life itself and the evocative value for Vietnamese education today. *Kalagatos Revista de Filosofia*, 21(2).

REFERENCES

Boichenko, M. I. (2014). Istorychne stanovlennia instytutsiinykh zasad krytychnoho myslennia: ideinyi, osvittii, pravovyi ta politychnyi vymiry. *Filosofia osvity*, 2, 80–97 [in Ukrainian].

Boichenko, M. I. (2011). *Systemnyi pidkhid u sotsialnomu piznanni: tsinnisnyi i funktsionalnyi aspekty*. Kyiv: Vydavnytstvo «Promin» [in Ukrainian].

Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»*. Vidomosti Verkhovnoi Rady, № 37-38, st. 2004. Otrymano z <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page2>

Dubaseniuk, O. A. (Ed.). (2024). *Diialnisni zasady pidhotovky maibutnikh kompetentnykh fakhivtsiv v umovakh suchasnykh vyklykiv: Monograph* (p. 107). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2024). *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan – 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnist – 011 Osvitni, pedahohichni nauky*. Otrymano z <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>

Ovad'iuk, O. (2024). Naukovi osnovy rozvytku krytychnoho myslennia keryvnyka zakladu zahalnoi serednoi osvity v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity Ukrainy. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*, 9(38). <https://doi.org/10.32405/2218-7650> [in Ukrainian].

Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichni fenomen. *Ukrainskyi pedahohichni zhurnal*, 2, 89–98 [in Ukrainian].

Pometun, O. I. (2020). *Nova ukrainska shkola: rozvytok krytychnoho myslennia uchniv pochatkovoї shkoly: Navchalno-metodychni posibnyk*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita» [in Ukrainian].

Pometun, O., Pylypchatina, L., Sushchenko, I., & Baranova, I. (2010). *Osnovy krytychnoho myslennia*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

Terletska, L.H. (2001). Krytychne myslennia yak zasib rozvytku vmin' uchniv analyzuvaty i zastosovuvaty informatsiiu. Rozvytok navychok krytychnoho myslennia uchniv u konteksti rozrobky standartyv osvity Ukrainy: mat. mizhnar. nauk.-prakt. konfer. Kyiv, 64-67 [in Ukrainian].

Terno, S. O. (2016). Krytychne myslennia: dynamika ta sfera zastosuvannia. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46, 310–315 [in Ukrainian].

Tiahlo, O. (2017). Dosvid zasvoiennia krytychnoho myslennia v ukrainskii vyshchii shkoli. *Filosofia osvity. Philosophy of Education*, 2(21), 240–257 [in Ukrainian].

Shumeiko, Z. Ye. (2020). Uprovadzhennia tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia v profesiinu pidhotovku fakhivtsiv derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedahohika i psykholohiia*, 1(19), 347–353 [in Ukrainian].

Bujanov, J. (2024). Critical thinking. Otrymano z <https://4brain.ua/critical>

Than, T. H. (2024). Dewey's philosophy of considering education as life itself and the evocative value for Vietnamese education today. *Kalagatos Revista de Filosofia*, 21(2).

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено поняття «критичне мислення» через його багатогранність, представлену у філософській, науковій, психологічній та педагогічній літературі. Проаналізовано інституційні механізми формування критичного мислення за допомогою методологічного підходу, що враховує ціннісний і функціональний аспекти. Встановлено, що ключову роль у розвитку цієї навички відіграють соціальні інститути, особливо освітні.

Критичне мислення розглядається як система суджень, спрямованих на аналіз явищ, формулювання висновків, оцінювання фактів і встановлення

причинно-наслідкових зв'язків. Особлива увага приділена характеристикам, таким як проникливість, самостійність, гнучкість і стратегічність, а також морально-етичним, соціально-політичним і когнітивним аспектам, що підкреслюють багаторівневість цього феномену.

Серед розглянутих моделей критичного мислення виокремлено підхід, який трактує його як процес оцінювання реальності через систему цінностей та ідеалів для ухвалення оптимальних рішень. Також описано ключові характеристики особистості, яка мислить критично, з акцентом на логіку, аналіз, синтез і інтерпретацію.

У статті наголошується на важливості впровадження педагогічних технологій, зокрема дослідницького навчання, як ефективного інструмента розвитку критичного мислення. Особливий акцент зроблено на ролі викладача у створенні середовища для діалогічності, партнерства та стимулювання творчого підходу здобувачів освіти.

У підсумку дослідження розкриває багатовимірний характер критичного мислення шляхом формулювання авторського визначення досліджуваного феномену.

Ключові слова: критичне мислення, майбутні магістри освіти, професійна підготовка магістрів освіти.

УДК378.22.09:37-051](94)(043.5)]

RESEARCH INFRASTRUCTURE IN AUSTRALIA AS A FOUNDATION FOR SELF-DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SCIENTISTS

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ІНФРАСТРУКТУРА АВСТРАЛІЇ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ НАУКОВЦІВ

Ганна Цвєткова

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: tsvetkova1271@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1556-4856
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, Україна

Hanna Tsvietkova

D.Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: tsvetkova1271@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1556-4856
Ukrainian State University named
after Mykhailo Drahomanov, Ukraine

ABSTRACT

The reorientation of socio-economic and value priorities of the Australian higher education system stimulates Australian universities to rethink approaches, methods, and forms of teaching, which radically affects the quality of higher education, contributes to the contextualization of the material, and places the main emphasis on critical thinking skills, emotional intelligence, understanding and acceptance of the needs of young students. In Australia, there is a Higher Education Research Promotion (HERP) system that supports measures aimed at increasing the importance of Australian research and supporting scientists and students, promoting awareness of the importance of research, its support, and the further development of various fields of science. Australia's research structure is based on and governed by the Higher Education Support Act 2003. It is clarified that the Australian Council of Learned Academies (ACOLA) supports five core

academies, which are important national assets that provide a unique and valuable contribution to the pursuit of excellence in Australia's innovation system and in advising the government on issues of national and international significance. This research structure plays a special role in promoting scientific research in various fields of knowledge. Associate members of ACOLA participate in projects and events of the council, scholars are invited to contribute or participate in expert working groups and discussions on issues requiring expert knowledge. The science academies of Australia are special role in promoting and supporting scientific research in various fields of knowledge. It is concluded that the science academies supported by ACOLA are important national assets that provide a unique and valuable contribution to the pursuit of excellence in Australia's innovation system and in providing advice to the government on issues of national and international importance. They play a special role in promoting and supporting scientific research in various fields of science. The Australian higher education system, with its rapid modernization, intensive development of technology and innovation, can serve as a vivid example of global reforms and reformatting of higher education.

Key words: *Australian higher education system, formation of professional competence, quality of education, Australian research infrastructure, bachelor of higher education, master of higher education, self-development of scientists, innovation, critical thinking.*

Актуальність теми. В центрі гуманістичних прагнень людства на сучасному етапі розвитку цивілізації збереження та накопичення ціннісного гуманістичного потенціалу, прискіпливу увагу сконцентровано на системах вищої освіти, які визначають долю нації та долю євроатлантичної співпраці. Українськи та австралійські лідери освіти усвідомлюють важливість та актуальність досліджень в галузі гуманітарних та соціальних наук, без розвитку яких неможливо сходження цивілізації на більш високий рівень щабель. В цьому ракурсі треба підкреслити, що система вищої освіти Австралії її стрімка модернізація, інтенсивний розвиток технологій та інновацій може слугувати яскравим прикладом глобальних реформ та переформатування системи вищої освіти.

На думку дослідників системи освіти Австралії : «Безперечним є той факт, що вища освіта виховує майбутніх висококваліфікованих працівників, розвиває навички майбутніх лідерів, створює робочі місця в країні, сприяє культурним та торговельним зв'язкам з іншими країнами й відіграє ключову роль у продукуванні знань і розвитку інноваційної економіки Австралії. У минулому столітті в розвинутих країнах світу лише 20–30% суспільства мали доступ до вищої освіти. Нині підвищення її доступності призвело до глобальної «просвітницької революції», тим самим перетворюючи суспільство Австралії на більш кваліфіковане. А це в свою чергу дає можливість мільйонам людей та їх сім'ям підвищити рівень життя. Згідно з прогнозам Deloitte Access Economics на 2015–2025 роки попит австралійської економіки на випускників закладів вищої освіти (ЗВО) стрімко зростає, і це також є необхідним завданням в реформуванні вищої освіти, щоб відповідати рівню економіки знань XXI століття (Deloitte Access Economics, 2015)» (Семеніхіна, 2023).

Така переорієнтація соціально-економічних та ціннісних пріоритетів австралійської системи вищої освіти стимулює університети Австралії до

переосмислення підходів, методів, форм викладання, що кардинальним чином впливає на якість вищої освіти, сприяє контекстуалізації матеріалу, головний акцент робить на навичках критичного мислення, емоційного інтелекту, розуміння та прийнятті потреб студентської молоді.

Така демократизація вищої освіти створює додаткові можливості для розвитку науково-дослідної інфраструктури Австралії, що позитивно впливає на саморозвиток та самовдосконалення, вчених, дослідників та викладачів. Вивчення досвіду діяльності некомерційних організацій, які сприяють науковим дослідженням та підтримують науковців, можуть допомогти українській системі вищої освіти визначитися з подальшими перспективами розвитку останньої та значно вплинути на створення в країні «знаннєвою економіки», де знання використовуються для розвитку промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою вивчення та аналізу науково-дослідної інфраструктури є основні положення філософії освіти, які відображено у дослідженнях таких відомих українських вчених як В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень та ін. Фундаментальні роботи останніх років в яких схарактеризовано методологічні основи компаративістики: Н. Авшенюк, Н. Бідюк, М. Бойченко, М. Ваховський, О. Локшина, І. Разнотовський, А. Сбруєва, Н. Семеніхіна та ін.. Не можна залишити поза увагою і дослідження з порівняльної освіти М. Брея, Б. Адамсона, М. Мейсона.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання: на основі аналізу нормативно-правових документів вищої освіти Австралії схарактеризувати науково-дослідну інфраструктуру Австралії як підґрунтя для саморозвитку науковців та підтримки перспективних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз основних нормативних документів вищої освіти Австралії було з'ясовано, що в країні існує система сприяння дослідженням у вищій освіті (HERP), що підтримує заходи, спрямовані на підвищення важливості австралійських досліджень та підтримку науковців, студентів.

У джерелах така система підтримки наукових досліджень та науковців отримала назву «схема HERP». Остання сприяє усвідомленню важливості досліджень та подальшого розвитку різноманітних галузей науки (в тому числі соціальних або гуманітарних наук в Австралії). Така науково-дослідна структура ґрунтується та керується *Законом про підтримку вищої освіти 2003 року* (Higher Education Support Act 2003). Саме за схемою HERP забезпечується щорічне фінансування семи некомерційних організацій, які сприяють науковим дослідженням.

П'ять наукових академій:

- Австралійська академія наук (AAS)
- Австралійська академія технологій та інженерії (ATSE)
- Австралійська академія гуманітарних наук (AAH)
- Австралійська академія соціальних наук в Австралії (ASSA)
- Австралійська академія охорони здоров'я та медичних наук (AAHMS)

Представимо діяльність перелічених академій на рисунку 1:

Рисунок 1. Наукові організації Австралії.

Поряд з основними академіями Австралії, що представлено на рисунку 1., є австралійські ради, що об'єднують наукові дослідження в Австралії

Австралійська рада наукових академій (ACOLA) (Australian Council of Learned Academies).

Австралійська та Новозеландська асоціація сприяння розвитку науки (ANZAAS) (Australian and New Zealand Association for the Advancement of Science).

Рисунок 2. Основні австралійські ради, що об'єднують наукові дослідження в Австралії.

Саме Австралійська рада наукових академій (ACOLA) підтримує п'ять основних академій, що є важливими національними активами, які забезпечують

унікальний і цінний внесок у прагнення до досконалості в системі інновацій Австралії та в наданні консультацій уряду з питань національного та міжнародного значення. Вони відіграють особливу, важливу роль у сприянні науковим дослідженням в різних галузях знань. Асоційовані члени ACOLA беруть участь у проектах і заходах ради, стипендіати отримують запрошення зробити внесок або взяти участь в експертних робочих групах та обговореннях проблем, що потребують експертних знань (Рис. 3) (Australian Council of Learned Academies).

Австралійська рада наукових академій (ACOLA) може розглядатися як своєрідний форум, на якому асоційовані члени наукових академій Австралії збираються разом, щоб надати експертні поради для формування національної політики; а також для розробки інноваційних рішень складних глобальних проблем і нових національних потреб.

Основним призначенням Австралійської ради наукових академій (ACOLA) є консультування, надання рекомендацій та просування дискусій зі складних питань за допомогою надійних, незалежних і міждисциплінарних порад, заснованих на доказах.

Як зазначено на сайті Академії «ACOLA прагне бути ключовим джерелом високоякісних, надійних і незалежних міждисциплінарних порад для осіб, які приймають рішення, і громадськості Австралії щодо складних викликів і питань» (Australian Council of Learned Academies). Серед основних цінностей Академії виокремлюють наступні: цілісність, строгість, прозорість, інклюзивність, креативність, співпраця та міждисциплінарність.

Австралійська та Новозеландська асоціація сприяння розвитку науки (ANZAAS) мають на меті взаємодіяти та співпрацювати з науковцями в різних наукових напрямках, формувати суспільний інтерес до науки та інноваційних технологій тим самим формуючи освітню політику та стратегію подальшого розвитку. Зупинимося на науково-дослідній інфраструктурі детальніше.

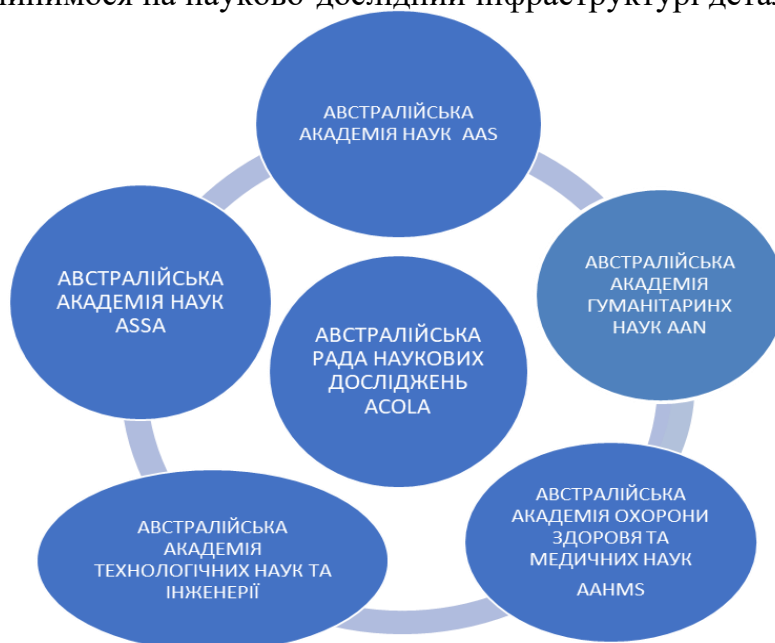

Рисунок 3. Науково-дослідна інфраструктура Австралії

Австралійська академія наук надає незалежні, авторитетні та впливові наукові консультації, сприяє міжнародній науковій взаємодії, формує громадську обізнаність і розуміння науки, а також відзначає та підтримує досконалість австралійської науки. Академія була заснована Королівською хартією в 1954 році і складається з понад 530 членів, обраних за видатний внесок у науку. Австралійська академія наук є незалежною організацією видатних австралійських учених, які відстоюють науку на благо всіх. Основною місією Академії є розвиток Австралії як держави, яка об'єднує наукові знання і освічених людей які користуються перевагами науки. Основним ключовим завданням є надання популярних наукових порад, які впливають на дії австралійців і роблять внесок у світову науку. Академія відображає цінності організації, які заслуговують і зберігають довіру. Ці цінності керують нашими діями та завданнями та ляжуть в основу виконання цього плану. Академія є незалежною, позапартійною та етичною; діє порядно, чесно та прозоро; підтримує різноманітність та інклюзивність і з повагою ставиться до знань, наприклад до джерел перших націй. Найвидатніших вчені Австралії отримують стипендії в цій Академії, яка має зв'язки з найкращим австралійським і міжнародним науковим досвідом, Академія має прагнення та відповідальність за забезпечення наукового лідерства. Академія діє як посередник знань, надаючи неупереджені наукові поради уряду та за його межами, і представляти золотий стандарт для прийняття рішень на основі фактичних даних; здійснює постійну, засновану на фактах адвокацію для розвитку науки та позитивного впливу на тих, хто створює політику для науки; налагоджує діалог з лідерами бізнесу та ключовими особами, які приймають рішення, щодо питань національного значення, де наука має важливу перспективу для внеску; підтримують «науковий канал», включаючи підтримку якісних результатів освіти STEM і здорового робочого середовища для вчених і дослідників, зокрема дослідників раннього та середнього періоду кар'єри (EMCR); здійснює стратегічну міжнародну співпрацю для сприяння взаємовигідній співпраці з ключовими глобальними науковими організаціями та міжнародними партнерами (Australian Academy of Science).

Академія (ASSA) сприяє передовому досвіду в соціальних науках та їхньому внеску в державну політику. Соціальні науки — це група одноступінних академічних дисциплін, які працюють над систематичним розвитком логіки та доказів для розуміння людської поведінки в її соціальному середовищі, включаючи природу економічної, політичної та громадської діяльності та інститутів. ASSA — це незалежний міждисциплінарний орган із понад 650 стипендіатів, обраних колегами за видатні досягнення та винятковий внесок у 18 дисциплінах. ASSA координує заохочення досліджень, викладання та консультації в соціальних науках, сприяє національному та міжнародному науковому співробітництву між дисциплінами та секторами, коментує національні потреби та пріоритети в соціальних науках і надає консультації уряду з питань національного значення. Заснована в 1971 році, замінивши свій материнський орган, Раду соціальних наук Австралії, засновану в 1942 році, ASSA є автономною неурядовою організацією, яка займається просуванням знань і дослідженнями в різних соціальних науках (Australian Academy of the Social Sciences in Australia).

Австралійська академія гуманітарних наук (ААН) є національним органом

гуманітарних наук в Австралії, який підтримує внесок гуманітарних наук, мистецтва та культури в національне життя. Він надає незалежні та авторитетні поради, в тому числі уряду, щоб переконатися, що етичні, історичні та культурні перспективи враховуються в дискусіях щодо майбутніх викликів і можливостей Австралії. Він заохочує та визнає передові досягнення в дисциплінах, які забезпечують національний досвід у культурі, історії, мовах, лінгвістиці, філософії та етиці, археології та спадщині. Академія відіграє унікальну роль у сприянні міжнародній взаємодії та науковому співробітництву, а також інвестуванні в наступне покоління дослідників гуманітарних наук (Australian Academy of the Humanities).

Австралійська академія технологічних наук та інженерії – це незалежний аналітичний центр, який допомагає австралійцям зрозуміти та використовувати технології для вирішення складних проблем. Ця академія об'єднує провідних австралійських експертів у галузі прикладної науки, технологій та інженерії, щоб надати неупереджені, практичні та науково обґрунтовані поради щодо того, як досягти стійких рішень і сприяти процвітанню країни. Академія має потужний вплив на наукове співноту Австралії та активно бере участь у великих дебатах. Наукова академія, складається з майже 900 стипендіатів, обраних їхніми колегами (Australian Academy of Technology and Engineering).

Австралійська академія охорони здоров'я та медичних наук (AANHS) є неупередженим, авторитетним міжсекторальним голосом охорони здоров'я та медичної науки в Австралії. Це незалежний міждисциплінарний орган стипендіатів, обраних колегами за видатні досягнення та винятковий внесок у розвиток охорони здоров'я та медичну науку в Австралії. Разом вони є представницьким і незалежним голосом, через який вони взаємодіють із громадою, промисловістю та урядами. Академія має унікальні можливості для зібрання міжгалузевих зацікавлених сторін з усієї Австралії для вирішення найнагальніших проблем охорони здоров'я, з якими стикається суспільство. Вони зосереджуються на розвитку майбутніх поколінь дослідників у галузі охорони здоров'я та медицини, на наданні незалежних порад уряду та іншим з питань, що стосуються наукової медичної практики та медичних дослідників, а також на забезпеченні форуму для обговорення прогресу в медичних дослідженнях з наголосом на перекладі досліджень на практику (Australian Academy of Health and Medical Sciences).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Переорієнтація соціально-економічних та ціннісних пріоритетів австралійської системи вищої освіти (реформуванні вищої освіти, щоб відповідати рівню економіки знань XXI століття (Deloitte Access Economics, 2015) стимулює університети Австралії до переосмислення підходів, методів, форм викладання, що кардинальним чином впливає на якість вищої освіти, сприяє контекстуалізації матеріалу, головний акцент робить на навичках критичного мислення, емоційного інтелекту, розуміння та прийнятті потреб студентської молоді. В Австралії існує система сприяння дослідженням у вищій освіті (HERP), що підтримує заходи, спрямовані на підвищення важливості австралійських досліджень та підтримку науковців, студентів. Система підтримки наукових досліджень та науковців отримала назву «схема HERP». Остання сприяє усвідомленню важливості досліджень та подальшого розвитку різноманітних галузей науки (в тому числі

соціальних та гуманітарних наук в Австралії). Така науково-дослідна структура ґрунтується та керується *Законом про підтримку вищої освіти 2003 року*. З'ясовано, що Австралійська рада наукових академій (ACOLA) підтримує п'ять основних академій, що є важливими національними активами, які забезпечують унікальний і цінний внесок у прагнення до досконалості в системі інновацій Австралії та в наданні консультацій уряду з питань національного та міжнародного значення. Така науково-дослідна структура відіграє особливу роль у сприянні науковим дослідженням в різних галузях знань. Асоційовані члени ACOLA беруть участь у проектах і заходах ради, стипендіати отримують запрошення зробити внесок або взяти участь в експертних робочих групах та обговореннях проблем, що потребують експертних знань. Отже, наукові академії, які підтримує ACOLA, є важливими національними активами, які забезпечують унікальний і цінний внесок у прагнення до досконалості в системі інновацій Австралії та в наданні консультацій уряду з питань національного та міжнародного значення. Вони відіграють особливу роль у сприянні та підтримці наукових досліджень у різноманітних галузях науки. Система вищої освіти Австралії, її стрімка модернізація, інтенсивний розвиток технологій та інновацій може слугувати яскравим прикладом глобальних реформ та переформатування вищої освіти в Україні.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Семеніхіна Н. (2023) Професійна підготовка магістрів освіти в університетах Австралії : дис доктора філософії : 011- «Освітні, педагогічні науки». Київ. 2023.378 с.

Australian Academy of Science. URL:<https://www.science.org.au/>

Australian Academy of Technology and Engineering (ATSE). URL:<https://www.atse.org.au/>

Australian Academy of the Humanities (AAH). URL:<https://humanities.org.au/>

Australian Academy of the Social Sciences in Australia (ASSA). URL:<https://socialsciences.org.au/>

Australian Academy of Health and Medical Sciences (AAHMS). URL:<https://aahms.org/>

Australian Council of Learned Academies (ACOLA). URL: <https://acola.org/>

Australian and New Zealand Association for the Advancement of Science (ANZAAS). URL: <https://www.anzaas.org.au/>

Higher Education Support Act 2003 URL:<https://www.legislation.gov.au/C2004A01234/2018-01-01/text>.

REFERENCES

Semenihina, N. (2023). Profesijna pidgotovka magistriv osviti v universitetah Avstralii [Professional training of masters of education in Australian universities]. Candidate's thesis. Київ [in Ukrainian].

Australian Academy of Science. URL: <https://www.science.org.au/> [in Australia].

Australian Academy of Technology and Engineering (ATSE). URL: <https://www.atse.org.au/> [in Australia].

Australian Academy of the Humanities (AAH). URL: <https://humanities.org.au/>

[in Australia].

Australian Academy of the Social Sciences in Australia (ASSA). URL: <https://socialsciences.org.au/> [in Australia].

Australian Academy of Health and Medical Sciences (AAHMS). URL: <https://aahms.org/> [in Australia].

Australian Council of Learned Academies (ACOLA). URL: <https://acola.org/> [in Australia].

Australian and New Zealand Association for the Advancement of Science (ANZAAS). URL: <https://www.anzaas.org.au/> [in Australia].

Higher Education Support Act 2003 URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A01234/2018-01-01/text> [in Australia].

АНОТАЦІЯ

Переорієнтація соціально-економічних та ціннісних пріоритетів австралійської системи вищої освіти стимулює університети Австралії до переосмислення підходів, методів, форм викладання, що кардинальним чином впливає на якість вищої освіти, сприяє контекстуалізації матеріалу, головний акцент робить на навичках критичного мислення, емоційного інтелекту, розуміння та прийнятті потреб студентської молоді. В Австралії існує система сприяння дослідженням у вищій освіті (HERP), що підтримує заходи, спрямовані на підвищення важливості австралійських досліджень та підтримку науковців, студентів, сприяє усвідомленню важливості досліджень, їхньої підтримки та подальшого розвитку різноманітних галузей науки. Науково-дослідна структура Австралії ґрунтується та керується Законом про підтримку вищої освіти 2003 року. З'ясовано, що Австралійська рада наукових академій (ACOLA) підтримує п'ять основних академій, що є важливими національними активами, які забезпечують унікальний і цінний внесок у прагнення до досконалості в системі інновацій Австралії та в наданні консультацій уряду з питань національного та міжнародного значення. Така науково-дослідна структура відіграє особливу роль у сприянні науковим дослідженням в різних галузях знань. Асоційовані члени ACOLA беруть участь у проектах і заходах ради, стипендіати отримують запрошення зробити внесок або взяти участь в експертних робочих групах та обговореннях проблем, що потребують експертних знань. Наукові академії Австралії відіграють особливу роль у сприянні та підтримки наукових досліджень у різноманітних галузях науки. Зроблено висновок, що наукові академії, які підтримує ACOLA, є важливими національними активами, які забезпечують унікальний і цінний внесок у прагнення до досконалості в системі інновацій Австралії та в наданні консультацій уряду з питань національного та міжнародного значення. Вони відіграють особливу роль у сприянні та підтримці наукових досліджень у різноманітних галузях науки. Система вищої освіти Австралії, її стрімка модернізація, інтенсивний розвиток технологій та інновацій може слугувати яскравим прикладом глобальних реформ та переформатування вищої освіти.

Ключові слова: система вищої освіти Австралії, формування професійної компетентності, якість освіти, науково-дослідна інфраструктура Австралії, бакалавр вищої освіти, магістр вищої освіти, саморозвиток науковців, інновації, критичне мислення.

УДК 37.091.3-057.875

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF STUDENTS: THEORETICAL FOUNDATIONS

ПОЗНАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Павло Цись

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: Tsys.pavel@gmail.com
ORCID: 0009-0006-9136-5778
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Pavlo Tsys

applicant of of the third (educational and scientific) level higher education specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: Tsys.pavel@gmail.com
ORCID: 0009-0006-9136-5778
SHEI «Donbas State Pedagogical University», Ukraine

ABSTRACT

The article examines the theoretical foundations of the process of students' extracurricular activities at the university. The author analyzes scientific studies that explore various interpretations of extracurricular activities, which made it possible to identify two key directions of such activities: a social direction, characterized by the development of personal qualities as well as communication and interpersonal interaction skills; and a professional direction, which is directly related to the student's field of study. The importance of the territorial aspect is emphasized, which lies in the possibility of conducting extracurricular activities both within the university environment and beyond the educational institution.

It is emphasized that extracurricular activities may include theoretical and research-oriented events; however, they should serve not as the primary type of activity but rather as a preparatory stage. The author concludes that analyzing scientific works and solving problem-based tasks are more appropriate during the academic process. As for extracurricular activities, they can serve as a platform for developing practical skills.

A critical examination of researchers' conclusions, along with the author's own interpretation of extracurricular activities, made it possible to identify the key principles that characterize these activities and ensure their effective implementation. The research demonstrated the fundamental importance of the principle of voluntariness, which implies the student's independent choice of extracurricular activities and their location. It is emphasized that adherence to the principle of voluntariness, which also includes consultative support from a supervisor, fosters the student's motivation to engage in extracurricular activities and contributes to the formation of the principle of independence, which promotes the development of self-organization skills and professional responsibility.

The author provides an explanation of the significance of the principles of practical orientation and connection with the educational process, which lie in the necessity of conducting activities based on specialized practice to develop professional competencies.

In the research process, internal principles of extracurricular activities were

identified, including the application of new methods and technological approaches (interactivity and creativity); the use of knowledge from various academic disciplines in extracurricular practice (interdisciplinarity); and the development of teamwork skills.

Key words: *extracurricular activities, social and professional direction, practical experience, personal qualities of the student, interpersonal interaction, academic activities, supervisor (consultant), self-organization, motivation.*

Актуальність теми. Актуальність дослідження позанавчальної діяльності студентів полягає у сучасних академічних та соціальних вимогах, спрямованих на становлення і розвиток не лише фахівця певної галузі, а й всебічно розвиненої особистості, здатної вибудовувати міжособистісні та міжкультурні зв'язки. Ці вимоги набувають дедалі більшого значення в умовах глобалізації та європейської інтеграції України. Варто підкреслити, що виключно аудиторна підготовка студентів сьогодні не може задовольнити вимоги, які висувують ринок праці та сучасні соціальні виклики. Тому впровадження додаткових видів діяльності студентів має активно реалізовуватися у практиці закладів вищої освіти. Студенти, залучені до позанавчальної діяльності, отримують можливість розвивати практичні навички, які можуть бути спрямовані на професійну сферу та на участь у загальносоціальних заходах. Це, зокрема, сприяє розвитку особистісних якостей, необхідних для формування цілісної професійної особистості, як-от: лідерських, здатності до тайм-менеджменту, навичок саморефлексії, психологічної стійкості, командної роботи тощо. Відповідно, дослідження особливостей позанавчальної діяльності студентів має чітко виражений мультидисциплінарний характер. Водночас варто враховувати, що позанавчальна діяльність потребує підтримки та супроводу з боку викладачів (керівників), які мають виступати у ролі наставників і надавати консультаційну підтримку студентам. Це, своєю чергою, вимагає відповідної підготовленості від керівників, адже взаємодія зі студентами в межах аудиторної та позанавчальної діяльності має суттєві відмінності. Зазначені аспекти, які постають при аналізі особливостей позанавчальної роботи студентів, підтверджують актуальність всебічного дослідження цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема залучення студентів до позанавчальної діяльності розглядалася у фундаментальних працях зарубіжних учених, як-от: Дж. Кух, А. Остін, Е. Паскарелла, Л. Рейзер, В. Тінто, А. Чекерінг та ін. Дослідники вивчали ключові напрями особистісного розвитку студентів у процесі їхньої участі в позанавчальній діяльності.

Останні наукові висновки українських учених охоплюють низку проблем, пов'язаних із позанавчальною діяльністю, а саме: формування професійної компетентності студентів (М. Водолажський, Г. Лєтяго, В. Чернуський), зв'язок позанавчальної діяльності з ефективністю соціалізації студентів (М. Дідух, Г. Овчаренко), формування лідерства у позанавчальній діяльності (О. Ковалева), а також особистісних якостей (І. Газда, Г. Кондратенко, Т. Коноваленко, С. Трегуб).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз результатів досліджень теоретиків і практиків, які вивчали особливості позанавчальної діяльності студентів, а також формулювання основних принципів такої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичні засади є важливою складовою повноцінного дослідження проблеми, а також потенційних подальших практичних імплементацій. Тому критичний аналіз основоположних, а також останніх (у хронологічному розумінні) досліджень проблеми має важливе значення для вибудовування структури власних наукових висновків. Такий критичний огляд повинен спиратися на вітчизняні та зарубіжні студії, що дасть змогу провести всебічне вивчення особливостей позанавчальної роботи студентів.

Перш за все, важливо сформулювати визначення поняття «позанавчальної діяльності». Так, згідно з Т. Децюк, «під позааудиторною роботою ми розуміємо діяльність студентів під керівництвом і контролем викладачів, якою вони займаються у вільний від аудиторних занять час в умовах вищого навчального закладу з метою формування професійної компетентності, а також самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти» (Децюк, 2015, с. 15). Це визначення охоплює широкий спектр напрямів позанавчальної роботи. Однак ми вважаємо його недостатнім, зокрема, з урахуванням сучасних технологічних реалій. Так, постає питання, чи можна вважати позанавчальною діяльністю роботу студентів поза межами університету? Якщо ми розглядаємо самоосвіту та самовиховання як важливі компетенції особистості, чи можуть вони формуватися під час діяльності, яка виконується поза університетом? Якщо, наприклад, мова йде про волонтерську роботу, що має соціальне значення або безпосередньо впливає на отримання професійного досвіду студентом (у сферах соціальної роботи, психології, педагогіки тощо), вона може плануватися в умовах закладу вищої освіти, керівник від університету може виступати в ролі наставника для студента, однак у такому випадку вона не відбуватиметься безпосередньо в умовах університету.

Також необхідно зазначити щодо позанавчальної діяльності студентів в режимі онлайн, яка може мати професійну, соціальну спрямованість і, більше того, бути зорієнтована на співпрацю з представниками інших країн у дистанційному форматі. Якщо студент виконує таку діяльність, використовуючи власні технічні засоби, виникає питання про доцільність визнання такої роботи в умовах закладу вищої освіти.

Враховуючи вищевикладене, нам необхідно розглядати позанавчальну діяльність як двосторонній процес. Так, ґрунтуючись на висновках Т. Кучай, В. Сулими, Н. Рожак та ін., «позааудиторну роботу можна поділити на професійно та соціально спрямовану» (Кучай, Сулим, Рожак, Рокосовик, 2022, с. 270). Отже, професійно спрямована діяльність має бути безпосередньо пов'язана зі спеціальністю студента та виконувати роль допоміжного інструменту для здобуття практичного досвіду, розвитку професійних навичок тощо. У свою чергу, соціальна діяльність позанавчального формату має на меті сприяти розвитку особистісних якостей студента, його здатності вибудовувати міжособистісні комунікаційні зв'язки, долати прояви стресу, застосовувати тайм-менеджмент тощо.

Незалежно від того, застосовується позанавчальна діяльність у професійному чи соціальному напрямках, важливо враховувати територіальність такої роботи. Якщо звернутися до висновків українських дослідників, то можна

виявити, що проведення позанавчальної діяльності часто розглядається в контексті навчальних аудиторій, тобто в межах закладу вищої освіти. Так, наприклад, Т. Децюк зазначала, що позааудиторна (позанавчальна) робота «здійснюється у формі різних заходів в групі, на факультеті, в навчальному закладі на основі студентського самоврядування, активності студентів, а також допомоги викладачів» (Децюк, 2018, с. 302). Дійсно, діяльність, яка не пов'язана безпосередньо з академічним процесом і потребує додаткової активності студентів у різних напрямках (професійному та соціальному), може вважатися позанавчальною. Однак, водночас постає питання про можливість виконання студентами позанавчальної роботи поза територією університету, зокрема на базі інших установ. Наприклад, студент, який вивчає соціальну роботу і проходить практику як волонтер соціальних служб або в організаціях, які надають підтримку у форматі кейс-менеджменту. Чи можна таку діяльність студента називати позанавчальною? Для цього необхідно дати відповідь на наступні питання:

1. Чи має така діяльність професійну або соціальну спрямованість, метою якої є розвиток особистості студента?
2. Чи вимагає така діяльність додаткової участі студента, не пов'язаної з безпосередньою академічною діяльністю?
3. Чи проводиться така діяльність у закладі вищої освіти або поза його територією?

У разі позитивних відповідей на ці питання можна говорити про те, що визначена діяльність є позанавчальною. Інші дослідники також відзначали, що позанавчальна діяльність передбачає виконання роботи не лише поза академічним часом, а й поза межами навчального закладу. Згідно з твердженням Ю. Вінтюка, який стверджує, що «до позааудиторної роботи відносять всі види самостійної діяльності, що здійснюються студентами не в навчальних аудиторіях під керівництвом викладача» (Вінтюк, 2018, с. 572), можна підкреслити, що виконання діяльності студентами поза академічним часом не є єдиною характеристикою позанавчальної діяльності, яка є більш комплексним і розгалуженим процесом. Така діяльність може вимагати виконання роботи поза університетом, але за участю керівника, який має виступати у якості консультанта.

Однак висновки Ю. Вінтюка також не дають повного визначення позанавчальної діяльності. Автор орієнтується на розуміння позанавчальної діяльності як самостійної, яку студент виконує у зворотному форматі, спрямованому на самого себе. Такий висновок прослідковується в переліку прикладів такої діяльності, наданих Ю. Вінтюком, серед яких: «підготовка до практичних і семінарських занять, виконання домашніх контрольних робіт, індивідуальних завдань, написання курсових і дипломних робіт тощо» (Вінтюк, 2018, с. 572). Отже, дослідник приділяє увагу вузькому визначенню процесу позанавчальної діяльності, не розглядаючи інші варіанти участі. Приклад, наведений вище, щодо потенційного залучення студента до роботи соціальних служб або організацій, може включати роботу індивідуального характеру, метою якої є теоретична підготовка студента, пов'язана з аналізом періодичних наукових видань, професійного медіаконтенту. Більше того, така робота практичного характеру може бути безпосередньо пов'язана з написанням

курсів, дипломних або інших досліджень і виступати як платформа для проведення експерименту. Тому в цьому прикладі позанавчальною діяльністю буде і робота з теоретичними джерелами, і аналіз отриманих даних, їх подальше застосування в теоретичному дослідженні, а також практична соціальна робота, яка вимагає безпосередньої міжособистісної взаємодії. Отже, при формуванні характеристики позанавчальної діяльності не можна обмежуватися лише самостійною роботою студента з різними джерелами.

Більш об'ємні визначення позанавчальної діяльності знаходимо в роботах Л. Гончар та В. Остапчук. Так, Л. Гончар зазначала, що «позааудиторна робота, організована в тій чи тій формі дозволяє розгорнутися певному виду діяльності студентів, забезпечити необхідні умови для їхнього морально-духовного розвитку, формування культури професійної діяльності» (Гончар, 2020, с. 242). Можна погодитися з авторкою, що позанавчальна діяльність має бути спрямована не лише на виконання плану роботи та опрацювання наукових джерел, а й на формування професійних умінь і навичок студентів, створення умов для їхнього внутрішньоособистісного розвитку. Схожий висновок простежуємо у В. Остапчук, яка визначає позанавчальну роботу як необхідний і важливий елемент «активного навчання, оскільки вона дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, розвивати навички командної роботи та лідерства» (Остапчук, 2023, с. 65). У цьому визначенні також окреслюється двоспрямованість позанавчальної роботи, яка охоплює професійну та соціальну складові.

Спираючись на висновки Ю. Вінтюка, Л. Гончар, Т. Децюк, Т. Кучай, В. Остапчук, Н. Рожак, В. Сулими можна запропонувати власне визначення процесу позанавчальної діяльності. З огляду на подвійне спрямування (професійне та соціальне) та можливість проведення і у межах університетського середовища, і поза територією закладу вищої освіти, позанавчальна робота розуміється як *діяльність під керівництвом консультантів (викладачів), що здійснюється у позааудиторний час у закладі освіти або поза ним, визначається професійною чи соціальною спрямованістю і має на меті формування компетентної особистості, затребуваної сучасним ринком праці*.

Проаналізувавши висновки науковців, які досліджували проблему позанавчальної діяльності, можна виокремити основні принципи, що можуть бути застосовані до характеристики такої діяльності саме в університеті. Додатково звернемося до висновків українських учених, зокрема К. Джеджери та Т. Черніговець. Автори зазначають, що «позааудиторна діяльність, що реалізується зі студентами університету, має свої особливості, обумовлені специфікою професійної підготовки за спеціальностями» (Джеджера, Черніговець, 2020, с. 109). Тобто, незалежно від того, що позанавчальна діяльність може виконуватися в межах закладу вищої освіти, важливим є професійний підхід, який забезпечує формування у студентів професійних навичок, пов'язаних зі спеціальністю. Це зумовлює виникнення *принципу практичної спрямованості*, орієнтованого на формування та розвиток професійної компетентності. Як зазначалося раніше, найбільш ефективно цей підхід реалізується під час проходження практики «на місцях», коли студент взаємодіє зі своєю спеціальністю в реальних умовах, а не лише шляхом розв'язання проблемних ситуацій або імітації такої діяльності в межах університету. Отже, для забезпечення цього принципу важливою є

позанавчальна діяльність, що контролюється керівником від університету, але здійснюється поза його межами в установах, які відповідають спеціалізації студента. Вважаємо, що період практики можна частково віднести до позанавчальної діяльності, оскільки він відбувається поза академічними заняттями, хоча є складовою освітнього процесу.

Однак другий принцип позанавчальної діяльності – *добровільності* – демонструє умовність такого визначення. Цей принцип підкреслює важливість добровільного залучення студентів до заходів позанавчальної діяльності. З огляду на те, що офіційна практика студентів є частиною навчального плану в університеті, таке залучення не можна вважати добровільним. Тому період університетської практики можна розглядати як позанавчальну діяльність лише через певну спільність із наданим трактуванням цього процесу. Отже, принцип добровільності не дозволяє стверджувати, що академічна практика є класичною позанавчальною діяльністю. У такому випадку, більш доречним прикладом є саме волонтерська участь студента в роботі, що пов'язана з його професійною підготовкою в університеті. Такий формат забезпечує дотримання умов двоспрямованості діяльності, а також принципу добровільної участі, що сприяє підвищенню мотивації до виконання завдань і більшій залученості в робочий процес. Отже, керівник студента від університету має надавати консультаційну та/або практичну підтримку студенту в пошуку позанавчальної діяльності, яка б відповідала соціальній або професійній спрямованості та передбачала добровільність участі.

З огляду на безпосередню залученість керівника від закладу вищої освіти до процесу позанавчальної діяльності студента, необхідно також підтримувати *зв'язок із навчальним процесом*. Цей принцип є ключовим для забезпечення професійної спрямованості позанавчальної діяльності. Вона має бути не самостійним процесом заради процесу, а мати чіткий зв'язок із профільними академічними дисциплінами. У цьому контексті цікавим є висновок Н. Волощук, О. Денисюк, О. Ходаківської та О. Галютіної, згідно з яким «відсутність суворого оцінювання робить позааудиторні заходи більш виграшними порівняно з навчальними заняттями, проте не менш відповідальними, адже оприлюднення результатів такої роботи відбувається, як правило, через виступи перед аудиторією» (Волощук, Денисюк, Ходаківська, Галютіна, 2018, с. 37). Отже, участь студентів у позанавчальній діяльності може супроводжуватися відсутністю стресових проявів через те, що така діяльність не передбачає академічного оцінювання. Водночас вона не повинна сприйматися студентами як формальність чи необов'язковість. Саме тому важливим є принцип добровільності, який створює умови для внутрішньої мотивації до виконання певної діяльності, а отже – відповідального ставлення. Важливою є також роль керівника, який має забезпечити публічне представлення результатів, отриманих у процесі такої діяльності, що дозволить не лише сприяти розвитку певних компетенцій студента, а й формувати додаткову відповідальність за позанавчальну роботу.

Відповідальне ставлення студента до позанавчальної діяльності безпосередньо пов'язане з *принципом самостійності*, який сприяє формуванню різних особистісних компетенцій. Насамперед важливо зазначити, що реалізація цього принципу можлива саме за умов консультаційної підтримки керівника,

який спрямовуватиме діяльність студента, а не здійснюватиме тотальний контроль. Виступаючи у якості помічника, керівник забезпечить розвиток самоорганізації студента, зокрема внутрішньоособистісної, що стане каталізатором інших аспектів самоорганізації, таких як тайм-менеджмент, самоаналіз тощо. У результаті це сприятиме підвищенню ініціативності у роботі та більш відповідальному виконанню практичних завдань.

Постає питання щодо рівня розвитку самостійності у випадку недостатньої уваги керівника до позанавчальної діяльності студента. Для відповіді необхідно знову підкреслити фундаментальну важливість принципу добровільності, який є основою інших окреслених принципів. Керівник повинен брати участь як консультант у позанавчальній діяльності студента, пов'язаній із практичною підготовкою, надаючи інформаційну підтримку та супровід, а не здійснюючи керування процесом. Відповідно, без принципу добровільності, за якого студент самостійно обирає вид позанавчальної діяльності та місце її проведення, неможливо досягти становлення самостійності з мінімальним втручанням керівника у практичний процес. Отже, основною умовою принципу самостійності є мотивація студента до позанавчальної роботи. Навіть якщо така діяльність відбувається в межах університету, керівник має зберігати консультаційно-допоміжну роль, що сприятиме більшому прояву самостійності студента.

Потрібно окремо відзначити принципи, які можуть бути застосовані рівноцінно під час позанавчальної діяльності в університеті або поза його межами. Ці принципи безпосередньо пов'язані з наповненням позанавчальної діяльності, серед яких:

1. *Інтерактивність та креативність.* Принцип спрямований на забезпечення різноманіття технологічності позанавчальної діяльності, що включає нові методи, різні технології роботи над проєктами в професійній сфері, застосування творчих елементів. Однак важливо, щоб така діяльність не перетворювалася на імітацію професійної роботи з проблемними ситуаціями. Такі варіанти роботи зі студентами не повинні повністю виключатися, однак їх більш ефективно застосовувати саме в межах академічного процесу, як закріплення отриманих теоретичних знань. У період позанавчальної діяльності необхідно зосередити увагу саме на практиці.

2. *Міждисциплінарність.* Принцип ґрунтується на вказаному раніше значенні практики. Під час позанавчальної роботи студенту необхідно застосовувати отримані знання не тільки безпосередньо своєї спеціальності, але й суміжних дисциплін, оскільки практична робота завжди передбачає необхідність міждисциплінарного підходу.

3. *Принцип роботи в команді* також може бути застосований незалежно від територіальності виконання позанавчальної діяльності. Цей принцип спрямований, насамперед, на отримання досвіду міжособистісної взаємодії, розподілу ролей у стратегії досягнення кінцевого результату, а також розвитку потенційних лідерських якостей.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, позанавчальна діяльність є важливою умовою становлення та подальшого розвитку необхідних особистісних і фахових компетенцій студентів. Така діяльність може мати соціальну (для розвитку внутрішньоособистісних та загальноособистісних якостей) і професійну спрямованість, а також проводитися

на базі університетів або на території інших організацій, закладів, підприємств тощо. Теоретична основа розуміння сутності позанавчальної діяльності базується на певних принципах, одним із найбільш впливових є принцип добровільності, який забезпечує мотивацію студента до участі в діяльності, сприяє розвитку самостійності та ініціативності. Керівник студента, яким виступає представник університету, має мінімізувати власне втручання у кожен дію студента, зосереджуючись на наданні консультативного супроводу та проведенні фінального обговорення отриманих результатів. Водночас керівник повинен бути безпосередньо залучений до забезпечення принципу практичної спрямованості позанавчальної діяльності, а також її зв'язку з навчальним процесом.

Подальші дослідження теоретичних засад позанавчальної діяльності студентів мають на меті розширити розуміння цього процесу українськими та зарубіжними науковцями, що дасть змогу виокремити завдання такої діяльності та її функції. Також особливий інтерес становить вивчення технологій організації позанавчальної діяльності в межах компаративістського аналізу. Важливим є розгляд перспектив інтеграції (з інших країн у простір українських університетів) позитивного досвіду позанавчальної діяльності студентів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Вінтюк, Ю. (2018). Актуальні завдання підготовки психологів у позааудиторній навчальній діяльності. Молодий вчений. №10(62). С. 571–576.

Волощук, Н., Денисюк, О., Ходаківська, О., Галютіна, О. (2018). Позааудиторна робота студента: невикористаний резерв або джерело дидактичних інновацій. Медична освіта. №4. С. 36–40.

Гончар, Л. (2020). Особливості формування культури професійної діяльності майбутніх менеджерів у позааудиторній діяльності університету. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Вип. 12. С. 240–251.

Децюк, Т. (2015). Технології формування професійної компетентності у майбутніх соціальних працівників у позааудиторній роботі: [методичні рекомендації для позааудиторної роботи зі студентами спеціальності «Соціальна робота»]. Чернівці: ЧНТУ. 87 с.

Децюк, Т. (2018). Формування лідерських якостей у студентів у позааудиторній роботі в умовах вищого навчального закладу. Молодий вчений. №1(53). С. 301–304.

Джеджера, К., Черніговець, Т. (2020). Особистісна реалізація студентів у позааудиторній діяльності (на прикладі Рівненського державного гуманітарного університету). Нова педагогічна думка. №1(101). С. 106–110.

Кучай, Т., Сулим, В., Рожак, Н., Рокосовик, Н. (2022). Роль позааудиторної роботи у підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців іноземної мови. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. №1(115). С. 269–276.

Остапчук, В. (2023). Педагогічні технології професійного саморозвитку майбутніх соціальних працівників в умовах позааудиторної діяльності. Ввічливість. Humanitas. №5. С. 61–66.

REFERENCES

Vintiuk Yu. Current tasks of psychologist training in extracurricular educational activities. Young Scientist. 2018. 10(62). P. 571–576. [in Ukrainian].

Voloshchuk N., Denysiuk O., Khodakivska O., Haliutina O. Extracurricular work of students: an unused reserve or a source of didactic innovations. *Medical Education*. 2018. 4. P. 36–40. [in Ukrainian].

Honchar L. Features of the formation of professional culture of future managers in extracurricular activities of the university. *Professionalism of the Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*. 2020. 12. P. 240–251. [in Ukrainian].

Detsiuk T. M. Technologies for the formation of professional competence in future social workers in extracurricular work: [methodical recommendations for extracurricular work with students of the specialty «Social Work»]. Chernihiv: ChNTU. 2015. 87 p. [in Ukrainian].

Detsiuk T. Formation of leadership qualities in students in extracurricular work in higher education institutions. *Young Scientist*. 2018. 1(53). P. 301–304. [in Ukrainian].

Dzhedzhera K., Chernihovets T. Personal self-realization of students in extracurricular activities (on the example of Rivne State University of Humanities). *New Pedagogical Thought*. 2020. 1(101). P. 106–110. [in Ukrainian].

Kuchai T., Sulym V., Rozhak N., Rokosovik N. The role of extracurricular work in improving the quality of training of future foreign language specialists. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*. 2022. 1(115). P. 269–276. [in Ukrainian].

Ostapchuk V. Pedagogical technologies of professional self-development of future social workers in the conditions of extracurricular activities. *Vvichlyvist. Humanitas*. 2023. 5. P. 61–66. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто теоретичні засади процесу позанавчальної діяльності студентів університету. Автором проведено аналіз наукових студій, у яких досліджувалися різні трактування позанавчальної діяльності, що дозволило виокремити дві спрямованості цієї діяльності: соціальну, що визначається формуванням особистісних якостей, навичок комунікації, міжособистісної взаємодії; та професійну, яка має безпосередній зв'язок зі спеціальністю студента. Підкреслено значення територіального аспекту, який полягає в можливості здійснення позанавчальної діяльності в університетському середовищі, а також поза межами закладу освіти.

Підкреслено, що позанавчальна діяльність може складатися із заходів теоретико-дослідницького характеру, проте не у якості основного виду діяльності, а як підготовчий етап. Автор робить висновок, що аналіз наукових джерел і розв'язання проблемних завдань є більш доречним під час академічного процесу. Щодо позанавчальної діяльності – вона може бути платформою для формування практичних навичок.

Критичний аналіз висновків дослідників, а також надання автором власної інтерпретації позанавчальної діяльності дозволило визначити основні принципи, що характеризують цю діяльність і забезпечують її ефективне застосування. Дослідження продемонструвало фундаментальне значення принципу добровільності, який передбачає самостійний вибір студентом позанавчальної діяльності та місця її проведення. Акцентовано увагу, що саме дотримання принципу добровільності, який також включає консультаційно-

супровідну участь керівника, сприяє мотивації студента до виконання позанавчальної діяльності та формуванню принципу самостійності, що забезпечує розвиток навичок самоорганізації та професійної відповідальності.

Автором надано пояснення значущості принципів практичної спрямованості та зв'язку з навчальним процесом, які полягають у необхідності здійснення діяльності, що ґрунтується на спеціалізованій практиці для розвитку професійних компетенцій.

У процесі дослідження виокремлено внутрішні принципи позанавчальної діяльності, серед яких: застосування нових методів, технологічних підходів (інтерактивність і креативність); використання у практиці позанавчальної діяльності знань різних навчальних дисциплін (міждисциплінарність); а також розвиток навичок командної роботи.

Ключові слова: позанавчальна діяльність, соціальний та професійний напрям, практичний досвід, особистісні якості студента, міжособистісна взаємодія, академічна діяльність, керівник (консультант), самоорганізація, мотивування.

УДК 37.035-057.875:316.46-047.22:061.2(477)

**THE ROLE OF YOUTH PROGRAMS IN THE FORMATION OF
LEADERSHIP COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN
YOUTH CENTERS OF UKRAINE**

**РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ПРОГРАМ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МОЛОДІЖНИХ
ЦЕНТРАХ УКРАЇНИ**

Ельміра Чепіга

здобувачка 2 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: elmira18chepiga@gmail.com
ORCID 0009-003-3688-3861
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Elmira Chepiga

getter of the 2st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
«Educational and Pedagogical Sciences»
E-mail: elmira18chepiga@gmail.com
ORCID 0009-003-3688-3861
SHEI “Donbas State Pedagogical
University”, Ukraine

ABSTRACT

The article is a study of existing programs and methods used in youth centers to develop leadership skills. It is the centers that create unique opportunities for young people to develop their talents, expand their knowledge and skills, and actively influence social processes. They have become platforms for young people to interact with society. In today's world, there is a growing demand for professionals who not only have a high level of professional competence, but also are able to find an approach to the audience, lead teams and inspire others to achieve common goals. The ability to make informed decisions, possess self-organization skills, and demonstrate leadership qualities in a timely and appropriate manner are very important for higher education students.

Leadership skills are becoming especially relevant in the context of modern changes, as they contribute to ensuring the quality of educational organizations, achieving a balance between flexibility and stability, creativity and efficiency. Leadership skills are one of the key competencies required for successful professional activity in the modern world. The labor market is undergoing dynamic changes, which is why people who are able to ensure effective management and communication are in demand. Society always needs people who can make conscious choices, take initiative, make decisions, be confident and decisive – that is, those who have the necessary leadership qualities. Today, due to the full-scale invasion of Russia, society is undergoing significant cultural and political changes, and with the changes in society, the idea of the ideal of a person capable of organizing effective interaction and cooperation is changing. Such a person not only helps to overcome challenges and adapt to any challenges. This contributes to the harmonious realization of the individual in social activities. These are the traits that define a leader. In this regard, the study of the formation of leadership competence of higher education students in youth centers of Ukraine, which provide a platform for the practical application of theoretical knowledge, promote the development of communication skills and develop the ability to work in a team, is of particular relevance.

Key words: youth centers of Ukraine, leader, leadership competence, youth programs, higher education students, project activities.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сучасне суспільство потребує лідерів, фахівців, які здатні приймати виважені та обґрунтовані рішення, проявляти ініціативу, організовувати ефективну співпрацю в колективі та адаптуватися до швидких змін. У ході дослідження встановлено, що певні аспекти даної проблеми знайшли своє відображення в різних наукових джерелах. Так, шляхи оволодіння прийомами ефективного лідерства висвітлено в дослідженнях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як М. Вебер, Д. Джуліан, І. Грищенко, С. Калашнікова, Б. Паригін, Е. Холландер та ін. Науково-методичні засади формування лідерської позиції, лідерських якостей особистості в закладах освіти різного типу обґрунтовано в наукових працях Д. Алфімова, Є. Зеленова, Т. Гури, В. Мороза, Н. Семченко та ін. Методи й форми формування лідерської позиції в учнів та студентів проаналізовано в наукових доробках Г. Авдєєвої, Н. Гутарьової, Н. Мараховської та ін. Вивчення лідерської компетентності майбутніх педагогів, які готуються до роботи в закладах освіти подано в роботах Л. Кожушко, Н. Кононець, О. Коркішко, О. Нестуля, О. Пахаренко та ін.

Проблема лідерства широко досліджується в педагогіці (О. Бойко, Н. Бабкова-Пилипенко, Т. Вежевич, Б. Головешко, В. Жигір, А. Зоріна, О. Кін, І. Краснощок, Ю. Кращенко, Н. Мараховська, В. Локшин, О. Маковський, І. Пинтосевич, Н. Семенченко, Р. Сопівник, Н. Сушик, О. Уманський, В. Ягоднікова та ін.) та педагогіки лідерства (Л. Грень, В. Михайличенко, О. Романовський); у соціології (М. Логунова, С. Садова, Н. Сушик та ін.), психології (Ю. Александров, В. Гончаров, А. Книш, Б. Новиков, С. Яблонський тощо).

Лідерські компетентності стають невід'ємною складовою професійного успіху в різних сферах діяльності, тому важливо визначити наскільки ефективні існуючі програми та методики, які використовуються в молодіжних центрах

України для розвитку лідерських навичок (Краснощок, 2021). Сьогодні молодіжні центри виконують важливу соціальну функцію, забезпечуючи неформальну освіту та створюючи сприятливе середовище для всебічного розвитку особистості.

Актуальність дослідження також обумовлена потребою в підготовці компетентних лідерів, здатних працювати у глобальному середовищі та взаємодіяти з представниками різних культур. Крім того, сучасний ринок праці висуває високі вимоги до молодих фахівців, вимагаючи від них не лише професійних знань, але й розвинених лідерських якостей. Роботодавці все частіше очікують від кандидатів наявності навичок ефективної комунікації, прийняття рішень в умовах невизначеності, управління конфліктами, уміння до мотивації команди та здатності брати на себе відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування лідерських якостей здобувачів вищої освіти присвячені праці таких українських дослідників, як І. Краснощок, Н. Коляда та О. Кравченко. Вони досліджували вплив освітнього процесу на розвиток лідерських компетентностей, аналізували методи виховної роботи та організації студентського самоврядування. При цьому деякі аспекти формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти, особливо в молодіжних центрах України, досі залишаються не розкритими. Зокрема, потребують детального аналізу програми, які застосовуються у молодіжних центрах України, а також їхня ефективність у розвитку лідерських навичок. Важливо дослідити їх вплив на особистісний і професійний розвиток здобувачів, а також виявити найкращі практики, які сприяють формуванню ініціативних та відповідальних лідерів.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Проаналізувати молодіжні програми та визначити їх роль у формуванні лідерської компетентності здобувачів вищої освіти в молодіжних центрах України.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У формуванні лідерської компетентності здобувачів вищої освіти важливу роль відіграють молодіжні центри. Вони виступають майданчиками для взаємодії молоді з суспільством, створюють унікальні можливості для розвитку талантів молодих людей, розширення знань і навичок молоді, а також активно впливають на соціальні процеси в країні. Розвинуті молодіжні центри мають потенціал стати центром культурного, освітнього і соціального життя молоді. Вони здійснюють різноманітні програми, заходи та проєкти, спрямовані на задоволення потреб та інтересів молоді. Адже, одним з головних завдань молодіжних центрів є залучення молоді до активної громадської участі та взаємодії з суспільством (Нікітов, 2023).

Уважаємо за доцільне зазначити, що станом на 2023 та на грудень 2024 року є збільшення відкриття молодіжних центрів та просторів по всій Україні. Збільшення кількості молодіжних центрів та просторів із 283 у 2023 році до 383 пояснюється кількома факторами, пов'язаними з військовими діями. По-перше, зростання потреби в підтримці молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб, сприяло відкриттю нових центрів як осередків психологічної, освітньої та волонтерської підтримки. По-друге, молодіжні простори почали активно відкриватися в більш безпечних регіонах, куди евакуювалися громадяни з

прифронтових територій. По-третє, значну роль відіграли міжнародні та державні ініціативи, спрямовані на відновлення та розвиток молодіжної інфраструктури. Отже, станом на кінець 2024 в Україні налічується 383 молодіжних центрів та просторів: 140 молодіжних центрів (13 обласних, 107 міських, 20 сільських) та 243 молодіжний простір, які продовжують працювати та майже повністю відновили свою роботу, але також продовжують надавати допомогу цивільному населенню.

Допоміжним у залученні молоді до діяльності у молодіжних центрах є інтернет-платформа «Молодіжні центри України», створення якої ініційовано Міністерством молоді та спорту України. Платформа призначена для надання актуальної інформації та сприяння взаємодії молодіжних центрів України. Інтернет-платформа виконує функцію як інформаційний сайт можливостей для молоді та, одночасно, оприлюднює програми для розвитку молоді, здійснює технічну підтримку тощо. Переваги електронного ресурсу полягають у доступності актуальних анонсів молодіжної роботи в різних куточках України. Ресурс дозволяє моніторити активність молодіжної роботи в країні, швидко долучатися до офлайн або онлайн подій. Це особливо корисно для здобувачів вищої освіти, які прагнуть поєднувати навчання з розвитком практичних навичок у вільний час.

Аналіз тематичних планів молодіжних центрів показав, що молодь зацікавлена тематикою розвитку лідерських якостей та комунікаційних навичок. Найбільш затребуваними виявилися тренінги з лідерства, публічного говоріння, проектного менеджменту. Заходи з такою тематикою допомагають молоді стати більш самовпевненою, активною та впливовою частиною суспільства (Нікітов, 2023).

З метою детального аналізу існуючих програм формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти в молодіжних центрах України розглянемо найбільш ефективні з них:

- Молодіжні обміни за програмою Erasmus+ від Klitschko Foundation. У жовтні 2024 року студентки Полтавської політехніки брали участь у молодіжному обміні в Берліні, де розвивали свої лідерські навички через участь у міжнародних проєктах та тренінгах. Програма Erasmus+ створює унікальні можливості для молоді отримати досвід міжкультурної комунікації, працювати у міжнародних командах та вирішувати глобальні проблеми (Erasmus+, 2024);

- Молодіжні центри як платформи для розвитку лідерських якостей. Молодіжні центри України організовують тренінги з лідерства, комунікацій та управління проєктами, створюючи умови для розвитку лідерських навичок у молоді.

Наприклад, Київський молодіжний центр регулярно проводить тренінги зі стратегічного мислення, командного лідерства та ефективної комунікації. Особлива увага приділяється практичному застосуванню знань, коли учасники не лише слухають лекції, а й виконують практичні завдання, беруть участь у групових проєктах та симуляціях реальних ситуацій. Кожен бажаючий може зайти на сайт центру (<https://www.kyc.kiev.ua>) та обрати подію, яка його цікавить (див. Рис.1).

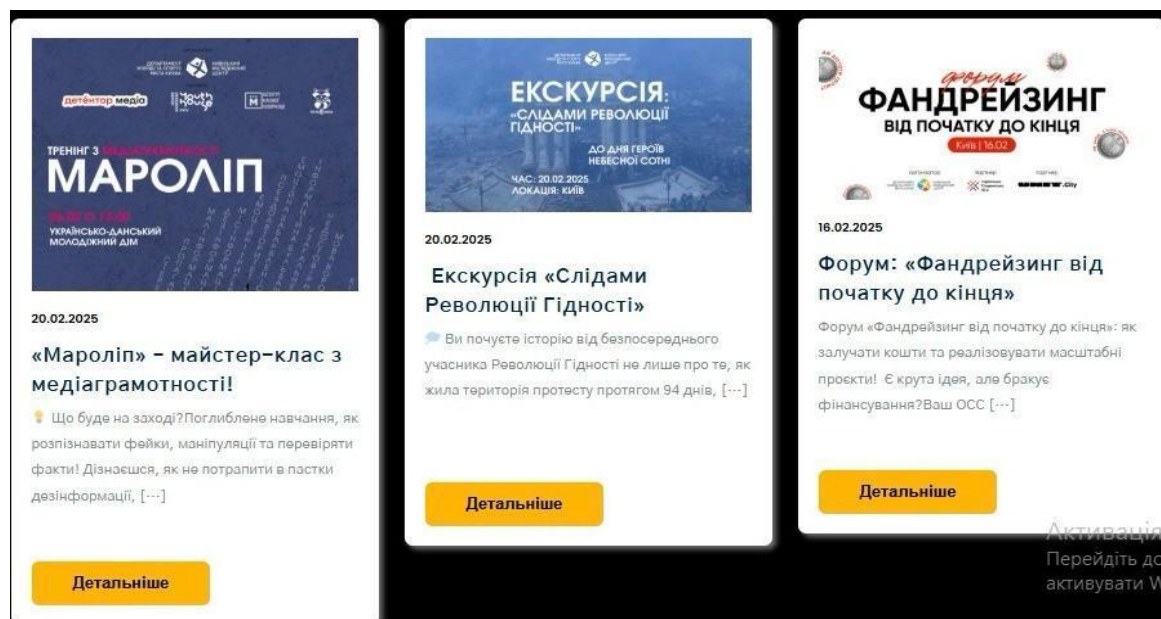

Рис. 1. Анонс заходів на сайті «Київський молодіжний центр»

Проект «Interexchange Academy – A Co-Creative Academy of Peacebuilding, Societal Inclusion and Greener Future» зібрав мотивовану молодь з України та Німеччини для обміну знаннями, ідеями та спільного навчання. Це освітня ініціатива, яка підтримується Klitschko Foundation, DFB-Stiftung Egidius Braun, Erasmus+ та European Solidarity Corps, спрямована на розвиток особистісного потенціалу учасників і їхню підготовку до роботи з життєвими викликами (Erasmus+, 2024).

За результатами опитувань та аналізу відгуків учасників можемо зробити висновок про те, які саме змістові аспекти представлених програм були найбільш корисними та вплинули на розвиток лідерських навичок. Відстеження професійного шляху здобувачів вищої освіти, які брали участь у даних програмах допомагає оцінити довгостроковий вплив молодіжних центрів на їхню кар'єру. Аналіз шляхів кар'єрного зростання, рівня професійної відповідальності та участі в суспільно-значущих проєктах учасників дозволяє визначити, наскільки сформовані у них лідерські навички сприяють досягненню професійного успіху. Це також дає можливість виявити зв'язок між участю в програмах молодіжних центрів та здатністю випускників цих програм ефективно керувати командами, приймати стратегічні рішення та ініціювати інноваційні проєкти.

Вважаємо за доречне представити найбільш поширені програми та методик, що використовуються в молодіжних центрах України для формування лідерських компетентностей у здобувачів вищої освіти (див. Табл. 1). Молодіжні центри, через свої програми та заходи, сприяють формуванню таких лідерів, забезпечуючи практичний досвід та підтримку в розвитку необхідних компетенцій (Коляда, Кравченко, 2020).

Таблиця 1.

Основні змістові складові програм та методик, що використовуються в молодіжних центрах для розвитку лідерських навичок

Назва програми/методики	Цільова аудиторія	Основні методи та форми навчання	Очікувані результати	Приклад реалізації
Тренінги з лідерства	Студенти закладів вищої освіти	Інтерактивні тренінги, рольові ігри, обговорення в групах	Розвиток навичок комунікації, управління командою, прийняття рішень	Київський молодіжний центр
Міжнародні обміни Erasmus+	Студенти та молодь від 18 до 30 років	Участь у міжнародних проєктах, міжкультурна комунікація	Формування глобального мислення, міжкультурної компетентності	Klitschko Foundation, обмін у Берліні (2024)
Проектна діяльність	Лідери студентського самоврядування, активна молодь	Реалізація соціальних проєктів, робота в командах	Розвиток навичок проєктного менеджменту, стратегічного мислення	Центр молодіжних ініціатив у Львові
Волонтерські програми	Студенти та молоді лідери	Соціальні ініціативи, допомога громадам, волонтерство	Формування громадянської відповідальності, соціальної активності	Молодіжний центр Волині
Цифрові лідерські програми	Молодь, зацікавлена у сфері IT та цифрових технологій	Онлайн-навчання, робота з цифровими платформами	Розвиток цифрового лідерства, медіаграмотності	Digital Youth Hub (м. Київ)

Крім того, молодіжні центри сприяють розвитку міжкультурного та міжнаціонального діалогу. Вони організовують обміни молоді, міжнародні проєкти та заходи, спрямовані на підтримку розуміння та толерантності між різними культурами. Яскравим прикладом цього є програми Erasmus+, що вже довели свою реальну ефективність. Це сприяє формуванню у здобувачів лідерської компетентності та робить їх здатними працювати разом із представниками різних країн та культур.

Також молодіжні центри стимулюють розвиток соціальної активності та громадянської відповідальності. Вони залучають молодь до волонтерських проєктів, громадських ініціатив та заходів, спрямованих на розв'язання соціальних проблем. Це формує в молоді почуття відповідальності за майбутнє своєї громади та країни, розвиває навички командної роботи, критичного мислення та вирішення конфліктів.

Крім того, участь у програмах молодіжних центрів сприяє особистісному розвитку, формуванню емоційного інтелекту, лідерства, впевненості у власних силах та самостійності. Молоді люди навчаються ефективно керувати своїм часом, визначати пріоритети та досягати поставлених цілей. Вони розвивають навички комунікації, публічних виступів та переконливої аргументації, що є важливими складовими лідерської компетентності.

У сучасних умовах глобалізації та цифрової трансформації молодіжні центри також сприяють розвитку цифрових компетентностей, медіаграмотності та підприємницького мислення. Це дозволяє молодим людям бути конкурентоспроможними на ринку праці, ініціювати інноваційні проєкти та створювати нові можливості для професійного зростання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ґрунтовне вивчення існуючих програм, що застосовуються в молодіжних центрах України, засвідчило їхню значущу роль у формуванні лідерської компетентності здобувачів вищої освіти. У ході дослідження розкрито ключові аспекти ефективного функціонування молодіжних центрів. Зокрема, доведено, що сприятливе дружнє середовище цих установ створює умови для розкриття потенціалу сучасної молоді та розвитку її лідерських якостей. Схарактеризовано інформаційну складову заходів із формування лідерської компетентності, що охоплює найзатребуваніші тематики, серед яких тренінги з лідерства, комунікативних навичок, управління командою та стратегічного мислення. Установлено, що залучення учасників значною мірою забезпечується привабливістю молодіжних програм, які активно анонсуються через інтернет-платформи. Окрему увагу приділено міжнародним обмінам, які сприяють розвитку міжкультурної компетентності, глобального мислення та навичок співпраці в міжнародних командах. Також доведено значущість проєктної діяльності, що дає змогу здобувачам застосовувати лідерські навички на практиці, набувати досвіду у сфері проєктного менеджменту та розвивати креативність.

Подальшого вивчення потребує аналіз наукових досліджень, що спрямовані на вивчення процесу становлення активної, відповідальної та свідомої молоді в умовах діяльності молодіжних центрів.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Акімова, Т. (2021). Розвиток лідерського потенціалу державних службовців та керівників громадських і молодіжних організацій. URL: https://www.researchgate.net/publication/355481580_Trening_Rozvitok_liderskogo_potencialu_derzavnih_sluzbovciv_ta_kerivnikiv_gromadskih_i_molodiznih_organizacij

Дві студентки політехніки стали учасницями молодіжного обміну Erasmus+ від Klitschko Foundation, присвяченого розвитку лідерських навичок (2024). Національний університет Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка: веб-сайт. URL: https://nupp.edu.ua/news/studentki-stali-uchasnytsyami-obminu-vid-klitchko-foundation-prisvyachenogo-rozvitku-navichok.html?utm_source=chatgpt.com

Коляда, Н., Кравченко, О. (2020). Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 27(3). 137-145.

Краснощок, І. (2021). Формування лідерських якостей студентів як завдання виховної діяльності куратора студентської групи. URL: https://www.researchgate.net/publication/352280577_FORMUVANNA_LIDERSKIH_AKOSTEJ_STUDENTIV_AK_ZAVDANNA_VIHOVNOI_DIALNOSTI_KURATORA_STUDENTSKOI_GRUPI

Нікітов, Н. (2023). Молодіжні центри України як платформа для взаємодії молодіжних центрів з суспільством. URL: https://youthcenters.mms.gov.ua/newsarticle?id=8&utm_source=chatgpt.com

REFERENCES

Akimova, T. (2021). Development of the leadership potential of civil servants

and heads of public and youth organizations. URL: https://www.researchgate.net/publication/355481580_Trening_Rozvitok_liderskogo_potencialu_derzavnih_sluzbovciv_ta_kerivnikov_gromadskih_i_molodiznih_organizacij [in Ukrainian].

Two students of Polytechnic became participants of Erasmus+ youth exchange from Klitschko Foundation, dedicated to the development of leadership skills. National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”: website. URL: https://nupp.edu.ua/news/studentki-stali-uchasnytsyami-obminu-vid-klitchko-foundation-prisvyachenogo-rozvitku-navichok.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

Kolyada, N., Kravchenko, O. (2020). Practical experience in the formation of «soft-skills» in the conditions of a higher education institution. Current issues in the humanities. 27(3). 137-145 [in Ukrainian].

Krasnoshchek, I. (2021). Formation of students' leadership qualities as a task of educational activity of the curator of a student group. URL: https://www.researchgate.net/publication/352280577_FORMUVANNA_LIDERSKIH_AKOSTEJ_STUDENTIV_AK_ZAVDANNA_VIHOVNOI_DIALNOSTI_KURATORA_STUDENTSKOI_GRUPI [in Ukrainian].

Nikitov N. (2023) Youth centers of Ukraine as a platform for interaction between youth centers and society. URL: https://youthcenters.mms.gov.ua/newsarticle?id=8&utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття є дослідженням існуючих програм, які використовуються в молодіжних центрах для розвитку лідерських навичок. Саме центри створюють унікальні можливості для молодих людей розвивати свої таланти, розширювати свої знання і навички, а також активно впливати на соціальні процеси, які відбуваються. Вони стали майданчиками для взаємодії молоді із суспільством. У сучасному світі зростає попит на фахівців, які не лише володіють високим рівнем професійної компетентності, а й здатні знайти підхід до аудиторії, керувати командами та надихати інших на досягнення спільних цілей. Уміння приймати обґрунтовані рішення, володіти навичками самоорганізації та вчасно й доречно проявляти лідерські якості дуже важливі для здобувачів вищої освіти. Лідерські навички стають особливо актуальними в умовах сучасних змін, адже вони сприяють забезпеченню якості освітніх організацій, досягненню балансу між гнучкістю та стабільністю, творчістю та результативністю. Лідерські якості є однією з ключових компетенцій, необхідних для успішної професійної діяльності у сучасному світі. На ринку праці відбуваються динамічні зміни, саме тому стають необхідними люди, які здатні забезпечити ефективне управління і комунікацію. Суспільству завжди потрібні люди, які вміють усвідомлено обирати, проявляти ініціативу, приймати рішення, бути впевненими в собі та рішучими – тобто ті, хто володіє необхідними лідерськими якостями. Нині, у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії, суспільство зазнає вагомих культурних та політичних змін, а зі змінами в суспільстві змінюється й уявлення про ідеал людини, здатної організовувати ефективну взаємодію та співпрацю. Така людина не лише допомагає долати виклики та адаптуватися до будь-яких викликів. Це сприяє

гармонійній реалізації особистості у суспільній діяльності. Саме такі риси й визначають лідера. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження питань формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти в молодіжних центрах України, які надають платформу для практичного застосування теоретичних знань, сприяють розвитку комунікативних навичок та розвивають вміння працювати в команді.

Ключові слова: молодіжні центри України, лідер, лідерська компетентність, молодіжні програми, здобувачі вищої освіти, проєктна діяльність.

УДК 378.4 «364»:37.016:37.02

**FEATURES OF THE TEACHING OF HUMANITARIAN DISCIPLINES
AT THE MYKOLAIV NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY UNDER
THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE**

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У
МИКОЛАЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРАРНОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Наталія Шарата

доктор педагогічних наук, професор

E-mail: sharata@mnau.edu.ua

ORCID 0000-0002-6306-6934

Миколаївський національний
аграрний університет, Україна

Nataliia Sharata

D.Sc. in Pedagogy, Professor,

E-mail: sharata@mnau.edu.ua

ORCID 0000-0002-6306-6934

Mykolayiv National Agrarian
University, Ukraine

ABSTRACT

Russian military aggression against Ukraine has caused significant challenges for the higher education system, including significant restrictions on access to education. In response to these difficulties, higher education institutions are adapting the educational process by introducing innovative technologies and flexible learning formats. The main goal of such measures is to ensure the continuity of education and maintain its quality under martial law. The introduction of adaptive approaches allows to take into account the individual needs of each student, while maintaining access to knowledge and educational standards even in difficult circumstances.

The relevance of humanities education research is growing in times of crisis, as traditional teaching models are not effective enough in times of instability. The war has caused significant changes in the educational process, including the transformation of learning methods and the increase in stress factors that affect the mental state of participants of the educational process. The article examines the challenges faced by humanities education in the current context and analyzes adaptive strategies aimed at preserving the quality of education, supporting the psychological well-being of students and the effectiveness of learning in crisis situations.

The study of the humanities plays a key role in forming a stable connection between an individual and his or her own culture, which is extremely important for

Ukrainian society in the context of preserving national identity. In today's world, characterized by technocratic and globalization processes, humanities education performs not only an educational but also a socio-cultural function. It contributes to the formation of value orientations, the development of critical thinking, and the awareness of historical continuity. The effective fulfillment of these tasks is possible only if the educational process is organized in a quality manner that meets the current challenges and needs of society.

In today's environment, preserving the humanitarian component in education is of particular importance, as humanitarian knowledge and thinking contribute to the formation of a cultural personality and determine the humanistic aspects of human existence. Taking into account the historical and cultural peculiarities of the development of Ukrainian education, it is important to study the impact of global changes on the educational system. This applies not only to the transformation of educational approaches, but also to educational processes that play a key role in the formation of the individual and the preparation of future generations for the challenges of the modern world.

Key words: *humanities, martial law, higher education applicant.*

Актуальність теми. Актуальність дослідження гуманітарної освіти зростає в умовах кризи, оскільки традиційні моделі навчання виявляються недостатньо ефективними в нестабільних обставинах. Війна спричинила значні зміни в освітньому процесі, зокрема трансформацію форм навчання та посилення стресових факторів, що впливають на психічний стан учасників освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «гуманітарні науки» у класичному розумінні охоплює кілька важливих аспектів.

По-перше, це галузь досліджень, об'єктом яких є людина як суспільна, культурна, моральна й духовна істота. До штучних життєвих середовищ належать не лише матеріальні об'єкти, як-от знаряддя праці, житло чи предмети побуту, але й нематеріальні складові: уявлення, вірування, ідеї, звичаї, способи життя, суспільні й політичні інститути (Лісовий, 2023).

По-друге, гуманітарні науки включають суспільні дисципліни, що досліджують розвиток людського суспільства, з-поміж яких: філософія, історія, політична економія, філологія, право, мистецтвознавство та інші (Мельничук).

По-третє, гуманітарні науки є важливим елементом освітнього процесу, що реалізуються в різних формах, зокрема під час проведення конференцій, семінарів, дискусій, що відбуваються не лише в академічному середовищі, а й у засобах масової інформації та віртуальному комунікативному просторі.

І. Таможська у своїх дослідженнях підкреслює, що для успішної життєдіяльності людини недостатньо лише ґрунтового оволодіння професійними знаннями, адже під час навчання у закладі освіти здобувачі освіти повинні здобувати практичний досвід соціальної взаємодії. Важливим є також розвиток професійної майстерності та творчої інтуїції, адаптованих до динамічно змінних умов сучасного природно-соціального середовища. Здобувачі вищої освіти мають формувати власне бачення світу, громадянську позицію та демонструвати високий рівень професійної компетентності у своїй діяльності.

Розв'язання проблем, пов'язаних із соціально-педагогічними, психологічними, виховними та організаційними аспектами професійного становлення майбутніх фахівців, повинно здійснюватися через процеси соціалізації, професіоналізації та самореалізації здобувачів вищої освіти у межах закладу вищої освіти. Забезпечення взаємозв'язку цих ключових завдань сприятиме підготовці здобувачів вищої освіти до вільного входження у сучасний інформаційний простір професійної діяльності. Авторка наголошує, що всі ці аспекти є важливими складовими гуманітарної підготовки у закладах вищої освіти (Таможська, 2014).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення ключових викликів, яких зазнають здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники гуманітарних дисциплін у воєнний час, а також розробка шляхів їх подолання. Нами було розглянуто такі завдання: проаналізовано психологічний стан здобувачів вищої освіти і науково-педагогічних працівників під час бойових дій (питання стресу, страху та адаптації до нових умов навчання) та визначено особливості викладання гуманітарних дисциплін у Миколаївському національному аграрному університеті під час війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Гуманітарні науки відіграють важливу роль у формуванні критичного мислення, розширенні культурної обізнаності та світогляду здобувачів вищої освіти. Повномасштабне вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року, завдало українській системі вищої освіти значно більшого удару, ніж попередні карантинні обмеження. Руйнування освітньої інфраструктури, втрати людського капіталу та складнощі з відновленням освітнього процесу в умовах воєнного стану стали серйозними викликами перед системою вищої освіти. Соціальні, психологічні та економічні наслідки війни серйозно вплинули на всіх учасників освітнього процесу, що потребує перегляду підходів до викладання гуманітарних дисциплін.

Таким чином, сучасна система вищої освіти, зокрема гуманітарна, потребує адаптації до нових реалій.

Сьогодні в Україні використовуються три основні форми навчання: дистанційна, аудиторна та змішана, вибір яких залежить від специфіки закладу вищої освіти та навчальної програми. Водночас кожна з цих форм має свої особливості та вимагає вирішення окремих проблем, з-поміж яких: технічна підтримка, доступ до навчальних матеріалів і забезпечення ефективної взаємодії між науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти. Така різноманітність форматів створює додаткові виклики для всіх учасників освітнього процесу.

Перехід на дистанційне навчання став ключовим механізмом подолання проблеми фізичної неможливості закладів вищої освіти. Сучасні інформаційні технології сприяють ефективній організації освітнього процесу завдяки використанню онлайн-платформ, з-поміж яких: Moodle, Google Classroom, Zoom тощо. Значну роль у цьому контексті відіграє застосування інтерактивних методів навчання, зокрема проведення вебінарів, онлайн-тестувань, створення дискусійних форумів та організація індивідуальних консультацій.

У деяких закладах вищої освіти застосовується змішане навчання, що

передбачає проведення теоретичних занять в онлайн-режимі, тоді як практичні заняття, за можливості, організовуються в форматі офлайн. Такий підхід сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу, особливо в тих випадках, коли формування професійних навичок потребує безпосередньої взаємодії здобувачів вищої освіти із науково-педагогічними працівниками.

Для підтримання безперервності освітнього процесу впроваджуються різноманітні адаптивні підходи, з-поміж яких: місце та формат навчання, інноваційні технології тощо із врахуванням потреб кожного здобувача вищої освіти. Вищезазначені підходи, спрямовані на збереження доступу до знань і підтримання стандартів освіти навіть в умовах воєнних дій.

Сьогодні заклади вищої освіти демонструють гнучкість і здатність швидко адаптуватися до нових реалій, забезпечуючи здобувачам вищої освіти можливість отримувати знання як аудиторно, так і дистанційно. Завдяки цьому вдається не лише підтримувати якість освіти, але й сприяти психологічній стабільності здобувачів освіти, що є критично важливим в умовах воєнних викликів.

Дослідження проводилось у період з вересня 2024 року по листопад 2024 року на базі Миколаївського національного аграрного університету, метою якого було вивчення впливу воєнного стану на освітній процес та виклики, з якими стикаються здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні працівники. Для досягнення цієї мети було застосовано метод опитування, що охопив 100 респондентів, з-поміж яких: 88 здобувачів вищої освіти і 12 науково-педагогічних працівників гуманітарних дисциплін.

Основним критерієм для участі у дослідженні був існуючий досвід навчання або викладання в умовах воєнного стану. Застосовувалися етичні принципи, що передбачали добровільність участі, дотримання конфіденційності, отримання згоди та врахування емоційного стану респондентів. Усі учасники були проінформовані про мету дослідження, можливі результати участі, що сприяло побудові довірчих відносин і забезпечувало відкриту комунікацію.

Нами було приділено особливу увагу психологічному стану респондентів, враховуючи можливий вплив стресу та інших емоційних розладів, викликаних війною. У разі потреби було передбачено заходи підтримки для учасників.

Аналіз зосереджувався на впливі війни на освітній процес, психологічний стан і соціальну адаптацію респондентів. Результати дослідження спрямовані на вдосконалення підходів до організації освітнього процесу в умовах кризи та підтримку психологічного благополуччя учасників освітнього процесу.

У межах дослідження було проведено опитування серед здобувачів і науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, метою якого стало оцінювання впливу воєнних дій на освітній процес та виявлення основних проблем, з якими стикаються учасники цього процесу. Особливу увагу приділено вивченню емоційного стану здобувачів вищої освіти та викладачів, що включало аналіз їхніх самооцінок психологічного благополуччя та визначення основних емоційних труднощів, що виникли внаслідок війни.

Опитування дозволило отримати дані про те, як змінилися умови навчання та викладання під час воєнного стану. Зокрема, дослідження виявило, що війна суттєво вплинула на рівень мотивації, здатність концентруватися, а також на загальне сприйняття якості освітнього процесу. Учасники зазначали, що емоційна напруга, страх, тривожність та відчуття невизначеності є постійними

викликами, що ускладнюють як навчання, так і викладацьку діяльність.

Результати опитування підкреслили необхідність впровадження психологічної підтримки в освітньому середовищі. Аналіз зібраних даних дозволив краще зрозуміти емоційний стан студентської молоді та викладачів, що є важливим для забезпечення ефективного та стабільного функціонування системи освіти в умовах війни.

Нами було розроблено шкалу оцінки тривожності в освітньому процесі під час воєнного стану, метою якої є визначення рівня тривожності здобувачів вищої освіти і викладачів, що пов'язана з різними аспектами навчання в умовах війни. Під час складання шкали було враховано психологічний тиск, технічні труднощі, адаптацію методів викладання та зміну навчальних матеріалів.

Для аналізу нами було підготовлено анкети та розроблено таблиці, у яких відображено результати опитування.

У таблицях 1.1 та 1.2 представлені дані, що відображають вплив війни на аспекти вивчення гуманітарних дисциплін.

Таблиця 1.1 Основні аспекти впливу війни на освітній процес у здобувачів вищої освіти

Критерій	Кількість здобувачів вищої освіти
Психологічний тиск	72
Адаптація методів викладання/навчання	70
Зміни в навчальних матеріалах	24

Авторська розробка

Таблиця 1.2 Основні аспекти впливу війни на освітній процес у науково-педагогічних працівників

Критерій	Кількість здобувачів вищої освіти
Психологічний тиск	10
Адаптація методів викладання/навчання	6
Зміни в навчальних матеріалах	8

Авторська розробка

Відповідно до результатів опитування можна зробити висновок, що як здобувачі, так і науково-педагогічні працівники стикаються із викликами під час війни, зокрема 72 здобувачі та 10 викладачів мають підвищену тривожність, депресивні розлади, що може негативно позначатися на успішності, ускладнюючи освітній процес.

Постійне відчуття небезпеки та страх перед непередбачуваністю військових дій погіршують психологічний стан студентської молоді. Цей аспект набуває особливого значення під час розробки програм підтримки, адже саме молодь перебуває на етапі формування особистості та психологічного розвитку. В умовах війни зовнішні стресові чинники посилюють вразливість здобувачів освіти, ускладнюючи адаптацію до змін та знижуючи доступність ресурсів для подолання стресу.

Доцільним є застосування технологій, що забезпечують гнучкість освітнього процесу, адаптовану до реальних умов життя учасників освітнього процесу.

У відповідь на виклики, спричинені військовими діями, більшість викладачів адаптували свої методи роботи, перейшовши на змішаний формат навчання. Цей підхід забезпечує більшу гнучкість у педагогічних стратегіях та дозволяє підтримувати належний рівень освіти навіть за складних умов. Викладачі активно розробляють нові стратегії, спрямовані на задоволення актуальних потреб здобувачів вищої освіти, зокрема впроваджують технології, що компенсують недоліки традиційних форм навчання.

Адаптація методів навчання стала ключовим чинником у зацікавленості здобувачів вищої освіти до здобуття знань, незалежно від зовнішніх обставин. Важливо також зазначити, що близько 67% опитуваних викладачів повідомили про внесення змін у навчальні матеріали для підвищення їх доступності та зрозумілості, що дозволило полегшити сприйняття нової інформації та сприяти її ефективному засвоєнню, навіть за умов підвищеного тиску, що свідчить про усвідомлення викладачами важливості підтримки здобувачів вищої освіти в умовах кризи, адаптуючи матеріали та підходи відповідно до їхніх потреб.

Гуманітарна освіта відіграє ключову роль у формуванні громадянської культури, що є невід'ємною складовою професійного становлення майбутніх фахівців. Гуманітарні дисципліни сприяють розвитку таких особистісних якостей, як моральність, етичність та громадянська відповідальність, що дозволяє формувати не лише високопрофесійних, а й соціально свідомих фахівців. Важливість гуманітарної освіти полягає також у її здатності сприяти формуванню навичок психологічної стійкості та ефективного керування стресом, що є особливо актуальним у сучасних умовах постійних змін і викликів.

Сучасні освітньо-професійні програми у вищій школі включають низку соціально-гуманітарних дисциплін, що забезпечують необхідний рівень компетентностей майбутніх фахівців. До таких дисциплін належать соціологія, історія та культура України, українська мова (за професійним спрямуванням) тощо. Ці освітні компоненти не лише забезпечують здобувачів вищої освіти знаннями, необхідними для виконання професійних завдань, але й сприяють розвитку критичного мислення, рефлексії та соціальної відповідальності.

Освітні компоненти історичного спрямування, такі як «Історія та культура України», забезпечують здобувачів освіти знаннями про історичне минуле народу, сприяючи усвідомленню сутності історичних процесів, формуючи здатність орієнтуватися у спектрі різноманітних поглядів на історичні явища та події, що є необхідним для розвитку аналітичних і критичних навичок. Вивчення історії дозволяє формувати визначену систему компетентностей, спрямованих на інтеграцію національної ідентичності з сучасними викликами глобалізації.

Дисципліна «Історія та культура України» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про історичні та культурні процеси, що відбувалися на території України від найдавніших часів до сьогодення. Основною метою вивчення курсу є знання про значення культурного розвитку суспільства, виховання поваги до національних і духовних цінностей, а також формування загальноосвітнього рівня, необхідного для професійного становлення та самовдосконалення.

Одним із ефективних методів самостійного опрацювання курсу «Історія та культура України» є використання різноманітних інструментів для структурування та візуалізації інформації. До таких засобів належать графічні

зображення битв, створення презентацій, визначення ключових понять та складання змістовно-хронологічних таблиць, що не лише систематизують інформацію, а й активізують мислення здобувачів вищої освіти.

Зокрема, варто поєднувати хронологічні дані з аналізом соціально-економічних і політичних процесів відповідної доби. Такий підхід забезпечує не механічне заучування, а глибше розуміння історичних явищ та їх вплив на подальший розвиток суспільства.

Навчальна дисципліна «Філософія» має важливе значення для формування філософського світогляду та глибшого розуміння дійсності. Її ключові розділи – етика, естетика та логіка – забезпечують розвиток моральних і естетичних цінностей, що є базою для професійного та особистісного розвитку. Вивчення етики сприяє усвідомленню значення моральних принципів у професійній діяльності, а естетика дозволяє оцінювати культурні та суспільні явища з точки зору їх естетичної цінності.

Вивчення логіки надає здобувачам фундаментальні знання про закони і форми мислення, сприяє розвитку аналітичних навичок, допомагає виявляти помилки у процесі міркування та критично оцінювати аргументи. Оволодіння логічними прийомами є важливим для перевірки обґрунтованості висновків та аналізу наукових концепцій.

Отже, філософія є невід’ємною складовою освітнього процесу, що сприяє розвитку критичного мислення, умінню аналізувати складні проблеми та робити обґрунтовані висновки в різних професійних сферах.

Соціологія, як дисципліна, надає майбутнім фахівцям знання про соціальні структури, механізми взаємодії та суспільні процеси. Завдяки соціологічним дослідженням здобувачі вищої освіти отримують можливість аналізувати соціальні проблеми, що важливо для ефективної взаємодії з різними соціальними групами. Ці знання є ключовими для розвитку навичок професійного спілкування та формування продуктивних відносин у професійній сфері.

Курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» спрямований на вдосконалення мовної культури, формування мовної грамотності та комунікативної компетентності. Вивчення мовних аспектів, таких як фонетика, морфологія, синтаксис та лексика, дозволяє здобувачам вищої освіти опанувати різноманітні мовні стилі. Окрема увага приділяється сучасній мовній політиці, етикету та взаємозв’язку мови й культури. Ці знання є основою для ефективного професійного спілкування, що є необхідним у будь-якій сфері діяльності.

Викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» має подаватися, на нашу думку, після початку вивчення фахових дисциплін та засвоєння певної професійної, зокрема термінологічної, лексики. Пріоритетом повинно стати опрацювання, крім лінгвістичної, фахової літератури з метою здобування інформації, а також розвиток умінь усної та письмової професійно спрямованої компетенції в галузі наукового й технічного перекладу опрацьованих науково-професійних текстів (Шарата, 2022).

Одним із важливих завдань курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є практичне ознайомлення з різного типу словниками й вироблення навичок користування ними. Систематична робота здобувача вищої освіти з різного типу лексикографічними працями сприяє збагаченню лексичного та фразеологічного запасу, удосконаленню мовної грамотності,

підвищенню культури та збільшує можливість засвоєння нових понять. Уміння працювати з термінологічними словниками дає змогу поповнити знання студентів лексичними одиницями обраного фаху текстів (Шарата, 2022).

Робота зі словниками є важливим засобом удосконалення мовної компетентності та збагачення індивідуального словникового запасу. Зокрема, добір українських відповідників до іншомовних слів сприяє кращому розумінню мовних норм, усвідомленню лексичного багатства рідної мови та розвитку комунікативних навичок. Водночас це допомагає уникати невинновданого використання запозичень і сприяє формуванню грамотного мовлення.

Опрацювання фразеологічних одиниць відіграє важливу роль у глибшому розумінні семантики, стилістичних особливостей та виразних засобів української мови. Фразеологізми відображають культурні традиції народу, його світогляд і історичний досвід, тому їхнє активне використання сприяє точності та виразності мовлення. Опанування фразеології також є важливим для підготовки фахівців у різних галузях, адже правильне використання стійких мовних зворотів підвищує якість професійної комунікації.

Одним із ефективних методів самостійного вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є робота з електронними ресурсами, зокрема перегляд занять з державної мови, інтерактивні словники та онлайн-платформи сприяють удосконаленню мовної грамотності здобувачів вищої освіти. Зокрема, вивчення рекомендацій відомих мовознавців, зокрема Олександра Пономарева, дозволяє уникати поширених помилок, засвоювати нормативні мовні конструкції та покращувати культуру мовлення.

Важливим аспектом розвитку комунікативних навичок є аналіз публічних виступів сучасних ораторів. Дослідження їхніх риторичних прийомів та стилістичних засобів допомагає здобувачам вищої освіти критично оцінювати мовні стратегії, покращувати власні навички публічного мовлення й опановувати ефективні методи аргументації, що сприяє підготовці до професійної та соціальної діяльності, забезпечуючи впевнену й переконливу комунікацію в різних сферах суспільного життя.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вивчення гуманітарних дисциплін є невід’ємною складовою професійної підготовки, оскільки вони сприяють формуванню широкого світогляду, соціальної відповідальності майбутніх фахівців. В умовах сучасного суспільства, зокрема у військовий час, значення таких дисциплін набуває особливого значення. Вони не лише забезпечують фахову підготовку, а й допомагають розвивати критичне мислення, стійкість до інформаційних впливів та здатність аналізувати складні соціально-політичні процеси.

Гуманітарні науки формують морально-етичні орієнтири, зміцнюють національну ідентичність та підтримують психологічну стійкість громадян. Вони сприяють збереженню культурної спадщини, популяризації рідної мови та усвідомленню історичної перспективи, що є важливими чинниками консолідації суспільства в умовах кризових ситуацій. Таким чином, гуманітарні дисципліни відіграють провідну роль не лише у професійному становленні особистості, а й у формуванні згуртованого, свідомого та стійкого до викликів суспільства.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Лісовий, В. С. (2023) Гуманітарні науки. *Енциклопедія сучасної України*, т. 6, редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-24653>.

Словник іншомовних слів Мельничука URL: <https://slovopedia.org.ua>.

Таможська, І. В. (2014) *Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Х. – 20 с.

Шарата Н. (2022) Методика викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» в аграрних закладах вищої освіти // *Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 29 квітня 2022 р., Миколаїв : МНАУ. С. 119-121.

REFERENCES

Lisovyi, V. S. (2023) Humanities. *Encyclopedia of Modern Ukraine*, vol. 6, eds. I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak, et al. Kyiv: Institute of Encyclopedic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. URL: <https://esu.com.ua/article-24653> [in Ukrainian].

Ukrainian dictionary of foreign words, Melnychuk, URL: <https://slovopedia.org.ua>. [in Ukrainian].

Tamozska, I. V. (2014) *Formation of business communication skills of future technical specialists in the process of studying social and humanitarian disciplines*: PhD thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Vocational Education». Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].

Sharata N. (2022) Methods of teaching the discipline «Ukrainian language (for professional purposes)» in agricultural institutions of higher education // *Ukrainian Scientific Dimension in Modern Science: Humanitarian Aspect*: materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, April 29, Mykolaiv: MNAU, 2022. P. 119-121 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Військова агресія росії проти України спричинила значні виклики для системи вищої освіти, зокрема суттєві обмеження доступу до навчання. У відповідь на ці труднощі заклади вищої освіти адаптують освітній процес, впроваджуючи інноваційні технології та гнучкі формати навчання. Основна мета таких заходів – забезпечення безперервності освіти та підтримання її якості в умовах воєнного стану. Використання адаптивних підходів дозволяє враховувати потреби кожного здобувача освіти, зберігаючи доступ до знань та освітніх стандартів навіть у складних обставинах.

У статті розглядаються виклики, з якими стикається гуманітарна освіта в сучасних умовах, та аналізуються адаптивні стратегії, спрямовані на збереження якості освіти, підтримку психологічного добробуту здобувачів освіти та ефективність навчання в кризових ситуаціях.

Вивчення гуманітарних наук відіграє ключову роль у формуванні стійкого

зв'язку особистості з власною культурою, що є надзвичайно важливим для українського суспільства в умовах збереження національної ідентичності. У сучасному світі, який характеризується технократичними й глобалізаційними процесами, гуманітарна освіта виконує не лише освітню, а й соціокультурну функцію. Вона сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, розвитку критичного мислення та усвідомленню історичної спадкоємності. Ефективне виконання цих завдань можливе лише за умови якісної організації освітнього процесу, що відповідає сучасним викликам і потребам суспільства.

У сучасних умовах збереження гуманітарної складової в освіті набуває особливої значущості, оскільки гуманітарні знання та мислення сприяють формуванню культурної особистості та визначають гуманістичні аспекти людського буття. З урахуванням історико-культурних особливостей розвитку української освіти важливо досліджувати вплив глобальних змін на освітню систему. Це стосується не лише трансформації освітніх підходів, але й виховних процесів, що відіграють ключову роль у становленні особистості та підготовці майбутніх поколінь до викликів сучасного світу.

Ключові слова: гуманітарні науки, воєнний стан, здобувач вищої освіти.

УДК 378.147:378.22:37.07:005.3(477)

READINESS OF FUTURE MASTERS OF EDUCATION FOR MANAGEMENT ACTIVITIES: CONTENT AND STRUCTURE

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА

Георгій Яковенко

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: h.r.yakovenko@gmail.com
ORCID 0009-0005-0737-1300
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

George Yakovenko

applicant of of the third (educational and scientific) level higher education specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: h.r.yakovenko@gmail.com
ORCID 0009-0005-0737-1300
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

ABSTRACT

The article reveals the relevance of research on the formation of future masters' readiness for managerial activities, which is due to the challenges of the modern education system, which requires highly qualified managers capable of strategic planning, innovation and digitalisation. Education reforms, decentralisation of governance, globalisation and increased competition among educational institutions determine the importance of developing the managerial competence of future masters. Legislative acts of Ukraine and strategic documents emphasise the need to train specialists who will meet national and international standards in the field of education.

The analysis of scientific publications has revealed different approaches to the

study of the phenomenon of readiness for managerial activity. The key components of readiness are allocated: motivational, operational, emotional and volitional, and reflective, which form an integral system. It is emphasised that in most studies, readiness for managerial activity is considered as a dynamic combination of knowledge, skills and personal qualities necessary for effective work in education.

The aim of the study is achieved, in particular, on the basis of generalised approaches to the definition of readiness, the author proposes his own interpretation of the term as an integrative property of a personality that combines motivational and value orientations, professional knowledge, skills and abilities, as well as personal qualities necessary for the effective performance of managerial functions in the field of education. The article substantiates the structure of the studied phenomenon as a set of motivational and value, cognitive, activity and personal components.

The obtained results contribute to improving the training of masters of education, improving the quality of management of educational institutions and their adaptation to modern challenges and standards.

Key words: *future masters of education, readiness for management, professional training of masters of education.*

Актуальність теми. Актуальність проблеми формування готовності майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності зумовлена низкою сучасних викликів, які впливають на систему освіти.

Сучасна система освіти потребує висококваліфікованих управлінців, здатних організовувати ефективну діяльність освітніх установ, адаптуватися до змін у суспільстві та керувати розвитком освітніх процесів. Майбутні магістри освіти мають не лише володіти теоретичними знаннями, а й вміти їх застосовувати в управлінській практиці, тому розвиток управлінської компетентності майбутніх магістрів визначає актуальність зазначеної проблеми.

Освітні реформи та децентралізація управління передбачає більше самостійності для закладів освіти, від управлінців вимагається готовність до прийняття рішень, стратегічного планування та управління ресурсами.

Сучасна освітня діяльність тісно пов'язана з інноваційними технологіями, цифровізацією процесів і необхідністю організації дистанційного або змішаного навчання. Майбутнім управлінцям важливо бути готовими впроваджувати інновації та ефективно використовувати цифрові інструменти в освітньому середовищі.

Зростання вимог до якості освіти визначаються глобалізацією та підвищеною конкурентністю між закладами освіти. Відповідно формування готовності до вирішення цих завдань є ключовим для підготовки магістрів освіти. Водночас, орієнтація на міжнародні стандарти вимагає інтеграції найкращих практик управління в освіті, що також підвищує актуальність підготовки магістрів до управлінської діяльності.

Управлінська діяльність в освіті вимагає розвитку не лише професійних компетентностей, але й лідерських якостей, комунікаційних навичок, емоційного інтелекту та здатності ефективно взаємодіяти з педагогічними колективами, батьками та учнями. Суспільство очікує від магістрів освіти здатності бути ефективними лідерами, які можуть не лише управляти, але й створювати умови для розвитку інноваційного освітнього середовища, яке відповідає потребам

сучасності.

Таким чином, актуальність проблеми формування готовності майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності обумовлена потребою в підготовці фахівців, які здатні ефективно відповідати на виклики сучасної системи освіти та забезпечувати її сталий розвиток.

Законом України «Про освіту» визначено, що заклади вищої освіти повинні забезпечувати якісну підготовку педагогічних і управлінських кадрів, здатних до інноваційної діяльності та стратегічного управління в умовах реформування системи освіти. Наголошується на важливості компетентнісного підходу в освіті, де управлінська компетентність є ключовою складовою професійної підготовки магістрів (Закон України «Про освіту», 2017). Ця норма посилена та розгорнута у Законі України «Про вищу освіту», наголошуючи необхідність відповідності змісту освіти національним та міжнародним стандартам, що вимагає високої якості підготовки кадрів для освітньої управлінської діяльності (Закон України «про вищу освіту», 2014) та визначаючи вимоги до керівників закладів освіти, що підкреслює необхідність наявності у них відповідної управлінської підготовки. Національна рамка кваліфікацій України також встановлює вимоги до рівня знань, умінь і навичок магістрів, включаючи готовність до стратегічного управління освітніми установами та впровадження нововведень, а також передбачає обов'язкову підготовку до управлінської діяльності, що має інтегрувати теоретичні та практичні знання (НРКУ, 2011). У Стандартах вищої освіти України магістерського рівня галузі знань Освіта/Педагогіка наголошено на необхідності розвитку загальних та спеціальних компетентностей, які дозволять майбутнім магістрам освіти реалізовувати не лише фахову, а й ефективну управлінську діяльність (Стандарти вищої освіти, 2021).

Реалізація вимог чинного законодавства з питань підготовки покладено в основу стратегічних документів розвитку освіти. Зокрема, Стратегія розвитку освіти в Україні до 2032 року орієнтована на забезпечення якісної підготовки управлінських кадрів, здатних до адаптації до європейських стандартів освіти та визначає розвиток управлінської діяльності як пріоритетний напрям у підготовці педагогічних кадрів (Стратегія розвитку освіти, 2022). У Концепції «Нова українська школа» (Концепція НУШ, 2016) наголошується на необхідності підготовки лідерів освіти, які володіють сучасними управлінськими технологіями, здатні працювати в умовах децентралізації та впровадження інновацій, а удосконалення програм підготовки магістрів освіти визначається як один із пріоритетів для реалізації реформи.

Отже, проблема формування готовності майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності є надзвичайно актуальним та знаходиться у активному дискурсі вітчизняних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі представлено широкий спектр психолого-педагогічних досліджень, що стосуються формування готовності здобувачів освіти до різних видів діяльності. Зокрема, проблематику загальної готовності вивчали О. Бойко, А. Капська, А. Линенко, О. Ярошенко; психологічний аспект готовності досліджували Л. Карамушка, О. Керницький, В. Моляко, О. Проскура; мотиваційну складову – Є. Томас; морально-психологічну – Л. Кондрашова та Г. Штельмах; професійну

готовність – О. Бикова й Д. Мазоха; а професійно-педагогічну – С. Корищенко та інші науковці.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що проблема готовності майбутніх керівників освітніх закладів до управлінської діяльності також є наразі актуальною та дискусійною. Це дозволяє виділити низку вузькоспеціалізованих напрямів її дослідження, таких як готовність до стратегічного управління – О. Лебідь, до ухвалення управлінських рішень – О. Тополенко, до маркетингового управління – С. Казакова, до управління якістю освіти – С. Одайник, впровадження інноваційних управлінських технологій – О. Видоборець тощо.

Водночас, результати аналізу літературних джерел свідчать, що питання готовності магістрів освіти до управлінської діяльності поки не стало окремим об'єктом ґрунтовних педагогічних досліджень.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є авторське обґрунтування поняття «готовність майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності» та визначення його основних структурних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Феномен готовності особистості до професійної діяльності є предметом уваги вітчизняних і закордонних науковців та практиків. Професійна готовність майбутнього магістра освіти є складним динамічним процесом, який безпосередньо залежить від взаємопов'язаних факторів та зв'язків, що формуються та проявляються на основі загальних закономірностей педагогічного процесу (Ковчина, 2000; Майборода, 1992).

Філософське поняття «готовності» розкриває внутрішній зміст, що виражається в єдності різноманітних властивостей і відносин. Так, А. Линенко розкриває зміст цього поняття «...як інтегроване системою утворення особистості, що характеризує її вибірккову прогножуючу активність при підготовці та включенні до діяльності. Готовність виникає в результаті певного досвіду людини, який ґрунтується на реформуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у даній діяльності...» (Линенко, 1996).

Широке коло наукових досліджень у галузі психології присвячена проблемам готовності до професійної діяльності. Зокрема, А. Мороз розглядає «готовність» як стан, який підкріплено стійкими мотивами й психологічними особливостями. Це не що інше, як характеристика певного виду діяльності, яка включає такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, вольовий та оцінювальний (Мороз, 1980).

Вчений О. Бойко, під готовністю педагога до управлінської діяльності розглядав інтегроване системне особистісне утворення, яке включає його переконання, погляди, мотиви, почуття, ставлення або настанову до навчальної та управлінської дійсності, особистісні, професійні, вольові та інтелектуальні якості, знання про об'єкт цієї діяльності та оволодіння технологією її реалізації, а також досвід практичного застосування (Бойко, 2005). Основні на його думку, були: психологічна, мотиваційна, морально-психологічна, професійна, моральна, професійно-педагогічна. Провідне місце займає саме психологічна готовність, яка є фундаментом для всіх інших видів готовності. Психологічна готовність педагога до управлінської діяльності – це складне динамічне психічне утворення, що виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних, операційно-

управлінських і вольових складових його психіки в їх співвідношенні із зовнішніми умовами та управлінськими завданнями та включає взаємодію і взаємовплив мотиваційного, емоційно-вольового, пізнавально-оцінювального та інтелектуального компонентів (Махотнюк, Потапова, 2023).

Досліджуючи структуру готовності до професійної діяльності дослідниця Р. Сімко зазначає, що психологічна готовність до професійної діяльності включає такі структурні компоненти:

- мотиваційний компонент: усвідомлення високої ролі соціальної відповідальності та прагнення активно виконувати професійні завдання;
- операційний компонент: наявність знань, умінь та навичок, необхідних для реалізації професійної діяльності;
- емоційно-вольовий компонент: здатність до саморегуляції, стресостійкості та подолання труднощів у професійній сфері;
- рефлексивний компонент: здатність до аналізу та оцінки власної діяльності з метою її вдосконалення.

Ці компоненти взаємодіють між собою, формуючи цілісну систему, яка забезпечує готовність фахівця до професійної діяльності (Сімко, 2019).

Шестоपालюк О. характеризує управлінську діяльність викладача за такими напрямками: діагностичний, прогностичний, організаторський, комунікативний, мотиваційний, порівняльно-оцінний, емоційно-вольовий, гностичний, для реалізації яких педагог має володіти управлінською компетентністю. При цьому, під управлінською компетентністю викладача автор розуміє динамічне поєднання властивостей його особистості, що розвивається в професійно-педагогічній діяльності та визначає успішність організаційно-управлінського впливу на суб'єктів освітнього процесу. Він виокремлює такі компоненти управлінської компетентності: когнітивний, організаційний, комунікативний і рефлексивний (Шестоपालюк, 2013).

Продовжуючи вивчення підходів до означеної проблеми варто відзначити, що значний внесок у розв'язання проблеми формування готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності, зокрема управлінської зроблено вітчизняними педагогами-науковцями. Фундаментального значення набуває думка В. Кременя, що «...підвищення рівня фундаментальності професійної готовності майбутніх фахівців шляхом подальшого розроблення освітніх стандартів, які відображають сучасні вимоги до рівня кваліфікації, мобільності, сукупності професійно важливих якостей...» (Кремень, 2010).

Готовність до управлінської діяльності вітчизняна вчена О. Лебідь визначає як стійку здатність особистості виконувати управлінську діяльність, що включає такі аспекти: мотиви, інтереси, здібності, темпераментні й характерологічні особливості, знання і вміння, що дозволяють досягти високих результатів (Лебідь, 2018).

Розкриваючи зміст готовності майбутнього керівника ЗЗСО до застосування технологій педагогічного менеджменту, М. Швардак стверджує, що досліджуване поняття являє собою генералізовану здатність фахівця до виконання управлінських операцій та функцій на основі засвоєних теоретичних знань про цілі, зміст, алгоритмізацію та інструментарій технологій педагогічного менеджменту, сформованих мотивів щодо здійснення ефективної, свідомої технологізації управлінської діяльності, наявних у керівника професійно важливих особистісно-

рефлексивних якостей та набутого практичного досвіду, що забезпечує оптимальне застосування в педагогічному менеджменті сучасних технологій. У результаті наукового аналізу, в структурі готовності майбутніх керівників ЗЗСО до застосування технологій педагогічного менеджменту дослідницею виділено чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційний та особистісно-рефлексивний. (Швардак, 2021).

Акцентуючи увагу на управлінській компетентності як ключовій у підготовці майбутніх магістрів педагогічної освіти, дослідники Г. Красильникова, С. Красильников та І.Герніченко зауважують, що саме вона забезпечує готовність майбутніх педагогів до ефективного виконання своїх професійних обов'язків щодо планування, організації та реалізації освітнього процесу, його моніторингу та контролю результатів діяльності, конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу та представниками зовнішніх стейкхолдерів, прийняття управлінських рішень на різних організаційних рівнях. Відтак, формування управлінської компетентності здобувачів вищої освіти дозволить у майбутньому застосувати набуті здобувачами освіти знання та уміння, досвід управління педагогічними проєктами під час виконання різноманітних адміністративно-управлінських функцій у сфері освіти, змінювати статусно-рольові характеристики особистості у педагогічному колективі (Красильникова, Красильников, Герніченко, 2023).

Таким чином, більшість дослідників говорить про необхідність формування у майбутніх магістрів освіти управлінської компетентності. Для нашого дослідження цінною є думка, про важливість формування готовності педагогів до компетентнісного вирішення професійних завдань, які направлені на вивчення можливостей та потреб здобувачів освіти; організацію взаємодії освітніх та громадських установ, дитячих колективів, батьків чи їх представників; участь в управлінні освітнім колективом; здійсненні самоврядування для якнайкращого вирішення професійних завдань; формування якісного освітнього та дослідницького середовища та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, проведений аналіз наукових розвідок з питань змістовно-структурного розуміння поняття «готовність майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності» засвідчив значущість та актуальність даної проблеми та дозволив сформулювати власне бачення стосовно цього питання. На нашу думку, готовність майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності можна визначити як інтегративну властивість особистості, яка поєднує мотиваційно-ціннісні орієнтації, професійні знання, уміння та навички, а також особистісні якості, необхідні для ефективного виконання управлінських функцій у сфері освіти.

Структура готовності, на наш погляд, включає такі компоненти:

- мотиваційно-ціннісний компонент: усвідомлення значущості управлінської діяльності в освітньому процесі, наявність стійкої мотивації до її здійснення та прийняття професійних цінностей;
- когнітивний компонент: володіння системою теоретичних знань з педагогіки, менеджменту, психології та інших дисциплін, необхідних для прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- діяльнісний компонент: наявність практичних умінь та навичок, що забезпечують реалізацію управлінських функцій, таких як планування,

організація, контроль та коригування освітнього процесу;

– особистісний компонент: розвинені особистісні якості, зокрема лідерство, комунікативність, відповідальність, стресостійкість та здатність до рефлексії, які сприяють ефективній управлінській діяльності.

Ці компоненти взаємодіють між собою, формуючи цілісну систему готовності майбутнього магістра освіти до успішної управлінської діяльності.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Бойко, О. В. (2005). *Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів соціального управління: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04*. Київ.

Верховна Рада України. (2014). *Закон України «Про вищу освіту»*. Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>

Верховна Рада України. (2017). *Закон України «Про освіту»*. Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>

Міністерство освіти і науки України. (2016). *Концепція нової української школи*. Вилучено з: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Кабінет Міністрів України. (2022). *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки*. Розпорядження від 23 лютого 2022 року № 286-р. Вилучено з: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>

Красильникова, Г., Красильников, С., & Герніченко, І. (2023). *Формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти під час навчання в університеті. Академічні візії, (20)*.

Ковчина, І. М. (2000). *Педагогічна освіта в Польщі у 80-90 роках ХХ століття: Монографія*. За ред. Ничкало Н. Г. Київ: Логос.

Кремень, В. Г. (2010). *Філософія людодоцентризму в освітньому просторі (2-ге вид.)*. Київ: Т-во «Знання» України.

Лебідь, О. В. (2017). *Формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури: теоретико-методичний аспект: Монографія*. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.

Линенко, А. Ф. (1996). *Теорія и практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»*. Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Матохнюк, Л., & Потапова, О. (2023). *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія», (4), 86–92*.

Майборода, В. К. (1992). *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 р.)*: Монографія. Київ: Либідь.

Міністерство освіти і науки України. (2024). *Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень, галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність – 011 Освітні, педагогічні науки*. Вилучено з: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini/zatverdzeni-standarti-vishchoi-osviti>

Мороз, А. Г. (1980). *Формування готовності до педагогічної діяльності у майбутніх учителів: Психолого-педагогічні засади удосконалення підготовки фахівців в університеті. Збірник наукових праць, Дніпропетровськ: Вид-во*

Дніпропетр. університета, 71–75.

Кабінет Міністрів України. (2011). *Національна рамка кваліфікацій*. Постанова від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1341-2011-п>

Сімко, Р. (2019). Поняття готовності до професійної діяльності на сучасному етапі розвитку психологічної науки. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (13). Вилучено з: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-13>

Швардак, М. В. (2021). Зміст та структура готовності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування технологій педагогічного менеджменту. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, (1 (339), Ч. І).

Шестоपालюк, О. В. (2013). Управлінська компетентність викладача: зміст і структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (34), 3–5.

REFERENCES

Boiko, O. V. (2005). *Formuvannia hotovnosti do upravlinskoi diialnosti u maibutnikh mahistriv sotsialnoho upravlinnia: Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04*. Kyiv [in Ukrainian].

Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu": Zakon vid 01.07.2014 № 1556-VII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Zakon Ukrainy "Pro osvitu": Zakon vid 05.09.2017 № 2145-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19> [in Ukrainian].

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). *Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].

Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022). *Strategiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky: Rozporiadzhennia vid 23 liutoho 2022 roku № 286-r*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvytku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki> [in Ukrainian].

Krasylnykova, H., Krasylnykov, S., & Hernichenko, I. (2023). *Formuvannia upravlinskoi kompetentnosti mahistriv profesiinoi osvity pid chas navchannia v universyteti. Akademichni vizii*, (20) [in Ukrainian].

Kovchyna, I. M. (2000). *Pedahohichna osvita v Polshchi u 80-90 rokakh XX stolittia: Monohrafiia / Za red. Nychkalo N. H.* Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

Kremen, V. H. (2010). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v osvitnomu prostori* (2-he vyd.). Kyiv: T-vo "Znannia" Ukrainy [in Ukrainian].

Lebid, O. V. (2017). *Formuvannia hotovnosti maibutnoho kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu do stratehichnoho upravlinnia v umovakh mahistratury: Teoretyko-metodychnyi aspekt: Monohrafiia*. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia [in Ukrainian].

Lynenko, A. F. (1996). *Teoriiia i praktyka formuvannia hotovnosti studentiv pedahohichnykh vuziv do profesiinoi diialnosti: Dys. ... d-ra ped. nauk 13.00.04 "Teoriiia ta metodyka profesiinoi osvity"*. Kyiv: Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy [in Ukrainian].

Matokhniuk, L., & Potapova, O. (2023). *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seria "Pedahohika. Psykholohiia"*, (4), 86-92 [in Ukrainian].

Maiboroda, V. K. (1992). *Vyshcha pedahohichna osvita v Ukraini: Istoriia, dosvid, uroky (1917–1985 r.): Monohrafiia*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2024). *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan – 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnist – 011 Osvitni, pedahohichni nauky*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/naukovo-metodychna-rada-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/zatverdzeni-standarty-vyshchoi-osvity> [in Ukrainian].

Moroz, A. H. (1980). Formuvannia hotovnosti do pedahohichnoi diialnosti u maibutnikh uchyteliv: Psykholoho-pedahohichni zasady udoskonalennia pidhotovky fakhivtsiv v universyteti. *Zbirnyk naukovykh prats*, Dnipropetrovsk: Vyd-vo Dnipropetr. universytetu, 71-75 [in Ukrainian].

Kabinet Ministriv Ukrainy. (2011). *Natsionalna ramka kvalifikatsii: Postanova vid 23.11.2011 № 1341*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1341-2011-p>

Simko, R. (2019). Poniattia hotovnosti do profesiinoi diialnosti na suchasnomu etapi rozvytku psykholohichnoi nauky. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii"*, (13). Retrieved from: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-13> [in Ukrainian].

Shvardak, M. V. (2021). Zmist ta struktura hotovnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity do zastosuvannia tekhnolohii pedahohichnoho menedzhmentu. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, (1 (339), Ch. I) [in Ukrainian].

Shestopaliuk, O. V. (2013). Upravlinska kompetentnist vykladacha: Zmist i struktura. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: Metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, (34), 3-5 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито актуальність дослідження формування готовності майбутніх магістрів освіти до управлінської діяльності, що зумовлена викликами сучасної системи освіти, яка вимагає висококваліфікованих управлінців, здатних до стратегічного планування, впровадження інновацій і цифровізації. Реформи освіти, децентралізація управління, глобалізація та зростання конкуренції серед освітніх закладів визначають важливість розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів. Законодавчі акти України та стратегічні документи наголошують на необхідності підготовки фахівців, які відповідатимуть національним і міжнародним стандартам у сфері освіти.

Проведений аналіз наукових публікацій дозволив виявити різні підходи до дослідження феномену готовності до управлінської діяльності. Виокремлено ключові компоненти готовності: мотиваційний, операційний, емоційно-вольовий та рефлексивний, що утворюють цілісну систему. Акцентовано, що у більшості досліджень, готовність до управлінської діяльності розглядається як динамічне поєднання знань, навичок і особистісних якостей, необхідних для ефективної діяльності в освіті.

Досягнуто мету дослідження, зокрема на підставі узагальнених підходів до визначення готовності, запропоновано власне трактування терміну, як інтегративної властивості особистості, яка поєднує мотиваційно-ціннісні орієнтації, професійні знання, уміння та навички, а також особистісні якості, необхідні для ефективного виконання управлінських функцій у сфері освіти. У

статті обґрунтовано структуру досліджуваного феномену як сукупність мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів.

Отримані результати сприяють удосконаленню підготовки магістрів освіти, підвищенню якості управління освітніми закладами та їх адаптації до сучасних викликів і стандартів.

Ключові слова: *майбутні магістри освіти, готовність до управлінської діяльності, професійна підготовка магістрів освіти.*

УДК 364-053.9:378.147(477)

SPECIFIC OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR WORKING WITH THE ELDERLY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЛЯ РОБОТИ З ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Олександр Кузнецов

здобувач 3 освітньо-наукового
рівня вищої освіти, спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: kyznecova2020@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8645-9848
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Oleksandr Kuznetsov

applicant of the 3rd educational and
scientific level higher education specialty
011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: kyznecova2020@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8645-9848
SHEI «Donbas State Pedago
University», Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the features of professional training of future social workers to work with the elderly in pedagogical higher education institutions. The author analyzes the relevance of this problem in the context of socio-economic challenges, demographic changes and digitalization of society. Training of highly qualified social workers is an important element of ensuring the social security of the state, especially in conditions of a difficult socio-economic situation. The paper considers the regulatory and legal support for the training of social work specialists, in particular the standards of higher education in the specialty 231 «Social Work». The main areas of professional training are highlighted, which provide for the formation of general professional and specialized competencies. The author analyzes the educational and professional program «Social Work» of the State Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University», where training is carried out on the basis of motivation for professional self-improvement, the search for innovative approaches to the implementation of social support, the adaptation of foreign experience, etc. Special attention is paid to the course «Social Gerontology», the successful completion of which allows students to better understand the features of aging, the psychosocial aspects of the lives of older people and the forms of providing social support. The article suggests ways to improve the educational process,

including: expanding the content of disciplines aimed at studying the psychological and social aspects of aging, using interactive teaching methods, mastering digital technologies, gaining practical experience in territorial centers of social services. It is noted that the training of future specialists should be carried out on the basis of an individual approach to working with clients, which involves taking into account their physiological, psychological and socio-cultural characteristics. It is concluded that high-quality training of social workers to work with the elderly will contribute to their social adaptation and increase the standard of living. Further research may focus on introducing the concept of active longevity into the social work system and developing information and communication competence of future specialists.

Key words: professional training, higher education institution, educational program, competences, specialist, social work, elderly people.

Актуальність теми. Підготовка висококваліфікованих фахівців є головною метою вищої освіти в Україні та проблемою, що не втрачає своєї актуальності. В умовах модернізаційних перетворень і стрімкого прогресу всіх сфер суспільства держава потребує підвищення рівня всебічного розвитку особистості та підготовки компетентних працівників у межах визначеної професійної діяльності. Не є винятком і навчання майбутніх соціальних працівників, адже в умовах російсько-української війни та складного соціально-економічного становища населення соціальна робота як практична діяльність та галузь науки відіграє значну роль у підтримці соціальної безпеки України. Одним із аспектів, який заслуговує на особливу увагу та окремий аналіз, є підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з людьми похилого віку, оскільки дана верства населення є однією з найвразливіших до впливу складних життєвих обставин.

Навчання майбутніх фахівців впливає на систему соціальної підтримки населення загалом, адже від рівня професійної компетентності та вмотивованості соціального працівника залежить ефективність конкретної діяльності з надання необхідної допомоги. Зокрема, це стосується соціального захисту осіб похилого віку, які часто стикаються з відчуттями невизначеності, самотності та соціальної ізоляції. Також необхідно зазначити, що в часи прискореного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі особливий науковий інтерес викликає процес формування інформаційно-комунікаційної компетентності у здобувачів вищої освіти. Отже, на сьогодні гостро постає питання поліпшення якості підготовки здобувачів спеціальності 231 Соціальна робота, що в сучасних умовах має бути орієнтована на розвиток та набуття нових компетенцій, зокрема навичок роботи із сучасними цифровими технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфічні особливості соціальної роботи з людьми похилого віку досліджували науковці О. Безпалько, І. Зверєва, Т. Коленіченко, І. Мещан, С. Харченко тощо. Питання підготовки фахівців соціальної сфери аналізували такі вчені, як С. Архіпова, О. Дубасенюк, Н. Романовська, І. Савельчук, А. Стьопкіна, І. Трубник та ін. Іноземний досвід формування ключових компетентностей соціальних працівників ґрунтовно вивчали В. Баранюк, О. Карпенко, Я. Співак. Дослідження рівня підготовки соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку привертало увагу

таких науковців, як Н. Павлишина, С. Стрельбицька, І. Чорна тощо. Науковим пошуком у сфері змісту інформаційно-комунікаційної компетентності та умов її формування займалися А. Зленко, О. Плужник, А. Приходько, Г. Ткачук, Я. Топольник та ін. Питанням формування та вдосконалення інформаційно-цифрової компетентності педагогів присвятили свої наукові доробки Л. Гаврілова, О. Гриценчук, А. Клеба, О. Мирошниченко, О. Наливайко, О. Овчарук, Н. Опушко. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери розглядали дослідники В. Балахтар, В. Березан, Л. Дітковська, Т. Костєва, Р. Новгородський тощо.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є здійснення теоретичного аналізу підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з особами похилого віку в умовах освітнього процесу педагогічного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якість підготовки майбутніх кваліфікованих кадрів переважним чином віддзеркалює стан сучасного ринку праці. В Україні підготовка студентів до конкретної професійної діяльності визначається такими нормативно-правовими актами, як Закон України «Про освіту» (Закон України «Про освіту», 2017 (зі змінами 2024)), Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту», 1998 (зі змінами 2024)), Закон України «Про вищу освіту» (Закон України «Про вищу освіту», 2014 (зі змінами 2024)) тощо. Видатний український педагог С. Гончаренко у своєму Українському педагогічному енциклопедичному словнику розглядає поняття «професійна підготовка» як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією» (Гончаренко, 2011). Закон «Про вищу освіту» у ст. 1 визначає даний термін як «здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю». Погоджуємося із думкою українських науковців В. Імбер, І. Войтовича та С. Мусійчук, що нинішнє суспільство зацікавлене в комплексній підготовці «... висококваліфікованих, конкурентоспроможних, мобільних на ринку праці фахівців...», що здебільшого залежить від структури та сутності освітнього процесу у закладах вищої освіти та закладах фахової передвищої освіти (Імбер, Войтович, & Мусійчук, 2023).

Дослідниця С. Кучер та ін. учені дійшли до висновку, що підготовка особистості до майбутньої професійної діяльності складається з чотирьох етапів:

1) формування ключових компетентностей, загальних для всіх спеціальностей у межах майбутньої професійної діяльності;

2) розвиток загально-професійної компетентності (відбиває актуальне бачення найбільш важливих завдань професійної діяльності майбутнього фахівця) згідно з професійними стандартами на основі ключових компетентностей;

3) формування спеціалізованої компетентності, що ґрунтується на вже розвиненій загально-професійній компетентності (стосується особливостей конкретної діяльності майбутнього фахівця);

4) розвиток окремих спеціалізованих компетентностей (Kucher, Gorbatiyuk, Serdyuk, Ozha, Grinyayeva, & Fridman, 2022).

Підготовка здобувачів вищої освіти за освітньою програмою «Соціальна робота» в українських ЗВО відбувається на засадах гуманістичної спрямованості та суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Навчання майбутніх соціальних працівників за освітніми програмами (далі – ОП) першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти реалізується відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» №557 від 24.04.2019 р. та «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» №556 від 24.04.2019 р.). Стандарт для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти передбачає формування такої інтегральної компетентності, як: «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов» (Стандарт вищої освіти України (перший (бакалаврський) рівень, 2019) Стандарт другого (магістерського) рівня вищої освіти акцентує на формуванні дослідницьких здібностей, умінь розробляти і впроваджувати інноваційні технології у професійну діяльність: «здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» (Стандарт вищої освіти України (другий (магістерський) рівень, 2019).

Детально проаналізувавши кожен із двох Стандартів, можемо резюмувати, що підготовка майбутніх соціальних працівників в Україні ґрунтується на формуванні вмінь та здібностей застосовувати теоретичні знання на практиці, виявляти гнучкість і креативність у вирішенні проблем, що виникають, прогнозувати наслідки соціальних явищ, демонструвати толерантність та емпатію до кожної особистості, якій надається допомога, поважати верховенство права тощо. Кваліфікований соціальний працівник обов'язково має тренувати навички роботи в команді, міжособистісної комунікації, розвивати свою емоційну стійкість, бути обізнаним щодо форм і видів соціальної роботи, орієнтуватися у нормативно-правовій базі, що стосується визначеного фаху, знати та дотримуватися Професійно-етичного кодексу соціальних працівників України. Фахівець із соціальної роботи також повинен вміти проводити оцінку потреб та дотримуватися принципу індивідуального підходу до кожного з клієнтів, що опинилися у складній життєвій ситуації. Випускники-магістри додатково мають опанувати управлінські навички в соціальній сфері, вміння проводити наукові дослідження та впроваджувати інноваційні технології (зокрема в галузі розробки та реалізації соціальних проєктів) в свою професійну діяльність. Однією з важливих характеристик професійної майстерності сучасного соціального працівника є інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає успішне та продуктивне використання цифрових технологій під час виконання своїх посадових обов'язків.

Слід підкреслити, що в нинішніх реаліях, які відрізняються посиленням процесів цифровізації основних сфер життєдіяльності суспільства, зусиллями щодо протидії дискримінації за віком та ейджизму, а також загостренням проблеми так званого «старіння населення», особливої актуальності набуває

підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого, або третього, віку. В українському суспільстві становище старших людей ускладнене деструктивним впливом таких чинників, як самотність, соціальна ізоляція, проблеми у засвоєнні нових умінь, навичок, соціальних ролей, наслідки політичних та соціально-економічних криз. У результаті цього постає потреба в аналізі та пошуку шляхів удосконалення методик формування готовності фахівців соціальної сфери до роботи з людьми похилого віку. На нашу думку, дана діяльність передусім має базуватися на засадах гуманізму та людиноцентризму, втілювати основні загальнолюдські цінності, розглядати фізіологічні, психологічні, культурні та духовні потреби особистості в їхній єдності. Соціальний працівник, який надає допомогу, має розуміти та усвідомлювати особливості похилого віку, вміти досліджувати психологічні, психопатологічні, соматичні, морально-етичні проблеми, типові для літньої людини (Джуган, 2022).

Науковці В. Поліщук, Н. Олексюк та Г. Лещук зауважують, що здобувачі освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота мають бути всебічно підготовленими до таких форм роботи з людьми похилого віку:

- соціальне інспектування;
- аналіз проблемних чинників і потреб осіб третього віку та членів їх сімей;
- задоволення основних потреб літніх людей у вигляді різних видів соціального обслуговування, що поділяються на соціальну допомогу та соціальні послуги);
- здійснення соціального супроводу, що передбачає забезпечення конкретної особи комплексом юридичних, психологічних, соціально-медичних, інформаційних послуг;
- формування мотивації людей похилого віку до соціокультурної та освітньої діяльності, що означає здійснення заходів, спрямованих на розвиток нових, життєво необхідних навичок; мотивацію до ведення здорового способу життя; допомогу в розкритті потенціалу та можливостей особистості для створення оптимальних умов їх життєвого втілення (Поліщук, Олексюк, & Лещук, 2022).

Отже, підготовка соціальних працівників до даної діяльності має враховувати специфічні ознаки цього напрямку, що передбачають оволодіння здібностями розробляти системні соціальні заходи для осіб похилого віку, забезпечувати реалізацію права на послуги соціального обслуговування та виконання стратегії активного довголіття. Особливу увагу майбутній соціальний працівник має приділяти втіленню принципів збереження здоров'я та забезпечення добробуту громадян похилого віку.

Погоджуємося із В. Поліщуком, Н. Олексюк та Г. Лещук, що у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами похилого віку важливо враховувати той аспект, що на зміст і сутність даної діяльності впливає значна кількість чинників, наприклад: специфіка життєдіяльності літніх людей, їхнього досвіду і знань; здобута освіта; стан здоров'я; життєві цінності та орієнтації; склад сім'ї особи похилого віку та характер взаємин у ній; проблеми та складні життєві обставини, що виникають; пріоритети та наявні ресурси, можливості членів сім'ї; сутність запитів і очікувань старшої людини та членів її

родини; ресурси територіальних громад тощо.

У Донбаському державному педагогічному університеті (ДДПУ) підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється на кафедрі соціальної роботи, яку було відкрито під назвою «Кафедра соціальної педагогіки». У 2013 році назву було змінено на «Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи», а у 2021 році вона отримала своє нинішнє найменування. Викладацький склад кафедри веде наукову роботу у межах комплексної наукової теми «Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення» (державний реєстраційний номер 011U003305). Проаналізувавши освітньо-професійну програму «Соціальна робота» ДДПУ, можемо бачити, що вона була розроблена з урахуванням досвіду Державного університету «Одеська політехніка», Волинського національного університету імені Лесі Українки, Київського університету імені Бориса Грінченка, Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та ін. Основним фокусом ОП є: «професійна діяльність із соціальної роботи з різними категоріями населення, які перебувають у складних життєвих обставинах або знаходяться в групі ризику, на основі розвитку професійного самовдосконалення, пошуку нових підходів реалізації соціальної політики в Україні, освоєння міжнародного досвіду у сфері соціальної роботи». Серед особливостей даної освітньої програми автори виділяють «підготовку фахівців до здійснення соціальної роботи із попередження, подолання або мінімізації наслідків конфліктів та складних життєвих обставин, що дає можливість випускникам ОП більш якісно надавати соціальну допомогу мешканцям регіону, значна кількість якого пережили і переживають військові дії, є вимушеними переселенцями, перебувають у складних життєвих обставинах». Методами, методиками та технологіями, що використовуються в освітньому процесі, є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання соціальних явищ; методики оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп; педагогічні, економічні, психологічні, соціологічні, інформаційно-комунікаційні технології. Інструментами та обладнанням, що забезпечують якість підготовки, є сучасні інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в соціальній сфері (ОПП «Соціальна робота, 2024).

Варто зазначити, що в під час розробки ОП значна увага приділялася підготовці студентів до роботи з людьми похилого віку. Зокрема, в блок обов'язкових навчальних дисциплін фахової спрямованості включено курс «Соціальна геронтологія», який викладається у 7 семестрі 4 курсу навчання на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Метою курсу є засвоєння здобувачами теоретичних знань про специфіку психічного, особистісного, соціального, духовного стану людей похилого віку та практичних навичок з основних типів надання соціальної підтримки методів фахової соціальної реабілітації літніх людей. Програмними результатами вивчення дисципліни мають стати здібність самостійно визначати ті обставини, у розв'язанні яких необхідне надання соціальної допомоги, та здатність повною мірою організовувати надання соціальних послуг для літніх людей. У процесі вивчення інших дисциплін даної освітньої програми соціальна робота з людьми похилого віку також розглядається як одна зі складових соціальної підтримки різних верств населення.

У межах сучасного освітнього процесу вагому роль у підготовці майбутніх фахівців відіграє розробка інноваційних підходів, які найбільш точно відповідають актуальним професійним якостям. Вибір методів навчання соціальних працівників має бути обґрунтований важливістю дотримання певних принципів, як-от: людиноцентризм, гуманістична спрямованість, конфіденційність, індивідуальний підхід до кожного, хто потребує допомоги, дотримання норм професійної етики тощо. У сучасному суспільстві старші люди стикаються з різноманітними викликами: самотність, соціальна ізоляція, фрустрація, низька якість життя, низька цифрова та медіаграмотність. Враховуючи це, процес підготовки майбутніх фахівців у цьому напрямі має бути спрямований на оволодіння необхідними компетентціями, наявність яких дасть можливість надавати якісну та своєчасну соціальну допомогу в обставинах, що виникли. На наше переконання, найбільш важливими складовими вдосконалення системи підготовки є:

- збільшення часу для вивчення теми «Психологія людей похилого віку» у межах курсу «Психологія професійної діяльності» для більш глибокого розуміння здобувачами емоційних потреб літніх людей;
- опанування технік активного слухання та емпатії;
- включення в освітню програму курсу «Цифрова грамотність»;
- детальне ознайомлення з методиками розвитку в літніх людей навичок користування електронними пристроями, соцмережами та онлайн-сервісами;
- проведення практичних тренінгів з організації онлайн-комунікацій та віртуальних заходів для людей похилого віку;
- дослідження методик зменшення проявів самотності, тривоги та стресу у людей похилого віку;
- залучення до розробки програм консультування літніх людей щодо ведення активного способу життя;
- аналіз потреб людей похилого віку з урахуванням їхнього соціального, культурного та релігійного досвіду;
- сприяння розвитку волонтерських ініціатив, у яких майбутні соціальні працівники мали б змогу розвинути свої навички роботи з літніми людьми;
- практична підготовка у територіальних центрах соціальних служб;
- дослідження та розробка методів оцінки якості життя людей похилого віку;
- використання кейс-методу (case study) для аналізу, обговорення та пропозицій розв'язання конкретної складної життєвої ситуації особи похилого віку;
- поглиблена підготовка майбутнього соціального працівника до міждисциплінарної взаємодії з психологами, реабілітологами, юристами та іншими фахівцями у процесі надання комплексної соціальної допомоги;
- дослідження сучасних тренінгових технологій як інтерактивної форми роботи соціального працівника з людьми похилого віку.

Комплексне використання сучасних освітніх технологій у поєднанні з аналізом передового вітчизняного і зарубіжного досвіду освітян та науковців дає змогу забезпечити якісну підготовку фахівців із соціальної роботи, що відповідатиме на актуальні виклики, які постали перед українським суспільством.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, здійснивши дослідження процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку, зокрема в ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», можемо резюмувати, що здобувач має бути готовим до діяльності в межах таких основних напрямів соціального захисту літніх людей: підтримка та збереження здоров'я, фінансова незалежність та розвиток навичок самостійного проживання, безпека та безбар'єрність, мотивація до соціальної активності та участі у житті суспільства, соціальне обслуговування. Майбутній соціальний працівник як фахівець ХХІ століття повинен зберігати мотивацію до впровадження інноваційних технологій надання підтримки, стимулюючи клієнтів переходити до реалізації свого власного потенціалу та пошуку внутрішніх ресурсів для подолання складних життєвих обставин. Формування професійної готовності до роботи з особами літнього віку має спиратися на гуманістичні цінності, індивідуальний підхід до кожної ситуації, використання цифрових технологій та міжнародний досвід. Подальші дослідження можуть стосуватися реалізації концепції активного довголіття як одного з напрямів підготовки майбутніх соціальних працівників у ЗВО, а також інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у контексті роботи з людьми похилого віку.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник* / Вид. 2, допов. й виправ. Рівне : Волинські обереги, 552 с.

Джуган, В. В., Джуган, Р. І. (2022). Дефініція поняття «люди похилого віку», як категорії соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 1(50), 77–80.

Закон України «Про вищу освіту» від 01.01.2014 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 37-38, ст. 2004 (зі змінами 4170-IX від 19.12.2024). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2017, №38-39, ст. 380 (зі змінами № 4113-IX від 04.12.2024). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10.02.1998. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2014, № 32, ст. 215 (зі змінами № 4170-IX від 19.12.2024). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>

Імбер, В.І., Войтович, І.С., & Мусійчук, С.М. (2023). Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах змішаного навчання. *Інноваційна педагогіка*, 66, 243–246.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти» №556 від 24.04.2019. Вилучено з <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» №557 від 24.04.2019. Вилучено з

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf>

Освітня (освітньо-професійна) програма «Соціальна робота» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 – Соціальна робота / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2024. Вилучено з [https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2024/08_august/11/03/%D0%9E%D0%9F%20231%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0,%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA.%202024%20\(1\).pdf](https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2024/08_august/11/03/%D0%9E%D0%9F%20231%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0,%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA.%202024%20(1).pdf)

Поліщук, В., Олексюк, Н., & Лещук, Г. (2022). Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(50), 227–231.

Kucher, S., Gorbatyuk, R., Serdyuk, O., Ozha, M., Grinyayeva, N., & Fridman, M. (2022). The use of information and communication technologies in the organisation of blended learning for future vocational school students, 4(4).

REFERENCES

Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary] / Vyd. 2, dopov. y vyprav. Rivne : Volynski oberehy, 552 c. [in Ukrainian].

Dzhuhan, V. V., Dzhuhan, R. I. (2022). Definiitsia poniattia «liudy pokhyloho viku», yak katehorii sotsialnoi roboty [Definition of the concept of «elderly people» as a category of social work]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(50), 77–80 [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.01.2014 r. [Law of Ukraine «On Higher Education» of 01.01.2014]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 2014, № 37-38, st. 2004 (zi zminamy 4170-IX vid 19.12.2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. [Law of Ukraine «On Education» dated 05.09.2017]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2017, №38-39, st. 380 (zi zminamy № 4113-IX vid 04.12.2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu) osvitu» vid 10.02.1998 [Law of Ukraine «On Professional (Vocational and Technical) Education» dated 10.02.1998]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 2014, № 32, st. 215 (zi zminamy № 4170-IX vid 19.12.2024). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Imber, V.I., Voitovych, I.S., & Musiichuk, S.M. (2023). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv v umovakh zmishanoho navchannia [Professional training of future specialists in blended learning. Innovative pedagogy]. *Innovatsiina pedahohika*, 66, 243–246 [in Ukrainian].

Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity» №556 vid 24.04.2019. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the standard of higher education in the specialty 231 «Social work» for the second (master's) level of higher education» No. 556 dated 24.04.2019]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha->

[osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf)
[in Ukrainian].

Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity» №557 vid 24.04.2019 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the standard of higher education in the specialty 231 «Social work» for the first (bachelor's) level of higher education» No. 557 dated 24.04.2019]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> [in Ukrainian].

Osvitnia (osvitno-profesiina) prohrama «Sotsialna robota» pidhotovky zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 231 – Sotsialna robota [Educational (educational and professional) program «Social Work» for the training of applicants for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 231 - Social Work] / DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet», 2024. Retrieved from [https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2024/08_august/11/03/%D0%9E%D0%9F%20231%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0,%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA.%202024%20\(1\).pdf](https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2024/08_august/11/03/%D0%9E%D0%9F%20231%20%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0,%20%D0%B1%D0%B0%D0%BA.%202024%20(1).pdf) [in Ukrainian].

Polishchuk, V., Oleksiuk, N., & Leshchuk, H. (2022). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy litnoho viku [Preparing future social workers for work with the elderly]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. «Pedahohika. Sotsialna robota»*, 1(50), 227–231 [in Ukrainian].

Kucher, S., Gorbatyuk, R., Serdyuk, O., Ozha, M., Grinyayeva, N., & Fridman, M. (2022). The use of information and communication technologies in the organisation of blended learning for future vocational school students, 4(4) [in English].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в педагогічних ЗВО. Автор аналізує актуальність цієї проблеми в контексті соціально-економічних викликів, демографічних змін та цифровізації суспільства. Підготовка висококваліфікованих соціальних працівників є важливим елементом забезпечення соціальної безпеки держави, особливо в умовах складного соціально-економічного становища. У роботі розглядається нормативно-правове забезпечення підготовки фахівців із соціальної роботи, зокрема стандарти вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Виділяються основні напрями професійної підготовки, які передбачають формування загальнопрофесійних і спеціалізованих компетентностей. Автор аналізує освітньо-професійну програму «Соціальна робота» ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», де навчання здійснюється на основі мотивації до професійного самовдосконалення, пошуку інноваційних підходів до реалізації соціальної підтримки, адаптації зарубіжного досвіду тощо. Окрема увага приділена курсу «Соціальна геронтологія», успішне завершення якого дає змогу студентам глибше зрозуміти особливості старіння, психосоціальні

аспекти життя літніх людей та форми надання соціальної підтримки. У статті запропоновано шляхи вдосконалення освітнього процесу, серед яких: розширення змісту дисциплін, спрямованих на вивчення психологічних і соціальних аспектів старіння, використання інтерактивних методів навчання, опанування цифрових технологій, набуття практичного досвіду в територіальних центрах соціальних служб. Зауважено, що підготовка майбутніх фахівців має здійснюватися на засадах індивідуального підходу до роботи з клієнтами, що передбачає врахування їхніх фізіологічних, психологічних і соціокультурних особливостей. Зроблено висновок, що якісна підготовка соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку сприятиме їхній соціальній адаптації та підвищенню рівня життя. Подальші дослідження можуть зосереджуватися на впровадженні концепції активного довголіття в систему соціальної роботи та розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна підготовка, заклад вищої освіти, освітня програма, компетентності, фахівець, соціальна робота, люди похилого віку.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 373.5.016:908:616.614

LOCAL STUDIES AS A BASIS FOR THE SOCIALIZATION OF A STUDENT'S PERSONALITY

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

Ірина Ніконова

здобувачка 3-го (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
E-mail: nikonovairyna1981@gmail.com
ORCID 0000-0002-6911-9435
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Iryna Nikonova

applicant for the 3rd (educational and scientific) higher education, specialty 011 Educational, pedagogical sciences
E-mail: nikonovairyna1981@gmail.com
ORCID 0000-0002-6911-9435
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

Сергій Фатальчук

кандидат педагогічних наук, доцент
E-mail: s-fatalchuk@ukr.net
ORCID 0009-0002-9815-8801
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Serhii Fatalchuk

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor
E-mail: s-fatalchuk@ukr.net
ORCID 0009-0002-9815-8801
SHEI "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the problem of the development of school local studies as an important factor in the socialization of a student's personality. Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, regulatory legal acts in the field of education, it is established that the study of local history and culture both forms a personal connection between students and their native land and expands their understanding of the world, contributing to successful socialization, revealing key competencies of students, such as: civic, social, cultural, information and communication, and educational. The impact of local studies on the formation of national identity, civic position, value orientations, increasing moral and psychological stability and social competence of the personality, which are extremely necessary for successful integration into modern society, is analyzed. It is emphasized that school years for students are both preparation for life and an important life stage, saturated with social and cognitive activity. Much attention is focused on the importance of the potential of local studies for cultivating patriotism, love for the native land and responsibility for its future. The positive influence of school local studies on the development of students' humanistic values in extracurricular activities is emphasized. It is determined that the mass involvement of students in local studies activities in their free time from lessons makes it possible to some extent to avoid the danger of deformation of the student's personality. The prospects for further scientific research in studying the possibilities of school local studies for the development of

social competencies; the influence of local studies on the formation of civic identity; the study of interdisciplinary connections of local studies; the influence of local studies on the students' professional self-determination are outlined.

Key words: *civic responsibility, competence, local studies activities, socialization, social pedagogy, value orientations, school local studies.*

Актуальність теми. В умовах інтенсивних соціально-економічних і політичних перетворень, що відбуваються в нашій країні, формується вільне, незалежне національне демократичне суспільство, особлива роль у якому буде належати молодому поколінню – майбутнім представникам політичної, культурної та економічної еліти України. Це насамперед вимагає нових підходів до їхньої підготовки. Сучасній молоді, як ніколи, потрібні підвищена морально-психологічна стійкість, почуття громадянської соціальної відповідальності, здатність приймати складні життєві рішення. Подібні завдання вирішують різні освітні та соціальні установи різного рівня. У Законі України «Про освіту» (2017) вказано на цю єдність як на один із принципів, що становлять Державний освітній стандарт.

У контексті сучасних освітніх реформ, які в Україні спрямовані на розвиток критичного мислення, креативності та комунікативних навичок учнів, краєзнавство набуває особливого значення. Вивчення локальної історії та культури не лише формує в учнів особистий зв'язок із рідним краєм, а й розширює їхнє розуміння світу, сприяючи успішній соціалізації, розкриваючи ключові компетентності здобувачів освіти, як-от: громадянська, соціальна, культурна, інформаційно-комунікаційна та навчальна. Саме через розвиток цих компетентностей шкільне краєзнавство стає дієвим інструментом соціалізації учнів, готуючи їх до активної участі в житті суспільства, формуючи в них громадянську відповідальність. Як відомо, соціалізація – це багатогранний процес, у якому людина засвоює та активно відтворює соціально-культурний досвід, зокрема знання, цінності, норми, мораль та традиції. Цей процес відбувається через діяльність, спілкування та взаємодію з іншими людьми і є ключовим фактором у формуванні особистості учня (Яцик & Степанюк, 2022).

У період становлення демократичного суспільства в нашій країні сучасна школа може і повинна стати установою соціальної підготовки учнів до життя. Краєзнавство ж є важливим засобом реалізації принципу навчання з вихованням, бо культурна, історична і природна спадщини мають велике значення у формуванні ціннісних орієнтацій, світогляду та соціалізації здобувачів освіти. Саме тому проблема ефективної реалізації соціально-педагогічних функцій освіти засобами краєзнавства є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомо, що краєзнавство виконує три ключові функції: педагогічну, навчальну та наукову. Педагогічна функція полягає у використанні краєзнавства як ефективного методу навчання та виховання, що сприяє засвоєнню знань та розвитку практичних навичок; навчальна функція передбачає використання його як основи для вивчення історії в школі; наукова функція полягає у використанні краєзнавства як складової історичної науки, що надає змогу проводити комплексні дослідження регіону.

На необхідність застосовувати місцевий матеріал у навчанні та вихованні

наголошували відомі зарубіжні педагоги: А. Дістервег, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо та ін. (Чепа, 2004; Грибинюк, 2012; Євтух, 1990). Ідеї, що зародилися в Європі, знайшли своє продовження та розвиток на території сучасної України, де їх активно впроваджували та популяризували В. Антонович, М. Драгоманов, О. Духнович, С. Русова, Г. Сковорода, І. Франко та ін. (Чепа, 2004; Жупанин, 2000; Русова, 1997; Франко, 1986). На освітнє та виховне значення пізнання свого краю акцентували увагу корифеї вітчизняної педагогічної думки: П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та ін. (Чепа, 2004; Макаренко, 1953; Сухомлинський, 1976).

Окреслена проблема є також актуальною серед українських педагогів сучасної формації. У роботах таких дослідників, як-от: В. Бугрій (2011), Л. Войтова (2011), Н. Побірченко (2010), О. Сухомлинська (2019), П. Тронько (2004) та інших розкривається значний потенціал краєзнавства в організації соціокультурної діяльності учнів та вплив на їхню соціалізацію. Зокрема, В. Бугрій (2011) та Л. Войтова (2011) стверджують, що формування соціально активної особистості здобувачів освіти на базі краєзнавства доцільно здійснювати лише за умови, якщо вони будуть активними суб'єктами краєзнавчої діяльності, реалізуючи свої творчі та соціальні здібності в шкільному житті та дозвіллі. Питання організації дозвілля з урахуванням соціальних та особистісних чинників досліджують вітчизняні науковці: О. Безкоровайна (2009), І. Бех (2003), О. Сорочинська (2005) та ін.

Інтеграцію краєзнавства з навчальними дисциплінами (географія, біологія, історія, хімія, фізика, література тощо) висвітлюють такі вчені: О. Сухомлинська (2019), П. Тронько (2004) та ін. У їхніх роботах рідний край і навколишня природа розглядаються як умови життя та здоров'я людей, як основні цінності морального виховання.

Наразі в науковій літературі особливу увагу звернено на соціальну адаптацію здобувачів освіти, основними елементами якої є свідомість, діяльність і конкретні адаптаційні механізми, зокрема соціогенного характеру. На сьогоднішній день ще недостатньо використані резерви соціалізації учнів за допомогою шкільного краєзнавства в класно-урочній системі навчання, у позакласній та позашкільній роботі. Як показує багаторічний досвід дослідників, масове залучення здобувачів освіти до краєзнавчої діяльності у вільний від уроків час надає змогу певною мірою уникнути небезпеки деформації особистості учня, про яку пишуть сучасні соціологи, педагоги та психологи. Вони стурбовані тим фактом, що в умовах різкого погіршення матеріального добробуту значної частини населення, з одного боку, і зростаючої комерціалізації освіти – з іншого, сучасних політичних змін школа може перетворитися на підсилювач нерівності можливостей розвитку дітей.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета дослідження – розкрити потенціал шкільного краєзнавства як ефективного інструмента соціалізації здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні не існує чіткого визначення поняття «шкільне краєзнавство», але в словнику термінів з педагогіки зазначено, що «шкільне краєзнавство – це активне дослідження учнями під керівництвом вчителя природних, соціально-економічних, історичних та культурних аспектів

рідного краю, що здійснюється як на уроках, так і в позаурочний час. Воно характеризується локальним фокусом дослідження та практичним застосуванням знань» (Яцик & Степанюк, 2022). Фундатором шкільного краєзнавства ще в XIX ст. став К. Ушинський, який одним із перших оприлюднив це поняття. Однак першим, хто застосував його на практиці, був відомий письменник, суспільний діяч і педагог І. Франко. Від моменту, коли він уперше використав термін «краєзнавство» у статті «Галицьке краєзнавство» до його остаточного формування, пройшло чимало перетворень (Франко, 1986). Оскільки краєзнавство охоплює знання з різних галузей, його предмет та об'єкт дослідження постійно змінювалися залежно від поглядів науковців.

Так, В. Сухомлинський (1976) уважав, що соціальна педагогіка та соціалізація учнів тісно переплітаються з краєзнавством, утворюючи потужний інструмент для формування особистості. Засновником терміна «соціальна педагогіка» вважається німецький педагог А. Дістервег, який у другій половині XIX ст. використовував його для позначення діяльності із соціально дезадаптованими дітьми, зокрема, для запобігання підлітковим правопорушенням (Євтух, 1990).

На початку XX ст. німецький педагог і філософ П. Наторп розширив розуміння соціальної педагогіки, запропонувавши об'єднати ресурси суспільства для поширення освіти та культури. Проте соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виховання та підтримку особистості в соціумі, має давню історію, що сягає часів зародження виховання як такого. Уважається, що німецький просвітитель К. Магер, який присвятив свої дослідження соціальним аспектам освіти та виховання, можливо, був першим, хто використав термін «соціальна педагогіка» (Бех, 2003).

У дослідженні віддаємо перевагу поглядам К. Магера щодо визначення соціальної педагогіки як науки, яка вивчає умови формування суспільства загалом, і її завданням є сприяння гармонійному розвитку особистості в соціумі (Бех, 2003), а також дотримуємося позиції Т. Яцик і В. Степанюк (2022) стосовно визначення терміна «соціалізація» як процесу активного залучення людини до суспільних відносин, формування її соціального досвіду та становлення її як особистості.

Досліджуючи історичні витоки соціальної педагогіки, звернімо увагу на погляди швейцарського педагога Й. Песталоцці, який, прагнучи психологізувати навчання, розробив теорію «природного шляху пізнання», за якою будь-яке навчання повинно спиратися на спостереження і дослідження навколишнього світу дитини. Свої погляди він узагальнив у творах «Лінгарді Гертруда» (1781–1787 рр.), «Як Гертруда вчить своїх дітей» (1801 р.), «Лебедина пісня» (1826 р.) (Грипич, Іванчук & Ковальчук, 2018). Трактат Ж.-Ж. Руссо «Еміль, або Про виховання» став гострою критикою тогочасних феодальних освітніх практик. Педагог-просвітитель прагнув виховати людину, здатну до активної суспільної діяльності та боротьби з усталеними порядками, використовуючи принципи гуманізму, природовідповідності, свободи та індивідуального підходу (Грибинюк, 2012).

Німецький педагог А. Дістервег став на захист ідеї загальнолюдського виховання. У роботі «Керівництво до освіти німецьких учителів» (1835 р.) він акцентує увагу на потребі виховання молоді в єдності і любові до всього

людства, свого народу та рідного краю (Євтух, 1990). Німецький учений і соціолог П. Наторп, запропонувавши концепцію соціальної педагогіки як «виховання в суспільстві, через суспільство й для суспільства», радикально змінив традиційне розуміння виховання, яке зводилося до двосторонньої взаємодії. Він сміливо сформулював соціальний закон розвитку, поклавши в основу соціальної педагогіки взаємозв'язок виховання та суспільства. На його думку, суспільство є вирішальним фактором виховання, а виховання – основою життєздатності суспільства. Американський філософ і реформатор освіти Дж. Дьюї став першим педагогом, який висловив думку про соціальну природу виховання (Бех, 2003).

В Україні проблему соціалізації молоді розглядали дослідники: А. Макаренко (1953), С. Русова (1997), В. Сухомлинський (1976) та ін. Серед сучасних науковців, які висвітлювали це питання, можна назвати О. Безкоровайну (2009), І. Беґа (2003), В. Сорочинську (2005) та ін.

Видатна українська педагогиня С. Русова (1997) приділяла значну увагу соціальним аспектам виховання. Її погляди на соціальну педагогіку відображають такі ключові ідеї: школа повинна бути не лише освітнім, а й соціальним інститутом, який готує дітей до активної участі в суспільному житті; національне виховання має бути спрямоване на розвиток особистості учня. Відомий український педагог А. Макаренко (1953) надавав великого значення соціальному вихованню дітей: його педагогічні ідеї, зокрема щодо любові до рідного краю та соціалізації учнів, тісно переплітаються одна з одною. Зазначимо, що педагогічні ідеї В. Сухомлинського (1976) були гуманістичними та спрямованими на розвиток гармонійної особистості. Його погляди на соціалізацію учнів, зокрема через соціальне виховання, працю та любов до рідного краю, залишаються актуальними й дотепер.

На сьогодні краєзнавство має все ж таки локальний характер і найчастіше залежить від особистості вчителя або його ентузіазму. Відзначимо важливість краєзнавства: матеріали про місто, селище, село, про окремі пам'ятки культури та історії – впливають на пізнавальну активність, інтелектуальний розвиток та вибір професії молодим поколінням. Сучасний педагог має викликати в учнів інтерес до вивчення історії та культури свого рідного краю, своєї Батьківщини, показувати їм значущість шкільного краєзнавства для визначення життєвих цінностей, планів на майбутнє тощо.

Зазначимо, що шкільна краєзнавча діяльність має широке коло наукової літератури, але, на жаль, шляхи реалізації соціально-педагогічних функцій у шкільному краєзнавстві не знайшли достатнього відображення. Значна частина цієї літератури належить до інших періодів розвитку народної освіти в Україні, і відповідно в ній не могли бути відображені ті явища, які в умовах переорієнтації на гуманістичні цінності стали б сприяти соціалізації особистості. Ключовим моментом є розуміння того, що соціалізація не обмежується лише переданням знань, а включає в себе формування ціннісних орієнтацій, розвиток соціальних навичок та адаптацію до умов, що постійно змінюються.

З урахуванням проведеного нами аналізу науково-педагогічної літератури з питань організації і впровадження краєзнавчої діяльності в школі можемо виділити ґносеологічну концепцію виховання особистості учня. На нашу думку, активне пристосування індивіда до умов, що змінюються, відбувається за

допомогою адаптаційних механізмів, що виробляються на основі краєзнавчої діяльності та свідомості учнів. Соціалізація здобувачів освіти тісно пов'язана з адаптацією їх до дорослого, самостійного життя і включає:

- інтелектуальну зрілість (розвинені пізнавальні інтереси, уміння знайти конструктивні рішення, наявність критичного та прогностичне мислення);
- соціальну зрілість (терпиме ставлення до інших, готовність до співробітництва, співтворчості, співдружності, відповідальність за те, що відбувається);
- особистісну зрілість (розуміння себе, самостійність, наявність соціально-ціннісних життєвих цілей, прагнення реалізовувати свої позитивні позиції та ініціативи, самоповагу тощо);
- емоційну зрілість (співчуття, інтуїція, співпереживання, співучасть тощо).

Водночас важлива роль у соціалізації молоді належить формуванню в неї якостей соціально активної особистості ще в шкільні роки, як-от:

- здатність орієнтуватися в швидкозмінному суспільстві;
- підвищену морально-психологічну стійкість;
- почуття соціальної відповідальності;
- здатність приймати життєві рішення та діяти навіть за невисокої ймовірності успіху тощо.

Визначені характеристики знаходять своє емпіричне вираження в готовності молодого покоління до самостійної пізнавальної діяльності. У цьому аспекті перспективним є розвиток краєзнавства, що допомагає визначити спосіб перебудови сьогодення та конкретні напрями майбутнього пошуку. Наразі розроблено багато краєзнавчих концепцій (Л. Войтова (2011), О. Сухомлинська (2019), В. Бугрій (2011)). У дослідженні В. Бугрія (2011) з моделювання та реалізації системи додаткової краєзнавчої освіти учнів частково відображено результати спільної краєзнавчої роботи автора дослідження з учнями. Від краєзнавства – до краєлюбності.

Сьогодні краєзнавство є необхідною складовою національного компонента, розкриваючи учням специфічні риси природного середовища, історії та культури краю, що має значення для становлення світогляду, виховання патріотизму та інших моральних якостей особистості, а також для її соціалізації. Для позитивної інтеграції молоді в сучасне суспільство недостатньо системи знань про процеси, що відбуваються в суспільстві та про комплекс наявних у ньому відносин, дуже важливими є такі якості особистості, як почуття громадянської відповідальності, здатність приймати життєво важливі рішення, морально-психологічна стійкість. Становленню таких якостей може сприяти залучення учнів до різних форм соціокультурної діяльності, у процесі якої вони відчували б свою причетність до того, що відбувається в їхній школі, місті, країні, училися б поважати чужу думку, виявляти терпимість і схильність до співпраці.

Сучасний заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) має стати установою соціальної підготовки здобувачів, де їм надається можливість брати участь у розробленні шкільних правил, законів; у підготовці та проведенні уроків, позакласної та позашкільної роботи, що дасть здобувачам освіти відчуття своєю значущості в житті школи. У такий спосіб навчальна та позакласна робота організовується так, що здобувачі освіти навчаються зважати на думку інших, виявляти толерантність та бажання конструктивно співпрацювати. І все ж

шкільні роки є не лише підготовкою до життя, а важливим життєвим етапом, насиченим соціальною та пізнавальною діяльністю.

Характеризуючи сучасний ЗЗСО, якого потребують діти та суспільство, вважаємо за доцільне виділити такі його ознаки: здійснення соціального та правового захисту дітей, батьків, учителів; розвиток особистості, здатної до позитивної самореалізації; широке співробітництво з усіма елементами мікросоціуму. Відзначимо, що позитивні перетворення в ЗЗСО мають здійснюватися коректно і поетапно в межах сучасної соціально-політичної ситуації, з урахуванням ступеня зрілості педагогічного колективу, «зовнішніх» і «внутрішніх» умов.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що краєзнавство є потужним інструментом соціалізації учнів у сучасному ЗЗСО. Воно не лише сприяє формуванню національної ідентичності та патріотизму, але й розвиває ключові соціальні компетентності, необхідні для успішної інтеграції в суспільство. Сучасний ЗЗСО, усвідомлюючи свою роль як інституту соціальної підготовки, має активно використовувати краєзнавство для формування в учнів таких якостей, як громадянська відповідальність, здатність приймати рішення, морально-психологічна стійкість. Включення краєзнавчої діяльності в освітній процес та позакласну роботу створює умови для розвитку в учнів почуття причетності до своєї школи, села, міста, країни, а також для формування навичок співпраці, толерантності та поваги до думки навколишніх.

Краєзнавство, розкриваючи специфічні риси природного середовища, історії та культури рідного краю, допомагає учням усвідомити свою роль у суспільстві та визначити своє місце в ньому; сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, розвитку соціальних навичок та адаптації до умов, що постійно змінюються. У такий спосіб краєзнавство є не лише джерелом знань про минуле, але й ефективним засобом підготовки учнів до активного та відповідального життя в суспільстві.

Перспективи нашого наукового пошуку полягають у дослідженні впливу краєзнавства на формування громадянської ідентичності; вивченні можливостей краєзнавства для розвитку соціальних компетентностей; дослідженні регіональних особливостей краєзнавчої роботи; вивченні міждисциплінарних зв'язків краєзнавства; вивченні впливу краєзнавства на професійне самовизначення учнів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Безкоровайна, О. В. (2009). Самоствердження як важливий соціально-психологічний феномен становлення особистості раннього юнацького віку. *Рідна школа*, (4(952), 32–35.

Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* (Кн. 1). Київ: Либідь.

Бугрій, В. С. (2011). *Шкільне краєзнавство в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.)*. Суми: Вид-во «МакДен».

Войтова, Л. (2011). Архівна база дослідження розвитку шкільного краєзнавства у загальноосвітніх навчальних закладах України (20–30-ті роки XX століття). *Краєзнавство*, (4), 6–13.

Грибинюк, М. Б. (2012). Можливості використання педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо у початковій школі на прикладі роману «Еміль, або Про виховання». *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*, (15(1)), 240–249.

Грипич, С. Н., Іванчук, О. В. & Ковальчук, Л. В. (ред.). (2018). *Він дивився у майбутнє. Й. Г. Песталоцці про мистецтво виховання*. Рівне.

Євтух, М. Б. (1990). Дістервег: педагог, учений: до 200-річчя від народження. *Радянська школа*, (7), 84–86.

Жупанин, С. І. (2000). Народознавча педагогіка Олександра Духновича. *Дукля*, (4), 32–40.

Макаренко, А. С. (1953). *Мої педагогічні погляди*. (Т. 4, с. 49–164). Київ: Радянська школа.

Побірченко, Н. С. (ред.). (2010). *Стандарти діяльності загальноосвітнього навчального закладу: аналіт. звіт за результатами дослідж. з освіт. політики* (с. 78–79). Київ.

Про освіту (Закон України). № 38–39, ст. 380. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Русова, С. (1997). *Дидактика. Вибрані педагогічні твори* (с. 134–300). Київ: Либідь.

Сорочинська, В. Є. (2005). *Організація роботи соціального педагога*. Київ: Кондор.

Сухомлинська, О. (2019). Концептуальні тексти про виховання дітей і молоді як складова історії сучасної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, (6), 226–240.

Сухомлинський, В. О. (1976). *Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу*. (Т. 1). Київ: Радянська школа.

Тронько, П. (2004). Краєзнавчий рух в Україні і шляхи його подальшого розвитку. *Український історичний журнал*, (2), 82–93.

Франко, І. Я. (1986). *Зібрання творів у 50-и томах*. (Т. 46: Ч. 2, с. 116–150). Київ: Наукова думка.

Чепа, М.-Л. А. (2004). Блонський Павло Петрович. *Енциклопедія Сучасної України*. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Вилучено з <https://esu.com.ua/article-35540>

Яцик, Т. О. & Степанюк, В. В. (2022). *Словник коротких термінів з педагогіки*. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М.

REFERENCES

Bezkorovaina, O. V. (2009). Samostverdzhennia yak vazhlyvyi sotsialno-psykholohichniy fenomen stanovlennia osobystosti rannoho yunatskoho viku [Self-affirmation as an important socio-psychological phenomenon of personality formation in early adolescence]. *Ridna shkola – Native school*, 4(952), 32–35 [in Ukrainian].

Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnohichni zasady* [Personality Education. Personality-oriented approach: theoretical and technological foundations] (Book 1). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Buhrii, V. S. (2011). *Shkilne kraieznavstvo v Ukraini (druha polovyna XX –*

pochatok XXI st.) [School local studies in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]. Sumy: Vyd-vo «MakDen» [in Ukrainian].

Voitova, L. (2011). Arkhivna baza doslidzhennia rozvytku shkilnoho kraieznavstva u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (20–30-ti roky XX stolittia) [Archival database of research on the development of school local history in general educational institutions of Ukraine (20s–30s of the 20th century)]. *Kraieznavstvo – Local Studies*, 4, 6–13 [in Ukrainian].

Hrybnyiuk, M. B. (2012). Mozhlyvosti vykorystannia pedahohichnykh idei Zh.-Zh. Russo u pochatkovii shkoli na prykladi romanu «Emil, abo Pro vykhovannia» [Possibilities of using pedagogical ideas of J.-J. Rousseau in primary school on the example of the novel “Emile, or On Education”]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk National University named after T. Shevchenko. Pedagogical Sciences*, 15(1), 240–249 [in Ukrainian].

Hrypych, S. N., Ivanchuk, O. V. & Kovalchuk, L. V. (red.). (2018). *Vin dyvyvsia u maibutnie. Y. H. Pestalotsti pro mystetstvo vykhovannia [He looked into the future. J. G. Pestalozzi on the art of education]*. Rivne [in Ukrainian].

Yevtukh, M. B. (1990). Disterveh: pedahoh, uchenyi: do 200-richchia vid narodzhennia [Disterweg: teacher, scientist: to the 200th anniversary of his birth]. *Radianska shkola – Soviet school*, 7, 84–86 [in Ukrainian].

Zhupanyn, S. I. (2000). Narodoznavcha pedahohika Oleksandra Dukhnovycha [Ethnological Pedagogy of Oleksandr Dukhnovych]. *Duklia – Duklja*, 4, 32–40 [in Ukrainian].

Makarenko, A. S. (1953). *Moi pedahohichni pohliady [My pedagogical views]*. (Vol. 4), (pp. 49–164). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

Pobirchenko, N. S. (red.). (2010). *Standarty diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu: analit. zvit za rezultatamy doslidzh. z osvity. polityky [Standards of activity of a general educational institution: analytical report based on the results of research on educational policy]* (pp. 78–79). Kyiv [in Ukrainian].

Pro osvitu (Zakon Ukrainy). № 38–39, st. 380 [On Education (Law of Ukraine). No. 38–39, Art. 380]. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Rusova, S. (1997). *Dydaktyka. Vybrani pedahohichni tvory [Didactics. Selected pedagogical works]* (pp. 134–300). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Sorochynska, V. Ye. (2005). *Orhanizatsiia roboty sotsialnoho pedahoha [Organization of the work of a social educator]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

Sukhomlynska, O. (2019). Kontseptualni teksty pro vykhovannia ditei i molodi yak skladova istorii suchasnoi osvity v Ukraini [Conceptual texts on the upbringing of children and youth as a component of the history of modern education in Ukraine]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 6, 226–240 [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoi osobystosti. Dukhovnyi svit shkoliara. Metodyka vykhovannia kolektyvu [Problems of educating a comprehensively developed personality. The spiritual world of a schoolchild. Methods of educating a team]*. (Vol. 1). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

Tronko, P. (2004). Kraieznavchyi rukh v Ukraini i shliakhy yoho podalshoho

rozvytku [The local studies movement in Ukraine and ways of its further development]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 82–93 [in Ukrainian].

Franko, I. Ya. (1986). *Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh [Collected works in 50 volumes]*. (Vol. 46: Ch. 2), (pp. 116–150). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Chepa, M.-L. A. (2004). Blonskyi Pavlo Petrovych [Blonsky Pavlo Petrovych]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-35540> [in Ukrainian].

Yatsyk, T. O. & Stepaniuk, V. V. (2022). *Slovnyk korotkykh terminiv z pedahohiky [Dictionary of short terms in pedagogy]*. Lutsk: FOP Mazhula Yu. M. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему розвитку шкільного краєзнавства як важливого фактора соціалізації особистості учня. На основі аналізу науково-педагогічної літератури, нормативно-правових актів в галузі освіти встановлено, що вивчення локальної історії та культури не лише формує в учнів особистий зв'язок із рідним краєм, а й розширює їхнє розуміння світу, сприяючи успішній соціалізації, розкриваючи ключові компетентності здобувачів освіти, як-от: громадянська, соціальна, культурна, інформаційно-комунікаційна та навчальна. Проаналізовано вплив краєзнавства на формування національної ідентичності, громадянської позиції, ціннісних орієнтацій, підвищення морально-психологічної стійкості та соціальної компетентності особистості, які вкрай необхідні для успішної інтеграції в сучасне суспільство. Наголошено, що шкільні роки для учнів є не лише підготовкою до життя, а важливим життєвим етапом, насиченим соціальною та пізнавальною діяльністю. Акцентовано увагу на важливості потенціалу краєзнавства у вихованні патріотизму, любові до рідного краю та відповідальності за його майбутнє. Констатовано позитивний вплив ролі шкільного краєзнавства в розвитку гуманістичних цінностей учнів у процесі позакласної роботи. Визначено, що масове залучення здобувачів освіти до краєзнавчої діяльності у вільний від уроків час надає змогу певною мірою уникнути небезпеки деформації особистості учня. Окреслено перспективи подальших наукових пошуків у вивченні можливостей шкільного краєзнавства для розвитку соціальних компетентностей; впливу краєзнавства на формування громадянської ідентичності; вивченні міждисциплінарних зв'язків краєзнавства; впливу краєзнавства на професійне самовизначення учнів.

Ключові слова: громадянська відповідальність, компетентність, краєзнавча діяльність, соціалізація, соціальна педагогіка, ціннісні орієнтації, шкільне краєзнавство.

УДК 37. 0 (477.5)"18/19"

**DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION OF LEFT-BANK
UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19th – EARLY 20th CENTURIES**

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Ярослав Бражко

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності
011 Освітні, педагогічні нау
E-mail: jargontos@gmail.com
ORCID 0009-0000-0946-5363
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yaroslav Brazhko

applicant of the third (educational and
scientific) level of higher education Specialty
011 Educational, Pedagogical Sciences
E-mail: jargontos@gmail.com
ORCID 0009-0000-0946-5363
SHEI "Donbas State Pedagogical
University", Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the problem of the formation and development of pedagogical education of Left-Bank Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries. The socio-economic factors that influenced the educational process in the territory of Left-Bank Ukraine are identified. The role of state reforms in the formation of the system of training pedagogical personnel, which became the basis for the creation of new educational institutions and the improvement of curricula is determined. The formation of teacher seminaries, pedagogical institutes, universities and other institutions for training pedagogical personnel is highlighted. The process of opening women's courses and expanding opportunities for women to receive pedagogical education is considered, which became an important step in the democratization of education and ensuring gender equality in the professional sphere. Much attention is given to the humanitarian component of education, the development of pedagogical ethics, methodological competence and pedagogical skills of future teachers. The main challenges faced by the pedagogical education system in the specified period are considered, in particular, the lack of qualified personnel, the material support of institutions, as well as the impact of social changes on the development of the educational sphere. The key trends in the development of pedagogical education and its importance for the formation of a professional community of teachers in Left-Bank Ukraine are identified. Considerable attention is paid to the study of the impact of educational reforms on the level of training of pedagogical personnel and the improvement of their professional qualifications. The methodological approaches used in pedagogical education of the studied period and their impact on the quality of training of future teachers are analyzed. The role of extracurricular training, which contributed to the improvement of teachers' professional skills and the spread of advanced pedagogical practices, is considered.

Key words: Left-Bank Ukraine, education, reform, university, institute, gymnasium, seminary, teacher, training, pedagogical courses.

Актуальність теми. Педагогічна освіта є одним із ключових чинників забезпечення якісної підготовки вчителів, що насамперед визначає рівень

розвитку всієї освітньої системи. У контексті проведення освітньої реформи питання, пов'язані з її розвитком, набувають особливої актуальності. Водночас реформування системи підготовки педагогів в Україні є одним із пріоритетних завдань держави. Так, сучасні вимоги до підготовки педагогів відображені в низці нормативних документів, зокрема в Законі України «Про освіту» (2017), професійному стандарті «Вчителя закладу загальної середньої освіти» (2024) та інших нормативно-правових актах. В Україні, як і в багатьох інших країнах, система педагогічної освіти зазнавала суттєвих змін упродовж історії. Важливою є питання збереження та адаптації найкращих традицій минулого для забезпечення сучасних вимог до педагогічної підготовки. Дослідження історичного досвіду педагогічної освіти дає змогу зрозуміти її сильні та слабкі сторони, а також урахувати їх під час розроблення сучасних реформ у цій галузі.

Наукова значущість теми зумовлена необхідністю оновлення змісту та методів підготовки вчителів у контексті глобальних освітніх тенденцій. Практичне значення полягає в можливості використання історичних напрацювань для оптимізації підготовки педагогічних кадрів, формування професійних компетентностей і підвищення рівня викладання. Досвід розвитку педагогічної освіти XIX – початку XX століття має важливе значення для сучасної реформи освіти в Україні. Використання історичних напрацювань, зокрема ефективних методик підготовки вчителів та організаційних моделей освітніх закладів, може сприяти вдосконаленню сучасної системи педагогічної освіти. Збереження культурної спадкоємності, урахування регіональних особливостей і впровадження комплексного підходу до підготовки вчителів допоможе підвищити якість освітньої сфери та відповідність сучасним викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення педагогічної освіти в Україні розглядалася в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, значний внесок у вивчення розвитку педагогічної підготовки зробили такі науковці: Н. Андрійчук (2009), Б. Галь (2024), Н. Дем'яненко (1998), І. Кравченко (2008), С. Лисенко (2007), І. Прокопенко (1992) та ін. Вони аналізували процеси формування системи педагогічної освіти на території сучасної України з кінця XVIII століття до початку XX століття. Їхні дослідження переважно окреслюють роль державних і громадських ініціатив, особливості змісту навчальних програм, методичні засади підготовки вчителів тощо. Водночас дослідження з історії педагогіки та освітньої системи Лівобережної України в XIX – початку XX століття є фрагментарними. Основну увагу історики та педагоги приділяли розвитку загальної системи освіти, тоді як питання підготовки вчителів досліджувалося менш ґрунтовно. Серед цих праць можна виділити лише роботу Б. Галя «Формування мережі навчальних закладів Лівобережної України наприкінці XVIII ст.» (2024).

Зазначимо, що є різні погляди на територіальне охоплення регіону Лівобережної України. Найбільш популярним є варіант, згідно з яким до Лівобережжя входили території Чернігівської, Полтавської, лівобережної частини Київської й Черкаської областей, Київ з невеликим районом довкола нього на Правобережжі, а також північна частина Дніпропетровської області (Ананьєва & Сохань, 1997). Проте в нашому дослідженні під Лівобережною Україною розумітиметься вся територія українських земель, які знаходилися по

лівий берег річки Дніпро і були в складі Російської імперії.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є аналіз історичного розвитку педагогічної освіти на території Лівобережної України та визначення її ключових особливостей. Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**: 1) дослідити історичні передумови становлення педагогічної освіти в Україні; 2) проаналізувати роль реформ у процесі створення освітніх закладів для підготовки вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оновлення системи педагогічної освіти передбачає використання історичного досвіду, що дає змогу зберегти спадкоємність культурної спадщини поколінь і врахувати регіональні особливості для глибшого аналізу проблеми. На території Лівобережної України XIX століття стало періодом значних змін у сфері культури та освіти. Одним із яскравих прикладів цього процесу було формування шкільної системи, яке розпочалося наприкінці XVIII століття і швидко розвивалося в XIX столітті. У цей період було створено Міністерство народної освіти, навчальні округи при університетах, а також мережу початкових і середніх навчальних закладів (Фатальчук, 2006).

З початку XIX століття все більше виявляються риси централізації та уніфікації освіти за загальноімперським зразком. Першою установою з управління народною освітою в Імперії стала «Комісія із заснування народних училищ», утворена в 1782 році. Починаючи з 8 вересня 1802 року вона стала складовою частиною Міністерства народної освіти, затвердженого Манифестом імператора Олександра I «Про заснування міністерств», яке мало за найголовнішу мету «виховання юнаків та розповсюдження наук» (Ананьєва & Сохань, 1997).

Друга половина XIX – початок XX століття були періодом активних реформ в Імперії. Скасування кріпацтва, судова, шкільна, військова та земська реформи суттєво вплинули на розвиток суспільства. Відповідно проведення низки освітніх реформ зумовило потребу в підготовці кваліфікованих учителів для нових закладів освіти. Щоб зрозуміти, як вирішувалося це завдання, важливо вивчити основні типи навчальних закладів, що займалися підготовкою педагогів у той період. Завдяки реформам XIX століття держава, земські установи та громадські організації активізували діяльність у сфері підготовки вчительських кадрів.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури нами було виокремлено основні типи освітніх закладів, які готували педагогічні кадри на території Лівобережної України, що входила до складу Російської імперії: університети, учительські інститути, учительські семінарії, учительські школи та педагогічні курси. У другій половині XIX – на початку XX століття в Імперії почала також формуватися система педагогічної освіти, представлена навчальними закладами різної спрямованості. До навчальних закладів Міністерства народної освіти додалися школи Святійшого Синоду, земські та приватні навчальні заклади, програми яких відповідали державним освітнім стандартам. Попри зростання кількості педагогічних навчальних закладів вони не могли повністю задовольнити потребу в учителях (Ананьєва & Сохань, 1997).

Громадська потреба в кваліфікованих педагогах стала особливо гострою у зв'язку з реформами 1860–1870-х років, які прискорили індустріальний розвиток

країни та модернізацію сільського господарства. У зв'язку з цим масове відкриття початкових шкіл вимагало значного збільшення кількості вчителів. Уряд ухвалив низку заходів для залучення педагогів, зокрема державне фінансування їхньої підготовки. Крім того, скасування кріпацтва та зростання міського населення сприяли підвищенню інтересу селян до освіти.

Розпочнемо аналізувати формування мережі підготовки педагогічних кадрів з найвищої ланки педагогічної освіти, а саме університетської. Серед 12 університетів Російської імперії (до складу якої в досліджуваній період входила територія Лівобережної України) три функціонувало на території України: Харківський (1805 р.), Київський (1834 р.), Новоросійський (1865 р.) (Рачков, 2017). Університети готували вчителів шляхом вивчення теоретичних дисциплін педагогічного циклу, які включали окремі методики, загальну педагогіку, теорію виховання та історію педагогіки. Важливою частиною навчання була педагогічна практика в університетській гімназії, участь у педагогічних семінарах та написання конкурсних робіт на педагогічні теми (Лук'янченко, 2004).

У другій половині XIX століття система педагогічної освіти змінилася: з 1860-х років відбулася диференціація наукового та педагогічного напрямів підготовки викладачів. У цей період при Київському та Харківському університетах були відкриті педагогічні курси, на які приймали винятково випускників університетів (Реєнт, 2003). Так, у 70-х роках XIX століття при Харківському університеті (територія Лівобережної України) відкрили перший у Харкові вищий навчальний заклад для жінок – Вищі жіночі курси Товариства допомоги працюючим жінкам. Курси мали два факультети: студентський історико-філологічний з відділеннями історичним і словесним та фізико-математичний з відділеннями природничої історії і математики. У навчальному плані Вищі жіночі курси підлягали попечителеві Харківського навчального округу, який затверджував освітні програми і мав виняткові повноваження в галузі кадрової політики, насамперед у формуванні викладацького складу. Керівництво освітнім процесом здійснювала вища педагогічна рада, що складалася з професорів та викладачів, які працювали на курсах. Вищі жіночі курси об'єднували найбільш прогресивну частину науково-педагогічних кадрів, які розглядали свою роботу в галузі жіночої освіти (Коломієць, 2003).

Набір навчальних предметів був досить насиченим і різноманітним, професійно спрямованим як на історико-філологічному, так і на фізико-математичному відділеннях. У навчальних програмах Вищих жіночих курсів заслуговує на увагу дбання про оволодіння слухачами іноземними мовами і практичні заняття з методики освоєння історичних літописів. Що стосується навантаження студентів, то воно було розподілено досить рівномірно за кожним курсом (Левицька, 2011).

Досить поширеними закладами підготовки вчителів були учительські семінарії та учительські інститути. Так, на території України, що входила до складу Імперії, розташовувалося 6 учительських інститутів, із них на Лівобережжі були Глухівський (1874 р.), Катеринославський (1910 р.), Київський (1909 р.), Полтавський (1914 р.) та Чернігівський (1916 р.) (Тринус, 2013). Також для підготовки вчителів початкових шкіл до 1917 року в Імперії було відкрито 174 учительські семінарії, зокрема 26 – на території України. Серед них на Лівобережжі знаходилися Київська, Київська міська українська, Лубенська,

Маріупольська, Полтавська, Черкаська, Великосорочинська ім. М. В. Гоголя, Прилуцька, Чернігівська, Чернігівська земська тощо (Андрійчук, 2009).

Учительські інститути та педагогічні курси для вчителів, які діяли при різних навчальних закладах, готували вчителів міських шкіл і вищих початкових училищ. Учительські інститути відкривалися відповідно до «Положення» про них від 1872 р. До них приймали чоловіків, які закінчили вчительські семінарії, міські училища та педагогічні курси при них, а також осіб, що мали досвід роботи в початкових школах і склали вступні іспити. Тривалість навчання в учительських інститутах становила три роки (Дем'яненко, 1998). Вивчалися такі дисципліни: закон Божий, церковнослов'янська мова, загальна педагогіка, історія педагогіки, дидактика, училищеведення. Студенти отримували стипендію, за яку згодом зобов'язані були відпрацювати кілька років у школі.

Нові соціально-економічні умови об'єктивно вимагали підготовки численних кваліфікованих працівників, що стало важливою передумовою масової підготовки учительських кадрів. Із цією метою в Україні (60-ті роки XIX століття) почали масово відкриватися учительські семінарії – педагогічні навчальні заклади для підготовки вчителів народної (початкової) школи. За їх створення боролися К. Ушинський і його послідовники – Н. Корф та М. Драгоманов. Розроблений К. Ушинським «Проект учительської семінарії» (1861 р.) містив наукове обґрунтування змісту та процесу підготовки вчителів, що було покладено в основу діяльності семінарій. На навчання, що тривало 3–4 роки, приймали осіб, які закінчили двокласні початкові училища (Нагрибельний, 2011). Учительські семінарії були навчальними закладами переважно закритого типу: семінаристи жили в інтернатах, навчання було безкоштовним, вихованці отримували стипендію, яку згодом мали відпрацьовувати. До вчительських семінарій приймали переважно юнаків, які закінчили двокласну початкову школу і склали вступні іспити. Термін навчання тривав 3 роки (з 1905 р. – 4 роки). Велика увага приділялася духовному вихованню в семінаристів (Дем'яненко, 1998).

Підготовкою вчителів для початкових шкіл займалися жіночі гімназії з педагогічними класами, єпархіальні училища та педагогічні курси при міських училищах. Значну кількість учителів готували також двокласні чоловічі та жіночі учительські школи з трирічним терміном навчання, створені за указом 1895 року. Вони здійснювали загальноосвітню підготовку майбутніх учителів шкіл грамоти, знайомили з основами методики викладання; особлива увага приділялася православному релігійному вихованню (Коломієць, 2003).

Церковно-учительські чоловічі та жіночі школи, які виникли в другій половині XIX століття та входили до складу установ Відомства православного віросповідання, з 1902 року поділялися на двокласні та учительські: перші готували вчителів для шкіл грамоти, а другі – для початкових училищ усіх розрядів. Навчальний план трирічного курсу включав закон Божий, загальну та церковну історію, дидактику і педагогіку, церковний спів і музику, церковнослов'янську мову, загальноосвітні предмети, рукоділля (у жіночих школах). При церковно-учительських школах створювалися початкові школи, на базі яких проводилася педагогічна практика. На початку XX століття на території Імперії налічувалося 18 церковно-учительських шкіл, у яких навчалось 1077 осіб (Тронько, 2014).

Так, наприклад, жіночі єпархіальні училища, формування яких розпочалося в 1843 році, готували кадри переважно для початкових сільських шкіл. На початку 1900 року при цих напівзакритих навчальних закладах було створено педагогічні класи для підготовки вчительок церковно-парафіяльних шкіл. У 1907 році було затверджено «Положення про сьомий додатковий педагогічний клас при єпархіальних училищах», згідно з яким навчальний курс збільшувався на один або два роки. Метою однорічного курсу була підготовка вихованок до викладання в початкових народних школах, а дворічного – підготовка вчительок для молодших класів єпархіальних жіночих училищ, церковно-учительських шкіл, а також вихователок для училищ (Фатальчук, 2006).

Також варто згадати жіночі семикласні Маріїнські гімназії, що діяли з 1862 року, у яких було запроваджено восьмий додатковий педагогічний клас, де вивчали педагогіку і дидактику, початкове викладання мови та арифметики. Кожна учениця могла обрати поглиблене вивчення одного з предметів, за яким бажала отримати звання домашньої наставниці або вчительки. Вихованки, які завершили курс семикласних інститутів і училищ, отримували атестат, що підтверджував звання домашньої наставниці з тих предметів, у яких вони показали високі результати (Тронько, 2014). Наприкінці XIX століття на території Імперії підготовкою вчительок займалися вже близько 30 різнопрофільних закладів цього відомства. Жіночі училища Відомства православного віросповідання мали шестирічний курс навчання та надавали право на отримання звання домашньої вчительки з тих предметів, які були засвоєні найкраще (Тронько, 2014).

У двокласних міських училищах функціонували педагогічні класи. Відповідно до «Положення про міські училища» від 1872 року, випускники, які прагнули стати вчителями, під керівництвом наставника повторювали пройдений матеріал, вивчали педагогічну літературу та допомагали в навчанні слабших учнів. Досягнувши 16 років, вони могли вступати до учительського інституту. Подібні педагогічні класи також створювалися при вищих початкових училищах, заснованих згідно з Положенням від 25 червня 1912 року в результаті перетворення міських училищ (Прокопенко, 1992).

Водночас право займати посаду вчителя мали особи, що закінчили духовні семінарії або вісім класів гімназії Міністерства народної освіти. Багато вчителів, особливо на околицях країни, не мали педагогічної освіти і отримували звання вчителя після складання педагогічних іспитів (Рачков, 2017). Значна кількість майбутніх педагогів проходила навчання на короткострокових курсах, організованих земствами та вчительськими об'єднаннями. Ці курси допомагали підвищити рівень освіти та методичні навички викладачів. У 1860-х роках при середніх навчальних закладах почали відкриватися педагогічні курси, орієнтовані на підготовку вчителів початкових класів (Петрошук, 2016).

Курси займали проміжне становище між середніми та вищими педагогічними навчальними закладами. Спочатку ці курси існували як допоміжні, але з 1860-х років стали частиною системи середньої спеціальної освіти. Приватні особи також могли отримати звання сільського або міського парафіяльного вчителя, склавши іспити перед педагогічною радою училища. У другій половині XIX століття зросла потреба в короткочасних курсах, де педагоги могли б ознайомлюватися з новачками в суспільному житті та

відкриттями у сфері науки і техніки. 16 березня 1874 р. видається спеціальний Циркуляр Міністерства народної освіти про організацію тимчасових педагогічних курсів для вчителів початкової освіти, а 5 серпня 1875 р. – Положення про тимчасові курси для вчителів і вчительок початкових народних училищ. У Циркулярі зазначалося, що метою запровадження є «поновлення знань учителів та їх вдосконалення» (Фатальчук, 2006).

Наприкінці XIX століття підготовкою вчителів середніх шкіл займалися також духовні академії та семінарії, технічні вищі навчальні заклади, ліцеї та військові заклади. Ще однією формою педагогічної підготовки був екстернат. Відповідно до закону від 22 квітня 1868 року та правил від 15 травня 1870 року, усі охочі отримати звання вчителя гімназії або прогімназії проходили іспити в університетах. Повне випробування включало письмову роботу, усний іспит і два пробних уроки, а скорочене було призначене для випускників університетів. Водночас екстернат запроваджувався як тимчасовий захід для швидкого наповнення закладів освіти вчителями (Балабуст, 2013).

У жіночих гімназіях Міністерства народної освіти передбачалося вивчення необов'язкових дисциплін, як-от: грецька та латинська мови, нові іноземні мови, малювання та педагогіка. До курсу входили теми з виховання (фізичного, морального, розумового, естетичного), психології та методики викладання. Випускниці гімназій могли продовжити навчання в педагогічному класі, вступ до якого допускався протягом шести місяців після закінчення сьомого класу за наявності довідки про поведінку (Тронько, 2014).

Правовий статус учителів залежав від навчального закладу, у якому вони працювали. Учителі початкових шкіл належали до податкового стану й мали низьке соціальне становище. Викладачі середніх шкіл, будучи державними службовцями, володіли особливими привілеями та правом на пенсію. У соціальному середовищі вчителів середніх навчальних закладів переважали дворяни та чиновники. Водночас рівень освіти вчителів духовних шкіл був нижчим, ніж у їхніх світських колег. Попри зниження престижу професії та складні умови праці, багато хто продовжував педагогічну діяльність, сприймаючи її як важливу місію (Махінко, 2022).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, аналіз розвитку педагогічної освіти на Лівобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX століття свідчить про складний і поступовий процес формування системи підготовки вчителів. Соціально-економічні та культурні зміни, що відбувалися в цей період, визначили необхідність створення різних типів навчальних закладів для підготовки педагогічних кадрів, серед яких ключову роль відігравали університети, учительські семінарії, педагогічні інститути, жіночі курси та інші освітні заклади. Держава, земства та громадські ініціативи активно впливали на розвиток педагогічної освіти, забезпечуючи її фінансування та організацію. Водночас система освіти зазнала значного впливу загальноімперських освітніх реформ, які визначали стандарти підготовки вчителів. З'ясовано, що переважна більшість фахових закладів забезпечували лише базову підготовку педагогів, рівень їхньої методичної та професійної компетентності нерідко залишався недостатнім, що зумовлювало нагальну потребу в удосконаленні навчальних програм.

Водночас перспективи подальших наукових досліджень розвитку

педагогічної освіти на Лівобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX століття охоплюють кілька важливих напрямів. Передусім актуальним залишається глибше вивчення регіональних особливостей функціонування педагогічних закладів, зокрема їхнього впливу на освітній процес у різних частинах Лівобережжя. У цьому контексті важливо проаналізувати роль місцевих традицій, культурних і релігійних чинників, які визначали специфіку підготовки вчителів. Не менш значущим є дослідження змісту навчальних програм і методик, що використовувалися в учительських семінаріях, педагогічних інститутах та університетах. Особливої уваги заслуговує питання соціального статусу випускників педагогічних навчальних закладів та їхніх кар'єрних можливостей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Ананьєва, Т. Б. & Сохань, П. С. (1997). *Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.: описово-статистичні джерела*. Київ: Наукова думка.

Андрійчук, Н. М. (2009). Характеристика діяльності учительських семінарій України другої половини XIX – початку XX століття. *Білі плями в історії України у контексті світового розвитку: матеріали II Всеукр. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених* (с. 4–6). 20 травня 2009. Луганськ.

Балабуст, Н. Ю. (2013). Педагогічний екстернат як одна з форм підготовки педагогічних кадрів для освітньої сфери Подільської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Науковий вісник Донбасу*, (4). Вилучено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_6

Галь, Б. О. (2024). Формування мережі навчальних закладів Лівобережної України наприкінці XVIII ст. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*, (1(32)), 29–34.

Дем'яненко, Н. М. (1998). *Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.)*. Київ: ІЗМН.

Коломієць, Т. (2003). Становлення вищої жіночої освіти в Харкові на початку XX століття. *Краєзнавство*, (1–4), 141–144.

Кравченко, І. М. (2008). *Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)* (автореф. дис... канд. пед. наук). Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, Україна.

Левицька, Н. М. (2011). Вищі жіночі курси – складова системи вищої гуманітарної освіти України (др. пол. XIX – поч. XX ст.). *Університет: науковий історико-філософський журнал*, (5), 69–76. Вилучено з <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62a7bf1d-b4a0-4254-a03a-ab4cb76dfe95/content>

Лисенко, С. А. (2007). *Психолого-педагогічна підготовка вчителів початкового навчання на педагогічних курсах в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)* (дис... канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, Україна.

Лук'янченко, О. М. (2004). Організація педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів України (друга половина XIX – початок XX ст.) (дис... канд. пед. наук). Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, Україна.

Махінько, А. І. (2022). Соціально-правовий статус учителів

Наддніпрянської України (XIX – початок XX ст.). *Сторінки історії*, (55), 45–59.

Нагрибельний, Я. А. (2011). Професійна освіта в освітній системі Імперії (XIX – початок XX ст.). *Чорноморський літопис*, (4), 162–165. Вилучено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2011_4_27

Петрошук, Н. Р. (2016). *Розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів народних шкіл в Україні другої половини XIX – початку XX століття* (дис. ...канд. пед. наук). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, Україна.

Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки). № 1225. (2024). Вилучено з <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia>

Про освіту (Закон України). № 2145-VIII. (2017). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Прокопенко, І. Ф. (1992). *Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині*. Харків: Харк. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди.

Рачков, Є. С. (2017). Знакове середовище імператорських університетів XIX – початку XX ст. (до питання про когерентність університетської традиції): *збірник статей за матеріалами XVII Кирило-Мефодіївських читань* (с. 130–140). 11–12 травня 2017, Харків, Україна.

Реєнт, О. (2003). *Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.)*. Київ: Інститут історії України НАН України.

Тринус, О. В. (2013). *Розвиток педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині О. Музиченка (1875–1937 рр.)* (автореф. дис. ... канд. пед. наук). Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, Україна.

Тронько, Т. (2014). Діяльність в Україні жіночих гімназій відомства установ імператриці Марії (друга половина XIX століття). *Сіверянський літопис*, (6), 290–297.

Фатальчук, С. Д. (2006). Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина XIX – початок XX століття) (дис. ... канд. пед. наук). Слов'янський держ. педагогічний ун-т. Слов'янськ, Україна.

REFERENCES

Ananieva, T.B. & Sokhan, P.S. (1997). *Opysy Livoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XIX st.: opysovo-statystychni dzherela* [Descriptions of Left-Bank Ukraine of the late 18th – early 19th centuries: descriptive and statistical sources]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Andriichuk, N.M. (2009). *Kharakterystyka diialnosti uchytelskykh seminarii Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia* [Characteristics of the activities of teachers' seminars in Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Bili pliamy v istorii Ukrainy u konteksti svitovoho rozvytku: materialy II Vseukr. nauk. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh – White spots in the history of Ukraine in the context of world development: materials of the II All-Ukrainian sciences conference students, graduate students and young scientists* (pp. 4–6). 20 travnia 2009. Luhansk [in Ukrainian].

Balabust, N.Yu. (2013). *Pedahohichniy eksternat yak odna z form pidhotovky pedahohichnykh kadriv dlia osvithoi sfery Podilskoi hubernii (druha polovyna XIX –*

pochatok XX st.) [Pedagogical externship as one of the forms of training pedagogical personnel for the educational sphere of Podilsk province (second half of the 19th – beginning of the 20th centuries)]. *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_4_6 [in Ukrainian].

Hal, B.O. (2024). Formuvannia merezhi navchalnykh zakladiv Livoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII st. [Formation of educational institutions in Left-Bank Ukraine at the end of the 18th century]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho – Scientific Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University*, 1(32), 29–34 [in Ukrainian].

Demianenko, N.M. (1998). *Zahalnopedahohichna pidhotovka vchytelia v Ukraini (XIX – persha tretyna XX st.) [General pedagogical training of teachers in Ukraine (19th – first third of the 20th century)]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

Kolomiets, T. (2003). Stanovlennia vyshchoi zhinochoi osvity v Kharkovi na pochatku XX stolittia [The formation of higher women's education in Kharkiv at the beginning of the 20th century]. *Kraieznavstvo – Local studies*, 1–4, 141–144 [in Ukrainian].

Kravchenko, I.M. (2008). Uchytelski instytuty v systemi pidhotovky pedahohichnykh kadrov v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Teacher training institutes in the system of training pedagogical personnel in Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th centuries)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. In-t vyshch. osvity APN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

Levytska, N.M. (2011). Vyshchi zhinochi kursy – skladova systemy vyshchoi humanitarnoi osvity Ukrainy (dr. pol. XIX – poch. XX st.) [Higher women's courses – a component of the system of higher humanitarian education in Ukraine (late 19th – early 20th centuries)]. *Universytet: naukovyi istoryko-filosofskyi zhurnal – University: scientific historical and philosophical journal*, 5, 69–76. Retrieved from <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/62a7bf1d-b4a0-4254-a03a-ab4cb76dfe95/content> [in Ukrainian].

Lysenko, S.A. (2007). Psykholoho-pedahohichna pidhotovka vchyteliv pochatkovoho navchannia na pedahohichnykh kursakh v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Psychological and pedagogical training of primary school teachers at pedagogical courses in Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Candidate's thesis*. Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].

Lukianchenko, O.M. (2004). Orhanizatsiia pedahohichnoi praktyky v riznykh typakh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Organization of pedagogical practice in various types of pedagogical educational institutions of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Candidate's thesis*. Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].

Makhinko, A.I. (2022). Sotsialno-pravovyi status uchyteliv Naddniprianskoi Ukrainy (XIX – pochatok XX st.) [Socio-legal status of teachers in Dnieper Ukraine (19th – early 20th centuries)]. *Storinky istorii – Pages of history*, 55, 45–59 [in Ukrainian].

Nahrybelnyi, Ya.A. (2011). Profesiina osvita v osvitnii systemi Imperii (XIX – pochatok XX st.) [Vocational education in the educational system of the Empire (19th

– early 20th centuries)]. *Chornomorskyi litopys – Black Sea Chronicle*, 4, 162–165. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2011_4_27 [in Ukrainian].

Petroshchuk, N.R. (2016). Rozvytok systemy pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv narodnykh shkil v Ukraini druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Development of the system of advanced training of teachers of public schools in Ukraine in the second half of the 19th – early 20th centuries]. *Candidate's thesis*. Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» (Nakaz Ministerstva osvity i nauky). № 1225. 2024 [On approval of the professional standard “Teacher of a general secondary education institution” (Order of the Ministry of Education and Science) № 1225. 2024]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia> [in Ukrainian].

Pro osvitu (Zakon Ukrainy). № 2145-VIII. 2017 [On Education (Law of Ukraine) № 2145-VIII. 2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

Prokopenko, I.F. (1992). *Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi nauky na Kharkivshchyni* [Development of public education and pedagogical science in the Kharkiv region]. Kharkiv: Khark. derzh. ped. in-t im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

Rachkov, Ye.S. (2017). Znakove seredovyshe imperatorskykh universytetiv XIX – pochatku XX st. (do pytannia pro koherentnist universytetskoï tradytsii) [The symbolic environment of imperial universities of the 19th and early 20th centuries (on the question of the coherence of university tradition)]. *Zbirnyk statei za materialamy XVII Kyrylo-Mefodiivskykh chytan – Collection of articles based on the materials of the XVII Cyril and Methodius Readings* (pp. 130–140). 11–12 travnia 2017, Kharkiv [in Ukrainian].

Reient, O. (2003). *Ukraina v impersku dobu (XIX – pochatok XX st.)* [Ukraine in the Imperial Era (19th – early 20th centuries)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Trynus, O.V. (2013). Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vchytelia u tvorchii spadshchyni O. Muzychenka (1875–1937 rr.) [The development of a teacher's pedagogical skills in the creative heritage of O. Muzychenko (1875–1937)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv [in Ukrainian].

Tronko, T. (2014). Diialnist v Ukraini zhinochykh himnazii vidomstva ustanov imperatrytsi Marii (druha polovyna XIX stolittia) [Activities in Ukraine of female gymnasiums of the Department of Institutions of Empress Maria (second half of the 19th century)]. *Siverianskyi litopys – Severyansky Chronicle*, 6, 290–297 [in Ukrainian].

Fatalchuk, S.D. (2006). Stanovlennia ta rozvytok himnaziinoi osvity Shkhidnoukrainskoho rehionu (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [The formation and development of gymnasium education in the Eastern Ukrainian region (second half of the 19th – beginning of the 20th centuries)]. *Candidate's thesis*. Slovianskyi derzh. pedahohichniy un-t. Sloviansk [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему становлення та розвитку педагогічної освіти на території Лівобережної України в другій половині XIX – на початку

XX століття. Визначено соціально-економічні чинники, що мали вплив на освітній процес на території Лівобережної України, а також розкрито роль державних реформ у формуванні системи підготовки педагогічних кадрів, які стали основою для створення нових освітніх установ та вдосконалення навчальних програм. Висвітлено становлення вчительських семінарій, педагогічних інститутів, університетів та інших закладів підготовки педагогічних кадрів. Розглянуто процес відкриття жіночих курсів та розширення можливостей для отримання педагогічної освіти жінками, що стало важливим кроком у демократизації освіти та забезпеченні гендерної рівності в професійній сфері. Акцентовано увагу на гуманітарній складовій освіти, розвитку педагогічної етики, методичної компетентності та педагогічної майстерності майбутніх викладачів. Розглянуто основні виклики, із якими стикалася система педагогічної освіти в зазначений період, зокрема нестачу кваліфікованих кадрів, матеріальне забезпечення закладів, а також вплив соціальних змін на розвиток освітньої сфери. Визначено ключові тенденції розвитку педагогічної освіти та її значення для становлення професійної спільноти викладачів у Лівобережній Україні. Значну увагу приділено дослідженню впливу освітніх реформ на рівень підготовки педагогічних кадрів та підвищення їхньої професійної кваліфікації. Проаналізовано методичні підходи, що використовувалися в педагогічній освіті досліджуваного періоду, та їхній вплив на якість підготовки майбутніх учителів. Розглянуто роль позашкільної підготовки кадрів, яка сприяла вдосконаленню професійних навичок учителів та поширенню передових педагогічних практик.

Ключові слова: *Лівобережна Україна, освіта, реформа, університет, інститут, гімназія, семінарія, педагог, підготовка, педагогічні курси.*

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК: 37.014.5:796.015.1

THE SOCIO-PEDAGOGICAL CONDITIONS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH PHYSICAL EDUCATION AND MASS SPORTS ACTIVITIES

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ У ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО-МАСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олексій Качан

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота
E-mail: sportszaradirozvitku@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3361-7889
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», Україна

Oleksiy Kachan

applicant of of the third (educational and scientific) level higher education specialty 231 Social work
E-mail: sportszaradirozvitku@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3361-7889
PHET "Vinnitsa Academy of Continuous Education", Ukraine

ABSTRACT

The article discusses the socio-pedagogical conditions and their implementation in the process of socializing students in general secondary education institutions through physical education and sports mass activities. The aim of the study is to justify and develop methodologies that contribute to the development of social skills, emotional resilience, and the integration of students into the social environment. A theoretical analysis of the concept of "socialization" in the educational process has been conducted, specifically using physical education and sports mass methods.

The article is dedicated to analyzing the socio-pedagogical conditions and their implementation in the process of socializing students in general education institutions through physical education and sports mass activities. The study focuses on the theoretical justification of the importance of physical activity for the development of social skills, emotional resilience, and the adaptation of students in the social environment. The role of physical education and sports mass methods in forming key social competencies, such as communication, cooperation, responsibility, and leadership qualities, is identified.

The authors of the article argue for the necessity of integrating physical education activities into the educational process, emphasizing that it is an important component not only of students' physical development but also of their socialization. Modern scientific approaches to defining the concept of "socialization" in the context of the educational process have been studied, and existing physical education methodologies that promote the development of students' social skills have been analyzed. Approaches to forming socio-pedagogical conditions that ensure effective socialization of students through physical education activities are also considered.

The article also presents the results of an experimental study aimed at assessing

the effectiveness of the proposed methodologies in developing students' social skills. The evaluation of the effectiveness of these approaches showed positive results, confirming their potential application in educational institutions to enhance the effectiveness of student socialization.

Special attention is paid to the development of interactive methods and approaches to physical education work, focused on the development of essential social competencies in students. Through these methods, students can improve their communication skills, develop cooperation abilities, become more responsible, and demonstrate leadership qualities. The practical recommendations proposed in the article allow for improving the quality of physical education work and ensuring effective socialization of students in schools.

This study represents an important contribution to the development of theoretical and practical aspects of physical education and student socialization in the context of modern education. The developed methodologies can be useful for educators and practitioners involved in physical education and student socialization, as well as for improving the pedagogical process in educational institutions. The current state of student socialization in general secondary education institutions has been assessed, key socio-pedagogical conditions for successful socialization have been identified, and recommendations for enhancing the effectiveness of physical education work have been developed. The experimental study confirmed the effectiveness of the proposed approaches in developing students' social skills, which contribute to their successful integration into the social environment.

Key words: *student socialization, physical education activities, sports mass activities, socio-pedagogical conditions, social skills, emotional resilience, educational process, physical education methodologies, integration into the social environment.*

Актуальність теми. Соціалізація учнів у закладах загальної середньої освіти є важливим процесом, який визначає формування гармонійної, соціально адаптованої особистості. У сучасному суспільстві, що характеризується швидкими змінами та зростанням вимог до міжособистісної взаємодії, освітні заклади відіграють ключову роль у підготовці школярів до активної участі в житті громади. Засоби фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності забезпечують не лише фізичний розвиток учнів, але й сприяють формуванню таких соціальних компетенцій, як комунікація, співпраця, відповідальність та лідерство.

Актуальність дослідження полягає у необхідності розробки ефективних соціально-педагогічних умов, які б інтегрували фізкультурно-оздоровчу діяльність у процес соціалізації учнів, враховуючи сучасні виклики освітнього середовища. Важливість цієї проблеми підтверджується численними дослідженнями, які підкреслюють роль фізичного виховання у соціалізації школярів (Зозуляк-Слущик, 2021).

Сучасна система освіти все частіше стикається з викликами недостатньої соціалізації учнів, що може призводити до конфліктів, замкненості або низької комунікативної активності школярів. Як зазначає С.О. Омельченко, традиційна освітня система переважно орієнтована на академічний розвиток, що не завжди забезпечує формування соціальних компетенцій (Омельченко, 2009).

О.В. Отравенко наголошує, що фізична культура та спортивно-масова діяльність є потужним інструментом для вирішення цих проблем, оскільки сприяють не лише фізичному, але й соціальному розвитку особистості (Отравенко, 2014).

Інтеграція фізкультурно-оздоровчої діяльності у процес соціалізації дозволяє:

- створити умови для розвитку навичок співпраці та командної роботи;
- підвищити рівень відповідальності та дисциплінованості;
- знизити рівень тривожності та покращити емоційний стан учнів.

Таким чином, дослідження соціально-педагогічних умов, спрямованих на інтеграцію фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності у процес соціалізації учнів, є надзвичайно актуальним. Розробка цих умов допоможе удосконалити підходи до виховання школярів, сприяючи їх гармонійному фізичному, соціальному та емоційному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціалізації учнів у закладах загальної середньої освіти є предметом уваги багатьох сучасних науковців. Особливої значущості набувають аспекти, пов'язані із впливом фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності на розвиток соціальних компетенцій дітей та підлітків.

Теоретичні основи соціалізації учнів розглядалися у роботах С.О. Омельченко, яка підкреслювала, що соціалізація є складним процесом інтеграції особистості у соціум шляхом набуття норм, цінностей та моделей поведінки. Авторка наголошує на важливості створення умов, які сприяють формуванню соціально адаптованих особистостей у межах шкільного середовища (Омельченко, 2009).

Фізична культура як засіб соціалізації широко досліджувалася В.М. Пристинським, С.О. Омельченко, які визначили, що фізичне виховання сприяє формуванню у дітей навичок співпраці, відповідальності та взаємодії. У роботі також підкреслюється, що фізична культура створює можливості для розвитку комунікації та лідерських якостей (Омельченко & Пристинський, 2014).

Зарубіжний досвід також підтверджує ефективність фізичної активності у процесі соціалізації. Так, J. Coakley зазначає, що спортивні програми сприяють формуванню соціального капіталу у молоді, стимулюючи розвиток колективної свідомості, довіри та взаємопідтримки (Coakley, 2011). D. Hartmann & C. Kwauk, що участь у командних видах спорту допомагає молоді подолати соціальні бар'єри та розвиває навички роботи в групі (Hartmann & Kwauk, 2011).

У роботах науковців аналізуються інноваційні методи навчання, зокрема інтерактивні підходи, рольові ігри та групові тренінги, які сприяють активній соціалізації учнів у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Автори акцентують увагу на важливості поєднання традиційних та сучасних форм організації освітнього процесу (Сейко, 2002).

Психологічний аспект розвитку соціальних навичок розглядався у роботах В. М. Пристинського. У дослідженні акцентується увага на необхідності врахування вікових і психологічних особливостей дітей при організації фізичного виховання. Зокрема, автор вказує, що командна діяльність у спортивних заходах є важливим чинником для соціальної адаптації учнів (Омельченко & Пристинський, 2014).

Крім того, Bailey et al., підкреслюють, що фізична активність у школах має не лише позитивний вплив на здоров'я учнів, а й сприяє їх соціальному розвитку через залучення до колективних занять. Науковці доводять, що участь у спортивних програмах формує у дітей почуття належності до спільноти, розвиваючи емпатію та взаємоповагу (Bailey, Hillman, Arent et ell, 2013).

О.І. Холодний, досліджував роль позакласних форм фізкультурної діяльності, таких як спортивні змагання, секції та турніри, у формуванні соціальних компетенцій. Автор зазначає, що така діяльність стимулює учнів до взаємодії, розвитку комунікаційних навичок і підвищення самооцінки (Холодний & Пристинський, 2019).

Попри значну кількість досліджень, питання впровадження комплексного підходу до соціалізації учнів через фізичну культуру та спорт залишається актуальним. Лише поєднання традиційних методик із сучасними інноваціями може забезпечити максимальну ефективність.

Таким чином, аналіз літератури показав, що фізкультурно-оздоровча діяльність має значний потенціал для формування соціально адаптованої особистості. Однак, існує потреба у подальшому вивченні цього питання, зокрема у розробці нових методик та інструментів, які дозволять підвищити ефективність соціалізації учнів у сучасних умовах.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Розробка та обґрунтування соціально-педагогічних умов впровадження фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності у процес соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти, спрямованої на розвиток їхніх соціальних навичок, емоційної стійкості та інтеграції в соціальне середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичне обґрунтування ролі фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності в соціалізації учнів. Сучасні підходи до визначення поняття "соціалізація" у контексті освітнього процесу.

Соціалізація є складним і багатогранним процесом, в ході якого індивідуум набуває соціальних норм, цінностей, ролей та навичок, необхідних для успішної інтеграції в соціальне середовище. У контексті освітнього процесу соціалізація набуває особливого значення, оскільки школа є одним з основних інститутів, що формує соціальну адаптацію учнів. Проте, соціалізація учнів не обмежується лише академічними аспектами навчання, а включає розвиток міжособистісних зв'язків, комунікативних навичок, емоційної стійкості, а також здатності працювати в колективі.

Роль фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності в соціалізації учнів.

Фізкультурно-оздоровча та спортивно-масова діяльність є важливими інструментами у процесі соціалізації учнів. Вони сприяють не лише фізичному розвитку, а й емоційному, психологічному, а також соціальному розвитку школярів. Впровадження фізкультури та спорту в освітній процес сприяє розвитку таких важливих соціальних навичок, як комунікація, співпраця, вміння долати труднощі та працювати в команді. Водночас, спортивні змагання і різноманітні колективні заняття виховують у школярів дисципліну, відповідальність, а також допомагають сформувати позитивні стосунки з однолітками та вчителями.

У наукових працях вітчизняних авторів, таких як С.О. Омельченко та В.М. Пристинський, підкреслюється важливість інтеграції фізкультури в освітній процес для розвитку соціальних навичок учнів. Вони зазначають, що фізична активність дозволяє дітям відчути власну значущість в колективі, розвиває впевненість у собі, знижує рівень агресивності та тривожності, що є важливими аспектами соціалізації (Омельченко & Пристинський, 2014).

Фізкультурно-оздоровча діяльність, зокрема через спортивні змагання та командні ігри, є потужним засобом розвитку соціальних компетенцій учнів. Вона дозволяє школярам навчитися працювати в команді, досягати спільних цілей та вирішувати конфлікти мирним шляхом. Крім того, спортивна діяльність створює умови для формування таких важливих якостей, як лідерство, відповідальність та емпатія.

Таким чином, фізкультурно-оздоровча та спортивно-масова діяльність мають важливу роль у процесі соціалізації учнів. Вони забезпечують розвиток не лише фізичних, але й соціальних і психологічних навичок, що є необхідними для успішної інтеграції учнів у соціальне середовище та подальшої адаптації в суспільстві.

Аналіз сучасного стану соціалізації учнів у закладах загальної середньої освіти.

Поточний рівень соціальних компетенцій учнів. У сучасних умовах заклади загальної середньої освіти активно працюють над розвитком соціальних навичок учнів, орієнтуючи освітній процес не лише на академічні досягнення, але й на формування здатності до ефективної соціалізації. За даними досліджень, соціальні компетенції учнів у значній мірі визначаються на основі їх здатності працювати в колективі, вирішувати конфлікти, дотримуватися норм і правил соціальної поведінки, а також здатності до емоційної регуляції.

Поточний рівень соціальних компетенцій учнів загальноосвітніх закладів демонструє значний вплив сімейних і соціокультурних факторів. Однак, на основі результатів досліджень, можна зазначити, що хоча більшість учнів володіють базовими соціальними навичками, є значні проблеми з комунікацією, здатністю вирішувати конфлікти і розв'язувати складні міжособистісні ситуації. Багато учнів виявляють труднощі у розвитку співпраці в групах та мають низький рівень емоційної стійкості, що, в свою чергу, впливає на їх інтеграцію в соціальне середовище (Омельченко & Пристинський, 2014).

Оцінка ефективності існуючих методик фізичного виховання в контексті їх соціалізації.

Фізичне виховання в загальноосвітніх закладах є важливим аспектом розвитку учнів не лише в фізичному, але й в соціальному плані. Існуючі методики фізичного виховання, спрямовані на розвиток фізичних якостей, також включають елементи соціалізації, такі як командні ігри, спортивні змагання, групові вправи, що допомагають учням покращити комунікативні навички, здатність до співпраці, вирішення конфліктів та розвиток лідерських якостей.

Оцінка ефективності цих методик, вказує на те, що традиційні методи фізичного виховання, хоча і сприяють розвитку фізичних навичок, не завжди забезпечують належний рівень соціалізації учнів. Спортивні заняття і змагання часто не враховують індивідуальні потреби та психологічні аспекти учнів, що може призвести до негативних наслідків, таких як підвищення рівня агресії,

соціальної ізоляції або, навпаки, надмірної конкуренції (Омельченко & Пристинський, 2014; Зозуляк-Случик, 2021).

У той же час, новітні підходи, які застосовуються в рамках фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності, орієнтовані на інтерактивні методи навчання та співпраці в групах, демонструють більш позитивний результат у розвитку соціальних навичок учнів. Зокрема, використання проектної діяльності, спортивних ігор на командну співпрацю та методів рефлексії дозволяє школярам не тільки фізично розвиватися, але й активно взаємодіяти з однолітками, підтримувати позитивні соціальні відносини, а також розвивати важливі соціальні та емоційні компетенції.

Отже, ефективність методик фізичного виховання в контексті соціалізації учнів потребує вдосконалення та інтеграції нових підходів, орієнтованих на розвиток соціальних навичок через фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заходи.

У процесі дослідження було здійснено комплексний аналіз соціально-педагогічних умов впровадження фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності у процес соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти. Результати показали, що формування соціальних навичок та розвиток особистості учнів тісно пов'язані з якістю та організацією фізичного виховання.

Соціально-педагогічні умови, що впливають на соціалізацію:

1. Інтеграція фізкультурно-оздоровчої діяльності в освітній процес

Встановлено, що фізична активність у школі не лише сприяє фізичному розвитку, але й допомагає учням набути соціальних компетенцій, таких як співпраця, комунікація, відповідальність і лідерство. За даними досліджень організація інтерактивних фізкультурних заходів сприяє формуванню позитивних соціальних моделей поведінки.

2. Використання інтерактивних та інноваційних методів навчання

Застосування інтерактивних методик, таких як рольові ігри, групові проекти, командні види спорту, допомагає учням ефективніше взаємодіяти між собою. Наприклад, під час експериментальних занять було використано методику «Сімейна естафета», яка демонструє ефективність у розвитку комунікативних навичок і згуртованості.

3. Індивідуальний підхід до учнів

Проведений аналіз вказує на важливість урахування індивідуальних потреб і здібностей учнів для забезпечення їхнього соціального розвитку. Учасники експерименту, які отримували індивідуалізовані рекомендації щодо участі в спортивних заходах, показали вищі результати адаптації до соціуму.

4. Організація позакласних заходів

Позакласна спортивно-масова діяльність сприяє інтеграції учнів у соціальне середовище та формуванню позитивних ціннісних орієнтацій. Наприклад, участь у шкільних спортивних турнірах розвиває почуття відповідальності та взаємоповаги.

Оцінка ефективності розроблених методик. Для оцінки ефективності запропонованих підходів у розвитку соціальних навичок учнів через фізкультурно-оздоровчу діяльність було проведено експериментальне дослідження, яке дозволило оцінити результативність новітніх методик фізичного виховання та спортивно-оздоровчих заходів у контексті соціалізації учнів.

Методика експерименту. Експеримент було організовано в кількох етапах:

Попереднє тестування – на першому етапі дослідження проводився початковий аналіз рівня соціальних навичок учнів за допомогою психологічних та педагогічних тестів. Це включало оцінку здатності учнів до комунікації, співпраці в групах, рівня емоційної стійкості, а також їхніх навичок вирішення конфліктів.

Впровадження розроблених методик – на другому етапі було введено нові інтерактивні методи фізкультурно-оздоровчої діяльності, орієнтовані на розвиток соціальних навичок. Це включало використання командних ігор, спортивних змагань, ролевих ігор, проектної діяльності та вправ на рефлексію, які стимулювали учнів до взаємодії, розвитку лідерських якостей та емоційної регуляції.

Підсумкове тестування – після впровадження нових методик учням знову були запропоновані ті ж самі тести для оцінки соціальних навичок, що дозволило порівняти зміни та ефективність розроблених методик.

Результати експерименту. Після проведеного експерименту було виявлено значне покращення в наступних аспектах:

Комунікаційні навички: Учні стали більш відкритими до спілкування та обміну думками з однолітками, знизився рівень соціальної ізоляції та замкнутості.

Співпраця та командна робота: Спостерігалось значне покращення в здатності працювати в команді, розподіляти ролі та ефективно вирішувати конфлікти у групах.

Емоційна стійкість: В учнів помітно підвищився рівень емоційної стійкості, вони стали краще регулювати свої емоції в стресових ситуаціях, що позитивно вплинуло на їх соціальні взаємодії.

Лідерські якості: Участь у спортивних змаганнях та командних іграх сприяла розвитку лідерських навичок учнів, що дозволило їм брати на себе відповідальність за виконання завдань та мотивувати інших членів групи.

У рамках дослідження було проведено педагогічний експеримент у трьох школах Жмеринської ТГ Вінницької області, який включав оцінку рівня соціалізації учнів до і після впровадження запропонованих методик.

Результати показали:

- рівень комунікативних навичок підвищився у 68% учнів.
- 75% учасників експерименту демонстрували кращу здатність працювати в команді.
- соціальна активність у позакласних заходах зросла на 40%.

Під час дослідження також використовувалися методи анкетування та спостереження. Результати анкетування підтвердили, що 80% учнів вважають фізкультурно-оздоровчі заходи важливими для свого особистісного розвитку. Дані, отримані під час спостережень, показали зростання активності учнів у процесі спільної діяльності.

Результати експерименту підтверджують ефективність запропонованих методик фізкультурно-оздоровчої діяльності в контексті розвитку соціальних навичок учнів. Розроблені підходи сприяли не тільки фізичному розвитку, але й соціалізації, покращенню взаємодії в колективі, а також розвитку ключових соціальних компетенцій, таких як комунікація, співпраця, емоційна стійкість і лідерство.

Використання таких інтерактивних методів дозволяє значно підвищити ефективність фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів у контексті соціалізації учнів. Ці методики не лише забезпечують фізичний розвиток, а й активно стимулюють формування позитивних соціальних навичок, що є важливим аспектом сучасної освіти.

Результати експериментального дослідження свідчать про те, що запропоновані методики фізкультурно-оздоровчої діяльності є ефективними інструментами для розвитку соціальних навичок учнів. Подальші дослідження можуть зосередитися на удосконаленні цих методик, враховуючи індивідуальні потреби учнів та різноманітні соціокультурні контексти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження підтвердило, що фізкультурно-оздоровча та спортивно-масова діяльність є потужним інструментом соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти. У ході аналізу сучасного стану проблеми було встановлено, що:

1. Фізичне виховання сприяє розвитку соціальних навичок. Участь у колективних спортивних заходах сприяє формуванню комунікації, співпраці, лідерських якостей та відповідальності.

2. Інтерактивні методи навчання та індивідуальний підхід забезпечують ефективну соціалізацію. Використання сучасних освітніх технологій, зокрема рольових ігор, групових завдань та інтерактивних тренінгів, значно підвищує рівень адаптації учнів до соціального середовища.

3. Позакласна фізична активність відіграє важливу роль у соціалізації. Спортивні змагання, секції та масові заходи стимулюють соціальну активність учнів та сприяють їхній інтеграції в соціум.

Результати педагогічного експерименту підтвердили, що цілеспрямоване використання фізкультурно-оздоровчої діяльності забезпечує зростання рівня соціальної адаптації учнів, розвитку їхніх соціальних компетенцій та підвищення самооцінки.

У майбутніх дослідженнях пропонується приділити увагу наступним аспектам:

1. Розробка нових методик соціалізації через фізичне виховання. Зокрема, дослідження ефективності використання цифрових технологій та інтерактивних платформ у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

2. Дослідження впливу гендерних особливостей на процес соціалізації. Аналіз відмінностей у підходах до фізичного виховання хлопців та дівчат з урахуванням їхніх психофізіологічних особливостей.

3. Інтеграція міжпредметних зв'язків. Вивчення можливостей поєднання фізичного виховання із соціально-гуманітарними дисциплінами для поглиблення соціальних компетенцій учнів.

4. Дослідження впливу сімейного середовища. Аналіз ролі сімейної підтримки у процесі соціалізації школярів через фізичну культуру та спорт.

5. Моніторинг довгострокових результатів. Проведення досліджень, які вивчали б вплив фізкультурно-оздоровчої діяльності на соціалізацію учнів у довготривалій перспективі.

Подальший розвиток цього напрямку досліджень має не лише наукове, але й практичне значення. Результати можуть бути використані для розробки

навчальних програм, вдосконалення підходів до фізичного виховання та забезпечення якісної підготовки учнів до життя в соціумі.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Зозуляк-Случик Р.В. (2021). Основи соціалізації особистості: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти (освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка») (2-е вид., переробл. та доповн.). Івано-Франківськ: НАІП. 222 с.

Омельченко С.О., & Пристинський В.М. (2009). Принципи моделювання педагогічної системи взаємодії соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 3, 54–60 с.

Отравенко О.В. (2014). Організація інноваційної навчальної діяльності майбутніх фахівців з фізичного виховання через інтеграцію здоров'язбережувальних технологій. *Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова*. Серія 15: зб. наук. пр., Вип. 3К (45), 249–253 с.

Сейко Н.А. (2002). Соціальна педагогіка: Курс лекцій. Житомир: Житомирський держ. пед. ун-тет. 260 с.

Соціалізація дітей і підлітків засобами освітньо-виховної оздоровчої роботи: навч.-методичний посібник / С.О. Омельченко, В.М. Пристинський. 2014. Слов'янськ: Вид-во ДВНЗ «ДДПУ». 208 с.

Холодний О.І., & Пристинський В.М. (2019). Формування здоров'язбережувальних компетентностей дітей та учнівської молоді у процесі фізичного виховання. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 202 с.

Bailey R., Hillman C., Arent S., & Petitpas A. (2013). Physical activity: An underestimated investment in human capital? *Journal of Physical Activity and Health*, 2013 Mar;10(3):289-308. DOI: 10.1123/jpah.10.3.289

Coakley J. (2011). *Sports in Society: Issues and Controversies*. McGraw-Hill Education. ISBN-13: 978-0-07-337654-7. ISBN-10: 0-07-337654-X.

Fletcher T., & Nicholas S. (2013). Sport and social inclusion: International policy perspectives. *Journal of Sport Policy and Politics*, 5(1), 1–20.

Hartmann D., & Kwauk C. (2011). Sport and development: An overview, critique, and reconstruction. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 284–305. DOI: 10.1177/0193723511416986.

REFERENCES

Zozulyak-Sluchik, R.V. (2021). Osnovi socializaciyi osobistosti: navchalnij posibnik dlya studentiv zakladiv vishoyi osviti (osvitno-profesijna programa «Socialna pedagogika») [Foundations of personality socialization: A textbook for students of higher education institutions (educational-professional program "Social Pedagogy")]. (2-e vid., pererobl. ta dopovn.). Ivano-Frankivsk: NAIP. 222. [in Ukrainian].

Omelchenko, S.O., & Pristinskij, V.M. (2009). Principi modelyuvannya pedagogichnoyi sistemi vzayemodiyi socialnih institutiv suspilstva u formuvanni zdorovogo sposobu zhittya. [Principles of modeling the pedagogical system of interaction between social institutions in the formation of a healthy lifestyle]. *Socialna pedagogika: teoriya ta praktika*, 3, 54–60 [in Ukrainian].

Otravenko O.V. (2014). Organizaciya innovacijnoyi navchalnoyi diyalnosti majbutnih fahivciv z fizichnogo vihovannya cherez integraciju

zdorov'yazberezhuvalnih tehnologij. [Organization of innovative learning activities for future physical education professionals through the integration of health-preserving technologies]. *National Pedagogical Dragomanov University*. Seriya 15: zb. nauk. pr., Vip. 3K (45), 249–253 [in Ukrainian].

Sejko N.A. (2002). *Socialna pedagogika: Kurs lekcij*. [Social Pedagogy: Lecture Course]. Zhitomir: Zhytomyr Ivan Franko State University. 260 s. [in Ukrainian].

Socializaciya ditej i pidlitkiv zasobami osvitho-vihovnoyi ozdorovchoyi roboti: [Socialization of children and adolescents through educational and health-improving work]: navch.-metodichnij posibnik / S.O. Omelchenko, V.M. Pristinskij. 2014. Slov'yansk: Vid-vo DVNZ «DDPU». 208 [in Ukrainian].

Kholodnyi, O.I., & Prystynskyi, V.M. (2019). *Formuvannya zdorov'yazberezhuvalnih kompetentnostej ditej ta uchnivskoyi molodi u procesi fizichnogo vihovannya*. [Formation of health-preserving competencies of children and student youth in the process of physical education]. Slov'yansk: Vid-vo B.I. Matorina. 202. [in Ukrainian].

Bailey R., Hillman C., Arent S., & Petitpas A. (2013). Physical activity: An underestimated investment in human capital? *Journal of Physical Activity and Health*, 2013 Mar;10(3):289-308. DOI: 10.1123/jpah.10.3.289

Coakley J. (2011). *Sports in Society: Issues and Controversies*. McGraw-Hill Education. ISBN-13: 978-0-07-337654-7. ISBN-10: 0-07-337654-X.

Fletcher T., & Nicholas S. (2013). Sport and social inclusion: International policy perspectives. *Journal of Sport Policy and Politics*, 5(1), 1–20.

Hartmann D., & Kwauk C. (2011). Sport and development: An overview, critique, and reconstruction. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 284–305. DOI: 10.1177/0193723511416986.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються соціально-педагогічні умови та їх впровадження у процес соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти через фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову діяльність. Метою дослідження є обґрунтування та розробка методик, що сприяють розвитку соціальних навичок, емоційної стійкості та інтеграції учнів у соціальне середовище. Зроблено теоретичний аналіз поняття "соціалізація" в освітньому процесі, зокрема з використанням фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових методів.

Стаття присвячена аналізу соціально-педагогічних умов і їх впровадженню у процес соціалізації учнів загальноосвітніх закладів через фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову діяльність. У дослідженні зосереджено увагу на теоретичному обґрунтуванні важливості фізичної активності для розвитку соціальних навичок учнів, емоційної стійкості, а також їх адаптації в соціальному середовищі. Визначено роль фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових методів у формуванні основних соціальних компетенцій, таких як комунікація, співпраця, відповідальність та лідерські якості.

Автори статті обґрунтовують необхідність інтеграції фізкультурно-оздоровчої діяльності в освітній процес, підкреслюючи, що вона є важливим компонентом не лише фізичного розвитку учнів, а й їх соціалізації. Вивчено сучасні наукові підходи до визначення поняття "соціалізація" у контексті

освітнього процесу, а також проаналізовано існуючі методики фізичного виховання, які сприяють розвитку соціальних навичок учнів. Розглянуто підходи до формування соціально-педагогічних умов, які забезпечують ефективну соціалізацію учнів через фізкультурно-оздоровчу діяльність.

У статті також представлені результати експериментального дослідження, яке було спрямоване на оцінку ефективності запропонованих методик у розвитку соціальних навичок учнів. Оцінка ефективності цих підходів показала позитивні результати, що підтверджує можливість їх застосування в навчальних закладах для підвищення ефективності соціалізації учнів.

Особливу увагу приділено розробці інтерактивних методів та підходів до фізкультурно-оздоровчої роботи, орієнтованих на розвиток важливих соціальних компетенцій у школярів. Завдяки таким методикам учні можуть покращити свої комунікативні навички, розвинути здатність до співпраці, стати більш відповідальними, а також проявити лідерські якості. Практичні рекомендації, запропоновані в статті, дозволяють покращити якість фізкультурно-оздоровчої роботи та забезпечити ефективну соціалізацію учнів у школах.

Це дослідження є важливим внеском у розвиток теоретичних та практичних аспектів фізичного виховання та соціалізації учнів в умовах сучасної освіти. Розроблені методики можуть бути корисними для педагогів і практиків, які займаються фізичним вихованням та соціалізацією учнів, а також для вдосконалення педагогічного процесу в освітніх закладах. Оцінено сучасний стан соціалізації учнів у закладах загальної середньої освіти, визначено ключові соціально-педагогічні умови для успішної соціалізації та розроблено рекомендації для підвищення ефективності фізкультурно-оздоровчої роботи. Проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність запропонованих підходів у розвитку соціальних навичок учнів, що сприяють їх успішній інтеграції в соціальне середовище.

Ключові слова: соціалізація учнів, фізкультурно-оздоровча діяльність, спортивно-масова діяльність, соціально-педагогічні умови, соціальні навички, емоційна стійкість, освітній процес, методики фізичного виховання, інтеграція в соціальне середовище.

УДК 37.013.42+37.018.3

THE ROLE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR ORPHANS IN SOLVING PROBLEMS RELATED TO THE WAR IN UKRAINE

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ-СИРОТИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ

Світлана Курінна

докторпедагогічних наук, професор

E-mail: kurinna.sm@gmail.com

ORCID 0000-0001-5194-0797

ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Svitlana Kurinna

D.Sc. in Pedagogy, Professor,

E-mail: kurinna.sm@gmail.com

ORCID 0000-0001-5194-0797

SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

Ян Курінний

кандидат педагогічних наук, доцент
E-mail: yankurinnoy@gmail.com
ORCID 0000-0003-0725-2035
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yan Kurinnyi

D.Sc. in Pedagogy, Associate Professor
E-mail: yankurinnoy@gmail.com
ORCID 0000-0003-0725-2035
SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

ABSTRACT

This article highlights the essence of the system of social and pedagogical support for children in Ukraine. The relevance of the urgent problem is sufficiently thoroughly revealed, the conditions for the implementation of social and pedagogical support for children are determined, and the negative consequences of orphanhood caused by war are emphasized.

The problems that arise at the level of state and public institutions regarding the adoption of orphans are clarified. Data from the National Social Service of Ukraine, public and volunteer organizations regarding the difficulties that adoptive parents face during the adoption period are analyzed.

The philosophy of partnership between the state, family and childhood, which was discussed above, is revealed, as is the need for its practical implementation in the activities of social services, as a state and public institute of socio-pedagogical support for orphans. The special requirements for a social worker, as a subject of socio-psychological work with an orphan are substantiated.

The functions of social workers, which reflect the regularities of socio-pedagogical volunteer service in solving the problems of Ukrainian children are compared.

A study of socio-psychological support for orphaned children during the war highlighted the need to change the approach to adoption and popularize adoption and guardianship.

The priority should be the idea of how to help the child and provide all opportunities for its full development and socialization.

Key words: orphans, social support, socio-pedagogical support, orphanhood, social services, adoption, foster families, foster parents.

Актуальність теми. Проблема сирітства в Україні є достатньо актуальною сьогодні. Це пов'язано із сучасною ситуацією в Україні, де війна достатньо гостро вплинула на збільшення дітей, які втратили своїх батьків, на психологічний і соціальний стан дітей-сиріт та рівень допомоги, на яку вони потребують. Саме війна загальмувала процес де-інституалізації дітей-сиріт та виведення дітей-сиріт інтернатних закладів на альтернативні сімейні форми виховання. Для вирішення нагальних проблем, діти-сироти потребують уваги із боку держави, із боку громадських та волонтерських організацій.

Заглибившись у проблему сирітства, ми проаналізували роботу декілька Фондів, які були створені задля надійного партнерства у вирішенні проблем дітей-сиріт для держави, зокрема Міністерства національної політики, Національної сервісної служби та Міністерства освіти і науки України. Цікавим виявилися матеріали конференції, на які презентовано перший етап дослідження: «Де Україна на карті світу в розрізі вирішення проблеми сирітства? Який

портрет сучасного усиновлювача в Україні?», який провели Q&Q Research.

Актуальність проблеми сирітства підтвердили висновки експертів, які досліджували систему усиновлення в Україні в порівнянні з іншими країнами світу. Висновки були озвучені на форумі «Форми державно-приватної співпраці у питаннях сирітства в Україні» проведеному RUSH Foundation.

Саме на цьому форумі озвучено питання поставити на перший план потреби самої дитини і відмовитися від парадигми, за якої усиновлення проводять для задоволення потреб батьків. Таке рішення було прийнято за підтримки Національної соціальної сервісної служби України, Української мережі за права дитини, Всеукраїнської громадської організації «Служба захисту дітей», керівників Благодійних організацій та проектів Уряду Канади «Супровід Урядових реформ в Україні» (Матеріали конференції, 2023).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Означеною проблемою опікуються і сучасні науковці, які звертають увагу саме на соціально-педагогічну підтримку дитини-сироти, її супровід та допомогу у подоланні складнощів і проблем у період війни (Л. Волинець, А. Капська, Н. Комарова, І. Пеша, Н. Слабай, Н. Яковенко).

До того ж науковці наголошували на комплексній допомозі дітям-сиротам, розвитку сімейних форм життєвого устрою, соціальній адаптації дітей в нових життєвих умовах.

На шпальтах наукових видань іноді відбувається обговорення питань сирітства та те, як зараз побудована система усиновлення. Науковці аналізують зміни, які відбуваються в країні, наполягають на ефективності кроків для спрощення процедури усиновлення. Наголошено на впровадженні опції подання документів через систему «Дія». Надано можливість проводити онлайн-зустрічі потенційних усиновлювачів із дітьми, які зараз перебувають за кордоном. Соціальні служби намагаються зробити все, щоб усиновлювачі могли швидко та доступно навчитися бути батьками. На думку Василя Луцика, голови Національної соціальної сервісної служби України, «...тільки спільними зусиллями держави, громадських організацій і фондів можна вирішити проблеми сирітства та досягти нашої спільної мети – сім'ї для кожної дитини» (Матеріали конференції, 2023).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті – розкрити зміст соціально-педагогічної підтримки та допомоги дітям-сиротам у вирішенні проблем, які пов'язані з війною в Україні.

Аналізуючи проблеми сирітства в Україні, ми розуміємо, що головною ж формою соціально-педагогічної підтримки соціальних служб є замісна сімейна турбота як альтернатива державної опіки, з метою реалізації якої застосовується: ефективна діяльність органів опіки та піклування; функціонування системи уповноважених служб, інституту соціального патронату і системи влаштування дітей у замісні, прийомні сім'ї; трансформація інтернатних закладів у заклади з надавання послуг патронатного виховання; наявність регіональних і локальних проєктивних моделей соціально-психолого-педагогічної підтримки дітей-сиріт.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У межах теорії соціальної роботи термін *соціально-педагогічна підтримка дитинства* розглядається як особливий вид діяльності, який спрямований на :

- повноцінне навчання дітей у відповідності до віку, інтересам і здібностям;
- якісне харчування та догляд;
- своєчасні медичні послуги;
- забезпечення можливостей для соціального та емоційного розвитку дітей;
- сприяння в отриманні всіх необхідних соціальних послуг дітям (М. Боришевський, 2005).

До того ж, ми визначаємо *соціально-педагогічну підтримку дітей-сиріт* – як соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на виявлення, визначення та вирішення проблем дитини з метою реалізації та захисту її прав на перспективне та безпечне дитинство, провідними вадами якої є медико-психологічна, організаційно-комунікативна, соціально-правова та соціально-педагогічна допомога.

Філософія партнерства держави, сім'ї та дитинства, про яку йшлося вище, необхідність її практичного втілення в діяльність соціальних служб, як державного й суспільного інституту соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт висуває особливі вимоги до соціального працівника, як суб'єкта соціально-психологічної роботи із дитиною-сиротою.

Особливість означених вимог в даному випадку полягає у тому, що соціальний працівник покликаний у своїй діяльності не стільки повчати та керувати, скільки спонукати інших до дії, ініціативи, творчості. За таких умов завдання соціального працівника – «пробудити» соціальну рефлексію клієнта шляхом розвитку його соціально-педагогічного мислення. Зробити це можливо тільки в тому випадку, якщо соціальний працівник сам володіє розвинутим соціально-педагогічним мисленням (Пеша І., 2000).

Соціальний працівник, який має соціально-психологічне мислення, здатен ефективно будувати власну роботу з дітьми-сиротами особливо на етапі адаптації до нових умов у сім'ї.

Соціально-педагогічна підтримка розвитку дитини в кожному конкретному випадку зумовлюються проблемами родинного оточення дитини, взаєминами з однолітками та педагогами. Це означає, що предметом соціально-педагогічної підтримки є процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання проблем, які заважають їй зберегти власну людську гідність і самостійно досягти бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, уяві про життя (М. Боришевський, 2005).

Головними принципами, які забезпечують соціально-педагогічну підтримку, є згода дитини на допомогу; опора на потенційні можливості особистості; віра в ці можливості; орієнтація на здібності дитини самостійно долати складнощі; сумісність, співробітництво, сприяння; конфіденційність; доброчинність; безпека, захист здоров'я, прав, людської гідності; реалізація принципу «не нашкодь»; рефлексивно-аналітичний підхід до процесу та результату (Н. Комарова, І. Пеша, 2006).

Процес соціально-педагогічної підтримки поєднується з процесом соціальної допомоги. Основною складовою загальної теорії соціально-педагогічної підтримки є концепція соціальної незахищеності. Діти-сироти є незахищеними, якщо вони зазнають впливу негативних чинників від контактів із

соціальними закладами і не отримують користі від них. В умовах прийомної чи замісної сім'ї це означає, що соціально незахищена дитина буде об'єктом авторитарного впливу (слухати негативні зауваження, часто зазнавати покарання, підлягати насиллю й ін.) і не буде в повній мірі отримувати позитив від усього того, що пропонує оточуючий освітньо-виховний простір.

У процесі дослідження з'ясували сутнісні характеристики явища соціальної незахищеності та його впливу на якість соціально-психологічної підтримки прийомної сім'ї. До основних з них, згідно з соціальною теорією, належать такі: двополярність взаємодії між прийомними батьками і дитиною; кумулятивний характер; залежність більшою мірою від культурологічних властивостей особистості дитини, ніж від її структурних характеристик; позитивний зв'язок із соціумом, який гальмує зростання поведінкових проблем (І. Бевз, 2006).

У зв'язку зі зазначеними вище особливостями явища незахищеності, метод підтримки розвитку дітей-сиріт має у своєму активі технологію профілактики соціальної незахищеності, яка містить не тільки завдання щодо попередження виникнення проблем, але й такі, як бажання посилити чинники, що стимулюють сприятливий розвиток. Алгоритм загальної профілактики соціальної незахищеності в системі підтримки будується на підставі наступного підходу. Всі ініціативи (інформація, консультація, координація, попередження або стимуляція) спрямовані на усунення чи нейтралізацію чинників, які систематично гальмують позитивний розвиток дитини, або на посилення чинників, що стимулюють позитивний розвиток вихованців (М. Боришевський, 2005).

У зв'язку із беззаперечною важливістю методу соціальної підтримки в життєдіяльності дитини-сироти, має плідно функціонувати соціально-психологічна служба підтримки, волонтерські організації, благодійні фонди. У процесі їх діяльності виконується комплекс заходів зі соціального захисту особистості в прийомній сім'ї, її розвитку, соціалізації, виховання та навчання. Тут соціальними центрами вивчаються медико-психолого-педагогічні особливості дітей-сиріт і їхнього мікросоціуму, виявляються інтереси та потреби, складнощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення від норми в поведінці дітей-сиріт для того, щоб своєчасно надати їм допомогу й підтримку.

До найбільш важливої ділянки роботи служби соціально-психологічної підтримки належить діяльність, яка пов'язана з улаштуванням і адаптацією дітей-сиріт у родину. Співпрацюючи з фахівцями різних соціальних служб регіону, соціальні служби допомагають прийомним батькам і дітям в подоланні проблем, які виникають на початку взаємодії, допомагають суб'єктам комунікації утримувати емоції, почуття та поведінку, надають допомогу, рекомендації з проблем спілкування та виховання дитини. Медичний сектор служби заздалегідь знайомить потенційних батьків з медичними діагнозами дітей, надає свідоцтво про те, яке лікування дитина отримувала раніше і яке повинна отримувати в подальшому житті, надає поради та рекомендації щодо лікування та збереження власного здоров'я дитини.

Аналізуючи технологію соціально-психологічної підтримки дітей-сиріт звертаємо увагу на думку багатьох вчених, які виокремили функції, що відображають закономірності соціально-психологічної роботи в прийомній сім'ї.

До важливіших із них ми зараховуємо:

1. *Сприймання та розуміння* особистості вихованця, тобто, пізнання його фізичного стану та духовного світу, вікових й індивідуальних, психофізіологічних та соціальних відмінностей, прояву сензитивності, наявності психічних й інших проблем.

2. *Інформаційна функція* передбачає організацію індивідуального чи групового спілкування. Вона реалізується в процесі пізнання, забезпечуючи взаєморозуміння, обмін духовними цінностями; формування позитивної мотивації успішної життєдіяльності, соціальне становлення особистості. Спільний пізнавальний пошук рішень усуває психологічні бар'єри; сприяє встановленню міжособистісних стосунків у сім'ї, особливо якщо в родині є ще діти. Особливо важливим для дитини-сироти є індивідуальне спілкування, що сприяє пізнанню її особистості, впливу на її свідомість, дії та вчинки, поведінку, а також на їхні зміни та корекцію.

3. *Організаційна функція* сприяє розвитку організаційних й організаторських якостей особистості дитини, комунікативних, гностичних, функціональних й інших здібностей та умінь дітей за допомогою активної участі в ролі виконувача або організатора в системі суб'єктно-об'єктних відносин.

4. *Нормативна функція* спрямована на удосконалення поведінково-правової, морально-етичної й естетичної сфер особистості дитини-сироти.. У процесі спілкування діти-сироти отримують різноаспектну морально-естетичну інформацію, яка допомагає їм засвоювати та виробляти моральні поняття, норми, принципи, сприяє розвитку соціальної активності й уявлень про соціально-правову сферу суспільства, навчає правильно орієнтуватися в житті, визначати межі дозволеного чи забороненого, обирати цивілізаційні (дозволені законом) шляхи та засоби захисту своїх прав, свобод й інтересів.

5. *Регулятивна функція* передбачає вибір і використання форм, засобів, методик, прийомів контролю досягнень вихованців з метою корекції їхньої життєдіяльності в умовах нової сім'ї. До того ж важлива відповідність педагогічних вимог, які висуваються до дитини, її можливостям (слухність вимог, педагогічно виправдана форма їхнього подання, систематичність контролю після висування вимог).

6. *Рольова функція* дає змогу увійти в соціальну роль, стан іншої людини, усвідомити, відчувати позицію іншої людини, перейняти її досвід дій і діяльності.

7. *Функція співпереживання* – уподобання емоційного стану суб'єкта стану іншої особистості (або соціальної групи). Співпереживання забезпечує розвиток емоційної чутливості дитини в прийомній сім'ї, усвідомлення причин і природи емоційних станів інших людей, виявлення емоційних потреб дітей з метою їхнього задоволення. Уміння прийомних батьків співпереживати допомагає зрозуміти внутрішній світ дитини, її особистісну позицію стосовно забезпечення гармонійної взаємодії, виходячи з ініціативи самої дитини.

8. *Функція самоствердження* забезпечує дитині віру у власні фізичні, інтелектуальні та морально-етичні сили, усвідомлення власного «Я», ініціювання духовної сили, стимулює її творчі здібності, формує адекватну самооцінку, ставить пріоритетні, значущі орієнтири її самовизначення та майбутніх самостійних дій, сприяє реалізації її прагнень до високої оцінки та самооцінки особистісних досягнень.

Зазначені вище функції забезпечують основну педагогічну спрямованість соціально-психологічної підтримки сиріт у прийомних сім'ях, а усвідомлення їх суб'єктами соціально-педагогічної роботи забезпечують ефективний результат у вирішенні соціальних проблем дітей-сиріт (Комарова Н. М., Пеша І. В. 2006).

Резюмуючи зазначене можна дійти висновку: технологія соціально-психологічної підтримки дітей сиріт в умовах замісної або прийомної сім'ї є ефективною, якщо чітко дотримуватись її основних функцій та мати намір допомогти дитині у влаштуванні до нової сім'ї та комфортному життєзабезпеченні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження соціально-психологічної підтримки дітей сиріт в період війни висвітлює необхідність зміни підходу до усиновлення та популяризації усиновлення та опікунства. Ми згодні з висновками науковців, які зазначають: «Законодавство України загалом таке саме, як і в розвинутих країнах. Однак, щоб його реалізувати, Україна має стати соціальною країною, в якій неможливо опинитися за межею бідності та створити всі умови для виховання дітей у сім'ї, зокрема інклюзивні. Для ефективної роботи у цьому напрямі необхідно сформувати надійну службу з професійним менеджментом, яка надає послуги з усиновлення в Україні» (Матеріали конференції, 2023).

Ми хочемо додати, що і під час війни треба працювати над головним завданням держави – змінити уявлення про усиновлення та спрямувати увагу на потреби саме дитини. Пріоритетом має бути думка про те, як допомогти дитині та забезпечити всі можливості для її повноцінного розвитку і соціалізації. Ми згодні з думками благодійників і волонтерів. Вирішення проблем сирітства можливе лише спільними зусиллями держави та приватного сектору. Тільки так можна дати кожній дитині шанс на щасливе та повноцінне життя в родині.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бевз Г. Прийомні сім'ї (оцінка створення, функціонування та розвитку). К.: Главник, 2006. 112 с.

Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: навчально-методичний посібник. У 2-х кн. / За заг. ред. М. Боришевського, Г. Бевз, Л. Тарусової та ін. К.: Міленіум, 2005. 286 с.

Комарова Н. М., Пеша І. В. Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. К.: Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2006. 92 с.

Матеріали конференції: «Де Україна на карті світу в розрізі вирішення проблеми сирітства? Який портрет сучасного усиновлювача в Україні?»: Q&Q Research. URL: <http://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https%3A%2F%2Fwww.mo.ua%2Fproblema-siritstva-v-ukrayini-chi-mozhna-pokrashhiti-situatsiyu%2F>

Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування). К.: Логос, 2000. 106 с.

REFERENCES

Bevz H. Pryiomni sim'i (otsinka stvorennia, funktsionuvannia ta rozvytku). K.: Hlavnyk, 2006. 112 s. [in Ukrainian].

Dity derzhavnoi opiky: problemy, rozvytok, pidtrymka: navchalno-

metodychnyi posibnyk. U 2-kh kn. / Za zah. red. M. Boryshevskoho, H. Bevz, L. Tarusovoi ta in. K.: Milenium, 2005. 286 s. [in Ukrainian].

Komarova N. M., Piesha I. V. Metodychni rekomendatsii dlia sotsialnykh pratsivnykiv, derzhavnykh sluzhbovtziv shchodo rozvytku simeinykh form vykhovannia. K.: Derzhavnyi in.-t problem sim'i ta molodi, 2006. 92 s. [in Ukrainian].

Materialy konferentsii: «De Ukraina na karti svitu v rozrizi vyrishennia problemy syritstva? Yakyi portret suchasnoho usynovliuvacha v Ukraini?»: Q&Q Research.URL: <http://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https%3A%2F%2Fwww.mo.ua%2Fproblema-siritstva-v-ukrayini-chi-mozhna-pokrashhiti-situatsiyu%2F>

Piesha I. V. Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia (problemy reformuvannia). K.: Lohos, 2000. 106 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Дана стаття висвітлює сутність самої системи соціально-педагогічної підтримки дітей в Україні. Достатньо ґрунтовно розкрито актуальність нагальної проблеми, визначено умови реалізації соціально-педагогічної підтримки дітей, наголошено на тих негативних наслідках сирітства, які несе війна.

З'ясовано проблеми, які виникають на рівні державних і громадських установ щодо усиновлення дітей-сиріт. Проаналізовано дані Національної соціальної сервісної служби України, громадських і волонтерських організацій щодо складнощів, з якими стикаються прийомні батьки в період усиновлення.

Розкрито філософію партнерства держави, сім'ї та дитинства, про яку йшлося вище, необхідність її практичного втілення в діяльність соціальних служб, як державного й суспільного інституту соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт. Обґрунтовано особливі вимоги до соціального працівника, як суб'єкта соціально-психологічної роботи із дитиною-сиротою.

Порівняно функції соціальних працівників, які відображають закономірності соціально-педагогічної волонтерської служби у вирішенні проблем українських дітей.

Дослідження соціально-психологічної підтримки дітей сиріт у період війни висвітлює необхідність зміни підходу до усиновлення та популяризації усиновлення та опікунства.

Пріоритетом має бути думка про те, як допомогти дитині та забезпечити всі можливості для її повноцінного розвитку і соціалізації.

Ключові слова: діти-сироти, соціальна підтримка, соціально-педагогічна підтримка, сирітство, соціальні служби, усиновлення, прийомні сім'ї, прийомні батьки.

УДК 378.147:36-051:005.336.6:17.022.1

FEATURES OF FORMING THE PROFESSIONAL IMAGE OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Ярослав Співак

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: yaroslavspivak777@gmail.com
ORCID 0000-0001-6263-535X
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Yaroslav Spivak

D. Sc. in Pedagogy, Professor,
E-mail: aroslavspivak777@gmail.com
ORCID 0000-0001-6263-535X
SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

Дмитро Плєсканьов

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти спеціальності
231 Соціальна робота
E-mail: Diplec@yahoo.com
ORCID 0009-0002-3811-5033
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Dmytro Pleskanyov

applicant of the third (educational and
scientific) level higher education specialty
231 Social work
E-mail: Diplec@yahoo.com
ORCID 0009-0002-3811-5033
SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

Людмила Співак

кандидат педагогічних наук, доцент,
E-mail: spivakddpu7@gmail.com
ORCID 0000-0003-0642-3330
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Ludmyla Spivak

PhD in Pedagogy, As. profesor
E-mail: spivakddpu7@gmail.com
ORCID 0000-0003-0642-3330
SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

Надія Чернукха

доктор педагогічних наук, професор,
E-mail: nm_chernukha@ukr.net
ORCID 0000-0002-5250-2366
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

Nadiya Chernukha

PhD in Pedagogy, As. profesor
E-mail: nm_chernukha@ukr.net
ORCID 0000-0002-5250-2366
Kyiv National University named
after Taras Shevchenko

ABSTRACT

The article is devoted to one of the urgent problems of forming a professional image in future social workers. The article reveals the content of the concept of «professional image of a future social worker». The professional image of a future social worker is considered as a purposefully formed image of a person that has formed in the mass consciousness, which is endowed with real and ideal features and properties, designed to influence the consciousness, worldview of citizens and determine their behavior. It is established that the professional image is determined by the level of development of objective (status and style) and subjective (professional-positional) characteristics, which together constitute a holistic image of a social worker and perform the function of ensuring a positive perception of his personality by colleagues and recipients of social services as a professional worker. It is noted that the professional image ensures the success of activity, since in the process of activity the object interacts with other social subjects, influences individuals and entire groups, that is, it is always socially active.

It is noted that the professional training of a social worker in Ukraine takes place taking into account the accepted standards of training and qualification

characteristics of the social worker's profession, general requirements for the content of training and priorities for training of specialists in the social sphere. It is found that the formation of the professional image of future social workers is based on the main provisions of the competency-based, personality-oriented, axiological and environmental approaches. It is noted that the management of the process of forming a professional image of future social workers is carried out indirectly through a specially organized educational environment, in particular, the educational environment of a higher education institution. It is stated that the positive image of a social worker as a special personal toolkit contributes to establishing contacts with subjects of interaction, thereby making this process more effective.

Key words: *image, professional image, future social workers, higher education institution, educational environment, methodological approach.*

Актуальність теми. В умовах глобалізаційного розвитку суспільства особливої актуальності набуває завдання якісної підготовки майбутніх соціальних працівників, зокрема, формування у них професійного іміджу, оскільки діяльність є багатофункціональною і належить до професій, що допомагають, покликана надавати допомогу та підтримку людям, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Завоювати довіру клієнта є складним завданням, де люди найчастіше керуються сформованими у суспільстві стереотипами, які визначають їх дії. З огляду на це, важливо, яке ставлення до соціальної роботи та безпосередньо до її представників сформовано у масовій свідомості людей, іншими словами, іміджу соціального працівника, який є результатом наданої допомоги, наданих соціальних послуг, задоволеності клієнта. Значна роль належить навчанню у закладі вищої освіти, де здійснюється засвоєння основ професійного іміджу майбутнього соціального працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у розроблення різних аспектів розвитку соціальної роботи здійснили В. Андрущенко, В. Бех, Д. Бирик, І. Бодрова, Р. Вайнола, У. Грига, І. Зверева, І. Івженко, О. Карпенко, Н. Лавренчук, М. Лукашевич, О. Міхєєва, В. Полтавець, Т. Семигіна, В. Сидорова, Я. Співак, Г. Слосанська, В. Тернопільська, А. Ярошенко та ін. особливості формування іміджу працівників соціальної сфери досліджували А. Герасимчук, Я. Дашкевич, І. Криксунова, Л. Мосіна, Ю. Пелеха, О. Тимошенко, М. Томілова та інші.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Сучасні виклики, що постають перед соціальною роботою, актуалізують проблему формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Професійний імідж розуміємо як цілеспрямовано сформований образ особистості, що склався у масовій свідомості, який наділений реальними та ідеальними рисами та властивостями, покликаний чинити вплив на свідомість, світогляд громадян й зумовлювати їх поведінку. Професійний імідж можна окреслити як образ професіонала, відповідно специфіки певного виду діяльності, спеціальності, сформований у керівництва, колег, клієнтів.

Професійний імідж соціального працівника є інтегративним утворенням та впливає на успішність його професійної діяльності. Він визначається рівнем розвитку об'єктивних (статусних та стильових) та суб'єктивних (професійно-позиційних) характеристик, що складають у сукупності цілісний імідж соціального працівника та виконує функцію забезпечення позитивного сприйняття його особистості колегами та отримувачами соціальних послуг як працівника-професіонала.

Дослідження особливостей організації процесу формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника актуалізує пошуки об'єктивно існуючих факторів та умов, що визначають успішність реалізації цього процесу.

Вивчення наукових праць з проблеми дослідження показує, що у сучасній теорії та практиці професійної освіти та соціальної роботи немає єдиного розуміння сутності та змісту процесу формування іміджу майбутнього соціального працівника, оскільки існує проблема виявлення факторів, що детермінують цей процес та організаційно-педагогічних умов, що забезпечують його ефективність (Плесканьов & Співак, 2024).

У нашому дослідженні ми виходимо з розуміння іміджу як особливої багатофакторної соціально-психологічної освіти, яка має символічну природу, що формується у процесі соціального сприйняття, на основі закономірностей перцепції (цілісності, схематизованості, прагматичності); несе інформаційне навантаження та виконує функцію регулятора поведінки у процесі спілкування чи будь-якої іншої взаємодії людей, допомагає побудувати лінію поведінки стосовно суб'єкта спілкування. Імідж формується у соціальному середовищі та функціонує як регулятор соціальних відносин, детермінантами його формування є об'єктивні та суб'єктивні фактори.

Професійний імідж забезпечує успіх діяльності, оскільки у процесі діяльності об'єкт взаємодіє з іншими соціальними суб'єктами, впливає на окремих людей та цілі групи, тобто він завжди соціально активний. Він дозволяє оцінити своє становище в порівнянні з конкурентами, порозумітися з тими, на кого дана діяльність спрямована. Усе це дозволяє завоювати становище у сфері, у якій відбувається ця діяльність, тобто соціальний успіх. У зв'язку з цим, соціальну успішність можна розглядати як значущий фактор, що надає суттєвий вплив на процес формування іміджу.

Престижність професії багато в чому пов'язана з рівнем необхідної освіти та доходом, який отримують професіонали. Проте соціальна робота у суспільній думці не асоціюється з науковою діяльністю та високими заробітними платами. В організаціях соціальної сфери – особливо державних – відчувається брак кадрів, особливо молодих фахівців.

Образ фахівця із соціальної роботи складається у суспільній свідомості за допомогою новин, публікацій у пресі, масовій культурі та «сарафанного радіо». Оскільки сфера соціальних послуг у ЗМІ висвітлено порівняно мало, то й уявлення населення про її фахівців варіюється від повного незнання до дуже уривчастих, спотворених знань. В умовах інформаційного вакууму образ соціальної сфери наповнюється домислами, найчастіше – негативного забарвлення. ЗМІ та культура в цілому найчастіше надають іміджу фахівців із соціальної роботи негативні оцінки та стереотипне сприйняття.

Формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника

відбувається в освітньому процесі закладу вищої освіти. Особливості підготовки бакалаврів і магістрів галузі знань «Соціальна робота» обґрунтовано й висвітлено в стандартах вищої освіти. Освітні програми визначають зміст підготовки фахівців, де висвітлено вимоги до фахових та особистісних якостей, знань, вмінь і навичок соціального працівника. Освітня програма спрямована на забезпечення зростаючих потреб соціальної сфери у висококваліфікованих працівниках, здатних впроваджувати сучасні методи управління соціальними службами, застосовувати інноваційні технології соціальної роботи для підвищення якості життя населення (Стандарт вищої освіти, 2019).

Складовими професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є: теоретична, яка включає цикл гуманітарних, природничо-наукових, загальноекономічних, соціальних, професійно-орієнтованих дисциплін та практична підготовка представлена у навчальній, технологічній, організаційній та виробничій практиці.

Слід відмітити, що професійна підготовка соціального працівника в Україні відбувається з урахуванням прийнятих стандартів підготовки та кваліфікаційних характеристик професіограми соціального працівника, загальних вимог до змісту підготовки та пріоритетів підготовки фахівців соціальної сфери (Савельчук, 2016).

Зміна курсу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на модернізовані освітні стандарти з урахуванням швидких темпів цифровізації, глобалізації та технологізації системи освіти сприяє формуванню їх іміджу та зростанню соціально-економічного становища України на світовій арені.

На нашу думку, формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників ґрунтується на основних положеннях компетентнісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного та середовищного підходів. Для представлення їх взаємозв'язку та взаємозалежності визначимо їхню значущість для нашого дослідження.

Формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників у процесі навчання в закладі вищої освіти неможливо здійснити без опори на ідею компетентнісного підходу. Це пов'язано з тим, що майбутній соціальний працівник не може відповідати за свою професійну діяльність, якщо він не володіє компетенціями, необхідними йому для її здійснення.

Розглядаючи компетентнісний підхід, вчені зазначають, що наявність у фахівців необхідних компетенцій сприяє, з одного боку, статусу соціального працівника, що швидко зростає, і в той же час, з іншого боку, відповідає сучасним запитам, які залежать від суспільства, що глобально трансформується та його викликів (Овчарук, 2004; Тюптя & Іванова, 2008).

На думку вчених, для досягнення успіху у професійній діяльності, майбутньому соціальному працівнику необхідно бути мобільним, ініціативним, прагнути до постійної самоосвіти (Олійник, 2020). У зв'язку з цим, освітній процес має бути спрямований на самостійне здобуття знань та практичне їх застосування у майбутній професійній діяльності. Формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників в рамках компетентнісного підходу визначається знаннями, вміннями, досвідом діяльності та особистими якостями майбутніх соціальних працівників.

Сутність компетентнісного підходу стосовно професійної підготовки

майбутніх соціальних працівників передбачає формування нового типу професіоналів високого рівня, які володіють навичками самоорганізації, саморозвитку, саморефлексії та знаходяться в процесі постійного професійного самовдосконалення, які вміють вибудовувати ефективну комунікацію та готових до виконання постійно ускладнених професійних завдань.

Наступним важливим методологічним орієнтиром формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників у процесі навчання у закладі вищої освіти є особистісно-орієнтований підхід. Розглядаючи формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника, слід зазначити, що ключовими, значимими для побудови освітнього процесу у закладі вищої освіти є такі поняття, як: «гуманізація», «демократизація» та «індивідуалізація».

Формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника у процесі навчання в закладі вищої освіти, засноване на технології особистісно-орієнтованого навчання, будується на проживанні створюваних викладачем навчальних ситуацій: особистісно ціннісних, життєвих, проблемних, виробничих, ситуацій вибору, успіху та ін.

Формування іміджу засноване на врахуванні особистісно-орієнтованого підходу та ґрунтується на досвіді життєдіяльності студента. При цьому весь освітній процес планується з урахуванням результатів пізнавальної та продуктивної діяльності, творчих здібностей та досвіду соціального взаємодії майбутніх соціальних працівників. Слід зазначити, що система життєвих цінностей майбутнього соціального працівника повинна складатися з різних компонентів. Так освітня діяльність соціального працівника не повинна бути єдиним пріоритетом, необхідно також розвивати свої здібності в інтелектуальному, креативному, стратегічному, творчому напрямку, формувати свою систему життєвих цінностей виходячи з розширення особистісного потенціалу (Краснощок, 2018).

Можемо стверджувати, що особистісно орієнтований підхід виявляється в аналізі вікових, психологічних, професійних можливостей, потреб студентів та спирається на принципи диференціації та індивідуалізації навчання в їх особистісному розвитку. Формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника з опорою на особистісно-орієнтований підхід покликаний активізувати студентську молодь, механізми саморозвитку, необхідні для здійснення його майбутньої професійної діяльності.

Формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника у закладі вищої освіти, засноване на ідеях особистісно-орієнтованого підходу, передбачає: прагнення викладача визначати їх потенціал у навчальній та професійній діяльності, помічати проблемні ділянки в особистісному розвитку студентів і знати причини виникнення та способи усунення існуючих проблем, а також мотивувати їх до розвитку; сприймати студента як рівного собі, як особистість, здатну до навчання та самостійної побудови особистої життєвої та професійної траєкторії.

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника у закладі вищої освіти здійснюється завдяки сформованим ціннісним орієнтаціям щодо майбутньої професійної діяльності (Козубовська & Смук, 2020; Сидорук, 2020).

На наш погляд, формування цінностей у професійній сфері майбутнього соціального працівника сприяє використанню ідей аксіологічного підходу. В основі формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника в закладі вищої освіти, згідно з аксіологічним підходом, покладено:

- 1) розвиток духовних сил, здібностей та вмінь, що дозволяють майбутньому соціальному працівнику долати професійні труднощі;
- 2) оволодіння засобами, необхідними для професійних компетенцій;
- 3) створення умов для саморозвитку та розкриття духовних потенцій.

Майбутній соціальний працівник повинен будувати свою особисту і професійну діяльність з урахуванням змін у соціальній сфері, а також виявляти здібності нестандартного, креативного мислення, що дозволяє виходити за межі заданого, розвивати власну суб'єктну активність.

Побудова освітнього процесу у закладі вищої освіти на основі аксіологічного підходу дозволяє розвивати ціннісно-сміслові, морально-етичні структурні компоненти особистості майбутнього соціального працівника. Механізмом реалізації виступає організація спеціальної ціннісно-спрямованої, суспільно-корисної діяльності (Гринюк & Желуденко, 2020).

Завданням освітнього процесу у закладі вищої освіти, в основі якого лежить середовищний підхід, передати майбутньому соціальному працівнику нові можливості середовища та затребувані навички у його майбутній професійної діяльності. Крім цього, саме середовище закладу вищої освіти надає майбутньому соціальному працівнику прямий вплив, забезпечуючи можливість проявити свої особистісні якості, сформувані професійний імідж для подальшої ефективної професійної діяльності.

Середовище як один із найважливіших інструментів становлення особистості майбутнього соціального працівника безпосередньо впливає на формування професійного іміджу. Воно проектується за зразком майбутньої діяльності фахівця та доповнюється новими параметрами з урахуванням останніх вимог, які пред'являються суспільством.

Згідно з цим, середовищний підхід має спиратися, насамперед, на гуманістичні моделі поведінки, оскільки саме вони впливають на майбутнє життя соціальних працівників, пропонуючи певні моделі, варіанти вибору шляху самореалізації. Від соціального працівника вимагається високий рівень відповідальності та розуміння середовища та його потреб, оскільки середовище типізує особистість і цим дозволяє суспільству через виховання реалізовувати різні ідеї. З цієї причини на викладачах лежить велика відповідальність за формування середовища, зокрема, створення таких умов, які передбачають виявлення майбутнім фахівцем високого рівня професійної та особистісної відповідальності.

Управління процесом формування професійного іміджу у майбутніх соціальних працівників проходить опосередковано через спеціально організоване освітнє середовище, зокрема, освітнє середовище закладу вищої освіти. При цьому засвоєння цієї якості відбувається через прийняття майбутнім фахівцем норм та цінностей суспільства в процесі соціалізації, що відбувається у цьому соціальному середовищі. Разом з тим, становлення майбутнього соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності можливо в умовах середовища закладу вищої освіти на основі осмислення себе, своєї діяльності та її результатів,

аналізу потреб професійного середовища та пошук шляхів їх реалізації.

Соціальна складова середовища закладу вищої освіти передбачає досвід соціальної та міжособистісної взаємодії, який майбутній соціальний працівник може засвоїти виключно у процесі взаємодії з одногрупниками та викладачами.

Таким чином, характерною рисою середовищного підходу у процесі формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника в закладі вищої освіти є безперервна взаємодія з освітнім середовищем, а також цілісність та структурованість освітнього середовища закладу вищої освіти як складної соціальної системи.

Ми виходимо з того, що формування професійного іміджу майбутнього фахівця передбачає його участь у заходах самоосвіти, семінарах, вебінарах, конференціях, майстер-класах. Особлива увага у процесі професійного навчання майбутнього соціального працівника приділяється практичній підготовці. Зокрема, проходження практики розглядається як невід'ємна складова професійного навчання у соціальній сфері. Практика є засобом перевірки отриманих теоретичних знань студентів, які накопичуються в процесі навчання та виступає підґрунтям, завдяки якому відбувається усвідомлення нагальних соціальних проблем у соціальній сфері. Зважаючи на такий контекст, стрижневим завданням в освітній діяльності майбутніх соціальних працівників є інтеграція теорії та практики, залучення студентів до ознайомлення з іміджем, цінностями закладів соціальної сфери. Формування професійного іміджу фахівця також нерозривно пов'язано із створення іміджу організації соціальної сфери та сприяє розвитку довіри клієнтів, їх зверненню до професіоналів у разі виникнення складних життєвих ситуацій та підвищення цінності, престижу професії соціального працівника у суспільстві (Плесканьов & Співак, 2024).

Відтак, роботу з формування професійного іміджу майбутнього соціального працівника можна подати у вигляді наступної послідовності педагогічно доцільних дій, що відображають різноманітні вимоги до ряду необхідних операцій: усвідомлення студентом необхідності формування позитивного індивідуального іміджу; формування мотивації студента на обрану професію; прояв власної активності студента під час роботи над своїм іміджем; забезпечення самодіагностики особистісних якостей та поведінки кожним студентом чи групою в цілому; корекція поведінки, самооцінки, статусу у ставленні до інших; розвиток рефлексії, інтересу до себе та до світу; навчання прийомам оптимального спілкування – професійного, ділового, міжособистісного тощо; розвиток саморегуляції поведінки; оволодіння студентом прийомми самопізнання, а також навичками самоіміджування.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, професійний імідж майбутнього соціального працівника формується у процесі складної інтегративної багатофакторної освіти та включає сукупність взаємопов'язаних освітніх компонентів. Формування професійного іміджу детермінується зовнішніми (глобальними), внутрішніми (особистісними), мотиваційними факторами та ґрунтується на основних положеннях компетентісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного й середовищного підходів. Позитивний імідж соціального працівника як особливий особистісний інструментарій сприяє встановленню контактів із суб'єктами взаємодії, тим самим перетворюючи цей процес на більш ефективний.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

Гринюк, С. & Желуденко, М. (2020). Аксіологічний підхід до формування професійної компетентності майбутніх фахівців. *Modern researches in psychology and pedagogy*, 111-127. doi:10.30525/978-9934-588-36-5/6

Козубовська, І. & Смук, О. (2021). Розвиток соціальної активності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, 57-2, 45–48.

Краснощок, І. П. (2018). Індивідуальна освітня траєкторія студента: теоретичні аспекти організації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 60, 101–107.

Овчарук, О.В. (2004). Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. О.В. Овчарук (Eds.), *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (pp. 6-93). Київ: «К.І.С.».

Олійник, І.В. (2020). До питання формування у майбутніх соціальних працівників соціально-реабілітаційної компетенції. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 1 (19), 244-251. doi: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-29.

Плесканьов, Д.В. & Співак, Я.О. (2024). Професійний імідж майбутнього соціального працівника як наукова проблема. *Інноваційна педагогіка*, 72, 217-220. doi: 10.32782/2663- 6085/2024/72.43

Савельчук, І. Б. (2016). Підготовка соціальних працівників за сучасних умов: інноваційні тенденції. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Педагогічні науки*, 1(83), 117-122.

Сидорук, І. І. (2020). Формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки. Луцьк: Вежа-Друк.

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. (2019). Київ.

Тюптя, Л.Т. & Іванова І.Б. (2008). Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Знання.

REFERENCES

Hrynyuk, S. & Zheludenko, M. (2020). Aksiologichnyy pidkhid do foruvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv [Axiological approach to fostering professional competence of future specialists]. *Modern researches in psychology and pedagogy*, 111-127. doi:10.30525/978-9934-588-36-5/6 [in Ukrainian].

Kozubovs'ka, I. & Smuk, O. (2021). Rozvytok sotsial'noyi aktyvnosti maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Development of social activity of future social workers in the process of professional training]. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, 57-2, 45–48.

Krasnoshchok, I. P. (2018). Indyvidual'na osvityna trayektoriya studenta: teoretychni aspekty orhanizatsiyi [Individual educational trajectory of a student: theoretical aspects of organization]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*. 60, 101–107 [in Ukrainian].

Ovcharuk, O.V. (2004). Rozvytok kompetentnisnoho pidkhodu: stratehichni oriyentyry mizhnarodnoyi spil'noty [Development of a competency-based approach: strategic guidelines for the international community]. O.V. Ovcharuk (Eds.), *Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy* (pp. 6-93). Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

Oliynyk, I.V. (2020). Do pytannya formuvannya u maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv sotsial'no-reabilitatsiynoyi kompetentsiyi [On the issue of forming social and rehabilitation competence in future social workers]. *Visnyk universytetu imeni Al'freda Nobelya*, 1 (19), 244-251. doi: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-29 [in Ukrainian].

Pleskan'ov, D.V. & Spivak, Ya.O. (2024). Profesiynnyy imidzh maybutn'oho sotsial'noho pratsivnyka yak naukova problema [The professional image of a future social worker as a scientific problem]. *Innovatsiyna pedahohika*, 72, 217-220. doi: 10.32782/2663-6085/2024/72.43 [in Ukrainian].

Savel'chuk, I. B. (2016). Pidhotovka sotsial'nykh pratsivnykiv za suchasnykh umov: innovatsiyni tendentsiyi [Training social workers in modern conditions: innovative trends]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. Pedahohichni nauky*, 1(83), 117-122 [in Ukrainian].

Sydooruk, I. I. (2020). Formuvannya sotsial'noyi kompetentnosti maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky [Formation of social competence of future social workers in the process of professional training]. *Luts'k: Vezha-Druk* [in Ukrainian].

Standart vyshchoyi osvity za spetsial'nistyu 231 «Sotsial'na robota» dlya pershoho (bakalavrs'koho) rivnya vyshchoyi osvity [Higher education standard in specialty 231 «Social work» for the first (bachelor's) level of higher education]. (2019). Kyiv [in Ukrainian].

Tyuplya, L.T. & Ivanova I.B. (2008). Sotsial'na robota: teoriya i praktyka [Social work: theory and practice]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування у майбутніх соціальних працівників професійного іміджу. У статті розкрито зміст поняття «професійний імідж майбутнього соціального працівника». Професійний імідж майбутнього соціального працівника розглядаємо як цілеспрямовано сформований образ особистості, що склався у масовій свідомості, який наділений реальними та ідеальними рисами та властивостями, покликаний чинити вплив на свідомість, світогляд громадян й зумовлювати їх поведінку. Встановлено, що професійний імідж визначається рівнем розвитку об'єктивних (статусних та стильових) та суб'єктивних (професійно-позиційних) характеристик, що складають у сукупності цілісний імідж соціального працівника та виконує функцію забезпечення позитивного сприйняття його особистості колегами та отримувачами соціальних послуг як працівника-професіонала. Значено, що професійний імідж забезпечує успіх діяльності, оскільки у процесі діяльності об'єкт взаємодіє з іншими соціальними суб'єктами, впливає на окремих людей та цілі групи, тобто він завжди соціально активний.

Відмічено, що професійна підготовка соціального працівника в Україні відбувається з урахуванням прийнятих стандартів підготовки та кваліфікаційних характеристик професіограми соціального працівника, загальних вимог до змісту підготовки та пріоритетів підготовки фахівців соціальної сфери. З'ясовано, що формування професійного іміджу майбутніх соціальних працівників ґрунтується на основних положеннях компетентнісного,

особистісно-орієнтованого, аксіологічного та середовищного підходів. Зазначено, що управління процесом формування професійного іміджу у майбутніх соціальних працівників проходить опосередковано через спеціально організоване освітнє середовище, зокрема, освітнє середовище закладу вищої освіти. Констатовано, що позитивний імідж соціального працівника як особливий особистісний інструментарій сприяє встановленню контактів із суб'єктами взаємодії, тим самим перетворюючи цей процес на більш ефективний.

Ключові слова: *імідж, професійний імідж, майбутні соціальні працівники, заклад вищої освіти, освітнє середовище, методологічний підхід.*

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 373.2.091.3:794

STRATEGY OF PEDAGOGICAL SUPPORT OF CONSTRUCTIVE BUILDING GAMES FOR PRESCHOOL CHILDREN

СТРАТЕГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КОНСТРУКТИВНО- БУДІВЕЛЬНИХ ІГОР ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Софія Довбня

кандидат педагогічних наук, доцент

E-mail: s.o.dovbnya@npu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2882-4680

Український державний університет
ім. Михайла Драгоманова, Україна

Sofia Dovbnia

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor

E-mail: s.o.dovbnya@npu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-2882-4680

Dragomanov Ukrainian State
University, Ukraine

Галина Шелепко

асистент кафедри дошкільної
освіти

E-mail: h.v.shelepko@udu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0063-8632

Український державний університет
ім. Михайла Драгоманова, Україна

Halyna Shelepko

assistant of the department
of preschool education

E-mail: h.v.shelepko@udu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0063-8632

Dragomanov Ukrainian State
University, Ukraine

ABSTRACT

The article presents the essence of the concept of 'strategy of pedagogical support of constructive-building children of preschool age' as a manifestation of the attitude towards them not only as objects of knowledge and skills acquisition, but also as subjects of communication, cooperation, friendly life activity, which will ensure the expansion of their degrees of freedom, granting the right to make their own choice in the created structures (Karasyova, 2008).

The article defines the concept of 'constructive construction games' as games with a plot and roles in which construction is recreated, buildings are constructed from various constructors, special construction and natural materials (clay, sand, pebbles, etc.). The article considers the content of constructive and building games taking into account age peculiarities and dominance of personal interests of a preschool child in emotional colouring and pedagogically appropriate organisation. The content and technologies of implementing the strategy of pedagogical support of constructive-building games of preschool children in the appropriate play environment of preschool education institution in the conditions of combining intellectual, practical and design activities to restore the development of this type of game and in the subject-subject interaction 'child-teacher' focusing on the individual trajectory of their development, upbringing and education, expanding their life path and self-development, attention to the system of values and interests to form in them

The importance of design-based design and construction games for preschool children, which combine science with technology, develop children's interest in construction, form the basis of artistic and design skills and ideas about the process of construction and finished structures, stimulate them to understand and explain the facts and events around them with the help of their own information and explanations, is highlighted. In design activities in design and construction games in an emotionally supportive atmosphere of success by the teacher, the preschool child performs actions of visual-spatial modelling and transformation of objects and materials into aesthetically used products for further independent play activities with the search for alternative solutions in the conditions of combining opposites.

Key words: strategy of pedagogical support; constructive construction games; preschool children; design activity.

Актуальність теми. Сучасна педагогіка пропонує досить широкий спектр інноваційних методів та засобів розвитку дитини, але самотність дитячої гри замінити не можна нічим. Гра насичує кожен день, кожную вільну хвилину життя дітей дошкільного віку.

Гра – це «магічний кристал» освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти, який формує унікальні якості людини – здатність до свободи вибору, автономність (самостійність, індивідуальність, почуття дорослішання, почуття нових можливостей), сприяє розвитку соціальної єдності (почуття «ми» – командний дух); надає можливість врахувати власні життєві цілі та потреби, забезпечує зв'язок дитини із середовищем – предметним, соціальним, природним; сприяє цілісності особистісного розвитку, оскільки об'єднує мотиваційні (рушійні) спонукання (що Я хочу?!) з інтелектуальними (що Я можу? знаю?, вмію?), а також із вольовими зусиллями (як? Я досягаю бажаного результату); активність, самореалізація, саморозвиток (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Саме тому ми вважаємо за необхідне повернутись до питання якісної стратегії педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність використання гри та особливості керівництва нею у закладах дошкільної освіти вивчалася педагогами (Л. Артемова, А. Богущ, Р. Жуковська, Н. Михайльченко та ін.) та психологами (О. Запорожець, Н. Непомняща, Ю. Приходько, О. Проскура та ін.). Вважають гру провідною діяльністю дітей дошкільного віку Л. Артемова, Г. Григоренко, Л. Іщенко, А. Богущ, Т. Поніманська, О. Чепка, О. Поліщук та ін. (Котелянець, 2024).

Вивченням педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку займаються: С. Довбня, Н. Мельник, Р. Шулигіна, К. Крутій, М. Бившева, М. Іваненко, О. Анісімова, І. Ісаєва, Т. Танько, І. Дорожко, О. Малихіна та ін.

Про особливості будівельно-конструктивних ігор у формуванні здатності дитини емоційно реагувати на навколишній світ, міркуванні, плануванні діяльності, доводженні справи до кінця стверджують педагоги: Л. Бондар, Т. Поніманська, Т. Гурковська, Н. Кудикіна, К. Щербакова (Кіріченко, 2023). Такі зарубіжні дослідники як О. Дракопулу та М. Кампеца вивчали особливості взаємодій під час конструктивної гри в закладі дошкільної освіти та їх вплив на розвиток дошкільників.

Формування цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ стратегії педагогічного супроводу конструктивно-будівельних дітей дошкільного віку.

Постановка завдання:

1. Визначити сутність поняття «стратегія педагогічного супроводу конструктивно-будівельних дітей дошкільного віку»; уточнити поняття «супровід», «педагогічний супровід», «конструктивно-будівельні ігри».

2. Проаналізувати зміст конструкторсько-будівельних ігор сучасних дітей та розкрити технології його реалізації у відповідному ігровому середовищі в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Системний і комплексний аналіз проблеми передбачає насамперед уточнення ключових понять і термінів дослідження: «супровід», «педагогічний супровід» та «конструктивно-будівельні ігри».

Термін «супровід» увійшов до професійного життя психологів та педагогів і вживається як концептуально, так і відносно практичної діяльності щодо вирішення певних проблем. Та на сьогодні ще немає єдності думок науковців щодо визначення цього поняття (Тягій, 2017).

Є підстави вважати, що педагогічний супровід у освітньому процесі «пріоритетно здійснюється педагогами», в педагогічній діяльності педагогічними методами та засобами. Застосування психологічних засобів використовується лише в комплексі, в єдності і контексті педагогічної діяльності (Петрюк, 2011: 489).

До педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей дошкільного віку Т. Танько, І. Дорожко, О. Малихіна відносять (Танько та ін., 2022):

- здійснення систематичної діагностики досвіду ігрової діяльності та її результатів;
- ігрової позиції, яка об'єднує безпосередні та опосередковані способи взаємодії педагога з дітьми;
- поступова зміна тактики педагогічного супроводу дитини в грі з позиції партнера до координатора та спостерігача;
- вибір змісту ігор з урахуванням інтересів і особливостей субкультури сучасних дошкільників;
- орієнтація педагога на стимуляцію та підтримку індивідуальних творчих проявів дітей в ігровій діяльності;
- створення сучасного предметно-ігрового середовища.

У контексті означених положень сучасні психологи (С. Ладивір, К. Карасьова, Т. Піроженко та ін.) зазначають, що кардинального перегляду потребує питання організація дитячою грою. Зокрема, науковці пропонують замінити стереотипне ставлення до термінології, яка застосовується в дошкільній освіті, та орієнтуватися на положення про те, що провідним чинником введення системи психолого-педагогічного супроводу є зміна усталених поглядів на особистість дошкільника (Ладивір, 2006; Карасьова, 2008; Піроженко та Карасьова, 2014).

Принципово важливими для вирішення проблеми є потенційні можливості дослідження дефініції «конструктивно-будівельні ігри» та «стратегії

педагогічного супроводу» ними.

Конструктивно-будівельні ігри – ігри із сюжетом і ролями, в яких відтворюється будівництво, споруджуються будівлі з різноманітних конструкторів, спеціальних будівельних та природних матеріалів (глина, пісок, камінці тощо).

Результати досліджень грецьких науковців, О. Дракопулу та М. Кампезою доводять, що у процесі суб'єкт-суб'єктній взаємодії під час конструктивно-будівельних ігор у дітей розвивають мислення, мова та культивування важливих навичок інтерактивного вирішення проблем і конфліктів (Drakopoulou and Kampeza, 2024).

На своєрідності конструктивно-будівельних ігор наголошує Ю. Котелянець, яка вважає, що такі ігри спроможні сформувати та розвинути значну кількість навичок та умінь у дітей дошкільного віку. Окрім цього вони дозволяють сформувати у них знання про форми, кольори, фізичні властивості різних предметів, розвиває їх уяву, творче мислення та орієнтування в просторі (Котелянець, 2024).

Створюючи, або будуючи, різні за формою та розміром об'єкти, знадобляться дитині в подальшій ігровій діяльності. При цьому матеріал для будівництва може бути різноманітним: будівельний матеріал (дерев'яні пластмасові кубики та бруски різного розміру й кольору), конструктори (серії конструктора Lego – Architecture, Brick Headz, City, Classic, Duplo, Creator, Super Mario, Speed Champions, Star Wars, Spidey, Friends, Minecraft, Disney, Icons, Avatar), природний матеріал (вода, сніг, земля, пісок, глина, галька, мушлі, шишки, жолуді тощо), залишковий та текстильний матеріал, кінетичний пісок.

На думку, вітчизняних психологів С. Ладивір, К. Карасьової, Т. Піроженко та ін., система педагогічного супроводу здійснюється педагогами, батьками та іншими дорослими, які беруть участь у розвитку, навчанні і вихованні дитини. Супровід – це система професійної діяльності педагога, яка забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психічного розвитку дитини в ситуаціях взаємодії «дитина-дорослий», «дитина-дитина». Щодо конструктивно-будівельних ігор педагогічний супровід здійснюється вихователями через взаємодію з дітьми, які є партнерами дорослого в розробці стратегії супроводу. Батьки теж виступають суб'єктами супроводу цих ігор, адже вони беруть участь у цьому процесі на засадах партнерства, особистісної і родинної відповідальності (Ладивір, 2006: 7–9; Карасьова, 2008: 158–159; Піроженко та Карасьова, 2014).

Таким чином, на основі вище зазначеного, візьмемо до уваги, що стратегія педагогічного супроводу конструктивно-будівельних ігор ґрунтується на компетентнісному підході та реалізується на основі його основних складових компонентів: цілепокладання, планування змісту та технології його реалізації, чіткого визначення ролевих позицій усіх учасників освітнього процесу «діти-батьки-педагоги», єдності принципів та очікуваних результатів (Іваненко та Козак, 2022).

Узагальнюючи наведені вище підходи, стає зрозумілим, що стратегію педагогічного супроводу конструктивно-будівельних ігор, буде розглянуто в дослідженні з врахуванням змісту та технології його реалізації у відповідному ігровому середовищі в умовах закладу дошкільної освіти.

Зміст конструкторсько-будівельних ігор розглянуто з врахуванням вікових особливостей та домінуванні особистісних інтересів дитини дошкільного віку у емоційному забарвленні та педагогічно-доцільній організації.

Для дітей *4-го року життя* передбачені будівельні ігри з іграшками. Вихователь має створити відповідне ігрове середовище, дібрати обладнання. Дітям дають кубики, бруски, призми, дощечки, пластинки тощо. Вони їх розбирають, переносять, перекладають, кладуть один на одного, таким чином освоюючи матеріал та його властивості.

Грі з будівельним матеріалом потрібно надавати змістовного характеру. Тому вихователь добирає доступні для малюків іграшки. «Будування іграшок» і становить зміст конструкторсько-будівельних ігор у молодших групах. Дітям радять будувати для ляльок стільці, ліжка, для півника і коника обгороджувати парканчиком подвір'я, а потім організовувати на цій основі ігри.

Треба пам'ятати, що у молодших групах діти граються ще не разом, а поряд. Вихователь вчить їх не заважати одне одному, формує доброзичливі стосунки і на цій основі поступово привчає малюків гратися невеличкими групами, погоджувати свої дії, радіти спільним досягненням.

Одним зі способів об'єднання дітей в ігрових діях є спорудження будівель самим вихователем (вони можуть бути складніші, ніж ті, що пропонують будувати дітям, і більші за розміром). Дорослий не лише демонструє можливості будівельного матеріалу, а й пояснює, як можна гратися разом. Наступний етап – діти будують удвох: вихователь визначає, що робитиме кожний. Навчити разом будувати одну споруду почергово – завдання складне, тут потрібна спільна діяльність дітей і вихователя. Після закінчення будівництва він допомагає організовувати нескладну сюжетну гру.

Вихователь може супроводити діяльність із конструкторсько-будівельною грою по-різному. Спочатку це може бути демонстрування прийомів спорудження будівлі та ігри з нею. В міру розширення ігрового досвіду дітей він час від часу запитує, що вони планують побудувати, радить, як і де це ліпше зробити. Застерігає від непорозумінь, які інколи виникають.

Отже, досвід свідчить, що найефективнішими засобами педагогічного супроводу конструкторсько-будівельними іграми в молодшій групі є спільна гра педагога з дітьми та використання сюжетної іграшки як мотиву будівництва.

У дітей *5-го року життя* передбачається подальший розвиток інтересу до будівельних ігор, використання створених будівель у сюжетно-рольових іграх, навчання будувати не лише за відповідним зразком, а й з певної теми.

5-річні діти ще не здатні самостійно відтворити в будівельній грі те, що вони бачили. Споруджуючи будівлю, педагог звертає увагу вихованців на те, що кожен будинок має основу, фундамент, назводять стіни. Разом з дітьми добирає необхідний матеріал. Коли вони оволодіють основами будівництва, вихователь навчає їх обирати теми, визначати послідовність будування: з чого починати, як продовжувати, чим завершити, тобто планувати свою діяльність.

Отже, спрямовуючи конструкторсько-будівельними іграми дітей цього віку, треба збагачувати їхні враження про навколишнє життя. Доцільно навчати їх певних прийомів, використовуючи модель і споруджену спільно з вихователем будівлю, вправляти в уже відомих будівельних іграх.

Накопичення вражень про різноманітні будівлі, своєрідні архітектурні

композиції позитивно впливає на розвиток будівельної діяльності тих дітей, які мають до неї схильність. У їхніх будівлях з'являються нові сюжети, нові поєднання форм, які дають змогу зображувати нові архітектурні деталі. Поряд з цим у дітей нерідко спостерігається незадоволення результатами своєї діяльності. Це є свідченням розвитку творчого мислення, здатності критично оцінювати свою роботу.

Все це змушує вихователя шукати такі прийоми педагогічного супроводу будівельними іграми дітей *6-го року життя*, які не лише підтримують у них інтерес, а й поглиблюють його, відкривають дітям нові можливості ігор. У процесі будівництва діти порівнюють окремі частини своєї будівлі з моделлю, що розвиває здатність помічати можливі невідповідності величин, форм будівлі до заданого зразка. У розвитку конструкторсько-будівельної гри велике значення має відтворення готових конструкцій. При цьому вихователь навчає дітей обдумувати майбутні ігрові дії, порівнювати їх, розвиває кмітливість, рекомендує різноманітні будівельні матеріали, показує, як ними користуватись, як поєднувати окремі частини в блоки, як робити споруди рухомими, міцними і гарними.

Відтак, педагогічний супровід конструкторсько-будівельних ігор дітей дошкільного віку спрямований на поєднання інтелектуальної, практичної та дизайнерської діяльності. Вихователь спрямовує дітей обдумувати майбутні ігрові дії, розвиває кмітливість, спонукає втілювати різноманітні задуми. У процесі таких ігор зростає потреба в різних предметах, необхідних для реалізації ігрового задуму. Одним зі способів здійснення ігрового задуму, є зведення споруди. Іноді воно передуює рольовій грі: наприклад, діти будують корабель, пристань, а потім розвивають сюжет гри «Морська подорож». В одному випадку споруда може стимулювати розвиток сюжету, в іншому – бути частиною ігрового середовища (наприклад, побудувавши казковий будиночок, діти починають гру в «казку»). Необхідність зведення споруди може виникнути і під час гри, тоді діти переключаються на будівництво, а по його закінченні продовжують гру. Сама конструкторсько-будівельна гра може розгортатися як власне рольова. Зміст багатьох ігор вичерпується зведенням споруд. У такому разі увага дітей зосереджується на конструкційному процесі, а гра продовжується декілька дні (Довбня та ін., 2020).

Зведення споруд є одним із видів образотворчої творчості, пов'язаної з грою. Для цього діти використовують різноманітний природний матеріал (пісок, глину, сніг, гілочки дерев), відходи будівництва (уламки дощок, цегли, ящиків та ін.), що сприяє формуванню у них трудових, технічних навичок.

Часто їм потрібні спеціальні будівельні матеріали, які поділяють на відповідні типи (див рис 1.).

Рис. 1. Типи будівельних матеріалів

Конструювання розвиває у дітей інтерес до будівництва, формує уявлення про процес зведення та готові споруди. Конструювати діти дошкільного віку вчаться на заняттях (з образотворчого мистецтва та художньої праці), під час самостійної ігрової діяльності. Як рекомендує О. Стаєнна, набуття цих навичок має передбачати поступове, логічно вмотивоване ускладнення вимог до дитини.

Самостійна будівельно-ігрова діяльність сприяє закріпленню набутих на заняттях умінь і навичок, вирішенню нових конструкційних завдань, що вимагають ініціативи та винахідливості. Якщо на заняттях діти оволодівають лише найтиповішими прийомами роботи, то у грі вони удосконалюють, перебудовують, доповнюють різні деталі одну й ту саму споруду протягом багатьох днів. Створені у грі конструкції можуть бути значно складнішими, ніж виготовлені на занятті. Під час гри найяскравіше виявляються індивідуальні особливості, інтереси, нахили, знання, уявлення дитини, вона самостійно обирає тему будови, придумує нові споруди, розв'язує конструкційні завдання.

Зарубіжний науковець С. Чинар вважає, що завдяки конструкторсько-будівельним іграм, які засновані на дизайні діти поєднують науку з технікою та намагаються зрозуміти та пояснити факти та події навколо них за допомогою власної інформації та пояснень. До таких ігор науковець відносить: виготовлення будиночків та ліжок з тканини та картону для своїх ляльок, зведення укриття та огорож для іграшкових тварин, будівництва пандусів та гаражів з кубиків для іграшkových машинок, піднімання предметів за допомогою мотузки та котушки, щоб розважитися (Cinar, 2019).

На основі психолого-педагогічних досліджень (Ю. Волинець, Н. Стаднік, А. Федорович) розглядаємо дизайнерську діяльність дітей дошкільного віку в конструкторсько-будівельних іграх як художнє конструювання з перетворення матеріалів у естетично вживані вироби з пошуком альтернативних рішень в умовах поєднання протилежностей. При цьому педагог в емоційно-підтримуючій атмосфері успіху допомагає дітям виконувати дії з наочно-просторового моделювання, враховуючи їх попередній досвід, отриманні знання з конструювання, стимулює їх до взаємодії та взаємопідтримки тощо. Вихователю важливо усвідомлювати значущість такої дизайнерської діяльності для формування у дітей основ художньо-конструкторських умінь, з поступовим ускладненням її змісту відповідно до вікового періоду дошкільників, ознайомленням з методами, прийомами, засобами художнього конструювання,

направленням дітей у логічному напрямі ходу дизайнерської діяльності, пропонуванням кольорів і їх поєднанням для отримання необхідного відтінку, гармонійним взаємодоповненням кольорів, форм та пропорцій.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у сучасних закладах дошкільної освіти, у зв'язку зі зміною тенденцій у ставленні до дитинства та до дитини, надзвичайно важливим чинником має стати, своєрідна стратегія педагогічного супроводу дитини у процесі ігрової діяльності, тобто вияв ставлення до неї не лише як до об'єкта засвоєння знань та вмінь, а й як до суб'єкта спілкування, співпраці, дружної життєдіяльності, що забезпечить розширення ступенів її свободи, надання права на власний вибір у створенні конструкції (Карасьова, 2008)

Зміст конструкторсько-будівельних ігор сучасних дітей та технології його реалізації у відповідному ігровому середовищі в умовах закладу дошкільної освіти, визначило стратегію педагогічних умов, яка дозволяє відновленню розвитку гри цього виду та пропонує у суб'єкт-суб'єктній взаємодії «дитина-педагог», перш за все, зосередитися на індивідуальній траєкторії її розвитку, виховання та навчання, розширення життєвого шляху та саморозвитку, уваги до системи цінностей та інтересів задля формування в них основ життєвої компетентності.

Засновані на дизайні конструкторсько-будівельні ігри дітей дошкільного віку, поєднують науку з технікою, розвивають у них інтерес до будівництва, формують основи художньо-конструкторських умінь, уявлення про процес зведення та готові споруди, стимулюють дітей до розуміння та пояснення фактів та подій навколо них за допомогою власної інформації та пояснень.

Дизайнерська діяльність дітей дошкільного віку в конструкторсько-будівельних іграх як художнє конструювання з перетворення матеріалів у естетично вживані вироби з пошуком альтернативних рішень в умовах поєднання протилежностей важлива для подальшої самостійної ігрової діяльності дітей.

Подальшого вивчення потребують питання підтримки батьками розвитку ігрової компетентності дитини засобом конструкторсько-будівельних ігор, що полягає у: створенні в домашніх умовах мобільного ігрового простору; забезпеченні дитини відповідними віку іграшками та предметами; традиції радитися з дитиною про придбання нових іграшок; поясненні дитині призначення іграшок та їх безпечного застосування тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Olga Drakopoulou, Maria Kampeza (2024). Exploring Constructive Play: Interactions Within Play-Based Pedagogy. University of Patras, Greece. URL: <https://t1p.de/cm1fq>

Sinan Cinar (2019). Integration of engineering design in early education: How to achieve it. *Kıbrıslı Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 520-524.

Іваненко Н. В., Козак Л. В. (2022). Педагогічний супровід дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка, Психологія, Медицина*, 1(6), 181.

Карасьова К. В. (2008). Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім.

Г.С. Костюка АПН України, Київ. 188 с.

Кіріченко Т. В. (2023). Формування ігрової компетентності дітей дошкільного віку засобом конструктивно-будівельних ігор. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, (7), 113-117.

Котелянець Ю. (2024). Гра як провідний вид діяльності дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Педагогічні науки*, (213), 31-36.

Ладивір С.О. (2006). Підпроцес потребує радикальних змін. *Дошк. виховання*, (11), 7-9.

Основи ігрової діяльності дітей дошкільного віку (2020): навчально-методичний посібник (робочий зошит) / Укладачі : Довбня С. О., Стаєнна О. О., Шулигіна Р. А. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 77-84.

Петрюк І. М. (2011). Педагогічний супровід соціальної адаптації школярів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Соціально-педагогічна*. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, (16), 485-492.

Піроженко Т. О., Карасьова К. В. (2014). Ігрова діяльність дошкільника: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 95.

Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33. URL: <https://t1p.de/fln4l> (дата звернення: 20.05.2022).

Танько Т., Дорожко І., Малихіна О. (2022). Психолого-педагогічний супровід ігрової діяльності дітей дошкільного віку. URL: <https://t1p.de/edm82>

Тягій І.А. (2017). Психологічний супровід становлення особистості у сфері освіти. URL: <https://t1p.de/4irvm>

REFERENCES

Olga Drakopoulou, Maria Kampeza (2024). Exploring Constructive Play: Interactions Within Play-Based Pedagogy. University of Patras, Greece. URL: <https://t1p.de/cm1fq> [in Greece].

Sinan Cinar (2019). Integration of engineering design in early education: How to achieve it. *Kıbrıslı Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 520-524.

Ivanenko N. V., Kozak L. V. (2022). Pedahohichniy suprovit ditei doshkilnoho viku yak psykholoho-pedahohichna problema. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Pedahohika, Psykholohiia, Medytsyna*, 1(6), 181 [in Ukrainian].

Karasova K. V. (2008). Rozvytok komunikativnykh funktsii doshkilnykh u protsesi tvorchykh ihor : dys. ... kand. psychol. nauk : 19.00.07 / In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy, Kyiv. 188 s [in Ukrainian].

Kirichenko T. V. (2023). Formuvannia ihrovoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku zasobom konstruktivno-budivelnnykh ihor. *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori* : zb. nauk. prats / za zah. red. O. A. Hnizdilovoi, vidpov. red. N. V. Kovalevska. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka, (7), 113-117 [in Ukrainian].

Kotelianets Yu. (2024). Hra yak providnyi vyd diialnosti ditei doshkilnoho viku. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky*, (213), 31-36 [in Ukrainian].

Ladyvir S.O. (2006). Pedprotses potrebuie radikalnykh zmin. *Doshk. vykhovannia*, (11), 7-9 [in Ukrainian].

Osnovy iurovoi diialnosti ditei doshkilnoho viku (2020): navchalno-metodychnyi posibnyk (robochyi zoshyt) / Ukladachi : Dovbnia S.O., Staienna O. O., Shulyhina R. A. Kyiv : NPU imeni M.P. Drahomanova, 77-84 [in Ukrainian].

Petriuk I. M. (2011). Pedahohichniy suprovid sotsialnoi adaptatsii shkoliariv. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Sotsialno-pedahohichna*. Kamianets-Podil. nats. un-t im. Ivana Ohienka, (16), 485-492 [in Ukrainian].

Pirozhenko T. O., Karasova K. V. (2014). Iurova diialnist doshkilnyka: starshyi doshkilnyi vik : navch.-metod. posib. Kyiv : Heneza, 95 [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity (Derzhavnoho standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2021 r. № 33. URL: <https://t1p.de/fln4l> (data zvernennia: 20.05.2022) [in Ukrainian].

Tanko T., Dorozhko I., Malykhina O. (2022). Psykholoho-pedahohichniy suprovid iurovoi diialnosti ditei doshkilnoho viku. URL: <https://t1p.de/edm82> [in Ukrainian].

Tiahii I.A. (2017). Psykholohichniy suprovid stanovlennia osobystosti u sferi osvity. URL: <https://t1p.de/4irvm> [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті подано сутність поняття «стратегії педагогічного супроводу конструктивно-будівельних дітей дошкільного віку» з врахуванням змісту та технології його реалізації у відповідному ігровому середовищі в умовах закладу дошкільної освіти та як вияв ставлення до них не лише як до об'єктів засвоєння знань та вмінь, а й як до суб'єктів спілкування, співпраці, дружньої життєдіяльності, що забезпечить розширення ступенів їх свободи, надання права на власний вибір у створенні моделі конструкції (Карасьова, 2008).

З'ясовано поняття «конструктивно-будівельні ігри» як ігри із сюжетом і ролями, в яких відтворюється будівництво, споруджуються будівлі з різноманітних конструкторів, спеціальних будівельних та природних матеріалів (глина, пісок, камінці тощо). Розглянуто зміст конструкторсько-будівельних ігор з врахуванням вікових особливостей та домінування особистісних інтересів дитини дошкільного віку у емоційному забарвленні та педагогічно-доцільній організації.

Проаналізований зміст конструктивно-будівельних ігор дітей дошкільного віку у відповідному ігровому середовищі закладу дошкільної освіти в умовах поєднання інтелектуальної, практичної та дизайнерської діяльності для відновлення розвитку гри цього виду та у суб'єкт-суб'єктній взаємодії «дитина-педагог» зосередження на індивідуальній траєкторії її розвитку, виховання та навчання, розширення життєвого шляху та саморозвитку, уваги до системи цінностей та інтересів задля формування в них основ життєвої компетентності.

Виокремлено значення, заснованих на дизайні конструкторсько-будівельних ігор дітей дошкільного віку, що поєднують науку з технікою, розвивають у дітей інтерес до будівництва, формують основи художньо-

конструкторських умінь та уявлення про процес зведення та готові споруди, стимулюють їх до розуміння та пояснення фактів та подій навколо них за допомогою власної інформації та пояснень. У дизайнерській діяльності в конструкторсько-будівельних іграх в емоційно-підтримуючій атмосфері успіху педагогом дитина дошкільного віку виконує дії з наочно-просторового моделювання та перетворення об'єктів та матеріалів у естетично вживані вироби для подальшої самостійної ігрової діяльності з пошуком альтернативних рішень в умовах поєднання протилежностей.

Ключові слова: стратегія педагогічного супроводу; конструктивно-будівельні ігри; діти дошкільного віку; дизайнерська діяльність.

УДК 378:[502/504+613]-047.22(043.5)

FORMATION OF ECOLOGICAL AND VALEOLOGICAL CULTURE OF FUTURE EDUCATORS

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Аліна Клебанівська

викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти

E-mail: Kao1104@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7044-2950

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», Україна

Alina Klebanivska

Lecturer at the Department of Theory and Methods of Preschool Education

E-mail: Kao1104@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7044-2950

Municipal institution "Kharkov humanitarian-pedagogical academy", Ukraine

ABSTRACT

The article considers the problem of the formation of an environmental and valeological culture of preschoolers in a modern educational space, which is especially relevant in the context of sociocultural changes, an increase in the level of stress factors and environmental problems. It is noted that modern society is characterized by a high standard of living, an increase in stress factors and environmental problems. It is these conditions that require not only the transfer of academic knowledge, but also the formation of health as the main value, when environmental and valeological education becomes the key to personality stability, its ability to adapt self -development. Educational institutions should become platforms for the formation of a healthy lifestyle through the integration of modern pedagogical technologies, methods of active training, preventive measures and practical training. In particular, the stages of the process of the formation of environmental and valeological culture of future teachers: assimilation of the theoretical study of knowledge about the basics of ecology, valeology, physiology, and health psychology; The formation of motivation is the creation of a positive attitude to a healthy lifestyle; Practical consolidation of skills – the introduction of active forms of learning, participation in sports and good events; Reflection and self -development – analysis of

their own habits, identifying ways to improve them. They provide practical recommendations on the effectiveness of the formation of environmental and valeological culture of future teachers who contain the use of innovative technologies, the creation of an economical environment, social and pedagogical partnerships, the development of pedagogical potential. It is known that the formation of environmental and valeological culture is an important component of the training of future preschool teachers. The introduction of complex educational programs, interactive methods and the active participation of students in the educational process will help to form a conscious attitude to health. Environmental and valeological culture in the educational space is an integral part of improving the quality of life and the development of future specialists of preschool education. The integration of modern pedagogical technologies, active forms of training and the creation of an environment that contributes to health will ensure the harmonious development of the personality.

Key words: *environmental and valeological education, environmental and valeological culture, valeological education, health economics, pedagogical potential.*

Актуальність теми. Актуальність представленої теми, а саме формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у сучасному суспільстві зростає усвідомлення значущості здоров'я як основи життєдіяльності людини. В умовах інтенсивних соціокультурних змін та зростання рівня стресових факторів особливої уваги набуває питання формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів дошкільної освіти. Освіта відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки саме у дошкільних закладах освіти формуються основи здорового способу життя, що впливають на майбутнє кожної особистості. Тому у сучасних умовах стрімких соціокультурних змін та зростання інтенсивності життєвих навантажень питання еколого-валеологічного виховання набуває першочергового значення. Здоров'я людини сьогодні розглядається як найважливіший ресурс для подолання викликів постіндустріальної епохи. У цьому контексті формування еколого-валеологічної культури, що включає систему знань, переконань і практичних навичок зі збереження та розвитку фізичного, психічного та духовного благополуччя, є надзвичайно актуальним завданням. Еколого-валеологічна культура – є не лише сукупністю знань про здоров'я, а й системою переконань, цінностей, мотивацій і поведінкових моделей, які забезпечують гармонійний розвиток особистості тому формування еколого-валеологічної культури у студентів є важливим завданням, що потребує наукового осмислення та впровадження відповідних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика еколого-валеологічного виховання досліджується багатьма науковцями. Значний внесок у розвиток теоретичних основ еколого-валеологічного виховання зробили Костюченко Т., 2015; Пинзеник О., 2021; Філіп'єва О., 2018, які досліджували питання взаємозв'язку валеології та педагогіки. Їхні роботи підтверджують, що еколого-валеологічне виховання необхідно інтегрувати в систему навчальних дисциплін, щоб забезпечити комплексний підхід до формування здорової особистості. У працях М. Лук'яненка, Ю. Шкребтія, Е. Боляха, А. Матвєєва (2019) розглядається питання валеологічного мислення як важливого компонента загальної культури особистості. Автори підкреслюють, що

валеологічна свідомість формується через спеціальні освітні програми та педагогічні практики. Дослідники також акцентують увагу на необхідності використання інноваційних методів навчання, таких як інтерактивні лекції, тренінги, моделювання життєвих ситуацій. Наприклад, Іванова Л., 2005 зазначає, що студенти, які проходять спеціальні курси з валеології, демонструють вищий рівень усвідомлення здорового способу життя.

Сучасне суспільство характеризується високим темпом життя, збільшенням стресових факторів та екологічними викликами. Саме ці умови вимагають від освітніх закладів не лише передачі академічних знань, але й виховання здоров'я як базової цінності, коли еколого-валеологічне виховання стає запорукою стійкості особистості, її здатності до адаптації та саморозвитку. Освітні установи мають стати майданчиками для формування здорового способу життя через інтеграцію сучасних педагогічних технологій, методів активного навчання, профілактичних заходів та практичних тренінгів (Пинзеник О, 2021).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою статті є визначення теоретичних аспектів формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти має стати збереження та зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу, але його реальне підтвердження ще далеко від ідеалу. Для підтримки та охорони здоров'я населення дуже важливо визначити роль освітніх установ у переосмисленні відповідальності за свій спосіб життя (Бондарекно О., 2008).

Педагогічна валеологія покликана формувати у молодого покоління пріоритет здоров'я та мотивації до здорового способу життя методами та засобами педагогіки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває реалізація освітньо-виховних програм підготовки майбутніх вихователів, які, володіючи методами та способами збереження здоров'я, зможуть у процесі викладання створювати позитивний імідж, що дозволяє професійно коригувати поведінку дітей, націлюючи їх на дотримання здорового способу життя, сприяючи формуванню їхньої відповідальності за своє особисте здоров'я.

Еколого-валеологічна система освіти передбачає не тільки отримання знань про способи збереження та зміцнення здоров'я, а й здійснення комплексу зусиль на індивідуальному рівні, спрямованих на кількісний вимір рівня та зміцнення функціонального стану систем організму. Для ведення здорового способу життя людина повинна дотримуватись, а не тільки знати основні правила-норми, серед яких забезпечення високого рівня своєї фізичної форми є базовим, але не єдиним. Мотивована поведінка людини, спрямоване на забезпечення, зміцнення та збереження здоров'я, на думку Бойченко Т., 2005, залежить від реальних природних та соціальних умов. При цьому активність самої людини у затвердженні способу життя визначається рівнем освіти та культури, що відповідає вимогам здоров'я.

Сучасні заклади дошкільної освіти вимагають від вихователя знання еколого-валеологічних підходів в організації навчально-виховного процесу: здоров'язберігаючі технології – обов'язкова складова професійної

компетентності педагога дошкільної освіти. Під еколого-валеологічною освітою розуміють процес навчання, виховання та розвитку здоров'я людини, формування системи наукових та практичних знань та умінь, що забезпечують ціннісні відносини як до свого особистого здоров'я, так і до здоров'я оточуючих людей (Бойченко Т., 2005). Кожна людина індивідуальна за своїми морфофізіологічними характеристиками, особистісними якостями, які впливають на прагнення та визначають індивідуальну систему поведінки, що забезпечує досягнення фізичного, духовного та соціального благополуччя, тобто здоров'я. Проте для формування системи здорового способу життя потрібні знання про чинники, що впливають на здоров'я як позитивно, так і негативно. У процесі професійного становлення майбутні вихователі закладів дошкільної освіти навчаються постійно коригувати свою поведінку з урахуванням набутого досвіду та змінного соціального статусу від здобувачів освіти до педагогів дошкільної освіти. Усвідомлення того, чого можна досягти для себе, своєї сім'ї та роботи, відбувається не відразу, а протягом тривалого часу навчання у ЗВО. Тому апробовані на практичних заняттях методи створення індивідуальних програм раціонального харчування та режиму рухової активності актуальні та затребувані сучасним поколінням студентів педагогічних ЗВО (Кухта М., 2021; Пинзеник О., 2021).

Сьогодні існує низка проблем, що ускладнюють процес формування еколого-валеологічної культури в освітньому середовищі сучасних закладів вищої освіти. Основними з них є такі як от: недостатній рівень еколого-валеологічної грамотності серед здобувачів освіти; відсутність системного підходу до еколого-валеологічного виховання; низький рівень мотивації до ведення здорового способу життя; недостатня кількість інтерактивних методів навчання з еколого-валеологічної культури. В умовах сучасних викликів у галузі охорони здоров'я, педагогічна спільнота повинна шукати ефективні стратегії для інтеграції валеології у навчальний процес, розробляючи інноваційні технології інтеграції еколого-валеологічного виховання у систему освіти та надаючи практичні рекомендації для педагогічних колективів щодо реалізації заходів з підвищення рівня здоров'я здобувачів освіти (Шмалей С., 2020).

Процес формування еколого-валеологічної культури включає кілька етапів: зокрема: засвоєння теоретичних знань – вивчення основ екології, валеології, фізіології, психології здоров'я; формування мотивації – створення позитивного ставлення до здорового способу життя; практичне закріплення навичок – впровадження активних форм навчання, участь у спортивних та оздоровчих заходах; рефлексія та саморозвиток – аналіз власних звичок, визначення шляхів їх покращення. Важливим аспектом є роль викладачів та педагогів, які не лише навчають студентів основам еколого-валеологічної культури, а й виступають носіями здорового способу життя. У навчальних закладах доцільно організовувати освітні проекти, присвячені здоров'ю, такі як «Дні здоров'я», тренінги, інтерактивні лекції. Дуже важливо на етапі визначення рівня індивідуального здоров'я закріплювати мотивацію дотримання правил та норм здорового способу життя. Життєдіяльність людини реалізується через структурний, енергетичний та інформаційний канали. Дані канали забезпечення характеризуються двома особливостями: будь-який вплив впливає на організм в цілому, а не на одну систему органів; будь-який засіб на життєдіяльність

реалізується через всі три канали. Молода людина обов'язково повинна враховувати складність свого організму і різноманіття його відносин з навколишнім середовищем. Однак жорсткі рамки програми дисципліни федерального компонента державного стандарту вищої професійної освіти не дозволяють у необхідному обсязі вивчити всі актуальні аспекти цього розділу. Тому цілком обґрунтовано до варіативної частини навчального плану включено дисципліну «Еколого-валеологічна культура педагога», що сприяє формуванню культури здоров'я майбутніх вихователів, поряд з традиційними змістовно розробленими розділами програм: «Рациональне харчування», «Режим рухового навантаження», «Профілактика шкідливих звичок»; особливу увагу приділено аспектам медико-педагогічного супроводу дітей дошкільного віку.

Одним з важливих напрямів у формуванні еколого-валеологічної культури є питання створення *здоров'язберігаюче освітнього середовища* сучасного закладу дошкільної освіти як основи цього процесу. Даний напрям роботи майбутніх педагогів дошкільної освіти включає вивчення результатів здоров'язберігаючої педагогічної діяльності при проходженні ними педагогічної практики, де вони стикаються з проблемою відсутності системи здоров'язберігаючого простору в закладах дошкільної освіти. Об'єктивність висновків має ґрунтуватися на впровадженні моніторингової системи, коли здоров'я учасників навчально-виховного процесу розглядається як один із показників та критеріїв ефективності здоров'язберігаючого освітнього середовища. Майбутній вихователь має бути готовий до роботи в реально існуючій мережі освітніх закладів, до створення своїх варіантів моделей навчально-виховного процесу з урахуванням інтересів дітей та педагогів на основі здоров'язберігаючих технологій (Львовичкіна А., 2019).

Практичні рекомендації щодо формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти охоплюють такі напрями діяльності, зокрема:

Інноваційні методики. На основі аналізу літератури пропонується впровадження інтерактивних методів навчання з валеології, зокрема: модульні курси та тренінги з питань здорового способу життя; практичні семінари із залученням експертів з медицини, спорту та психології; проектна діяльність, орієнтована на розробку індивідуальних програм здоров'я для студентів.

Створення здоров'язберігаючого середовища. Освітні установи мають формувати середовище, яке сприятиме здоровому способу життя. Це включає: модернізацію спортивних та оздоровчих об'єктів; організацію профілактичних медичних оглядів; проведення культурно-освітніх заходів, присвячених здоров'ю.

Розвиток педагогічного потенціалу. Важливо забезпечити підвищення кваліфікації викладачів через участь у семінарах, тренінгах і наукових конференціях, присвячених валеології та інноваційним підходам до навчання. Отримані результати мають свідчити про позитивний вплив інтеграції еколого-валеологічного виховання на формування свідомого ставлення до здоров'я серед здобувачів освіти.

Як результат, необхідно сформувати у майбутніх вихователів ЗДО готовність до формування еколого-валеологічної культури дітей старшого дошкільного віку, психолого-педагогічними умовами для цього визначимо такі як от: наявність чітко запланованих навчальних та освітніх завдань;

систематичність та систематичність встановлених навчальних завдань, форм та методів їх вирішення; ілюстраційне та демонстраційне обладнання; особистісно орієнтоване, гуманне спілкування вихователя з дітьми; поліморфізм виконання навчальних завдань: індивідуальні, групові, колективні форми роботи з дітьми; контроль та корекція у вирішенні завдань; принцип співпраці педагогічних та батьківських груп; використання рольових ігор; занурення дитини в конкретну когнітивну проблему, щоб утворити найбільшу кількість позитивних реакцій; організація когнітивної діяльності дитини. Урахування цих умов у педагогічному процесі дозволяє позитивно змінювати інтелектуальні, мотиваційні, емоційні сфери дитини, що суттєво впливає на подальший розвиток дитини-дошкільника та вдосконалення освітньо-виховного процесу в цілому.

Організація освітнього процесу в ЗДО повинна базуватися на єдиних вимогах щодо захисту здоров'я, фізичного та загального розвитку дитини. Досягнення сприятливих результатів забезпечується впровадженням основних фундаментальних положень: оптимальна інтеграція процесу фізичного виховання дітей до ігрової діяльності; доступність різних видів діяльності та форм організації рівня освітнього процесу, можливості та ступінь готовності дітей; позитивно емоційне забарвлення різних форм освітньої роботи, що сприяє розвитку дітей; використання набору фізичних вправ, спрямованих на запобігання порушенню опорно-рухової системи та інших відхилень у розвитку дитини-дошкільника.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, формування еколого-валеологічної культури є важливою складовою підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Впровадження комплексних освітніх програм, інтерактивних методик та активної участі студентів у процесі навчання сприятиме формуванню свідомого ставлення до здоров'я. Еколого-валеологічна культура в освітньому просторі є невід'ємною умовою для підвищення якості життя та розвитку майбутніх спеціалістів. Інтеграція сучасних педагогічних технологій, активних форм навчання та створення здоров'язберігаючого середовища дозволить забезпечити гармонійний розвиток особистості. Розроблені у статті рекомендації можуть стати базою для подальших практичних досліджень і впровадження інноваційних рішень у систему освіти. Еколого-валеологічна культура є важливою складовою підготовки сучасної молоді. Впровадження комплексних освітніх програм, інтерактивних методик та активної участі студентів у процесі навчання сприятиме формуванню свідомого ставлення до здоров'я. Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо інтеграції валеологічної культури у різні рівні освіти, а також на вивчення впливу новітніх освітніх технологій на рівень валеологічної обізнаності студентів.

З огляду на зазначене, постає проблема формування еколого-валеологічної самосвідомості майбутніх вихователів під час їхньої професійної підготовки. У вищій школі студенти повинні оволодівати валеологічними знаннями про фактори, що формують здоров'я людини, про принципи та елементи здорового способу життя, оволодівати навичками й уміннями самооцінки функціонального стану організму, а також оцінки здоров'я дітей дошкільного віку.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Ващенко О. Свириденко С. (2005) Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. *Початкова освіта*. № 46. С. 2–4.

Міщенко О. (2012) Нетрадиційні методики збільшення рухової активності учнів початкової школи. *Молода спортивна наука України: зб. наук. праць*. Львів, 2012. Вип. 6. Том 1. С. 320–322.

Мельник О. (2015) Системний підхід до формування культури здоров'я учасників навчально-виховного процесу. *Початкова школа*. 2015. С. 14–16.

Свириденко С. О. (2022) Формування ціннісних орієнтацій як чинник духовного здоров'я особистості. *Проблеми освіти*. Київ: Науково-методичний центр вищої освіти, 2022. Вип. 29. С. 72–78.

Філіп'єва О.А. (2018) Підготовка майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Кіровоград, 20 с.

Болтівець С. (2005) Якість психічного здоров'я: педагогічні критерії, прогнозування. *Практична психологія та соціальна робота*. № 5. С. 62–67.

Іванова Л.І. (2005) Підготовка майбутніх учителів з позицій здоров'язберігаючої освіти. *Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи* / за заг. ред. М. Лук'янченка, Ю. Шкретія, Е. Боляха, А. Матвєєва. Дрогобич. С. 489–493.

Костюченко Т.М. (2015) Сутність та структура здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Луганського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Педагогічні науки*. № 2 (291). С. 174–181.

Московченко О.Н. (1999) Системний підхід до оцінки здорового способу життя. *Валеологія*. № 2. С. 14–18.

Пинзеник О. (2021) Формування валеологічної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти у процесі самостійної роботи. *Розвиток освітніх систем в умовах євроінтеграційних трансформацій* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 26–27 травня 2021 року / за наук. ред. д. пед. наук С. З. Романюк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т. 2021, С. 239–245.

Пинзеник О.М., Кухта М.І. (2021) Формування валеологічної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти в процесі самостійної роботи. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/78/13.pdf>

Шмалей С.В. (2020) Еколого-валеологічна професійна підготовка майбутніх педагогів. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/337/1/Shmaley%5B1%5D.pdf>

Дехтярьова О. О. І. В. Каденко І. В. (2019) Валеологічна культура як ефективний засіб підвищення рівня здоров'я студентської молоді URL : http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_2/13.pdf

Бойченко Т. (2005) Валеологія – мистецтво бути здоровим. *Здоров'я та фізична культура*. Київ, 2005. С. 1–14

Львовичкіна А. М. (2019) Моделювання розвитку екологічної культури студентської молоді : URL: <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Львовичкіна%20А.%20М..pdf>

Бондаренко О. М. (2008) Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 20 с.

REFERENCES

Vashchenko O. Svyrydenko S. (2005) Orhanizatsiia zdoroviazberihaiuchoi diialnosti pochatkovoï shkoly [Organizing a health-saving elementary school activity]. *Pochatkova osvita*. № 46. S. 2–4 [in Ukraine].

Mishchenko O. (2012) Netradytsiini metodyky zbilshennia rukhovoï aktyvnosti uchniv pochatkovoï shkoly [Non -traditional methods of increasing the motor activity of elementary school students]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zb. nauk. prats.* Lviv, 2012. Vyp. 6. Tom 1. S. 320–322 [in Ukraine].

Melnyk O. (2015) Systemnyi pidkhid do formuvannia kultury zdorovia uchashchysia navchalno-vykhovnoho protsesu [Systematic approach to the formation of a culture of health of participants in the educational process]. *Pochatkova shkola*. 2015. S. 14–16 [in Ukraine].

Svyrydenko S. O. (2022) Formuvannia tsinnisnykh oriientsii yak chynnyk dukhovnoho zdorovia osobystosti [Formation of value orientations as a factor of spiritual health of personality]. *Problemy osvity*. Kyiv: Naukovo-meto-dychnyi tsentr vyshchoï osvity, 2022. Vyp. 29. S. 72–78 [in Ukraine].

Filipieva O.A. (2018) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do valeolohichnoho vykhovannia uchniv [Preparation of future elementary school teachers for valeological education of students]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04. Kirovohrad, 20 s. [in Ukraine].

Boltivets S. (2005) Yakist psykhiichnoho zdorovia: pedahohichni kryterii, prohnozuvannia [Quality of mental health: pedagogical criteria, forecasting]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. № 5. S. 62–67 [in Ukraine].

Ivanova L. I. (2005) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv z pozytsii zdoroviazberihaiuchoï osvity [Preparation of future teachers from the standpoint of health -saving education]. *Realizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia – suchasni pidkhody / za zah. red. M. Lukianchenka, Yu. Shkrebtiiia, E. Boliakha, A. Matvieieva.* Drohobych. S. 489–493 [in Ukraine].

Kostiuchenko T.M. (2015) Sutnist ta struktura zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv [The essence and structure of health competence of future social educators.]. *Visnyk Luhanskoho Natsionalnoho universytetu im. T.H. Shevchenka. Pedahohichni nauky*. № 2 (291). S. 174–181 [in Ukraine].

Moskovchenko O.N.(1999) Systemnyi pidkhid do otsinky zdorovoho sposobu zhyttia [Systematic approach to assessing a healthy lifestyle.]. *Valeolohiia*. № 2. S. 14–18 [in Ukraine].

Pynzenyk O. (2021) Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoï pedahohichnoi svity u protsesi samostiinoï roboty [Formation of valeological competence of the higher pedagogical world applicants in the process of independent work]. *Rozvytok osvity v umovakh yevrointehratsiinykh transformatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Chernivtsi, 26–27 travnia 2021 roku / za nauk. red. d. ped. nauk S. Z. Romaniuk.* Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t. 2021, S. 239–245 [in Ukraine].

Pynzenyk O.M., Kukhta M.I. (2021) Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv doskilnoi osvity v protsesi samostiinoï roboty [Formation of valeological competence of future specialists of preschool education in the process of independent work.]. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/>

[archive/2021/78/13.pdf](#) [in Ukraine].

Shmalei S.V.(2020) Ekoloho-valeolohichna profesiina pidhotovka maibutnikh pedahohiv [Ecological and valeological professional training of future educators]. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/337/1/Shmaley%5B1%5D.pdf> [in Ukraine].

Dekhtiarova O.O. I. V. Kadenko I.V. (2019) Valeolohichna kultura yak efektyvnyi zasib pidvyshchennia rivnia zdorovia studentskoi molodi [Valeological culture as an effective means of raising student youth health] URL : http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_2/13.pdf [in Ukraine].

Boichenko T. (2005) Valeolohiia – mystetstvo buty zdorovym [Valeology is the art of being healthy]. *Zdorovia ta fizychna kultura*. Kyiv, 2005. S. 1–14. [in Ukraine]

Lovochkina A. M. (2019) Modeliuvannia rozvytku ekolohichnoi kultury studentskoi molodi [Modeling the development of ecological culture of student youth] : URL: <http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/Lovochkina%20A.%20M..pdf> [in Ukraine].

Bondarenko O. M.(2008) Formuvannia valeolohichnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of valeological competence of students of pedagogical universities in the process of professional training] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 20 s. [in Ukraine].

АНОТАЦІЯ

В статті розглядається проблема формування еколого-валеологічної культури дошкільників у сучасному освітньому просторі, що є особливо актуальним у контексті соціокультурних змін, зростання рівня стресових факторів та екологічних викликів. Зазначено, що сучасне суспільство характеризується високим темпом життя, збільшенням стресових факторів та екологічними викликами. Саме ці умови вимагають від освітніх закладів не лише передачі академічних знань, але й виховання здоров'я як базової цінності, коли еколого-валеологічне виховання стає запорукою стійкості особистості, її здатності до адаптації та саморозвитку. Освітні установи мають стати майданчиками для формування здорового способу життя через інтеграцію сучасних педагогічних технологій, методів активного навчання, профілактичних заходів та практичних тренінгів. Визначено етапи процесу формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів, зокрема: засвоєння теоретичних знань – вивчення основ екології, валеології, фізіології, психології здоров'я; формування мотивації – створення позитивного ставлення до здорового способу життя; практичне закріплення навичок – впровадження активних форм навчання, участь у спортивних та оздоровчих заходах; рефлексія та саморозвиток – аналіз власних звичок, визначення шляхів їх покращення. Надають практичні рекомендації щодо ефективності формування еколого-валеологічної культури майбутніх вихователів, які містять застосування інноваційних технологій, створення здоров'язберігаючого середовища, соціально-педагогічне партнерство, розвиток педагогічного потенціалу. Робиться висновок, що формування еколого-валеологічної культури є важливою складовою підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Впровадження комплексних освітніх програм, інтерактивних методик та

активної участі студентів у процесі навчання сприятиме формуванню свідомого ставлення до здоров'я. Еколого-валеологічна культури в освітньому просторі є невід'ємною умовою для підвищення якості життя та розвитку майбутніх спеціалістів дошкільної освіти. Інтеграція сучасних педагогічних технологій, активних форм навчання та створення здоров'язберігаючого середовища дозволить забезпечити гармонійний розвиток особистості.

Ключові слова: *еколого-валеологічне виховання, еколого-валеологічна культура, валеологічна освіта, здоров'язбережувальні технології, педагогічний потенціал.*

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 376.3.016-056.264:81-028.31:796.41

PECULIARITIES OF THE USE OF NEURO-KINESTHETIC GYMNASTICS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN CLASSES FOR THE CORRECTION OF DYSGRAPHIA DUE TO MILD GENERALIZED UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРО-КІНЕЗІОЛОГІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З КОРЕКЦІЇ ДИСГРАФІЇ, ОБУМОВЛЕНОЇ НЕРІЗКО ВИРАЖЕНИМ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Сабіна Іванчук

доктор педагогічних наук, доцент,

E-mail: ivanchuk.sabina@gmail.com

ORCID 0000-0002-9655-0634

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара, Україна

Sabina Ivanchuk

D.Sc. in Pedagogy, Associate Professor

E-mail: ivanchuk.sabina@gmail.com

ORCID 0000-0002-9655-0634

Oles Honchar Dnipro National
University, Ukraine

Юлія Храмова

старший викладач

E-mail: hramovaiulia@gmail.com

ORCID 0000-0001-7623-4936

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара, Україна

Yuliia Khramova

senior lecturer

E-mail: hramovaiulia@gmail.com

ORCID 0000-0001-7623-4936

Oles Honchar Dnipro National
University, Ukraine

Анна Сорокіна

старший викладач

E-mail: sheglova_anya@ukr.net

ORCID 0009-0002-8543-6577

Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара, Україна

Anna Sorokina

senior lecturer

E-mail: sheglova_anya@ukr.net

ORCID 0009-0002-8543-6577

Oles Honchar Dnipro National
University, Ukraine

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the peculiarities of using neuro-kinesiological gymnastics in classes for the correction of dysgraphia in primary school students with mild generalized underdevelopment of speech. The paper examines the impact of neuro-kinesesthetic exercises on the development of children's cognitive and motor functions, in particular, on improving coordination of movements, interhemispheric interaction, attention and learning ability.

The purpose of the article is to reveal the possibilities of using neuro-kinesiological gymnastics in overcoming dysgraphia in primary school students with mild generalized underdevelopment of speech due to a disturbed or deficient

neuropsychological mechanism underlying the written language skill.

It is emphasized that for the effective teaching of primary school children it is important to ensure the coordinated work of both hemispheres of the brain and to develop interhemispheric interaction. The article presents examples of exercises that contribute to the activation of neuropsychological processes, in particular, «March», «Mill», «Robot», «Optimizer», «Hands and Feet», «Eye Movements», «Parade». It is noted that these exercises do not require special physical training of children and can be performed in the educational process. To perform them, it is proposed to use a variety of equipment, such as elastic bands, massage mats, Su-jok, sets of Marbles, neurofloaters, balancers (hand, foot), kinesiology track, palms and feet with spikes, needle balls and rings, massage balls and balls. These tools help to activate the nervous system, improve coordination of movements, stimulate the development of interhemispheric interaction and contribute to the comprehensive development of the child.

It is concluded that the regular use of such exercises and tools improves spatial representations, develops awareness of the body pattern and increases cognitive functions, which are important steps in correcting writing problems in children with dysgraphia.

Key words: *neuro-kinesthetic gymnastics, correction of dysgraphia, mild generalized underdevelopment of speech, primary school students.*

Актуальність теми. Корекція дисграфії – проблема складна та неоднозначна, і вимагає комплексного підходу до її вирішення. Дисграфія характеризується складним симптомокомплексом, що включає не лише стійкі патологічні помилки на письмі, але і прояви парціальної недостатності психоемоційного і мовленнєвого розвитку школярів.

В подальшій гуманізації й індивідуалізації системи освіти у умовах НУШ, величезного значення набувають розробки нових технологій, що реалізують орієнтацію на розвиток особистості дитини, її індивідуальність. Нейро-кінезіологічна гімнастика є важливою складовою такого підходу.

Актуальність проблеми, зазначеної у статті, полягає у тому, що використання нейро-кінезіологічної гімнастики у корекції порушень писемного мовлення у дітей з НЗНМ, дисграфії, зокрема, недостатньо поширене та впроваджене у процеси розвивального та корекційного навчання учнів молодших класів з навчальними труднощами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі останніх досліджень, питання вивчення порушень письмової мови у молодших школярів, особливо стосовно процесу письма, знайшла широке відображення у корекційно-педагогічному досвіді. Результати досліджень порушень писемного мовлення у молодших школярів з позиції нейропсихологічного підходу відображено у роботах вітчизняних дослідників: Н. Голуб, В. Ільяна, Ю. Коломієць, Ю. Рібцун, В. Тарасун, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші. Науковці вказують на те, що вже на початкових етапах опанування грамоти у дітей можна спрогнозувати і, відповідно, попередити специфічні труднощі процесу читання і письма, в основі яких лежить несформованість певних нейропсихологічних процесів внаслідок дисфункції або нерівномірності розвитку мозкових структур (Шеремет, 2016).

Науковці підкреслюють, що в етіології дисграфії виявляється складне переплетення причин, умов і передумов, що визначає комплексність

симптоматики, складну і варіативну структуру порушення (Тарасун, 2015; Чередниченко, Попкова, 2018).

У наукових дослідженнях підкреслюється, що для школярів із дисграфією є характерною значна нерівномірність розвитку окремих сенсо-моторних та інтелектуальних функцій, недостатня сформованість вищих психічних функцій, диспропорція в розвитку окремих психічних функцій (Тарасун, 2015; Чередниченко, Попкова, 2018; Шеремет, 2016).

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета полягає в розкритті можливостей використання нейро-кінезіологічної гімнастики у подоланні дисграфії у здобувачів початкової освіти з нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення відповідно порушеного або дефіцитарного нейропсихологічного механізму, що лежить в основі навички писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «загальний недорозвиток мовлення» є актуальним для характеристики стійких системних мовленнєвих порушень різної етіології, що характеризуються подібними проявами за симптоматикою. У дітей із ЗНМ мовленнєвий недорозвиток часто поєднується з руховими порушеннями різного характеру та ступеня вираженості. Відомо, що загальнофункціональною передумовою писемно-мовленнєвої діяльності є розвиток зорово-просторових функцій, слухо-моторної координації, уваги та пам'яті. У дітей з ЗНМ спостерігається загальна незграбність у рухах, недостатня точність і координація дій рук і пальців. Формування просторового мислення відбувається повільніше. У таких дітей може проявлятися дзеркальне відображення елементів малюнка, відтворення лише окремих просторових характеристик, пропуски важливих деталей, помилки у пропорціях і відхилення ліній від необхідного напрямку, розриви між лініями в місцях з'єднання, перетин ліній. У ряді випадків спостерігаються легкі рухові порушення (тремор пальців рук). Діти не можуть правильно тримати олівець, ручку, пензлик, регулювати силу натиску.

У молодшому шкільному віці такі діти найчастіше мають логопедичний висновок «нерізко виражений загальний недорозвиток мовлення», або взагалі вже позбулися мовленнєвих вад. Але ці діти в основному мають низький рівень розвитку буквеного гнозису: вони важко диференціюють нормальне й дзеркальне написання букв, не дізнаються букви, накладені одна на одну, виявляють труднощі в називанні й порівнянні букв, подібних графічно, і навіть у називанні букв друкованого шрифту. У зв'язку із цим багато дітей з НЗНМ виявляються не готовими до оволодіння письмом. Також вони, в основному, утрудняються в диференціації понять – праворуч і – ліворуч, що позначають місцезнаходження об'єкта, а також не можуть орієнтуватися у власному тілі, особливо при ускладненні завдань. У нормі розрізнення правого та лівого формується до 6 років. Достатня сформованість просторових уявлень є необхідною передумовою розрізнення та засвоєння букв дитиною (Рібцун, 2013).

Таким чином, робота логопеда буде спрямована на подолання оптико-просторових та графічних помилок, а також їх профілактику і має на меті розвиток тих когнітивних та сенсомоторних процесів і функцій, які забезпечують формування зорово-моторного образу букви. Зокрема, це стосується зорово-просторового сприйняття та уявлень, зорового й буквеного гнозису, зорово-моторної координації, а також зорової пам'яті, уваги, аналізу й

синтезу, а також моторних навичок. Робота над формуванням просторової орієнтації включає в себе навчання визначенню всіх напрямів у просторі та розташування предметів відносно дитини, а також розвиток розуміння взаємного розташування об'єктів у просторі. Окрім традиційних завдань, добре описаних у логопедії, ми пропонуємо включити у логопедичне заняття з дітьми з дисграфією на тлі НВЗНМ нейропсихологічні і кінезіологічні вправи як складову логопедичної гімнастики.

Сучасна кінезіологія вважає, що труднощі у навчанні пов'язані з порушенням інтеграції між правою і лівою півкулями мозку. Це проявляється в тому, що аналітична функція лівої півкулі блокує творчу діяльність правої, яка відповідає за образне мислення та інтегративне сприйняття.

Діти з труднощами письма і читання часто демонструють нерівномірний розвиток сенсомоторних і когнітивних функцій. Їхні навчальні проблеми пояснюються незрілістю окремих мозкових структур, дисгармонійним дозріванням головного мозку та порушенням міжпівкульної взаємодії.

Для ефективного навчання дітей молодшого шкільного віку важлива злагоджена робота обох півкуль мозку та добре розвинена міжпівкульна взаємодія. Якщо волокна мозолистого тіла, що забезпечують синхронізацію діяльності мозку, недостатньо сформовані або функціонують з порушеннями, це може призвести до проблем із розвитком вищих психічних функцій. Наприклад, формування фонематичного слуху, за яке відповідає ліва півкуля, залежить від попереднього розвитку тонального сприйняття у правій півкулі. Недостатній розвиток звукових образів у правій півкулі негативно впливає на фонематичний слух, що може стати причиною мовленнєвих порушень і проблем зі звуковимовою і подальших проблем з письмом та читанням.

Мозок на фізичному рівні розвивається тільки через рух. Нерухома дитина не навчається.

Кінезіологічні вправи допомагають покращити просторове мислення, а також концентрацію уваги, довільну пам'ять. Ці вправи спрямовані на корекцію патологічних станів, гармонізацію мозкової діяльності та усунення дезадаптації в навчанні.

Нейропсихологічні вправи сприяють розвитку узгодженої роботи різних мозкових структур. За допомогою спеціальних рухових вправ стимулюється формування важливих аспектів психічної діяльності: регуляції, контролю, моторних навичок, зорового, слухового і просторового сприйняття. Основні види нейропсихологічних вправ – це дихальні; окорухові; спрямовані на те, щоб розвивати пізнавальні навички; рухові та розтяжки; артикуляційні.

Так, нейропсихологічні вправи, спрямовані на розвиток навичок орієнтації на площині аркуша, допомагають дитині краще розуміти інструкції щодо просторового розташування елементів букв у рядку та забезпечують формування навички письма в правильному напрямку (зліва направо).

Ритмізовані нейропсихологічні вправи розвивають вміння повторювати рухи, що необхідно задля оволодіння навичкою письма, бо письмо - це теж ритм паличок та гачків, які необхідно писати у певній послідовності.

Включення у заняття кінезіологічних вправ, спрямованих на розвиток орієнтації дитини у власному тілі, позитивно впливають на вдосконалення взаємодії між півкулями головного мозку та сприяють утвердженню домінуючої

ролі однієї з них. Формування уявлення дитини про орієнтацію у власному тілі базується на її здатності розрізняти праву і ліву сторони.

Гімнастика з використанням нейро-кінезіологічних вправ передбачає додаткову корекцію таких психічних процесів як мовлення, а також емоційно-вольової сфери дитини через рух. Відомо, що письмо і читання - складні види довільної діяльності, що вимагають концентрації уваги, програмування та поточного контролю діяльності. Нейропсихологічна і кінезіологічна гімнастика активізують у дітей міжпівкульну взаємодію і пластичність мозку, сприяють розвитку всіх вищих психічних процесів, допомагають у розвитку емоційно-вольової сфери дітей, які мають дефіцит нейродинамічних і регуляторних компонентів діяльності, таких як: труднощі концентрації та утримання довільної уваги, швидку стомлюваність, виснажування, низький темп діяльності.

Кожна спеціально підібрана вправа запускає такий механізм, який поєднує думку та рух.

Для підвищення ефективності логопедичної роботи, в корекційний процес нейро-кінезіологічну гімнастику слід включати постійно, тому що одна і та ж психічна функція формується водночас за допомогою і когнітивної корекції, і рухових методів. Для досягнення результату логопед повинен використовувати цю гімнастику регулярно і поступово ускладнювати вправи, виконуючи їх разом із дітьми. Для поступового ускладнення вправ можна використовувати такі прийоми як: прискорення темпу виконання; виконання з легко прикушеним язиком і заплющеними очима; доручення методу візуалізації. Для того, щоб ефективно підібрати нейропсихологічні вправи та ігри для корекції дисграфії, треба детально провести нейропсихологічну діагностику та логопедичне обстеження (Чередніченко, 2018)

Виходячи з цього, фахівець визначає, які саме функції більш порушено – мовленнєві чи немовленнєві, та створює корекційну програму для подолання дисграфії.

На заняттях з корекції дисграфії вправи нейро-кінезіологічної гімнастики застосовуємо для розвитку та уточнення просторових уявлень, усвідомлення схеми тіла і як один із способів організації динамічних пауз та організаційних моментів, при цьому підбираючи вправи відповідно до лексичної теми, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дітей та виходячи із принципу «від простого до складного». Вправи не потребують фізичної підготовки дітей. З обладнання можна використовувати резинки, масажні килимки, Су-джок, набори камінців «Марблс», нейроплигалку, балансири (ручний, ножний), кінезіологічну доріжку, долоні та стопи з шипами, кульки та кільця голчасті, масажні м'ячі та кульки. Як ілюстрацію використання нейро-кінезіологічної гімнастики наводимо декілька вправ.

Приклад вправ:

«Марш»: Виконувати цю вправу найкраще під ритмічну музику. Стоячи на місці, треба крокувати. Крок лівою ногою супроводжується помахом лівої руки, рука згинається у лікті і торкається правого коліна, при кроці правою ногою – права рука торкається лівого коліна.

«Млин»: Потрібно, нахилившись, виконувати кругові рухи руками. Спочатку розгорніть корпус так, щоб одна рука була спрямована до протилежної ноги, потім повертаємося назад і повторюємо у другому напрямку. Одночасно з

чим за рукою рухаються очі в різні напрямки: вправо, вліво, вгору, вниз. Час виконання – 1-2 хвилини. Дихання вільне.

«Робот»: Це вправа сприяє розвитку уваги, контролю над рухами, допомагає зменшити імпульсивність і покращити здатність зберігати програму дій. Стоячи, потрібно по черзі виконувати стрибки: з піднятою правою рукою – стрибок на лівій нозі, з піднятою лівою рукою – стрибок на правій нозі, з піднятою правою рукою – стрибок на правій нозі, з піднятою лівою рукою – стрибок на лівій нозі. Цикл повторюється кілька разів.

«Оптимізатор»: Мета цієї вправи – оптимізація м'язового тонусу. Сидячи на стільці, потрібно напружувати все тіло, а потім розслабляти його. Далі варто напружувати окремі частини тіла: верхню і нижню частину тіла, праву і ліву половини, ліву руку та праву ногу, а потім праву руку і ліву ногу.

«Руки-ноги»: Ця вправа допомагає розвивати концентрацію, контроль над рухами, а також покращує здатність утримувати програму дій. Стоячи, виконуємо стрибки на місці, при цьому рухаючи ногами і руками в протилежні напрямки: ноги вправо – руки вліво, ноги вліво – руки вправо, ноги вправо – руки вправо, ноги вліво – руки вліво. Цикл повторюється кілька разів.

«Окорухи». Мета: розвивати координацію всіх органів. Рисуємо квадрат, коло очима, дивимося на предмет близько і далеко. Вправа виконується тільки стоячи.

«Парад»: Вправа сприяє розвитку концентрації уваги, контролю за рухами та зменшенню імпульсивності. Стоячи, маршуємо, рахуючи: «раз-два-три-чотири». При кожному циклі кроків виконуємо плескання руками, змінюючи місце хлопка: перший – на «раз», другий – на «два», третій – на «три», четвертий – на «чотири». Повторюємо кілька разів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Нейро-кінезіологічні вправи є ефективним інструментом для підтримки здобувачів початкової освіти, що мають дисграфію на тлі нерізко вираженого загального недорозвитку мовлення. Вони сприяють значному покращенню пізнавальних функцій дітей, таких як увага, пам'ять, координація рухів та здатність до навчання. Завдяки вправам, що включають рухи, які активують різні частини мозку, учні можуть значно покращити свої просторові уявлення і здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі.

Однією з важливих складових є розвиток усвідомлення схеми тіла, що допомагає дітям краще розуміти власне тіло і координувати рухи при виконанні письмових завдань. Це є важливим аспектом для дітей з дисграфією, оскільки вони часто мають труднощі з моторною координацією і правильною посадкою під час письма.

Нейро-кінезіологічні вправи також сприяють зменшенню імпульсивності, що дозволяє дітям зберігати концентрацію на виконанні завдання, знижуючи вплив нервової збудженості на їхню здатність до навчання. Більш структуроване і свідоме управління своїми рухами допомагає розвивати навички утримання програми дій, що є важливим етапом у подоланні проблем письма.

У підсумку, систематичне застосування нейро-кінезіологічних вправ є ефективною методикою для дітей з дисграфією, оскільки вони допомагають зменшити чи навіть подолати труднощі, пов'язані з письмовою діяльністю, покращують здатність до навчання та сприяють розвитку когнітивних і моторних навичок.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Журавльова Л. С. Комплексний аналіз порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. 2018. С. 78–73.

Рібцун Ю.В. Роль латералізації функцій головного мозку в навчанні дітей із вадами мовлення. *Вісник Інституту розвитку дитини* : зб. наук. пр. 2013. № 26. С. 95–98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5844/> (дата звернення 21.01.2025).

Тарасун В. В. Модель процесу породження писемного мовлення як особливої форми комунікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 29–102.

Чередніченко Н. В. Попкова О. С. Зміст та методика формування передумов до засвоєння фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 35. С. 99–105.

Шеремет М. К., Коломієць Ю. В. Нейропсихологічний аспект готовності до шкільного навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 23. С. 240–247.

Carwey D. W. *Dysgraphia: Why Johnny Can't Write: A Handbook for Teachers and Parents* 3rd Edition. 2000.

REFERENCES

Zhuravlova L. (2018) Kompleksnyi analiz porushen pysma u ditei molodshoho shkilnoho viku. [Complex analysis of writing disorders in primary school children]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika»*. S. 78–73 [in Ukrainian].

Ribtsun Yu. (2013) Rol lateralizatsii funktsii holovnoho mozku v navchanni ditei iz vadamy movlennia. [The role of lateralization of brain functions in teaching children with speech disorders]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny* : zb. nauk. pr. № 26. S. 95–98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5844/> (data zvernennia 21.01.2025) [in Ukrainian].

Tarasun V. (2015) Model protsesu porodzhennia pysemnoho movlennia yak osoblyvoi formy komunikatsii. [Model of the process of generating written speech as a special form of communication]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta psykholohiia* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 29. S. 29–102 [in Ukrainian].

Cherednichenko N. Popkova O. (2018) Zmist ta metodyka formuvannia peredumov do zasvoiennia fonetyko-hrafichnykh umin ta navychok u molodshykh shkoliariv iz porushenniamy movlennievoho rozvytku v umovakh korektsiinoho navchannia. [Content and methods of forming prerequisites for the acquisition of phonetic and graphic skills in younger pupils with speech development disorders in the

conditions of correctional education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiina pedahohika ta psykholohiia* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova,. Vyp. 35. S. 99–105 [in Ukrainian].

Sheremet M. Kolomiiets Yu. (2016) *Neiropsykhologichnyi aspekt hotovnosti do shkilnoho navchannia ditei iz tiazhkymy porushenniamy movlennia*. [Neuropsychological aspect of readiness for schooling of children with severe speech disorders]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta psykholohiia* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova,. Vyp. 23. S. 240–247 [in Ukrainian].

Carwey D. (2000) *Dysgraphia: Why Johnny Can't Write : A Handbook for Teachers and Parents 3rd Edition*.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання нейро-кінезіологічної гімнастики на заняттях з корекції дисграфії у здобувачів початкової освіти з нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. У роботі розглядається вплив нейро-кінезіологічних вправ на розвиток пізнавальних і моторних функцій дітей, зокрема на покращення координації рухів, міжпівкульної взаємодії, уваги та здатності до навчання.

Мета статті полягає в розкритті можливостей використання нейро-кінезіологічної гімнастики у подоланні дисграфії у здобувачів початкової освіти з нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення відповідно порушеного або дефіцитарного нейропсихологічного механізму, що лежить в основі навички писемного мовлення.

Наголошено, що для ефективного навчання дітей молодшого шкільного віку важливо забезпечити злагоджену роботу обох півкуль мозку та розвинути міжпівкульну взаємодію. У статті представлені приклади вправ, що сприяють активізації нейропсихологічних процесів, зокрема «Марш», «Млин», «Робот», «Оптимізатор», «Руки-ноги», «Окорухи», «Парад». Зазначено, що ці вправи не потребують спеціальної фізичної підготовки дітей і можуть бути виконані в умовах навчального процесу. Для їх виконання пропонується використовувати різноманітне обладнання, таке як резинки, масажні килимки, Су-джок, набори камінців «Марблс», нейроплигалку, балансири (ручний, ножний), кінезіологічну доріжку, долоні та стопи з шипами, кульки і кільця голчасті, масажні м'ячі та кульки. Ці інструменти допомагають активізувати нервову систему, покращують координацію рухів, стимулюють розвиток міжпівкульної взаємодії та сприяють комплексному розвитку дитини.

Зроблено висновок, що регулярне використання таких вправ та інструментів забезпечує покращення просторових уявлень, розвитку усвідомлення схеми тіла та підвищення когнітивних функцій, що є важливими етапами у корекції проблем письма у дітей з дисграфією.

Ключові слова: *нейро-кінезіологічна гімнастика, корекція дисграфії, нерізко виражений загальний недорозвиток мовлення, здобувачі початкової освіти.*

ЗМІСТ

ВИЩА ШКОЛА

БІЛЕЦЬКИЙ Олексій, РЕШЕТОВА Ірина, ПЛИС Ігор.....	7
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ І ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
БІЛЕЦЬКИЙ Олексій, ДИЧКО Олена, ІВАНЮК Сергій.....	16
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ	
ГОНЧАР Любов, ГОЛОВКО Світлана, ПОПОВА Ганна, КУЛЬБАКА Григорій.....	25
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ У ПІДГОТОВЦІ ЕКОНОМІСТІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	
КОРКІШКО Олена, КОРКІШКО Артем, НАЗАРЕНКО Євген.....	33
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
КОРКІШКО Олена, ДРИГА Антон	42
КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	
ПОПОВА Ганна, КУЛЬБАКА Григорій.....	50
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
САЯПІНА Світлана	58
СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ ЕТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
ЦИБУЛЬКО Людмила, СЕМЕСЕНКО Олександр.....	67
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ: СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	
ХРЕНОВ Денис	81
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ	
ЦВЕТКОВА Ганна	89
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ІНФРАСТРУКТУРА АВСТРАЛІЇ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ НАУКОВЦІВ	
ЦИСЬ Павло	98
ПОЗАНАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ	
ЕЛЬМІРА Чепіга	107
РОЛЬ МОЛОДІЖНИХ ПРОГРАМ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В МОЛОДІЖНИХ ЦЕНТРАХ УКРАЇНИ	

ШАРАТА Наталія	115
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У МИКОЛАЇВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	

ЯКОВЕНКО Георгій	124
ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ОСВІТИ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА	

КУЗНЕЦОВ Олександр	133
СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДЛЯ РОБОТИ З ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

НІКОНОВА Ірина, ФАТАЛЬЧУК Сергій	144
КРАЄЗНАВСТВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ	

БРАЖКО Ярослав	154
РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

КАЧАН Олексій.....	166
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ У ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ТА СПОРТИВНО- МАСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	

КУРІННА Світлана, КУРІННИЙ Ян.....	176
РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ-СИРОТИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ В УКРАЇНІ	

СПІВАК Ярослав, ПЛЕСКАНЬОВ Дмитро, СПІВАК Людмила, ЧЕРНУХА Надія	183
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	

ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ДОВБНЯ Софія, ШЕЛЕПКО Галина.....	194
СТРАТЕГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КОНСТРУКТИВНО- БУДІВЕЛЬНИХ ІГОР ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	

КЛЕБАНІВСЬКА Аліна.....	204
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	

СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ІВАНЧУК Сабіна, ХРАМОВА Юлія, СОРОКІНА Анна.....	214
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕЙРО-КІНЕЗІОЛОГІЧНОЇ	
ГІМНАСТИКИ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ	
З КОРЕКЦІЇ ДИСГРАФІЇ ОБУМОВЛЕНОЇ НЕРІЗКО ВИРАЖЕНИМ	
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	

CONTENT

BILETSKIY Oleksiy, RESHETOVA Iryna, PLIS Igor.....	7
A PRACTICE-ORIENTED APPROACH TO THE FORMATION OF LEGAL COMPETENCIES IN FUTURE TEACHERS AND SOCIAL WORKERS IN UKRAINE. PROBLEMS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT	
BILETSKIY Oleksiy, DYCHKO Olena, IVANYUK Serhiy.....	16
FORMATION OF ECOLOGICAL AND VALEOLOGICAL CULTURE OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS AS THE BASIS OF EDUCATING SCHOOLCHILDREN	
HONCHAR Liubov, HOLOVKO Svitlana, POPOVA Hanna, KULBAKA Hryhorii.....	25
USING DIGITAL PLATFORMS IN TRAINING THE NEW GENERATION OF ECONOMISTS	
KORKISHKO Olena, KORKISHKO Artem, NAZARENKO Yevhen.....	33
FORMATION OF FUTURE TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN URGENT PEDAGOGICAL PROBLEM	
KORKISHKO Olena, DRYHA Anton.....	42
CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF FUTURE TEACHERS' LEADERSHIP COMPETENCE	
POPOVA Hanna, KULBAKA Hryhorii.....	50
EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF FORMING SOFT SKILLS OF FUTURE ECONOMISTS IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION	
SAYAPINA Svetlana	58
THE ESSENCE AND COMPONENTS OF ETHICAL AND LEGAL CULTURE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS	
TSYBULKO Liudmyla, SEMESENKO Alexander.....	67
FORMATION OF INFORMATION AND TECHNOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS: A SOCIAL DEMAND OF THE INFORMATION SOCIETY	
KHRENOV Denis	81
DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE SCIENTIFIC WORK OF DOMESTIC SCHOLARS	
TSVIETKOVA Hanna	89
RESEARCH INFRASTRUCTURE IN AUSTRALIA AS A FOUNDATION FOR SELF-DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SCIENTISTS	
TSYS Pavlo	98
EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF STUDENTS: THEORETICAL FOUNDATIONS	
CHEPIHA Elmira	107
THE ROLE OF YOUTH PROGRAMS IN THE FORMATION OF LEADERSHIP COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN YOUTH CENTERS OF UKRAINE	

SHARATA Nataliia	115
FEATURES OF THE TEACHING OF HUMANITARIAN DISCIPLINES AT THE MYKOLAIV NATIONAL AGRARIAN UNIVERSITY UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE	
YAKOVENKO George	124
READINESS OF FUTURE MASTERS OF EDUCATION FOR MANAGEMENT ACTIVITIES: CONTENT AND STRUCTURE	
KUZNETSOV Oleksandr	133
SPECIFIC OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR WORKING WITH THE ELDERLY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY	
NIKONOVA Iryna, FATALCHUK Serhii.....	144
LOCAL STUDIES AS A BASIS FOR THE SOCIALIZATION OF A STUDENT'S PERSONALITY	
BRAZHKO Yaroslav	154
DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION OF LEFT-BANK UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19th – EARLY 20th CENTURIES	
KACHAN Oleksiy.....	166
THE SOCIO-PEDAGOGICAL CONDITIONS AND THEIR IMPLEMENTATION IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH PHYSICAL EDUCATION AND MASS SPORTS ACTIVITIES	
KURIN Svitlana, KURINNYI Yan.....	176
THE ROLE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR ORPHANS IN SOLVING PROBLEMS RELATED TO THE WAR IN UKRAINE	
SPIVAK Yaroslav, PLESKANYOV Dmytro, SPIVAK Ludmyla, CHERNUKHA Nadiya	183
FEATURES OF FORMING THE PROFESSIONAL IMAGE OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN AN EDUCATIONAL INSTITUTION	
DOVBNIYA Sofia, SHELEPKO Halyna.....	194
STRATEGY OF PEDAGOGICAL SUPPORT OF CONSTRUCTIVE BUILDING GAMES FOR PRESCHOOL CHILDREN	
KLEBANIVSKA Alina.....	204
FORMATION OF ECOLOGICAL AND VALEOLOGICAL CULTURE OF FUTURE EDUCATORS	
IVANCHUK Sabina, KHRAMOVA Yuliia, SOROKINA Anna.....	214
PECULIARITIES OF THE USE OF NEURO-KINESTHETIC GYMNASTICS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN CLASSES FOR THE CORRECTION OF DYSGRAPHIA DUE TO MILD GENERALIZED UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH	

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

До уваги авторів!

Збірник наукових праць «Гуманізація навчально-виховного процесу» ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі «Педагогічні науки» в категорії «Б» (Наказ МОН від 29.06.2021 р. № 735. Рішення про реєстрацію суб'єкта у сфері медіа, ідентифікатор R30-02556, видано 25.01.2024 р. Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.)

Фахове друковане періодичне видання зареєстровано в базі даних Міжнародного Центру ISSN в Парижі, йому присвоєно ISSN 2077-1827.

Періодичність видання – 2 рази на рік (червень; грудень поточного року).

Містить наступні розділи: ВИЩА ШКОЛА; ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ; ЗАГАЛЬНА ШКОЛА; ПОЧАТКОВА ШКОЛА; ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ; ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ; ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА; ПСИХОЛОГІЯ; СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА; СПЕЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА.

Для публікації у збірнику наукових праць «Гуманізація навчально-виховного процесу» приймаються матеріали, які не друкувалися раніше та містять наукові результати теоретичних і експериментальних досліджень у відповідних наукових галузях, а також наукові огляди та рецензії.

Відповідно до редакційної політики журналу процедура рецензування є анонімною (двостороннє «сліпе» рецензування). Усі статті проходять перевірку ознак плагіату. Бажана оригінальність статті – 75%.

До публікації запрошуються: доктори та кандидати наук, докторанти, аспіранти, магістранти закладів вищої освіти України та зарубіжжя.

Для осіб, що не мають наукового ступеня, додатково надіслати відскановану рецензію наукового керівника чи рецензію особи, яка має науковий ступінь (підпис рецензента повинен бути завірений у відділі кадрів установи або печаткою факультету (інституту)).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. Мова рукопису: українська, англійська.
2. Обсяг статті – 8 – 12 сторінок (до 20 000 знаків із пробілами) основного тексту. Оптимальний обсяг статті – 0,5 др. арк.
3. Текст має бути набраний у текстовому редакторі MS Word (розширення .docx, .doc, .rtf).
4. Параметри сторінки: формат А4, всі поля – 2 см, без нумерації сторінок.
5. Шрифт тексту – Times New Roman, рядки без переносів.
6. Параметри абзацу **основного тексту**:
 - вирівнювання – за шириною;
 - міжрядковий інтервал – 1,5 пт;
 - відступ першого рядка – 1,25 см;
 - інтервал між абзацами – 0 пт.

У документі не застосовуються колонтитули та зноски.

РОЗТАШУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СТАТТІ:

1. Індекс УДК (шрифт звичайний, кегль 14, вирівнювання по лівому краю, без відступів першого рядка).
2. Назва статті (англійською мовою, шрифт напівжирний, кегль 14, усі літери прописні, вирівнювання по центру, без відступів першого рядка).
3. Назва статті (українською мовою, шрифт напівжирний, кегль 14, усі літери прописні, вирівнювання по центру, без відступів першого рядка).

4. У двох колонках (міжрядковий інтервал – 1 пт):

З лівого боку (українською мовою):

- ім'я, прізвище автора (авторів) (кегель 14, шрифт курсив, напівжирний);
- учене звання, науковий ступінь (шрифт звичайний, кегль 14);
- E-mail (шрифт звичайний, кегль 14);
- ORCID (шрифт звичайний, кегль 14);
- місце роботи, країна (шрифт звичайний, кегль 14)

З правого боку (англійською мовою):

- ім'я, прізвище автора (авторів) (кегель 14, шрифт курсив, напівжирний);
- учене звання, науковий ступінь (шрифт звичайний, кегль 14);
- E-mail (шрифт звичайний, кегль 14);
- ORCID (шрифт звичайний, кегль 14);
- місце роботи, країна (шрифт звичайний, кегль 14).

5. **Анотація** (англійською мовою, обсяг – не менше 1800 знаків без пробілів (230-250 слів): підзаголовок «**ABSTRACT**» (шрифт напівжирний, відступ першого рядка – 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5); далі в цьому ж рядку – текст анотації (шрифт курсив, кегль 14, вирівнювання по ширині).

6. **Ключові слова** (англійською мовою): підзаголовок «**Key words:**» (14 пт, напівжирний, курсив); далі в цьому ж рядку – ключові слова (14 пт, курсив, вирівнювання по ширині, відступ першого рядка на 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5): від 3 до 8 термінів, розділених знаком «,».

7. **Основний текст статті** (вирівнювання по ширині, відступ першого рядка на 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5; без додаткових інтервалів до і після абзаців) має містити необхідні елементи:

- **актуальність теми**, постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання**;
- **виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів**;
- **висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку**.

Текст статті мовою оригіналу (відповідно вимог).

Посилання на літературу у тексті статті оформлюються за міжнародним стилем оформлення наукових публікацій APA (American Psychological Association) style – стиль цитування АПА (Американська психологічна асоціація): у круглих дужках прізвище автора – кома – рік видання роботи (наприклад, Петренко, 2020), якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Петренко, 2020: 125). Якщо потрібно послатися на декілька джерел, варто перелічувати їх через крапку з комою (наприклад, Петренко, 2018; Коркішко, 2015; Саяпіна, 2016).

8. **ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА** (шрифт напівжирний, кегль 14 пт, прописні літери, міжрядковий інтервал – 1,5 пт, вирівнювання по центру); з нового рядка – перелік використаних джерел без нумерації (14 пт, міжрядковий інтервал – 1,5, у алфавітному порядку). Оформлення літературних джерел слід виконувати відповідно до вимог міжнародного бібліографічного стандарту APA

(Американська психологічна асоціація): <http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

УВАГА! У змісті публікації не має бути використано джерела країни-агресора та відповідно посилання на них. Якщо це зробити зовсім неможливо, то надайте посилання на інтернет сторінку цього джерела.

9. REFERENCES (шрифт напівжирний, кегль 14 пт, прописні літери, міжрядковий інтервал – 1,5 пт, вирівнювання по центру); з нового рядка – перелік використаних джерел без нумерації (14 пт, міжрядковий інтервал – 1,5, у алфавітному порядку). Оформлення літературних джерел слід виконувати відповідно до вимог міжнародного бібліографічного стандарту APA (Американська психологічна асоціація): <http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Для **транслітерації** українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант *американська*); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

У references окрім класичної транслітерації обов'язково подається переклад англійською мовою (назва, видання). Важливо пам'ятати, що в зарубіжних базах даних проста транслітерація назви джерела без її перекладу англійською мовою не має сенсу.

10. Анотація (українською мовою, обсяг – не менше 1800 знаків без пробілів (230-250 слів): підзаголовок «**АНОТАЦІЯ**» (шрифт напівжирний, відступ першого рядка – 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5); далі в цьому ж рядку – текст анотації (шрифт курсив, кегль 14, вирівнювання по ширині).

11. Ключові слова (українською мовою): підзаголовок «**Ключові слова:**» (14 пт, напівжирний, курсив); далі в цьому ж рядку – ключові слова (14 пт, курсив, вирівнювання по ширині, відступ першого рядка на 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5): від 3 до 8 термінів, розділених знаком «**,»**».

Рисунки (схеми, графіки, малюнки, фото тощо) вставляють у статтю в одному з форматів (.jpeg, .bmp, .tif, .gif) з роздільною здатністю не менше за 300 dpi (подавати якісні оригінали). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Рисунки підписують і нумерують (якщо їх більше за один) під рисунком по центру тексту за допомогою шрифту Times New Roman, кегль 12, курсив. Усі об'єкти в простих рисунках, зроблених у Word, мають бути обов'язково згруповані. Текст статті не повинен містити рисунків і / або тексту в рамках, рисунків, розташованих поверх / за текстом тощо – текст слід формувати таким чином, щоб для всіх об'єктів було встановлено розміщення «у тексті». Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.). Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word з арабською нумерацією, текст у таблиці оформлюється шрифтом Times New Roman, кегль 10, міжрядковий інтервал – 1 пт. Обсяг таблиць не повинен перевищувати 1/4 загального обсягу статті.

УВАГА!!! У тексті не допускається вирівнювання пропусками (для цього використовуються параметри абзацу); розрізняються дефіс «-», який не відділяється пробілами з обох боків, і тире « — », яке відділяється з обох боків пробілами; перед розділовими знаками пробіл не ставиться, а після них – ставиться. Дужки та лапки («...») безпосередньо охоплюють текстовий блок і відділяються пробілами лише зовні. У тексті статті ініціали відділяються від прізвищ, а сторінка від номера нерозривним пробілом (комбінація клавіш Ctrl+Shift+Пробіл), напр: І. Петров або с. 10.

Пам'ятайте, статті подаються повністю підготовленими до друку. Статті, які не відповідають зазначеним вимогам, опубліковані не будуть! Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

АЛГОРИТМ ПОДАННЯ МАТЕРІАЛУ:

1) Статті подаються повністю підготовленими до друку на електронну скриньку збірки gnvr.ddpu.1996@gmail.com.

2) Технічний редактор перевіряє публікацію на відповідність до вимог. Потім стаття проходить двостороннє «сліпе» рецензування.

3) Редакційний збір становить **1100 гривень** за одну статтю обсягом до 12-15 сторінок. **Частина коштів піде на допомогу ЗСУ.** Звіт буде оприлюднено. Редакційний збір покриває витрати, пов'язані з наданням DOI, редагуванням статей, макетуванням та друком збірки.

Плата за публікацію статті здійснюється після її рекомендації до друку. Вам буде відправлено повідомлення електронною поштою суму для оплати і номер рахунку.

4) На окремому аркуші подається довідка про автора (не рахується як друкована сторінка, не входить в оплату за статтю).

Довідка про автора

Прізвище, ім'я, по батькові	
Домашня адреса (або Нової пошти)	
Контактні телефони	
Електронна адреса	

Отже, автор надсилає електронною поштою файли:

1. Стаття для друку (назва файлу: Кучер С (стаття).doc.).
2. Довідка про автора (назва файлу: Кучер С. (довідка про автора).doc.).
3. Ксерокопія (сканер) чеку про сплату за статтю у форматі pdf., jpeg. (назва файлу: Кучер С. (скан.чеку).pdf.).

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Виходить 2 рази на рік
Заснований у вересні 1996 р.

№ 1 (107) 2025

За загальною редакцією доктора педагогічних наук,
професора С.А. Саяпіної

Відповідальний за випуск:
Швидкий С.М. – доктор історичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

Макет і верстка – **Коркішко А.В.**
Дизайн обкладинки – **Коркішко А.В.**

З матеріалами збірників можна ознайомитися на сайтах:
<http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/naukbooks/694-gnvp>;
http://intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_collection_of_scientific_labours/;
<http://www.nbuv.gov.ua>.
Веб-сайт: <http://gnvp.ddpu.edu.ua>

Підписано до друку 30.01.2025 р.
Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 13,14
Наклад 100 пр. Зам. № 2104

Видавництво
ЦТРІ «Друкарський дім»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавництв
ДК №5071 від 23.03.2016
м. Краматорськ, вул. О. Тихого, 1-б
тел.: (06264) 6-73-34, (066) 076-76-21